

ETHNOGRAPHIA

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉRTESÍTŐJE.

AZ INTÉZŐBIZOTTSÁG MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTETTE

SOLYMOSSY SÁNDOR.

XXX. ÉVFOLYAM 1920.

(ÚJ FOLYAM: XV.)

BUDAPEST,

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KIADÁSA.

1920.

HOHNYÁNSZKY VIKTOR, BUDAPEST.

T A R T A L O M.

I. Értekezések.

	Lap
<i>Szegedy Rezső dr.</i> : Régi szerb vitézi ének Kinizsi Pálról	1
<i>Bán Aladár</i> : Szalme és kéri	9
<i>Heller Bernát</i> : Népies és folklorisztikus elemek Zrinyi Miklós műveiben	22
<i>Solymossy Sándor</i> : Az ezeregy-éj	45

II. Néphagyomány.

<i>Népdalok</i> :	
Székely katonadalok. <i>Etédi Bekeő Balázs</i>	73
<i>Népballadák</i> :	
1. Pápayné. 2. Szabó Vilma. 3. Kállosi Jancsi. <i>Cholnoky Lászlóné</i>	74
Rózsika. <i>Borzsovay Béla</i>	75
Egy tót ballada trencsénmegyei változatai. <i>Hajnal Ignác</i>	76
<i>Népmonda</i> :	
A világ teremtése. <i>Szutter Béla</i>	77
<i>Népmesék</i> :	
A boszorkán léánnyo még a kiráfi. <i>Szutter Béla</i>	78
Meg se született s már is eladott halászfű. <i>Tildy Zoltán</i>	82

III. Népleírás.

<i>Kiss Lajos</i> : A szüléssel, keresztelessel és felneveléssel járó szokások, babonás hiedelmek Hódmezővásárhelyről	84
<i>Schwartz Elemér dr.</i> : A nagyfalvai bolygó vadászról szóló monda	91

IV. Kisebb közlemények.

<i>Móra Ferenc</i> : Kálmány Lajos halála	94
<i>Tolnai Vilmos</i> : A Toldi-monda és a lovageposzok rokonságához	100
— — A hamis tanu tárgyköréhez	101
— — Kám, a húnok itala	101
— — Karthago-féle birtokszerzési mondák	103
— — Schwank: trufa	104
<i>Heller Bernát</i> : A cipő mint jelkép a zsidó ritusban	105

V. Irodalom.

<i>Binder Jenő</i> : Magyar adalékok Antti Aarne-nak: „Az égből jött ember“-ről szóló mesetanulmányához	106
ss.: Nógrády László dr. A mese	111

VI. Adattár.

<i>Szendrey Zsigmond</i> : Népbabonák Jókai műveiben	115
<i>Gulyás Pál dr.</i> : Népköltésünk idegennyelvű fordításai	127
Mondák hegybe rejtett kincsekről	131

VII. Társasági ügyek.

	Lap
Jegyzőkönyvi kivonat az 1918 november 27-iki zárt választmányi ülésről	134
Jegyzőkönyvi kivonat az 1919 január 29-iki zárt választmányi ülésről	136
A Magyar Néprajzi Társaságnak 1919 március hó 26-án tartott rendes évi közgy.:	
I. Sebestyén Gyula dr. elnöki megnyitó beszéd	137
II. Bán Aladár dr. főtthkár évi jelentése	143
III. Kövecsesi Dancs Árpád pénztárnok jelentése	146
A Magyar Néprajzi Társaság 1919. évi zárószámadása és 1920 évi költ- ségelőirányzata	148
A számvizsgálóbizottság jelentése	150
A XXXI. rendes közgyűlés jegyzőkönyve	151

XXX. évfolyam.

1—6. füzet.

(Új folyam XV.) 1919.

ETHNOGRAPHIA

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÉRTESÍTŐJE.

AZ INTÉZŐBIZOTTSÁG MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTETTE

SOLYMOSSY SÁNDOR.

Megjelenik évente 6 füzetben.

Előfizető ára 40 korona. Bolti ára 50 korona.

A tagoknak tagdíjuk fejében jár.

BUDAPEST.

A MAGYAR NÉPRAJZI TÁRSASÁG KIADÁSA.

1920.

TARTALOM.

	Lap
<i>Szegedy Rezső</i> dr.: Régi szerb vitézi ének Kinizsi Pálról	1
<i>Bán Aladár</i> : Szalme és kéri	9
<i>Heller Bernát</i> : Népies és folklorisztikus elemek Zrinyi Miklós műveiben	22
<i>Solymossy Sándor</i> : Az ezeregy-éj	45

Néphagyomány.

<i>Népdalok:</i>	
Székely katonadalok. <i>Etédi Bekeő Balázs</i>	73
<i>Népballadák:</i>	
1. Pápayné. 2. Szabó Vilma. 3. Kállosi Jancsi. <i>Cholnoky Lászlóné</i>	74
Rózsika. <i>Borzsovay Béla</i>	75
Egy tót ballada trencsénmegyei változatai. <i>Hajnal Ignác</i>	76
<i>Népmonda:</i>	
A világ teremtése. <i>Szutter Béla</i>	77
<i>Népmesék:</i>	
A boszorkán léányo még a kiráfi. <i>Szutter Béla</i>	78
Meg se született s már is eladott halászfű. <i>Tildy Zoltán</i>	82

Népleírás.

<i>Kiss Lajos</i> : A szüléssel, kereszteleéssel és felneveléssel járó szokások, babonás hiedelmek Hódmezővásárhelyről	84
<i>Schwartz Elemér</i> dr.: A nagyfalvai bolygó vadászról szóló monda	91

Kisebb közlemények.

<i>Móra Ferenc</i> : Kálmány Lajos halála	94
<i>Tolnai Vilmos</i> : A Toldi-monda és a lovageposzok rokonságához	100
— — A hamis tanu tárgyköréhez	101
— — Kám, a húnok itala	101
— — Karthago-féle birtokszerzési mondák	103
— — Schwank: trufa	104
<i>Heller Bernát</i> : A cipő mint jelkép a zsidó ritusban	105

Irodalom.

<i>Binder Jenő</i> : Magyar adalékok Antti Aarne-nak: „Az égből jött ember“-ről szóló mesetanulmányához	106
ss.: Nógrády László dr. A mese	111

Adattár.

<i>Szendrey Zsigmond</i> : Népbabonák Jókai műveiben	115
<i>Gulyás Pál</i> dr.: Népköltésünk idegennyelvű fordításai	127
Mondák hegybe rejtett kincsekről	131

Társasági ügyek.

Jegyzőkönyvi kivonat az 1918 november 27-iki zárt választmányi ülésről	134
Jegyzőkönyvi kivonat az 1919 január 29-iki zárt választmányi ülésről	136
A Magyar Néprajzi Társaságnak 1919 március hó 26-án tartott rendes évi közgy.:	
I. Sebestyén Gyula dr. elnöki megnyitó beszéd	137
II. Bán Aladár dr. főtítkári évi jelentése	143
III. Kövecsesi Dancs Árpád pénztárnok jelentése	146
A Magyar Néprajzi Társaság 1919. évi zárószámadata és 1920. évi költségelőirányzata	148
A számvizsgálóbizottság jelentése	150
A XXXI. rendes közgyűlés jegyzőkönyve	151

RÉGI SZERB VITÉZI ÉNEK KINIZSI PÁL RÓL.

A török ellen vívott csaták oly erővel hatották át a szerbség és a horvátság lelkét, hogy a délszláv népköltészet azon vitézi énekei, a melyek a szerb rigómezei csatát (1389) megelőző eseményekről keletkeztek, nagyrészt feledésbe merültek, a koszovói csatáról és a később vívott török harcokról szólók azonban évszázadon át fenntartották magukat, természetesen folytonos változásokkal és alakulásokkal, a melyeknek a népköltészet természeténél fogva a vitézi énekek is mindenkor alá vannak vetve.

A török hódoltság szoros kapcsolatba hozta a szerbséget hazánkkal: a bajban hozzánk fordult segítségért, a hódoltság idején a sikertelen felkelésekre várható bosszú elől nálunk keresett és talált menedéket és tőlünk várta hazájának felszabadítását. Történetünk azon kiemelkedő alakjai, melyek a szerbséggel kapcsolatban küzdöttek a török ellen, a szerb népköltészetnek is sokat emlegetett hőseivé lettek. Köztudomású, a mit *Arany János* a „Szibinyáni Jánk“ befejezésében mond. De nemcsak Hunyadi Jánost emlegeti a délszláv guszlár, hanem nénje fiát, „Banović Sekulá“-t (Székely Jánost) is, a ki a magyar rigómezei csatáról keletkezett ciklus főhőse;¹ emlegeti sokat a nagy vajda fiát, „kralj Matijaš“-t, a „zemlje gospodar“-t (az ország urát), a dicső „kralj budimski“-t. Régi alkotások sűrűn emlékeznek meg — újabban már vajmi ritkán hallottunk éneket — „Svilojević ban“-ról (Szilágyi Mihályról); az idő folyamán nagyon sok motívum, a mely egykor az ő nevéhez fűződött, a Jakšić testvérek nevéhez kapcsolódott.² Ma is énekelnek délszláv vidéken mindenfelé „Dojčin Petar varadinski ban“-ról, a ki voltaképen Dóczy Péter nagyváradi bán, Mátyás király egyik kedvelt hadvezére a délvidéki küzdelmekben,³ Zrinyi Miklós hősi haláláról nyomban a történeti esemény lezajlása után keletkezett vitézi ének és újabb gyűjtők is hallottak több vitézi éneket Sziget ostromáról.⁴ Sokáig rejtélyes alak volt „Filip Madjarin“, de kideríthettük róla, hogy Ozorai Fülöp, a kire Zsigmond király a délvidék védelmét bízta.⁵ A kutatók, a kik *Lucić Hannibal* (1485—1553) dalmata költő „Robinja“ (A rabnő) című drámájának forrását keresték, kimutatták, hogy ennek a költőnek korában sok ének hangzott Podmaniczky Balázs bánról, a kit a tengeremelléki horvátság énekeiben „Majer Blaž“-nak, azaz Magyar Balázsnak nevezett; ugyancsak sok ének keletkezett

¹ L. jelen folyóirat XXIII. 1912. 1—15., 65—78., 144—155. l.

² „A Szilágyi és Hajmási monda délszláv rokonai.“ Irodalomtört. Közl. XXV. 1915. 26. l.

³ L. Századok XLVI. 717—721. l.

⁴ L. Irodalomtört. Közl. XXV. 1915. 291. l.

⁵ L. jelen folyóirat XXV. 292—298. l.

Derecsényi Imréről, a ki a horvát báni méltóságban Podmaniczky Balázs utóda volt (1491-től) és az Udbine melletti csatában török fogságba jutott (1493).¹

Ily körülmények között bátran kérdezhetjük, hogy Kinizsi Pálról, a kenyérmezei hősről, a ki annyi diadalmas csatát vívott a délvidéken, sőt a szerbek hazájában túl a Száván is, Vuk despota és Jakšić Demeter társaságában, nem keletkezett-e szintén ének? A XIX. századi gyűjtők nem mutathatnak fel ilyent; a délszláv népköltészet legkiválóbb ismerője, *Maretić T.* a „Naša narodna epika“ című munkában, mely a délszláv hősi énekek történeti alakjait is ismerteti, Kinizsiről nem szól. De van ennek a költészetnek még sok hőse, kikről még nem tudjuk, történeti személy-e, vagy pedig csak a képzelet alkotta-e és ezeknek sorába tartozik „Ban Pavao Srijemljanin“ is, hőse egy régibb alakú, hosszabb sorokban szerkesztett hősi énekek, ú. n. „bugarštica“-nak, a mely *Betondić József* XVIII. századi dalmata író feljegyzésében maradt reánk és ennek kéziratából *Bogišić V.* adta ki egyéb régi följegyzésű vitézi énekekkel.² Akik eddig foglalkoztak ezzel az énekekkel,³ kiemelik különös értékét, erős történeti színezetét, rámutatnak arra, hogy egyes hőseiről mit tud a történet, csupán „Ban Pavao Srijemljanin“ marad homályban és megfejtetlenül hagyják az ő alakjához és szerepéhez fűzhető kérdéseket. *Soerensen* azt mondja róla: „der Ban von Slavonien“, „der bekannte (?) Genosse Vuks in den Türkenkriegen“; *Novaković St.* pedig következetesen így írja nevét „Srijemljanin“ (= Szerémi), bizonyára abból a feltevésből indulva ki, hogy az énekes, akitől *Betondić* a költeményt hallotta, tévesen ejtette a nevet és a feljegyző tévesen írta is. Mindez még nem megoldás.

Mielőtt a kíváncsú megoldást megkísérelnők, vegyük közelebből tekintetbe magát a vitézi éneket. Részletes tartalmi ismertetés helyett hű fordításban mutatom be.

Vuk despota és Szerémi Pál bán viszálya.

(Bogišić V. „Народне пјесме из старијих највише приморских записа“ Београд 1878. 14. é.)

Van Budában sürgés-forgás, készülődés háborúba;
El is indul büszke sereg, Koszovónak tart az útja;
Jó Szerémi Pál uram lett főszeregnek fővezére,
Utóhaddal Vuk despota léssen bajban segítségre.

5. Bősz csatában jószerecse megsegíti küzdelmüket:
Szétszóródik a pogányhad: török egyse' menekülhet,
Foglyul esik a vezér is: Predojević Haszán pasa,
Vele együtt sok vitéznek kezén szorul rabok vasa.

Már mikor a sok rabbal a budai útra térnek,

10. Vuk despota ily szavakkal szól Szerémi Pál vezérnek:
„A sereggel s sok rabjával míg te sietsz fel Budába,
Hadd nézzem meg, Pál barátom, kupenóvi szép lakásom!“
El is mégyen Vuk despota kupenóvi kastélyába,
Jó Szerémi Pál vezér meg a sok rabbal Budavárba.

¹ *Radić A.*: „Narodni izvor Lucićevog Robinji“, Zbornik za narodni životi običaje južnih Slavena, IV. 1. — *Volčić J.*: „Robinjica, narodna pjesma Glasnik Slovenski“ 1859. IV. 74.

² Народне пјесме из старијих највише приморских записа. Београд 1878. 14. é.

³ *Novaković Stojan*: „Последни Бранковићи“, Летопис Матице Српске 148. f. 36. l. — *Soerensen Asmus*: „Beiträge zur Gesch. u. Entwickl. d. serb. Heldendichtung“ Archiv für slav. Phil. XV. 1892. 15. l. — *Кузеля З.*: „Угорський король. Матвій Корвин в славянській словесності“ 1906. 27.

15. Várta is már s jól fogadja a király a győztes hadat,
S lakomázva hogy vigadjon, dús asztalhoz hív urakat;
Maga mellett asztalfőre jelöl helyet Pál vezérnek
S örömben kegyességgel fordul hozzá ily beszéddel:
„Szét ki szórta a törököt a koszóvi téres réten?”
20. S hazug szóval dicsekedve szól a vezér így felelve:
„Vértől ázott végvidéken a törököt én vertem meg,
S hitszegés biz', a mit ottan Vúk despota elkövetett:
Mikor hadunk szembeállott a töröknek seregével,
Kapta magát Vúk despota s hűsülni ment zöld erdőbe;
25. Tétlen leste, hogyan kiüzdök, hogyan végzek a pogánynyal,
S mikor kibújt rejtekéből, vége volt már a csatának;
Ekkor fogott hősködésbe: holt fejeknek gyűjtésébe.”
Felhős lett a király képe Pál vezérnek ily szavára:
Szép derűre sötét felhő Vúk despota árulása;
30. Ki is mondja asztalánál, a mit érez bús szívében:
„Bűnhődjék a hitszegője: csúf halál a Vúk fejére!”
Hallja a szót az asztalnál Jaksics Döme, Vúk bajtársa,
Szól is nyomban ilyen szóval a felséges jó királynak:
„Nem tudom én, mi a bajom: fejem kábult, jó királyom,
35. Engedd meg, hogy távozhassam kis időre palotádból!”
És a király kegyességgel int is búcsút jó Dömének,
Ez meg nyargal, mint a szélvész, Kупenóvó vidékére;
Ott találja hű bajtársát, a mint iszik hús borából,
S oda siet ilyen szókkal a borozó despotához:
40. „Ördög bújjék a borodba! míg itt iszod, hű bajtársam,
Kigyót-békát szórnak terád a királynál jó Budában:
Pál barátod, jó Szerémi, a királynak azt beszélte,
Hogy kiderült hűtlenséged a koszóvi csatatéren;
Gyúlt ellened bőszen haragra Budavárnak jó királya,
45. Azt mondotta, megbünteti hitszegésed csúf halállal.”
Ahogy Döme ily beszédét Vúk despota megértette,
Nyomban kérte paripáját, gyorsan pattant a nyeregbe;
Méne száguld, mint a szélvész, fehér Buda szép várába,
Ős Budának szép várába, király fehér udvarába;
50. Vendégit még ott találja dús asztalnál lakomázva;
Bémegy s leül nagy szerényen ott az alsó asztalvégen.
Nincs ott vendég, kit a többi ne köszöntne telt kupával,
Csupán egygyel nem törődnek: a szegény Vúk despotával;
Végül mégis akad társa: szép aranyos buzogánya:
55. Ezt nagybúsan a baljával az asztalon felállítja,
Jobb kezébe telt kupát fog s buzogányát megszólítja:
„Adjon Isten, buzogányom, mi kettőnknek egészséget,
Hogy még máma kiderítsük, ki adózik hűtlenséggel.”
Hallja, látja Vúk despotát Budavárnak jó királya,
60. Nyomban is kezd ily beszéddel szólani a despotának:
„Nos, halljuk csak Vúk despota, hogy is van a hűség dolga?
Hát ilyen a hű szolgálat? Jóságomért ez a hála?
Kiskorodtól gondoztalak, neveltelek palotámban,
Mintha lennél édes fiam, unokája éd's anyámnak,
65. Te meg mindezt hitszegéssel viszonzod a csatatéren?!”
Vúk despota válaszolva a királyhoz így szól:
„Szavad igaz; feleselni nem illenék a királylyal;
Sok börtönöd úgy, megtelt búslakodó rabszolgákkal;

- Predojevics Haszan pasa kezén szorul rabok vasa ;
70. Őt hívasd fel jómagadhoz, néhány szóra asztalodhoz,
Hadd mondja el sorra-rendre, hogyan harcolt szép serege,
Ki győzte le a törököt, ki fogta el őt is élve,
Hogy került fel börtönödbe láncra fűzött sok vitéze !
Hallja szót s úgy is teszen Budavárnak jó királya,
75. Predojevics Haszán pasát hivatja a palotába ;
Ahogy látja az ajtóban, kérdi rögtön ilyen szóval :
„Haszán pasa, mondom néked, hogyha kedves még az élted,
S vágyol inkább szabadságra, mint a börtön négy falára,
Legyen igaz a beszéded minden szómra, melylyel kérdlek :
80. Nézd asztalom sok vendégit ! nem látod-e a vezért itt,
Ki hadatok' széjjelverte s jómagadat foglyul ejte ?“
Közelébb megy Haszan pasa, hogy az arcuk' vizsgálhassa,
S noha Vúknak szép kalpagja sötét szemét eltakarja,
Haszán mégis ismer rája és így szól a királynak :
85. „Isten engem s a szerencse, jó királyom, úgy segéljen,
S szabaduljak bús rabságból, a mint igaz, mit beszélek :
Jó vezéred, ki lent búsul asztalvégin egymagában,
Úgy illenék, hogy ott üljön, hol az első tisztesség van ;
Úgy illenék, hogy melletted üljön s töltse serlegedet ;
90. Ő győzte le a törököt, ő fogott el engem élve,
Ő töltötte meg börtönöd' jóra való sok vitézzel,
Mert ha ő nem vitézkedik a koszóvi csatatéren,
Akkor bizony gyász borulna nálatok az asszony népre,
Ahogy most a mi honunkban — a sok anya itt búsulna.
95. És szultánunk, ha találna ily vezérre nagy hadában,
Nem ülne az asztalvégre, hanem lenne nagyvezére ;
A vezér meg, kinek helyet ott fent adtál magad mellett,
Nem mondhatnám, hogy merészen küzdött vón a csatatéren,
Hanem bujkált hős erdőben, hogy a bajtól menekülten,
100. A csatának végét lesse s ne zavarja küzdelmünket.“
Nagyot dobban Vúknak szíve ily beszédnek hallatára,
Gyorsan pattan fel ültéből, gyorsan ugrik hős lábára,
Nyomban kapja jobb markába aranyozott buzogányát
S sok ütleggel üdvözöli jó Szerémi Pál barátját.
105. De Budának királynője odasiet oltalmára,
Odasiet s kapaszkodik, Vúk despota jobb karjába :
„Elég volt már, jó despota, kérlek, Isten irgalmára,
Csillapulj már, mert megölnéd jó hugocskám bánatára !“
Leccsillapul Vúk despota a királyné kérelmére :
110. Hogy futhasson, megkegyelmez jó Szerémi Pál vezérnek.
Maga is megy, búcsút se' mond a királynak, társaságnak,
Haza siet udvarába, kupenóvi kastélyába ;
Gyűl ott mindjárt szép seregbe kupenóvi sok vitéze ;
Siet velük a végekre, hogy a pogányt ott megnézzék.
115. S hős csatában a szerencse a despotát megsegíti :
Hátába jut a töröknek s maga előtt hajtja-űzi ;
Rátereli arr' az útra, a mely vezet Budavárra,
Így hoz nagy török hadat a királynak udvarába.
Hogy odaér, hízelve rebesgetik a királynak :
120. „Sohse akarsz, jó királyunk, hitelt adni nyílt beszédnek,
Ha azt mondjuk, Vúk despota ivadéka hitszegőnek ;
Nem megmondtuk, kedves Vúkod a szultánnak jó barátja,

Hogy törökkel tör ellened, azt most már a vak is látja.“

És Budának jó királya a beszédet meghallgatja,

125. Nem haragszik, mert a vérit ily beszéd már nem kavarja,

És szelíden bölcsességgel szól a ravasz hízelgőknek:

„És ha talán így is lenne, hogy jó szolgám reám törne,

Meglesz akkor annak módja, hogyan bánjak árulóval.“

És kimegy a palotából, maga siet Vúk elébe

130. És fogadja a despotát nyájas szóval így beszélve:

„Ime, mondjad, hű cselédem, jószágomért ez a hála,

Hogy ellenem mostan támadj a töröknek ily hadával?“

Vúk despota a felségnek nyomban felel ily beszédben:

„Nem vezetek én törököt, jó királyom, teellened,

135. Hanem nyitassd börtönödet, hogy most ismét megtelhessen;

Rabszolgául néked szánja Vúk despota mindahányat;

Hű cseléd-e, hitszegő-e, mindezekből magad lássad!“

Az ének voltaképpen Vúk despota hűségének glorifikációja: a budai palotában a király környezete, főleg maga Szerémi Pál bán, árulással vádolják Vúk despotát, a hitszegő ivadékát; egy alkalommal sikerült a királynak bizalmát Vúk hűsége iránt megingatniok, de a következő alkalommal a kísérlet már csírájában megghiúsult; Vúk despota nem védekezik, hanem tettekkel bizonyítja törhetetlen hűségét. Két csatát rajzol nagy vonásokban énekünk; az elsőben Vúk despota a Rigómezőn arat fényes diadalt a törökön, a másodikban pedig a végvidéken.

Rigómezei diadalt, melyben Vúk despotának lett volna része, a történet nem ismer; a másik csatát az ének oly általánossággal rajzolja, hogy első pillanatra nem ismerünk fel benne történeti eseményt. A budai király nevét az ének egyáltalán egyszer sem említi; egy Szerémi Pál nevű bánt nem ismerünk. Mindamellett erős az ének történeti színezete: Vúk despota és Jakšić Demeter történeti hősök. Vúk (1440—1485) Branković György despota unokája, Gergelynek fia, a ki 1465-ben lépett Mátyás király szolgálatába, sok szerb családot telepített hazánkba, az áttelepített szerb férfiakból derék csapatot szervezett, a király őt tette ennek a csapatnak vezérévé; a török ellen viselt harcokban derék szolgálatokat teljesített, a melyekért a király gazdagon jutalmazta: a Branković-család egykori birtokainak jó részét neki adományozta és felruházta őt a szerb despota címével; áttelepültek a Branković-család egyéb ivadékai is és legkedveltebb tartózkodóhelyük tényleg a szerémmegyei Kupaenovo volt, a melyet énekünk is emleget. A mit a történet Vúk despotáról tud, mind azt igazolja, hogy mindvégig hálás, törhetetlen híve volt Mátyás királynak és a király szeretetét valóban ki is érdemelte. Ilyennek ismeri őt a délszláv népköltészet is, melynek egyik legkedveltebb hőse „Zmaj Ognjen Vuk“ (= Tüzes Sárkány Farkas) néven. A mit énekünk Vúk gyermekkoráról mond, t. i. hogy kis korától fogva Mátyás udvarában nevelkedett, az a délszláv néphagyomány szabad alakítása, melyre számos más vitézi énekben is akadunk.¹ Énekünkben Vúk despotának barátja, bajtársa Jakšić Demeter. Barátja, bajtársa a történeti valóságban is, sőt rokona. 1459-ben telepedett át hazánkba a két Jakšić-testvér: István és Demeter és lépett Mátyás király szolgálatába, a ki

¹ Pl. *Milutinović S.*: „Пѣванія . . .“ 1837. 152. é. — *Petranović B.*: „Српске нар. пјесме“ 1867. 40. é. — *Bogišić i. m.* 16. é.

hű szolgálatukat 1464-ben a csanádmegyei Nagylak adományozásával jutalmazta. Jakšić István leányát, Ilonát, nőül vette Branković János, Istvánnak — Gergely öcsésének — fia, a ki Vuk után nyerte a szerb despota címét. A történet emlékezeteset keveset tud a Jakšićokról, legtöbbet még Demeterről, a kit rendszerint ott találunk Vuk despota harcaiban. Annál többet emlegeti őket a népköltészet: nevükhöz fűz költött motívumokat, vagy pedig olyanokat, a melyek egykoron más — idővel feledésbe merült — hőshöz fűződtek.

Noha a „kral budimski“ nevét énekünk egyetlen egyszer sem említi, bizonyos, hogy Mátyást érti rajta, Vuk despota és Jakšić Demeter királyát, urát. Az udvari élet rajza: a víg lakoma, a király közvetlen, kedélyes érintkezése környezetével, a hízélgők fondorkodása, a király bölcs viselkedése ezekkel szemben teljesen egybevág a *Galeotti Marcio* nyújtotta rajzzal.

Ezek után jogosult a feltevés, hogy az ének negyedik kiemelkedő hősében is történeti személy lappang.

Ha történeti megfelelőjét keressük, keresztnevéből kell kiindulnunk. Látjuk ugyanis, hogy a délszláv népköltészet a történeti hősnek keresztnévét híven megtartja. A vezetéknev ellenben korántsem szolgálhat alkalmas kiinduló pontul. Ma a nép még napjainkban is ősi szokása szerint jár el a személy vezetéknévének megadásában: keresztneve mellett használja az illető egyén atyjának nevét kicsinyítő képzővel; a kinek atyját nem ismeri, annak keresztneve mellett említi foglalkozását, nemzetiségét, avagy az illető egyénnel valamilyen vonatkozásban álló helynévből alkotott melléknevet. Ugyanigy jár el a népköltészet is a történeti hősök megnevezésében: Ozorai Fülöpöt (voltaképen Spano vagy Scolari Fülöp a neve) „Filip Madjarin“-nak, azaz Magyar Fülöpnek nevezi, Podmaniczky Balázst „Majer Blaž“-nak, Hunyadi Jánost a régibb feljegyzésű énekekben „Ugrin Janko“-nak, az újabb időben (XIX. században) gyűjtött énekekben rendszerint „Sibinjanin Janko“, azaz Sebeni Jánosnak. „Ban Pavao Strijemljanin“-ban tehát egy Pál nevű hőst kell keresnünk, a ki Mátyás király korában a török ellen vívott küzdelmekben kiemelkedik. A „Strijemljanin“ nevet már *Novaković Stojan* is „Srijemljanin“-ra javította és pedig teljes joggal: a *-janin* képző ugyanis többnyire helynévhez, vagy helyet jelölő köznévhöz járul és alkot belőle olyképen melléknevet, mint a magyar *-i* képző; *strijem* pedig sem helynév, sem köznév; ily szót nem ismerünk; *Srijem* ellenben a Szerémség neve; ehhez járulhat a *-(l)janin* képző. „Srijemljanin“-ban tehát oly Pál nevű törökverő s Mátyáskorabeli hőst kell keresnünk, a kinek működése valamilyen vonatkozásban van a Szerémséghez, mint Hunyadi Jánosé Sebenhez, mely alatt első nagy diadalát aratta a törökön. Ily történeti hős pedig Kinizsi Pál, a kire Mátyás király Belgrádnak, Zimonymnak és környékének és ezen túl is a Szerémség nagy részének védelmét bízta, a ki itt sokat harcolt a török ellen akkor, a mikor a Szerémség lakossága már nagyrészt szerb volt. Annál is inkább kell éppen Kinizsi Pálra gondolnunk, mert ez a valóságban is több ízben harcol Vuk despota és Jakšić társaságában a török ellen; így *Fessler* előadása szerint¹ a kenyérmezei csatában (1479) Vuknak is van része szerb csapatok élén; ott küzdött Jakšić Demeter is;² hasonlóképen ott találjuk mindhármukat az 1481-ben Szendrő

¹ „Die Gesch. d. Ungarn“ V. k. 349. l. — ² *Teleki J.*: „Hunyadiak kora“ V. 120. l.

és Galambóc környékén lefolyt csatában: Vuk despota társaságában harcol Kinizsi Pál 1482-ben is ugyancsak Szendrő környékén.

*Kovachich*¹ említi, hogy a kenyérmezei csatáról az erdélyi köznép mindjárt az esemény lefolyása után dalokat énekelt. Énekelhettek illet a szerbek is, a kik részt vettek a küzdelemben, hiszen megtörténhetett itt is az, a mit a délszavoknál régebb időben is, a legújabbban is általánosan látunk, t. i. hogy akad mindjárt valaki a nép körében, a ki nyomban megénekeli a lefolyt eseményt.²

Itt azonban nem ily korai kialakítással van dolgunk, hanem egy későbbivel, mely több korai alkotásokon alapul és ezeknek elemeit szinte összeolvasztja és poétikus egészebe önti. És ha ily későbbi kialakulást tételezünk fel, világossá lesz minden, a mi az énekekben a történeti valóságtól eltérő vonásként jelentkezik.

Kinizsi Pál és Vuk despota több csatájának mozzanatai összeolvadnak itt egy csatának képében. A Haszán pasa leírta küzdelemben (85—101. sor) van valami a kenyérmezei csatából, sőt maga a foglyul esett Haszán pasa is történeti hős, a kinek éppen a kenyérmezei csatában van része: *Hammer*³ forrásai említik őt a kenyérmezei török sereg pasáinak sorában. Találunk ebben a csatában oly mozzanatot is, a mely alkalmat nyújtott arra, hogy ének oly szerepet tulajdonítson „Srijemljanin“ Pálnak, a minőt énekünkben találunk: *Dlugossus*⁴ ennek az eseménynek előadásánál említi, hogy Kinizsi Pál már régóta viszályban volt Báthori Istvánnal és ezért sokáig a távolból kárörömmel és gúnnyal nézte ennek nehéz küzdelmét a török túlerővel; segítségére csak akkor ment, a mikor már látta, hogy Báthori a végveszély szélén van és így a diadal dicsőségét teljesen ő ragadta kezébe. Találunk az ének leírta csatában elemeket az 1481-ben vívott harcából is. Énekünk szerint ugyanis Vuk despota „Srijemljanin“ Pál vezérhez képest csak alárendeltebb beosztást nyer. És ime, az 1481-i csatáról olvassuk *Teleki J.* leírásában, hogy a Szendrőnél átesapó török ellen Kinizsi Pál indul 32 ezer főből álló „szép“ sereggel; a hadat maga vezeti, Rozgonyi László belgrádi kapitányra és Vuk despotára pedig a sereget átszállító hajók körül felmerülő intézkedéseket bízta; az átszállítás fényesen sikerül, a török megfutamodik, a győztesek Galambócig üzik; sok a fogoly, köztük egy pasa is. Ezzel az alkalmammal elpusztított Kinizsi török hódoltságú szerblakta nagy vidéket és erről 50 ezer szerb családot telepített át hazánkba. Kijutott a dicsőségből itt Jakšić Demeternek is, a ki hősileg harcolt és kitartóan üldözte a futókat.⁵ Ennek a két csatának elemeiből szövődött össze a Haszán leírta csata a késői kialakulású énekekben ily változásokkal: Kinizsi Pálnak és Báthori Istvánnak a kenyérmezei csatát megelőző viszályából lett „Srijemljanin“ Pálnak és Vuk despotának a csatát követő viszálya; a diadal dicsőségét — mely Vuk despotát illeti — „Srijemljanin“ Pál magának akarja tulajdonítani; a csata szín-

¹ Script. Min. I. d. 337.

² Nemcsak a délszlávságról mondható ez; a gyászos emlékü piavei csatából (1918) mindjárt az esemény lefolyása után hazakerült rokonom, Szommer János tüzérszázados lejegyzett igen szép epikai éneket, a melyet egy magyar közkatona nyomban a visszavonulás után szerkesztett.

³ „Gesch. d. osm. Reiches“ II. 172.

⁴ Hist. Polon. Tom. II. Lib. XIII. 587.

⁵ *Teleki J.* i. m. V. 222. s. köv. l.

helyétül az ének Koszovót teszi, követve egyéb délszláv vitézi énekesek eljárását, a kik az emlékeztetéssé vált Koszovót szeretik emlegetni és odahelyeznek minden csatát, a melynek színhelye a hagyományban — vagy éppen az illető énekesnél — feledésbe merült; a kenyérmezei diadalt a helyszínen követő lakoma helyébe lépett a budai királyi palotában tartott lakoma. Csupa oly alakítás, változtatás, aminőn az, a ki a történeti vitézi ének biológiáját ismeri, meg nem ütközik, sőt természetesnek találja.

Van szó énekünkben egy másik csatáról is, a melyet Vuk despota a végvidéken vív a törökkel rövidke idővel a Haszán pasa leírta küzdelem után (113—138. sor). Ennek is felismerhető a történeti alapja. A szendrői 1481-i csatát ugyanis csakhamar követte az 1482-i ugyancsak szendrői csata: a török csakhamar újból támadott; ellene Mátyás király Kinizsi Pált, Vuk despotát és Dóczi Péter nagyváradi bánt küldötte. Ez alkalommal a keresztény sereg körülfogta a törököt, egyrészt lekaszabolta, másikat fogságra hurcolta; a sok foglyot a vezérek felszállították Haimburgba, hogy az ott tartózkodó királynak bemutassák. Énekünk a diadal dicsőségét egyedül Vuk despotának tulajdonítja és a délszláv népköltészetben ismeretlen Haimburg helyébe a vitézi énekben sokat emlegetett Budavárát, Mátyás király állandó tartózkodóhelyét teszi.

A feltevessel, hogy énekünk az események idejéhez képest késői kialakulás, megmagyarázódik „Srijemljanin“ Pál jellemének rajza is. Énekünkben ugyanis markáns ellenképe a törhetetlen hűségű Vuk despotának, a ki a valóságban is olyan, a minőnek énekünk rajzolja. Mátyás király életében Kinizsi Pál ugyan nem követett el hűtlenséget, hűtlenül viselkedett azonban Mátyás törekvéseivel szemben a nagy király halála után Corvin János ügyében.

Énekünk ellenszenvvel rajzolja „Srijemljanin“-t és ennek is megvan a történeti alapja: sanda szemmel nézhette a szerbség azt, hogy a küzdelmekben Kinizsit illeti a vezérszerep, nem pedig a rajongással szeretett Vukot, a kit saját emberei — megbocsátható részrehajlással — különbnek tartottak Kinizsinél is; szívükben tövist hagyhatott a kegyetlenség is, a melylyel Kinizsi a szerbeklakta vidéket pusztította és a Corvin János ügyében tanúsított magatartását is méltatlankodással emlegethették.

Énekünkben „Srijemljanin“ számára kegyelmet kér maga a királyné, a ki hugának bankódását említi. Ennek is megvan az alapja a szerb néphagyományban; sok vitézi ének ugyanis említi, hogy a „budai király“ nőül adja rokonát valamelyik szeretett vezéréhez.¹

Az ének központjában azonban nem Pál vezér áll, sem Mátyás király, hanem Vuk despota.

Kutatóinknak, a kik Mátyás királyról szóló mondáink keletkezésével foglalkoznak, feltűnik, hogy ezek a mondák többnyire a nyugateurópai népeknél elterjedt anekdotákat, novella-motivumokat ruházzák át Mátyás királyra minden történeti alap, sokszor minden történeti színezet nélkül is. Mennyivel más Mátyás király a délszláv vitézi énekekben! Majdnem valamennyiben van történeti alap és erős történeti színezet. De ezekben sem annyira maga Mátyás király az, a kit a délszláv

¹ Pl. Karadžić Vuk Stefanović: „Српске народне пјесме“ II. Bécs, 1845. 94. é.

népköltészet oly jól, oly közelről, oly híven ismer; nem ő áll az események központjában (kivéve azokat, a melyek megválasztásáról szólnak), hanem az érdeklődés inkább Vuk despota felé irányul; ez áll az események központjában, ezt ismeri oly közelről a délszláv vitézi ének; Mátyást többnyire a despotával kapcsolatosan szereti rajzolni, mint a böcs, a jó, a dicső királyt, a ki megbecsüli a derék despotát és ezzel csak fokozza ennek rajongó szeretetét, törhetetlen hűségét. Ez, a mi sok régiebb szerb vitézi éneknek sajátsága, nagyon jellemzetesen mutatkozik az ismertetett énekben.

Dr. Szegedy Rezső.

SZALME ÉS KÉRŐI.

Az észti és a finn népköltésnek egyik legszebb darabja az a balladaszerű költemény, mely az észti birodalomban „Szalme-dal“, a finnben „Szuometar kérői“ címen ismeretes.

Általános az a hit, hogy a finn népköltés mind esztétikai, mind folklorisztikus szempontból magasan fölötte áll az észtnak. Jobban szemügyre véve azonban a dolgot, kiviláglik, hogy az észti népköltés teljesen méltó párja a finnek, sőt némely tekintetben fölül is mulja. Annak, hogy a finn nagyobb érdeklődést és méltatást talált a világirodalomban, oka a finneknek korábban ébredt nemzeti öntudata s ennek nyomán fölvirágzott kulturális élete, de főleg *Lönnrot* korszakalkotó működése volt. Lönnrot a *Herder* és *Grimm* nyomán a népköltés iránt támadt lelkesedés hatása alatt korán kezdett népe szellemi kincseinek gyűjtéséhez és közreadásához, és pedig egészen sajátos módon. A számos eredeti változathoz — a finn népköltésben való csodálatos jártassága segélyével — kiválogatta a legszebb, összeillő részeket s ezeket kiszakítva gyöngysorként fűzte egybe. Így emelte oly magasra a finn népversek szépségét, hogy az mindenütt bámulatot keltett.

Másképp jártak azonban el az észti gyűjtők. A Lönnrottal körülbelül egyidőben működő első észti folkloristák egyszerű, de tudományos szempontból sokkal helyesebb eljárást követtek. A verseket több változatban följegyezték s a maguk együgyű, gyakran bárdolatlan voltában bocsátották világgá.¹ Pedig a sikerültebb részletek kiválogatásával s egybeolvasztásával ők is nagy mértékben emelhették volna a dalok esztétikai értékét. Őket azonban nem annyira a romantikus lelkesedés vezette, mint inkább a tudomány szeretete, melyet a balti tartományokban igen korán gyökeret vert német tudományosság hatásának tulajdoníthatunk.

A fentebbi állítás igazolására keresve sem lehetne illőbb példát találni a tárgyalás alá vett népballadánál, mely a nemzetközi folklóre-irodalomban mint finn-észti népköltés szerepel s még a legújabb kutatók is nagyobb súlyt vetnek annak

¹ Jellemző, a mit erre nézve *Neus* 1850-ben kiadott gyűjteménye előszavában ír: „Dem angedeuteten Zwecke schien auch angemessen . . . jedes Lied ohne irgend einen Zusatz, ohne irgend eine Auslassung, genau so wiederzugeben, wie es aus dem Munde des Volks aufgenommen worden und der Aufnehmende überliefert hatte. Und auch diesem ist darin sein Recht gewahrt, dass dessen Rechtschreibung beibehalten worden“, etc. (*Ehstnische Volkslieder*, XIV. 1.)

finn alakjára, mint az észtre. Pedig tudományos — s esztétikai tekintetben is — a finn változatok jelentősége eltörpül az észteké mellett.

Minthogy e ballada, mint annyi más észti eredetű népköltemény, először a finnek által lépett be az európai irodalomba, ismerkedjünk meg először a finn változatokkal.

Neus Henrik, a kiváló észti folklorista közölte e népverset először *Rosenplänter* folyóiratában 1818-ban¹ *Knüpper* észtországi ev. lelkész följegyzése után.² A vers nagy föltűnést keltett nemcsak hazájában, hanem Finnországban is s a Turku (Åbo) városában megjelenő *Mnemosyne* c. folyóirat 1822-ben svéd fordításban közzétette. Innen ismerte meg Lönnrot s finnre fordítva és finn népversek soraival (szokása szerint) megtoldva fölvette a Kanteletárba „Suomettaren kosijat“ (Suometar kérői) címmel.³ Lönnrot úgy vélekedett, hogy a finn és az észti népköltészet azonos; így tehát minden megjegyzés nélkül keverte a valódi finn dalok közé. Mutatja ez az eljárás, mily kevésbé voltak tisztában abban a korban a népköltési termékek hitelességének kérdésével. Ezenkívül még két költemény van a Kanteletárban, melyet a finnek a Szuometar kérői mellé állítanak; ezek a „Kolmet kosijat“ (Három kérő) és a „Kadrin kosijat“ (Kata kérői) címűek, de szerkezete és alap gondolata szerint ide kell még számítanunk a „Meren kosijat“ (A tengerből szállt kérők) c. balladát is. (Magyar fordítását I. Az Ujság, 1909. XII. 25. sz.)

A Szuometar kérői tehát egyszerű fordítás. Egyéb változatai azonban népies eredetűek, még pedig az észti énekerületről származó népi átalakítások. A Kalevala új kiadásának (1849) XI. runójában olvasható 39 sornyi (21—60) epizód a finn és az észti változatoknak szüksézáú egybeolvasztása.

Forduljunk a költeménynek igazi hazájába, Észtországba. Mielőtt az észti variánsok tárgyalásához fogunk, tájékozódás és ismételések elkerülése végett, a különböző változatok minden lényeges vonását tekintetbe véve, megszerkesztjük a ballada összefoglaló tartalmát,⁴ mely három főrészeire osztható.

Az I. rész előadja a leány (v. leányok) születését és felnövekvését. Hajnalban valaki (asszony N., leány V., leány v. legény S.) kimegyen a mezőre v. erdőbe s talál valamit (csirkét + kakast N.)⁵ aranyat + ezüstöt V., darut + harkályt, v. szarkát + csirkét S., Neusnél egy más költeményben (106. E.) aranytojást. Ezt hazaviszi a kamrába N.; vagy hazaviszi s anyjának átadja, ki a kamrába

¹ Beiträge zur genaueren Kenntnis der ehstnischen Sprache. (L. Egyetemes Irodalomtörténet, IV. 111. l.)

² V. ö. A. *Karttunen*: Kalevipoegin kokoonpano. 1905. 11. lap.

³ L. magyar fordítását: Kanteletar, a finn népköltés gyöngyei (1902), ford. Bán A. c. gyűjteményben (98. l.).

⁴ A gyűjtemények, melyekből a változatok valók, ezek: *H. Neus*: Ehstnische Volkslieder. Reval, 1850. Idevágó versek: Salme A, B, C, D változatok és Kettenreime und Zählgeschichten E. v. — *Dr. Jakob Hurt*: Vana Kannel (Ösi lant) II. Dorpat, 1886. Salme-lanlud A, B, C, D, E v. — *Dr. Jakob Hurt*: Setukeste lanlud (A szetuk dala), I. Helsingis, 1904. Kureneo (Darúleány) 9—21. vált. — Rövidség okáért ezeket így rövidítjük: Neus = N.; Vana Kannel = V.; Setukeste I. = S. s mellette a variáns jele kis betűvel, pl. N. a.

⁵ A + jel azt jelenti, hogy a vele esatolt fogalom csupán a parallelizmus kedvéért keletkezett párja az előbbinek, tehát semmiféle jelentőséggel sem bír.

teszi a gyapjúsvekába V.; a szetuknál anyjához viszi a talált madarat s kéri, hogy készítse el ételnek, de ez a kamrába teszi a lombár sarkához. Itt a madárból Szalme lányka lesz (Sula Salme N. a, b); Salme v. Sale neitsikene (V. a, b, c) — körge neio (karcsú, magas leány) v. kuldaneio + kuldapeio (aranyleány + aranylegény, ilma illos tütar (világszép lány) S.

II. rész. A szép leányért kérők jönnek rendesen kocsin vagy paripán E rész változatai három csoportra oszlanak. 1. a legtöbb változatban a hold, a nap és a csillag lépnek fel kérőül s a leány az utóbbihoz megy; 2. a második csoportba azok tartoznak, melyekben az égitestekhez még egy legény csatlakozik kérőül s a leány ennek nyújtja kezét; 3. a harmadik csoport variánsaiban csupa földi legények szerepelnek.

III. rész. A lakodalom lefolyása: a leány elvitele — még pedig: Németországba (Saksamaale), N. b; felhők mögé a kék égre, S. q — a többi változatban más faluba, messzire.

Kreutzwald a Kalevipoeg I. énekében dolgozta fel e tárgyat.¹ Rövid tartalma, motívumok szerint, a következő: I. Läänében (Wiek tartományban) élt egy fiatal özvegy. Ez kihajtotta nyáját kora reggel, s a mezőn egy csirkét, egy fajdtojást s egy varjúfiókát lelt. Hazavitte őket a kamrába: a fajdtojást a gyapjúsvekába teszi, ráülteti a kis tyúkot, vagyis a csirkét, a varjúfiókát meg a macskaszugba dugja. Mindháromból egy-egy leány fejlődött: a csirkéből Szalme, a tojásból Linda s a varjúból kis névtelen rableányzó.

II. Szalméhoz három kérő jön: a hold, a nap, majd a csillag („sarki csillag nagyobb fia”). Szalme nem megy a holdhoz, mert nagyon nyugtalan az élete; nem a naphoz, mert kiszámíthatatlan változékonyságával sok kárt okoz a földmivelőnek. A csillagfihoz kész hozzámenni, bár szülei és fitestvérei, míg az előbbiekhöz szívesen adták volna, tiltják tőle. A csillagot magasztalja a leány:

Csillag szeme mindig fényes,
Gondolata nem negédes;
Csillag nem vét a vetésnek,
Telő gabnát so'se tép meg.

A csillagot nagy szívességgel vendégelik. A menyasszony ékesen felöltözik. Tánc, lakzi.

A Szalméhoz fűződő ünnepek: a leánykérés, öltözködés stb. megismétlődnek s egy vidám kettős lakodalomban végződnek. Csakhogy itt *Kreutzwald* a kérők számát hatra emelte. Ezek: a hold, a nap, a víz, a szél, a kunglai² királyfi s végül Kalev. A menyasszony Linda, a Kalev-fiak ösanyja.

III. Szalme az ég aljára emelkedik a csillaggal, míg Linda Kalevvel új otthonába vonul — meghatóan búcsúzva el a szülői háztól.

Látjuk tehát, hogy *Kreutzwald* nem akarta e szép regének mítikus jelentőségét megszüntetni. Szalmét — bizonyára a tőle jól ismert pleskaui dalok hatása alatt — meghagyja mintegy népe égi patrónájának s Lindát teszi az éposz főhősné, Kalevipoegnek anyjává.

¹ Ezt az éneket magyarra Vikár B. fordította le; megjelent a Budenz-albumban.

² Kungla körülbelül annyi, mint Tündérország.

Kreutzwald, mint ez ének szemügyrevételéből megállapítható, alaposan ismerte a Szalme dal különböző változatait; Lönnrot módja szerint kiválasztotta belőlük a legszebb részeket s kerek egészszé fűzte. De még többet is tett; a menyekzöt kettőssé tette, pedig erre a költemény szempontjából nem volt szükség. Nem lett volna szükség a leányok csodás erede'ének történetére sem. Az I. részt annál könnyebben mellőzhette volna, mert — mint láttuk — több változatban nincs meg, sőt több följegyzésben mint önálló költemény lép föl.

Linda nevét és származásának történetét Kreutzwald nem a Szalme-dal változataiból vette. Azt a gondolatot, hogy madártojásból származik a leány, megtaláljuk a Kreutzwaldtól gyűjtött és kiadott mesék egyikében.¹ A Linda-név azonban nem fordul elő az észti népköltésben.² Kétségtelen, hogy ezt a nevet Kreutzwald vonta el Revál egyik régi nevéből, a *Lindanisából*, melyet népetimológiával Linda keblének fordít (nisa észtil emlé). Ez állításunkat kétséget kizárólag bizonyítják a Kalevipoeg azon sorai, melyek Kalev fiának Revál alapításakor mondott szavait tartalmazzák:

Légyen anyám emlékre
Lindaniza e hely neve;
Áldást annyit a gyermekre
Mi áraszt, mint anyja keble? (XVII. é. 25—28. s.)

Ezzel önként elesik az, az észteknél népszerű magyarázat, mely e nevet az észti *lind*; madár szóból származtatja.³

Miután így a Szalme-dal tulajdonképi tárgyával tisztába jöttünk, nézzük, mily elméletek keletkeztek eddig e nevezetes népvers eredetéről és mibenlétéről?

Jul. Krohn, a finn folklóre-irodalom megalapítója, volt az első, a ki e költeményt tudományos vizsgálat alá vette.⁴ Szerinte e költemény prózai regéből lett, csak később öltött verses alakot. A menyasszony, Ilman impi (a levegő szüze), a szerző szerint Észtországban általában ismeretes; gyönyörű leány, a ki a levegő szélén ül az arany hold szarván, messzire tündökölvén. Neve *Salme* v. *Solme*. A leány születésére és nevelkedésére vonatkozó részt nem tartja a rege szerves részének.

J. Krohn után nagynevű fia *Kaarle Krohn* vizsgálta e verset tüzetesebben. Két nevezetes értekezésében foglalkozik vele. Az egyikben⁵ megállapítja annak földrajzi elterjedését s ennek alapján arra az eredményre jut, hogy az észti nyelvterületnek csak északi és nyugati részén ismeretes a Szalme név. Ösel szigetén e név állandó jelzője „*sula*”: enyhe, be nem fagyó — a szalme pedig egy öseli tengerszoros neve s így e név a *be nem fagyó öböl urának leányát* jelenti. A dal földrajzi elterjedtsége azt mutatja, hogy a költemény nyugaton keletkezett, a lett nyelvterület tözsomszédságában.

¹ Eestirahva ennemuistened jutud (Az észti nép régi meséi) 1866. — Munast sündinut kuningatütar (A tojásból született királyleány).

² *Krohn Gyula* szerint csupán egy kétes hitelességű kéziratban található föl e név. Suom. Kirjallisunden II. 485. l.)

³ Schott: Kalewi-poeg, eine estn. Sage. Magazin für die Litteratur des Auslandes. 1857. (448—9. l.)

⁴ Suom. Kirj. Hist. I. 484—9. l.

⁵ Die geographische Verbreitung Estnischer Lieder. Fennia, 1892.

K. Krohn egy évtized múlva visszatért e tárgyhoz s részletesebb kutatás alá vette.¹ A 200 észti variáns alapján bővebben kifejti első értekezésében megpendített gondolatát, t. i. hogy Szalme tengerszorost jelent a dalban is, úgymint az észti nyelvhasználatban. A menyasszony nem égi, hanem földi leány, kiért kérők versengenek. A hold, a nap és a csillag versengése csupán költői lelemény, erkölcsi tanulsággal. A hold és a nap állhatatlanok, megbízhatatlanok, a csillag azonban állhatatos, *täisi meesi*: teljes férfi, talpig férfi. A vers tehát nem egyéb, mint az állhatatos szeretőnek, a vőlegénynek dicsérete.

Merőben ellentétes felfogást találunk a balti hagyományok kiváló ismerőjénél és kutatójánál *Schroeder Leopold* professzornál, ki az árja ősvallásról írt nagyszabású művében egész fejezetet szentel az égi kérőknek.² Sch. főleg a *Mannhardt*től³ boncolgatott lett népdalokra támaszkodva az ősi árja mítosz körébe emeli tárgyunkat. A lett-litván, a szláv; a germán, a szanszkrit (Rigvéda), a görög-római s a finn-észti anyag tüzetes vizsgálata nyomán a menyasszonyt és égi kérőit mítoszi alakoknak tartja s e menyegzőt a földi nász égi másának (hieros gamos). Állításának főerőssége az a körülmény, hogy majd minden népnél, de főképp a lettnél és az észtnél menyegző alkalmával éneklék az idevágó dalváltozatokat. A kérők változnak ugyan, de a menyasszony mindig ugyanaz, t. i. a *napleány*. Szóvá kell itt tennünk *Schroeder*nek egy botlását. Nem ismerve a dal finn alakjának eredetét, a finn *Szuometar* nevet is népiesnek és bizonyító erejűnek veszi s egyezteteti az észti *Salme* névvel.

2.

Láttuk tehát, hogy tárgyunk körül két vélemény alakult ki: az egyik a Krohn-féle, a másik a Mannhardt—*Shroeder*-féle.

A kérdés veleje ez: egyszerű költői fikció-e e költemény tárgya, vagy mítikus alaphoz fejtett?

Mielőtt e kérdésre megfelnénk, pár szóval kimutatjuk, hogy mi e vers tulajdonképeni magva. Említettük, hogy Krohn szerint az I. rész, a leány keletkezése és nevedése, szorosan véve nem tartozik a költeményhez. Ezt az állítást mi is elfogadjuk s a következő bizonyítékokkal támogatjuk: a) több variánsból teljesen hiányzik e rész, sőt némelykor mint önálló költemény lép föl; b) a leánynak madárfiókból való keletkezése a finn-észti népköltésben gyakori eredetvers (*syntyruno*) mintájára jött létre s a szép ara dicsőítésére énekelték a lakodalmi ünnepségen. A fiatal nőt ugyanis a finnek, de kivált az észtek, költőileg házi tyúkocskának, vagy általában madárkának, vagy aranynak + ezüstnek, aranyosnak + ezüstösnek szokták nevezni. E költői elnevezéseknek mintegy magyarázata a madárból, aranyból + ezüsből (V.), egy esetben tojásból való származtatása. Miért ír *Kreutzwald* három leányról? Mivel a népversekben is a parallelizmus kedvéért két, sőt néha három leányról van szó⁴ — de rendesen csak az I. részben, míg a vers középső

¹ Die Freierei der Himmelslichter. Finnisch-ugr. Forschungen, 1903.

² Arische Religion, 1916. II. k. Die himmlische Hochzeit.

³ Dr. W. Mannhardt: Die lettischen Sonnenmythen. Zeitschrift für Ethnologie, VII. 1875.

⁴ Szembeötlő példái a parallelizmus hatásának a szetu-változatok, melyekben *kurg*: daru mellett *kärg*: harkály betoldás fejlődött, csupán a hangrendi párhuzam kedvéért. E jelenséget (Neusnál) tévesen írja tehát Mannhardt valami fiatal átdolgozó rovására. (Mannhardt, i. m. 315. I.)

részeiben csak egyről. c) Ez az I. rész egyéb, hasonló tartalmú versek hatása alatt jöhetett létre. Az észt népköltés igen kedveli az oly verseket, melyekben valamely személynek vagy tárgynak létrejötte játszi, mesés módon van magyarázva. Találó példája ezeknek a „Tölgy ültetése“ (Tamme istutamine, Vana Kannel 324. l.) c. népvers, melyet Kreutzwald a Kalevipoeg IV., V., VI. énekének mitikus részében dolgozott föl.

Hasonló módon járhatunk el a III. részszel, mely a lakodalmi ünnepek költői rajza. E két rész csupán a Neus-féle változatokban van meg teljesen, Hurtnál csupán egy variánsban (a). A szetuknál följegyzett 13 változat közül csakis kettőben van meg a III. rész; azokban is szemmeláthatólag későbbi, irodalmi hatás (Kalevipoeg) révén került bele.

Tehát csupán a középső rész, a leánykérés a lényeges.

Vegyük szemügyre azokat a variánsokat, melyekben egyedül ez a rész található. Valóságosan klasszikus példány ezeknek ez a szetu változat (17).

Jő a hold kérőbe hozzám,
Égi fény a szeszét hozván:¹
Csudaszép lány, üdvözöllek,
Bölcs gyermeke fényes égnek!
— Holdnak sok a baja szörnyen:
Majd növekszik, majd meg csökken.

Jő a nap kérőbe hozzám,
Égi fény a szeszét hozván.
— Napnak is van baja untig:
Egyszer ébred, másszor nyugszik.

Csillag jő kérőbe hozzám,
Égi fény a szeszét hozván:
— Csillaghoz én hozzámegyek,
Égi világ párja leszek! . . .

A másik ily rövides, tipikus változat Ösel szigetéről való:²

Katinka, a szép leányka,
Jézus útján ült magába',
Őrzi nyáját szent keresztnek,
Báránkáit égieknek.

Annához megy kefért kérni,
Fejét fésülgetni kezdi.
Annát Kati kérdegeti:
„Kihez kéne férjhe' mennem?
Három kérőm akadt nékem:

A hold fia, a nap fia,
Harmadik a csillag fia.“

Anna, halkan ilykép szóla,
Bölcsen im ezt válaszolja:
„Ne menj te a holdhoz, lányom,
Naphoz se menj, azt tanácslom,
Csillagfi jó férj lesz nagyon.
A hold hajnalban elbájol,
Nap megéget Szentiváncor —
Csillag fia keblére von!

Mindkét itt közlött változat három kérőt szerepeltet. Az első minden járulék nélkül, pusztán a kérő-versenyt tartalmazza, míg az utóbbi egy érdekes helyzetképbe öltözteti azt. Sz. Katalin és Sz. Anna szerepel itt, a katolikus egyháznak két népszerű szentje; az előbbi az égi tisztaságnak és szépségnek, a második — mint sz. Mária anyja — az anyaságnak jelképe. Valószínűnek tartjuk, hogy Katalin helyett Mária mint Anna leánya volt a versben, aminthogy számos változatban így is van.

¹ A kérő pálinkát szokott magával vinni; ha a leány szülei isznak belőle, jó jel, ha nem fogadják el, visszautasítást jelent.

² F. U. F. 1903, i. m. 17. l.

Jézus útja a hadak útja, mint ezt már *Lugossy* kimutatta.¹

E két tipikus változat egyikében sem fordul elő a Szalme név, minek oka az, hogy mindkettő az észti nyelvterület legszélső pontjáról való, a költemény keletkezése helyétől legtávolabb, hova már annak csupán a lényegesebb alkatrészei jutottak el. Az öseli változat utolsó három sora érdekes megokolást tartalmaz, mely a későbbiek folyamán lesz érthetővé.

A változatok egy nagy részében a kérők száma és mivolta változik. Így Kreutzwaldnál is Linda esküvőjében a holdhoz és a naphoz járul még a víz, a szél, a kunglai királyfi s végül Kalev. Ezek közül csupán a víz szerepel kérő gyanánt egy változatban (Neus c), a többit tehát Kreutzwald önkényesen csatolta a sorhoz.² A földi legények bevitele az észti nép leleménye. E dalt ugyanis, mint említők, lakodalom alkalmával énekelték; a vőlegény, természetesen, mindig paraszt-legény volt. A cél a földműves fölmagasztalása volt, a mi az észti népköltésben gyakori törekvés. Ezt látjuk pl. a Kalevipoeg IV. énekében, hol a leány a tengerből szállt, kincset kínáló rézembert elutasítja e szavakkal:

Szántóvető szép leánya,
Polgárember báránkjája
Lel legényt a szárazföldről,
Férjet földműves családból,
Társat dolgosok hadából. (IV. 679—683.)

Ugyane gondolatot dicsőíti a szetu dalok közül az 52. számú. Ezek a variánsok átmenetül szolgálnak azon tipushoz, melyben tisztán földi legények versengenek a leányért.³

A különböző kérők föllépésének oka tehát a *versengés*. A népmesékben gyakori eset, hogy a leány (vagy inkább annak apja, anyja) többféle föladatot szab a kérők elé; a ki azokat megoldja, megnyeri a leány kezét. Itt nincsenek ily próbák. A leány vőlegényválasztása merőben a saját tetszésétől függ. K. Krohn értekezésének a gerince az, hogy Szalme mintegy erkölcsi mérlegre teszi a kérőket s a csillagot találja legértékesebbnek állhatatossága miatt. Ha a tárgyalás alá vett összes változatokat átvizsgáljuk, azt találjuk, hogy egyetlenegy sincs köztük, a melyekben világosan ki lenne fejezve ez a moralizálás; csupán Kreutzwaldnál van meg. A leány választása a legtisztább változatokban nincs is megokolva. A legtöbbször szembehelyezkedik az apa, anya és testvérek akaratával, kik a magasabb rendű kérőhöz akarják erőltetni őt, de ő megmarad szívének választottja mellett.

3.

Honnan keletkezett az égitesteknek versengő kérők gyanánt való szerepeltetése e lakodalmi dalokban?

¹ Lugossy József: Ósmagyar csillagismeik közlemény. Új magyar múzeum, 1855. I. r.

² A szélnek van némi jogosultsága mivel az észti — s dr. Bibó István figyelmeztetése szerint a magyar — népmesékben is a szél előfordul, mint a nap és hold sógora.

³ Schaumburg-Lippében menyegző alkalmával tréfából előbb vén embert, azután gyermeket mutatnak a menyasszonynak s csak harmadikul az igazi vőlegényt. (*Samter: Geburt, Hochzeit u. Tod, 1911. Heidkämper: Eine sch.-lippesche Bauernhochzeit.*) E szokás megfordítottja különböző menyasszonyok tréfás bemutatásának, mely általános európai népszokás. A mi célunk azonban főképp az észti népballada eredetének nyomozása.

Mannhardt volt az első, a ki említett értekezésében először kapcsolta be az idevágó észti hagyományt az árja népek napmitoszába. *Kuhn Adalbert*, az összehasonlító mitoszkutatás zseniális megalapítója a görög-római, a szláv és a germán mythologia rejtélyeit a Védákból igyekezett megfejteni, minthogy az ó-ind himnusz-költészet nagyon alkalmas arra, hogy analógiák által más népeknek azon mitoszait földeríteni segítse, melyeket a későbbi költők nagyrészt kivetkeztettek eredetiségükből. Itt tisztábban látszik az ősi felfogás, mint a költői alakítás folytán egybekészült rege- és mondaköltészetben.

Kuhnnek ez az alapvető gondolata vezette Mannhardtot, midőn a lett-litván napdalokat vizsgálata tárgyává választotta a XIX. század második felében megjelent népköltési gyűjtemények alapján. E dalok majdnem kivétel nélkül rövid lírai-epikai költemények. Rövidségük következtében homályosak is, mintha hosszabb énekek töredékei volnának. Meglehet, hogy nem is voltak sohasem részletesebbek, mivel keletkezésük idején a megénekelt tárgyak még annyira ismereteseek lehettek a nép előtt, hogy körülményesebb leírásuk fölösleges volt. A mai olvasó azonban rászorul a bő magyarázatra, melyet Mannhardt fűz hozzájuk. Hogy olvasóink fogalmat alkothassanak a nehezen hozzáférhető dalokról, kettőt bemutatunk közülük szószerinti fordításban.

Mért állnak a szürke paripák
A nap háza kapujában?
Ezek az istenfi¹ szürke paripái,
Ki a nap lányát megkérni jött. (42. dal.)

Látok minden csillagot én,
A hajnalszillag nincs ott csupán;
A hajnalszillag eltávozott,
Hogy megkérje a nap leányát. (50. dal.)

Mannhardt a védai énekek után mindjárt a lett dalokat tartja legalkalmasabbaknak arra, hogy belőlük az ősi árja napkultuszt rekonstruálja. E dalokban minden cicoma, költői lelemény nélkül állanak előttünk e kultusz alapvonásai, töredékei, melyekből világosan elénk lépnek az égi menyegző mítoszának körvonalai. Áttanulmányozva e dalokat, azt találjuk, hogy közülök tizennégyben (13., 14., 15., 42., 44., 49., 50., 71. b), 72., 74., 75., 76., 78., 83.) van szó e mítoszlól. E dalok leánykérésről vagy esküvőről szólnak. A leány valamennyiben ugyanaz: a nap leánya vagy napleány (*saules meita*); a kérők pedig: Perkun (13., 14.); istenfi (42.); a hold (44., 71. b), 72., 75., 76.); a hajnalszillag (49., 50., 74., 78.); kettőben nincs megnevezve a kérő (25., 83.), az egyik (83.) csupán azt mondja, hogy a napleány Németországban (nyugaton) üli lakodalmát.

Ki a nap leánya? Mannhardt szerint a reg- vagy esthajnal, vagyis a szürkület, Schroeder szerint a fölkelő, ifjú nap. Általános jelenség a népköltésben, hogy a napot nem egy személynek fogja föl; más a fölkelő nap (leány), más a delelő nap (napasszony, napanya), sőt néha férfialakban is személyesíti — említsük csak a vogul *mir-susne-hum*-ot, azaz világügyelő-férfit. „Abends verheiratet die Sonne ihre Tochter nach Deutschland (i. e. nach Westen) — írja Mannhardt.²

¹ Istenfi: Hajnalszillag.

² I. m. 295. l.

A szlovák népregében a nap így szól: „Anyám minden reggel újra szül engem, mint egy szép ifjút s minden este mint gyöngye aggot temet el.”¹

A lettekknél és litvánoknál a napleány fején menyasszonyi koszorúval jelenik meg. A napleány a legmagasztosabb, legkedveltebb és legbájosabb jelenség a világon; azért a litván paraszt a túlságosan válogatós legényre ezt mondja: „Maga a napleány sem volna ennek elég szép”.² Végül, hogy a nap és a napleány tulajdonkép egy és ugyanaz, mutatja e litván dal:

A napleány a tengerbe gázolt,
Csak a koszorúja látszott még.
Indítsátok a csónakot, istenfiak,
Mentsétek meg a nap életét! (Manh. 54. dal.)

De térjünk át a kérőkre. Ki a lett-litván *Perkun* (v. *Perun*, *Pehrkon*)? A szláv mitológusok szerint *Hanusch* óta³ nem más, mint az égi tűz, a villám istene, Lucifer. Ugyane nézetet vallja *Schroeder*.⁴ Ezzel szemben *Hartknoch*⁵ azt állítja, hogy *Perkun* maga a napisten. Ha a róla szóló följegyzéseket szemügyre vesszük, alig akadunk egyre is, a mely ne illenék a tűz forrására, a napra. *Hartknoch*nak igaza van; hisz a tűz és a nap a legtöbb népnek ősi hiedelmében oly közelrokon fogalmak, hogy alig lehet őket szétválasztani. Így pl. a finn *Panu* istenség a napnak fia és a tűz istene. E szó és a vele jelölt fogalom teljesen azonos a lett *Panuvál*; így tehát nem finnugor eredetű, mint *Jul. Krohn* állítja.⁶ A nap fia, a nap leánya, a napasszony nem egyebek, mint a nap különböző megjelenésének istenítései.

Kik az istenfiak? *Mannhardt* és *Schroeder* szerint a hajnal- és estecsillag, a mely tulajdonképen egy és ugyanaz az égitest, t. i. a *Vénusz*, de a nép két csillagnak tartja (v. ö. dioszkurok).

Tehát a lett napdalokból határozottan megállapíthatók a következők: A leány anyja a napanya, napasszony; a leány: napleány, a fölkelő, ifjú nap. Kérői: *Perkun*: vagyis a napfi, továbbá a hajnalcillag vagy istenfi és a hold.

Jellemző, hogy a lett dalokban a leány legszívesebben a csillaghoz megy, bár anyja inkább a holdnak szánja (47., 76.), kinek érdekében a csillagot ki akarja játszani (71. b), 72.), a miért is a csillag a holdat kardjával megszabdalja (71. b).⁷

Világos tehát, hogy az észt Szalme-dal lényege: a leányért való versengés, alaptívuma a lett daloknak is.

¹ Joseph Wenzig: Westslawischer Märchenschatz. Leipzig, 1857. 36. l.

² Schleicher: Litauische Märchen etc. Weimar, 1857. 179. l.

³ Dr. I. Joh. Hanusch: Die wissenschaft des slaw. Mythos etc. Wien, 1842.

⁴ I. m. 605. l. — ⁵ Christophorus Hartknoch: Das alte Preussen etc. I. Th.

⁶ L. *Jul. Krohn*, i. m. 566. l. *Mannhardt* (i. m. 290. l.) e lett tűzisten-elnevezés analógiái gyanánt fölemlíti a következőket: ó-porosz *panno*: tűz; görög *πανός*: fáklya, tűzvész; gót *fon*: tűz. *Kuhn* és *Schiefner* tehát hibásan származtatták a finn *Panut* a svéd *fan*: ördög szóból. A *Kalevalának* mindkét alakjában előfordul; még pedig a Régi *Kalevala* (1835.) 24. énekében (431.), hol *Panu* a nap fia; továbbá az Új, vagyis végleges *Kalevalának* 2. é. (180. s.) s 48. énekében (302. s.); az előbbieken tűz, az utóbbiban napfia jelentésben. Megemlítjük, hogy *Castrén* szintén a nap egyik fiának tartja ez istenséget. (Finn. Mythologie 55—57. l.)

⁷ Ez egyik magyarázata annak a jelenségnek, miért rovátkás a hold képe.

4.

Kiséreljük meg a lett és az észtl hagyományok tüzetesebb egybevetését. A legjellemzőbb mozzanatok meglepően egybevágnak. 1. A leány mindkét napköltésben a csillagot, még pedig a Vénuszt választja. (Kreutzwald és Lönnrot sarki csillaga költői fikció.) 2. Az anya mindegyiknél inkább más vőlegényt szeretne; a letteknél a holdat és Perkunt, a ki — mint fentebb láttuk — nem más, mint a napfi; az észteknél szintén a holdat és a napot vagy napfit. 3. Mindkettőnél kéroverseny a költemény cselekménye. 4. Mindkettőnél menyegző alkalmával éneklék e dal változatait.

Tehát ezek az észtl és lett dalok több lényeges mozzanatban megegyeznek. Világos, hogy e két egymás mellett élő és századok óta számos kultúrhatással összekapcsolt népnél e föltűnő találkozások nem lehetnek pusztán a véletlen műve.

Hogy melyik népnél eredetibb, arra nézve kétségtelen a felelet, hogy a lettnél. És pedig két okból. Az első az, hogy a lett dalok sokkal tisztább, primitívebb és ősbib állapotot tüntetnek föl, mint a költői alakításnak annyi nyomát viselő és több más epikai dalnak hatását mutató észtl változatok. A másik érvt állításunk mellett a Schroedertől és a szlávistáktól felhozott adatok szolgáltatják, melyek azt bizonyítják, hogy az égi menyegző gondolata ősi árja mítoszkinés. Hogy a lettektől került ez az észtekhez, bizonyítja a költeménynek földrajzi elterjedése is, mely nyugatról halad északkelet felé, tehát a lett szomszédságból indul ki.

Fontos kérdés még az ara neve: Szalme vagy Szolme, mely — kivéve a legkeletibb, szetu változatokat — mindenütt előfordul, hol a nép ismeri e költeményt. Schroeder véleménye szerint e szó a lett *saules meita* (nap leánya) kifejezésből rövidült. Sch. nem fejt ki az átalakulás mikéntjét, csupán annyit jegyez meg, hogy a név nem értése elősegíthette a nyelvi folyamatot. Hozzáfüzhetjük ehhez azt a föltevést, hogy a rövidülést megkönnyíthette az a körülmény is, hogy a régi észtl nyelvben (mint a finnben ma is) a partitívus eset ragja *ta-tü* (ma-t), többesben *ita-itä* (ma id) volt s így a nép e kifejezés végét ragnak vehette s így lassanként elhagyta. De e szónak a szomszédos indo-európai népektől való átvételére van még feltűnőbb bizonyítékunk is. A norvég-svéd nyelvben *solmoy* vagy *solmö*: napleányt jelent (*J. Aasen* szótára). Tudvalevőleg az észtl nép a svédekkel sűrű érintkezésben állt, ma is vannak apró észtföldi szigetek, hol ősrégi svéd lakosság van s Ösel sziget tiszta észtnyelvű népének nagy része svéd eredetű, mint ezt a nyelvi, néprajzi és anthropologiai adatok világosan bizonyítják. Nincs tehát semmi elfogadható ok K. Krohn azon állításának támogatására, mely szerint Szalme az ősi finnugor¹ tengerszorost jelentő szóval lenne azonos. Nem tekintve a tartalom abszurdumát, ellene mond e föltevésnek az a tény is, hogy az emlegetett tengerszoros Ösel szigetén van, — tehát az észtség legfőleeresőbb területén — míg a költemény keletkezésének és legerőteljesebb virágzásának helye a szárazon, a lett nyelvterület szomszédságában keresendő, mint ezt épp K. Krohn nyomozásai bizonyítják.

Vessük még föl a kérdést: megvan-e a napleány vagy valamely hozzá hasonló mítoszi alak az észteknél és rokonnépeiknél?

¹ V. ö. Y. Wichmann: Etymologisches aus den permischen Sprachen. (Finn. ugr. Forsch. 1903. 109. 1.) A finn, észtl, lapp és zürjén nyelvben mutatja ki e szó gyökerét.

Az észteknél a szetu néptörredék dalaiban találjuk meg a keresett tündéri nőt¹ az *Ilmatütar* (Levegő tündére) című ballada változataiban. Egy leány az erdőben édes bogyót eszik, amitől csodálatosan szép lesz. Elszakad a földi emberektől, az égre száll, a légkör szélére ül, az aranyos holdra hajolva s innen ragyog alá a földre. Hiába hívják szülei, testvérei, vőlegénye — ő ott marad az égbolton.

A finneknél ilyforma alakok a Kalevala I. énekében *Ilmatar*, a levegőég leánya; a VIII. énekben Észak leánya; nagyon jellemzők e sorok:

Tündér szép szűz, Pohja lánya,
Földnek fénye, víz világa,
Fennül im az égnek ívén,
Menny karéján tündöklőlvén . . . (VIII. 1—4. ford. Vikár.)

De legtisztábban megtalálható balladánk alakja a lappoknál. A *Peijen neita* (nap leánya) oly élénken él a lappok képzeletében, hogy a híres lappológus, Fjellner, mikor tanulókorában hazalátogatott vándor-lapp szüleihez, kik Svédországnak Herjedal nevű tartományában éltek, egyszer látni vélte a Naptündért. Kőd volt. Hirtelen csengők és kolompok zaja ütötte meg fülét s megpillantá az isteni leányt egy sziklán ülve. Mőgéje került, hogy átölelje, mert a nép hite szerint, a ki a napleányt megfoghatja, annak nagy rénszarvas nyáját megnyeri. De csak a hideg követ ölelte át, a leány eltűnt.²

Az északi finnugor népeknél ily általánosan elterjedt mítikus alakról lévén szó, lehetetlennek tartjuk, hogy ez az alak ne hatott volna a Szalme-dal kialakulására.

Hogyan képzeljük ez alakulás menetét? A lett napdalok égi leányról szólnak. Minthogy az égi szűz régóta ismeretes volt az észtek előtt, a menyegzőjéről szóló lett rege könnyen népszerűvé vált náluk. A lett regével átvették a leány nevét, Szalmét is, de lassanként megfeledkeztek eredeti jelentéséről s mivel e dalt menyegző alkalmával szokták énekelni, a menyasszony allegorikus nevévé lett, mint ezt Neus följegyzéséből tudjuk,³ sőt néha a leány tulajdonnevévé.⁴

Krohn K. tévedését az okozta, hogy a súlyt a leány elnevezésére vetette, holott a lényeg a cselekményben van, melynek magva a kérők versengése (kilpakosinta).

5.

Schroeder kimutatja, hogy e mítosz Indiától kezdve az összes keleti indoeurópai népeknél megtalálható. A régi hinduk a menyegzőn egy védai dalt szoktak énekelni, melyben *Súryá* (napleány, ifjú nap) egy csillagistennel lép frigyre, *Súrya*val (napfi, a delelő nap). Innen érthetjük meg azt, hogy számos indoeurópai népnél a vőlegény és a menyasszony tulajdonképpen ugyanaz, vagyis a nap, helyesebben a napnak különböző változatai.⁵

¹ Hurt: Setukeste lanlud I. nr. 22.

² L. A finnugor népek irodalma és népköltése. (Egyet. Irodalomtört. IV. 151. l.)

³ L. Neus i. m. 273. l. „Több lakodalmi dalban a menyasszony költőileg Szalménak neveztetik.“ — ⁴ K. Krohn: Die Freierei der Himmelslichter.

⁵ *Bibó István* sziveskedett fölhívni figyelmemet arra, hogy e mítosz a hindu Nál és Damajanti eposzban (magy. ford. Fiók Károly) nyert költői feldolgozást. A gyönyörű költemény első énekei valóban összefüggésben állnak e tárggyal. Fejtegetésére azonban ez alkalommal nem térünk ki, mivel e gazdag irodalommal bíró kérdés külön, beható vizsgálatot igényel.

A görög-római mitoszban is megvan a *testvérnász* nyoma (Zeusz-Héra, Juppiter-Juno). A szlávoknál szintén vannak ilyféle hagyományok. Az orosz néphit szerint Szentivánkor a nap jegyese, a hold elmegy. Délszláv lakodalmi énekekben a nap elveszi a hajnalsillagot, Danicát.

Piprek a lakodalmi kalácsról (korovaj) szólva kifejti, hogy ez a völegény és a menyasszony jelképe.¹ A dalokban, melyeket a kalács sütése közben énekelnek az ukránok, a lengyelek, a szerbek és a bolgárok, gyakran találkozik említés a nap és a hold egybekeléséről.

Schroeder nézetével merőben ellentétes álláspontra helyezkedik *Krausz Fr. S.* egyik művében.² Szerinte az egész szláv mythologia mesterkelt rendszer. A nap, a hold és a hajnalsillag szereplése csupán metaphora. A lakodalmas nép bizelgően az égitestek neveivel illeti a menyegző főszemélyeit s ebből keletkezett a téves vélemény, hogy itt az ú. n. napmenyegző mítoszáról van szó. Krausz önkényű magyarázatának ellene mondanak az eddig bemutatott adatok. Krausz azt állítja, hogy tárgyunkról a mai keleteurópai népeknél egyetlen epikum sem található, csupán lírai dal és töredék. Hogy ez állítás alaptalan, főleg a román népköltésből cáfolhatjuk meg, melynek idevonatkozó elbeszélő költeményei tagadhatatlanul egy töről fakadnak az észti népköltés Szalme-dalaival.

A Kisfaludy-Társaság kiadásában megjelent *Római Népdalok* (1877.) című gyűjtemény bevezetésében *Vulcanu József* helyesen állapítja meg, hogy „a román népköltés epikai magvú lírai költészet, vagyis epikai test lírai mezben.” Már e tekintetben nagy rokonságot mutat tehát a finn-észti költészethez, melyről *Comparetti*, a Kalevaláról írt művében ugyanezt mutatja ki. E rokonvonás onnan származik, hogy mind a finn-észti, mind a román epikai dalok valóban dalok voltak oly értelemben, hogy énekeltek és muzikaszóval kísérték őket. Ám ez előadási rokonságon kívül több tartalmi megegyezést is találunk e népek költészetében, melyeket vizsgálni és a közös forrásra visszavinni hálás feladat volna. Itt közbevetőleg megjegyzem, hogy én e forrást a lett-litván népköltésben sejtem. Ez alkalommal csupán a tárgyunkhoz tartozó dalokra térek ki. Ezek annyiban is egyeznek az észti Szalme-dalokkal, hogy az égi menyegző tárgyát — ellentétben a szláv népköltéssel — részletesebben kidolgozott lírai-epikai énekekbe fejlesztették.

A fentebb említett gyűjteménynek 86. darabja „A nap és a hold” címet viseli. Ez a szép ballada úgyszólván minden lényeges vonásban egybevág az észteknek egyik, világszerte magasztalt regéjével, a *Koit ja Ämarik* (Hajnal és Alkonyat) cíművel. A román balladában a nap van a hajnal s a hold az alkonyat helyén, de hogy eredetileg az észtkben is így volt s csak az azt először följegyző *Faehlmann* változtatta meg a személyeket, azt a rege figyelmes elolvasása után bárki konstatálhatja.³ Mindkettőben ugyanaz az alapgondolat: a két szerelmes sohasem egyesülhet. Tehát a két rege alapindítéka az a természeti tünemény, hogy a két égitest sohasem találkozik, egyik a másikat mintegy nyomon követi, bár hasonlóságuk, nagyságuk

¹ Dr. Joh. Piprek: *Slawische Brautwerbungs- u. Hochzeitsgebräuche*. 1914. 180. l. — A Kalevipoeg I. énekében szintén szó van e süteményről.

² Dr. Friedrich S. Krausz: *Volksglaube u. religiöser Brauch der Südslawen*. 1890. I. Sonne, Mond u. Sterne.

³ A regét lásd: Hunfalvy P., *Utazás a Balttenger vidékein*. 1870. I. k. IV. fejezet.

s egymást fölváltó hivatásuk miatt a nép testvéreknek vagy jegyeseknek, szerelmeseknek tartja őket. Jul. Krohn épp a Koit ja Āmarik regében keresi a Szalme-dal forrását.

A román ballada magyarországi változatait *Mailand Oszkár* jegyezte le; ezekben szintén az az alapmotívum, hogy a nap és a hold testvérek, egymásba szeretnek, de sohasem egyesülhetnek.¹

Érdekes, hogy a leány neve a legtöbb román följegyzésben *Iliana Cosinzana*, a mi Tiktin szótára (Rumänisch-deutsches Wörterbuch, 1903.) szerint a cosita: hajfonat szóból származik s körülbelül annyit tesz, mint Aranyhajú Iljana (v. ö. székely: Magyar Ilona). Mailandnál és *Moldován G.* gyűjteményében a leány neve Juana, a mi képletesen a holdat jelenti. E név létrejöttét a Szentiván-ünnepkel való összefüggéséből magyarázhatjuk. Juan (Iván) a nyári napfordulat pogány eredetű ünnepe s e névnek nőnemű alakja: Juana, a nap és a hold testvéri viszonyának tudatából keletkezhetett.

A nap visszautasításának okát tehát a román népköltésből értjük meg. Szalme, a napleány testvére a napnak és így a holdnak is. Innen van, hogy Szalme csak a hajnali csillagnak nyujthatja kezét, a kivel nincs testvéri viszonyban s a kivel virradatkor csakugyan együtt látható az égbolton.

De nézzük: akadunk-e a magyar néphagyományban is az égi menyegző mítoszának valami nyomára. *Lugossynál*² olvassuk: „Még azon magyarok is, kiknél már az eredeti jelentés elhomályosodott s a hadi élet jelenete családi élet jelenetével helyettesítettett, magára a dolog lényegére nézve szintén e nézethez csatlakoznak, országúton³ vonuló sűrű tömeget, nevezetesen nászszeregetet képzelvén a hattyú (cicnus) csillagiban, mire vonatkozik a hadvezető csillag helyett némely vidékinken hallatszó nászvezető csillag (α cygn.) és vőfélcillag (ζ cygn.) elnevezés.”

Igen érdekes párhuzamok között említi meg egyik cikkében *Róheim Géza*⁴ a lakodalmas menetet. „Ha a természet-mitológia — úgymond — megadja azt a képzetet, hogy a hó az égből aláhulló pehely, akkor olyan miliőben, mely a fent szokást ismeri, könnyen oda módosulhat a mítosz, hogy a pelyhet a szociológiailag fontos menyasszonyi ágyból származtassa, azaz a földhöz hasonló lakodalmas menetet képzeljen az égiek között.”

E nyomok valószínűvé teszik, hogy népünk is ismerte a tőle északkeletre lakó népek között elterjedt mítoszt, de nálunk az nem öltött verses alakot s így feledésbe ment.

*

Láttuk tehát, hogy a Szalme-dal tárgya a hazánkat északkeletről félkörben övező indoeurópai népeknél többé-kevésbbé fejlett formában mindenütt megtalálható. A tárgy indoeurópai eredetű, de éppen a finnugor népek egyikénél, az észtnél kapott legköltőibb, mondhatni klasszikus formát. S ezzel újabb bizonyítékot nyert az igazság, hogy az észtnél kiváló költői adománya révén az idegen eredetű anyagot teljesen magáévá tudja tenni s tökéletes költői alakba öltözteti. Már pedig épp ebből állapítható meg valamely nép költői képességének mértéke, mert itt valóban megállja helyét a régi mondás: forma dat esse rei.

Bán Aladár.

¹ Mailand: A nap- és hold-mítosz az oláh népköltészetben. Phil. Közlöny, 1886. 593. l.

² Lugossy József: Ösmagyar csillagismeik közlemény, I—IV. Újmagy. Múzeum. 1855. I. k. 119. l. — ³ T. i. a. tejúton.

⁴ Róheim G.: Kiszakadt a menyasszony dunnája. Ethnogr. XXIV.

NÉPIES ÉS FOLKLORISZTIKUS ELEMEEK ZRINYI MIKLÓS MŰVEIBEN.¹

Fájlalnunk kell, de tagadnunk nem lehet, hogy Zrinyi Miklós művei nem népszerűek. Ez hozzátartozik életének tragicumához, melynek mély magyarázatát ő maga adja, úgy érezvén, hogy „boldogtalannak mondhatjuk azt az embert, a ki a maga országának leszállásában és estében született, és nem virágjában“. Ő is nagyobb volt, mint kora s már ezért sem válhatott idejében népszerűvé. Ámde ebből a sajnálatos tényből ne ragadtassuk magunkat arra az igazságtalan ítéletre, hogy Zrinyi távol állott a néptől. Zrinyi számos gyökérszálat eresztett a népnek és a népiesnek talajába. Együtt élt közkatonáival, tehát a néppel. Erről tanuságot tesz már nagy hőskölteménye is. Szigeti őst a nép barátjának dicsőíti, a mikor katonái körében rajzolja. Harc elültével Zrinyi elbúcsúztatja elesett bajtársait, majd együttes lakomára ül vitézeivel, jó szívvel vendégeli mindnyájukat, kit felköszönt, kit megdicsér, kit megajándékoz. (*Obsidio* IV, 37, 38). A Szigeti Veszedelem itt is bizonyára inkább költőjére jellemző, mint hősére. Arany János finom érzéssel figyelte ezt meg ott, hol az epos a sebesültek gondozásáról emlékezik. „Szép vitéz szókkal sebeseket biztatják, | Kötözik sebeit, szánják és ohajtják“ (IV, 20). E helyütt Arany „egy emberileg szép vonásra“ figyelteti az olvasót: „ez ama szíves ápoló részvétel, mely itt a *közsebesültek* iránt nyilatkozik. A névtelen csoport — sine nomine plebs — irányában tudtommal Zrinyinek egy epicus elődje sem tanúsíta ennyi figyelmet... a sebesülttel, ha nem előkelő, senki sem törődik. Zrinyi, midőn ezáltal egy szép emberi vonást ad a szigeti hős jelleméhez, tanuja egyszersmind az új időnek, s a hihetően saját hadi tapasztalásából ecsetelt rajzocska önön szívének is becsületére vál“ (*Arany: Hátrahagyott iratai* II, 430). Voltak ugyan a költő Zrinyinek szomorú tapasztalatai is a paraszti sorból került katonákkal, a kikkel a kapitány „mind szégyent s mind kárt vall“, kifakad belőle a keserűség: „Csak héjában a paraszt a kapanyelet tudja forgatni, és a vitézség nem ő néki való és nem is hozzá illik“ (*Aphorismák* 93 [4.] R. H. 310), de ezt a kifakadást Zrinyi később valósággal helyreigazítja: „A jó nemest, a jó katonát inkább kell venni ha vagyon, de ha nincsen, a pórbul kell előállatnunk hadi népünket; ez jobb amaz eltunyult nemesnél“ (*Az török áfum ellen való orvosság*, R. H. 109).

Ámbár második házassága, idegenből vett felesége, némi válaszfalat emelt közte és népe közt, Zrinyi együtt élt a néppel.² Erre a tételre a történelmi adatok feljogosítanak, az irodalmi bizonyságok köteleznek. Zrinyi művei bővelkednek népies vonásokban, úgy formális, mint tartalmi elemeikben. Nyelve népies hangtani jelen-

¹ Dolgozatom küszöbén a hála tartozását rovom le Négyesy László, Sebestyén Gyula dr. és Róheim Géza irányában. Négyesy László lekötő szíveséggel elolvasta a kéziratot s számos részletét helyreigazította, kiegészítette; Sebestyén Gyula dr., a mikor dolgozatomat a Magyar Néprajzi Társaság 1919 február 26.-iki ülésén bemutattam, szakszerű megjegyzéseivel kísérte; Róheim Gézának készsége és tudománya ezúttal sem hagyott cserbe.

² Gróf *Bethlen* Miklós Önéletírása. (Kiad. Szalay László, Magyar Történelmi Emlékek II. 1858) 325, 326.

ségeket, népies szókat, népies szerkezetet, népies szólásokat tüntet fel, szereti a közmondást, a példaszót. Rhythmusa itt-ott a népköltés hangján csendül. Tartalmilag pedig költészete meggyarapszik és a folk-lore gazdagságával, gyakrabban meseelemekkel, ritkábban legendával, mondával, mesével. Ezeket a tartalmi elemeket Zrinyi nem közvetlenül a népből merítette, hanem az irodalomból, még pedig nem a népiesből. De magát az élő néphagyományt is figyelte, felhasználta.³

I. Formális népies elemek.

1. Nyelv, szótár, előadás.

Már Széchy Károly (Gróf Zrinyi Miklós III, 220) fölismerle s nyomatékosan kiemelil, hogy Zrinyi a maga előadásának zamatját a népnek, a népiesnek köszöni. Valóban, horvát, olasz, német, latin műveltsége mellett, végeleáthatatlan idegennyelvű idézetei mellett is, Zrinyi észjárását is, szójárását is népiesen magyarnak tartotta meg. A maga csáktornyai népének nyelvét követi akkor is, a mikor magyar költői előadásába horvát szót illeszt bele. Pl. szigeti Zrinyi vitézi lakomáján a leventék népies hősenekre zendítenek:

Némely horvát dávorit nagy torkkal kezdé (Sz. V. IV, 39).

Hangtanilag is Zrinyi bizonyára a korabeli muraközi kiejtést tükrözteti, p. *metszen* = mit teszen (Nyelvtörténeti Szótár II, 804),

Metszen osztán várral, metszen császársággal (XII, 58).

Hangtanilag is, néprajzilag is jellemző a *ludvérc* (= lidérc):

És mint tüzes ludvérc száll le az fölyhőből (XV, 69).¹

Magyar szótárának készleteit is a költő Zrinyi inkább a nép nyelvéből, mint az irodalomból merítette. Az a gyűjtemény, a melyet Zrinyi népies szavaiból összeállítottam, túlmenne folyóiratunk tárgyának keretein. Beérjük egy-két példával. Nyilván az élő nyelvből vette azokat a szókat, a melyeket irodalmunk különben alig ismer. Így pl. a Nyelvtörténeti Szótár az *összeccsingolódik* (= összefonódik, csavarodik), *földrözzénés* (= földrengés), *szállankozik* (= csöppen) használatára csak Zrinyiből hoz példát:

Ennyi mód két phoenix összeccsingolódik (Sz. V. XII, 51).

Alderán, az mely bírt . . . föld rözzénésekkel (XIV, 14).

Szomakjában egy csöp vér beszállankozott (XII, 107).

Minden bizonnal a nép élő nyelvéből vette Zrinyi prózája azokat a szókat, a melyek sem a Nyelvtörténeti Szótárban, sem a Tájszótárban nem találhatók. Ilyenek a *megocsúsodik* (= silánynak bizonyul), *szenygerül*, *tercecskedik*: „bizony megocsúsodik érdeme (Mátyás király . . . R. H. 136), „mikor a szegény ember

³ Az idézetek mellett N. L. = Gróf Zrinyi Miklós művei, kiadja Négyesy László. A Kisfaludy-Társaság Nemzeti Könyvtára XIV. R. H. = Gróf Zrinyi Miklós a költő és hadvezér hadtudományi munkái. Kiadja Rónai Horváth Jenő. Budapest. Akadémia 1891.

¹ L. Gönczi Ferencz, Göcsej s kapcsolatosan Hetés vidékének és népének összevontabb ismertetése. Kaposvár, 1914, 169. l.

nyomorog és szenyherül" (Tábori kis tracta XII, R. H. 382), „nem sokáig fog tercecskedni az olyan had" (Centuriák 49, R. H. 358).

Népies szavak bőségéből kiszemelt példák mellett figyelmet érdemelnek népies szólások, fordulatok:

Meleg kávé mellett ag szót kovácsoljunk (Sz. V. III, 26).

Basa kihája is fekszik földet rágván¹ (III, 101).

Prózájában is: egy tikmony-sültig (= míg megsül egy tyúktójas) ő elfut fél mér-földet" (Centuriák 8, R. H. 343).

Néha a népies szerkezet nyilván az előadás elevenítésére, szebbítésére szolgál, pl.:

Azonban szolton szól Ali Kurt ágyuja (Sz. V. IX, 14), szaladton szalad (X, 101) ujitton ujtja (XI, 73, XIV, 109).

Sőt sebben sőt kinban ujlton ujulok (Arianna sirása 2). Az ily fordulat már elvezet a stílus hangulati elemeihez.

2. Hangulati, szemléltető és rhythmikus elemek.

Zrinyi előadásának szemléltető elemei: festése, hasonlatai, képei nem egyszer úgy hatnak, mintha a nép fiát hallanók. Pl. mikor az éjszaka csöndjét érezteti:

juhász, szántó aluszik kedves álmat,

Juhok mellett nyugszik kuvasz, mely megfáradt (Sz. V. IX, 43).

vagy a mikor Ali bék gúnyolódik:

Úgy megszelégyültek, mint ölyv előtt vad tyúk (XIII, 44).

A merre Farkasics fordul,

Adatik ű neki tágos és széles út (III, 102).

Arany ezt a metaphorát megtalálja az Aeneisben (X, 513) is, de hozzáteszi: „Egyébiránt a magyar néprege képdúsabb alakban ismeri, hogy t. i. a hős *menet* gyalogösvényt, *jövet* országutat csinál az ellenség közt.²

Egy elmentére — gyalogösvényt vága,

Visszajöttére — szekérutat csapa.

(Magy. Népköltési Gyűjtemény I, 159 változata 161. l.)

A mikor Csontos Pál, Szigetvár pattantyúsa elsüti az ágyút, a szigetiek népiesen kemény tréfával köszöntik a törököt:

Ihon van az jól jütt bilikum pohára;³

Majd neki is adok, az ki meg nem itta . . .

Erős gyomrotok van, megemészthetitek.

Nem jüttök Szigetben, ha nem isszátok meg,

Zrini egészségéért, álnok török ebek (VII, 24, 25).

¹ „A halálnak e festői képe Zrinyinél gyakorta előfordul. Nem idegen az a népi magyar kifejezéstől sem: *fűbe harap* (Arany, Zrinyi és Tasso Ö. M. V, 98).

² Arany, Zrinyi és Tasso, Ö. M. V, 98. l. A metaphora, a melyre Arany céloz, a Szilágyi és Hajmásiról szóló népballadából ismeretes.

³ „jól jütt bilikum pohára" szinte etymologiai tréfa, mert „jól jült" valóságos fordítása a bilikumnak (= willkommen, v. ö. bien venu, well, come) *Gombocz—Melich* Etymologiai szótára idézi is a helyünket. Figyelemre méltó, hogy Muraközben máig

Zrinyi prózájában is a példa, hasonlat néha a természettel élő nép megfigyelésére vall. Pl. mikor az éberséget így ajánlja: „Végy példát az darvakról és a vadludakról, nem tészik szárnyok alá fejeket, és nem alusznak, míg istrázsát ki nem állítanak (Aphorismák 4 Vigilantia, R. H. 240). A gyorsaságot viszont ekkép ajánlja: Jusson eszedben, hogy a sólyom- s az rárószárnyat nem azért viselik a vitézek, hogy az volna legszebbik madártoll, mert szép a páváé, szép a publikáné: hanem a gyorsaságnak jelére viselik; és valamint a sólyom, a mely mihánt meglátja a prédát, nem késik, hanem mint a süvítő szél száll reá, úgy szükség a vitéznek . . . mint a sólyomnak, menni az ellenségre (Aphorismák 9, R. H. 243).¹

A mikor Zrinyi stilusa a drasticum határát éri, mindannyiszor népies. Ilyen Halul bék kijelentése: Keresztyéneket. | Minden tartja tormában esett féregnek. (VI, 22). Gabriel biztatja szigeti Zrinyit: meggyőzheted ezt a nyavalyában zabált ellenséged (XV, 43). Tityrus diadalmaskodik Lycaon fölött: Annyira győzőm én az rút csipás ebet (Fantasia poetica 17). Zrinyi prózájában ritkább az ily erős kitétel, de akad: „Giskra, kit nehéz volt kiereszteni, mint a nyüvet a rothadt sebből (Mátyás király, R. H. 142), ebül vette hasznát (Aphorismák 4, R. H. 240). Zamatosan népies az ily fordulat: Bizonyára mind egy bordában szüttek vagyunk (Afium, R. H. 94).²

Zrinyi műveiben megesendül népköltészetünk rhythmusa is. A haladó rhythmusnak egy szép példáját már Arany tárgyalja: Midőn Zrinyi mondja Delimánról: „Galatában meglátá a szép Kumillát, Kumillát a szépet, Szulimán leányát (†, 71), nincs semmi okunk kételkedni, hogy e szófordulat előtte ismeretes volt, de mégis közelebbről Tasso ezen mondata hozá azt elméjébe: „Lui (Rinaldo) nella riva d'Adige predusse a Bertoldo Sofia, Sofia la bella, a Bertoldo il possente“ (I, 59). A haladó rhythmusnak ezt a módját, a mikor az ismétlést a szórendváltozás még költőibbé teszi, Zrinyi másutt is alkalmazza:

Kegyetlenül üti lábával az földet,
Üti kegyetlenül az földet lábával,
Iszonyúan rikolt haragos szájával (XIV, 30, 31).

Költői az ily fokozás:

Egy nagy cárbunculus az sisakján vala,
Ezen sötétben is megesmerik vala,
De jobban az kúnél fénlík ő szablyája;
Jobban szablyájánál az ő bátorsága (XIV, 84).

Néha a népies rhythmus zavaró ellentétbe kerül a classicus tárggyal, mythologiai köntőssel. Legjellemzőbb példa reá Orpheus Plutónál (N. L. 351). Nem egyszer azonban nyelv, hang, rhythmus a gondolattal teljes összhangba olvad:

divatozik a *bilikomivás*, midőn a parasztgazda a házában először megfordult idegent felköszönti. *Gönczi* Ferenc, Muraköz és népe. Bpest, 1895, 69. l. Ezen szinte tudományos etymológián kívül Zrinyinél még a népetymológiának is találjuk példáját. „Szép magyarázatja lehet mielőttünk a kételenségnek, mert mintha azt mondanád: kételenség két ellenséggel bír.“

¹ Zrinyi levelében II. Rákóczy Györgyhöz: valaki a kigyót fullánkjáról, az csigát nyáláról megismérheti (Széchy K., Gr. Zrinyi Miklós. IV, 255).

² Zrinyi levelében is: az ki az ő bordájokban nem szőtt volna (Széchy Károly, Gróf Zrinyi Miklós. IV, 255).

En pedig mint bolond, mint esti denevér,
Járom az erdőket, mert az nagy bánat vér (Fantasia poetica 1, N. L. 339).

Az vadász elnyugszik, Ha az nap lemégyen;
Az juhász lefekszik, Hogyha haza megyen;
Szántó vígan észik, Dolga végbe megyen:

Dér virágnak, Kű buzának,
Horog hálnak, Lép madárnak,
Háló vadnak, Métély juhnak,
Nyíl szívemnek, Bús kedvemnek,
Mirigy életemnek (Fantasia poetica 10, N. L. 341).

Volt egy kis méhecském, Gyönyörűségcském,
Kin megnyugodt volt szívem.
Mézes harmatokkal, Kerti illatokkal
Az ő szája teli volt,
Engemet táplált is, Csak látatjával is,
Meddig kertemben lakott (A vadász és echo 3, N. L. 345).

A Fantasia poetica, A vadász és echo, sőt az Idilium is számos oly fordulatot tüntet fel, a mely méltó volna XIX. századi nagy költőinkhez, a kik a népköltészetten nevelkedve, tudatos eltökéléssel művelték s fölvirágoztatták a népies költészetet.

3. Közmondások, példabeszédek, sententiák.

Kutatván, miben rejlik Zrinyi előadásának ereje, Széchy Károly azt jelentős részben „az ő gyökeres és erős magyar nyelvének“ tudja be, „mely a jó népies mondásokban és csattanós példabeszédekben bővelkedik. Hisz akkor a boldogító szépízlés nevében az irodalom nyelve még nem szakadt el a nép nyelvétől: a lángeszű Pázmány és lángeszű Zrinyi egyaránt annak a virágaiból szedegeti a maga ékességeit. S a tanítvány nem egyszer nagy mesterének példájára kettesével-hármasával csapja oda a közmondást, hogy valamely gondolatát vagy igazságát hathatósabban és élénkebben fejezze ki...“ „a maga állításait és ítéleteit a magyar nép elmésségének és bölcsességének velős mondásaival erősíti meg; a mi munkája magyar jellegének még tisztább és gyökeresebb *faji* jelleget ad. Érdemes volna a Zrinyi példabeszédeit összegyűjteni, mert semmi sem mutatja inkább, mint stílusának és nyelvének ebbeli gazdagsága, hogy mennyire magyar volt ő egész véreben, eszejárásában és kifejezőmódjában. De a gyűjtemény a mellett népünk műveltségére és közmondásaink történetére is néhány érdekes sugarat vetne...“ (Széchy K., Gróf Zrinyi Miklós, III, 220—222). Széchy felszólításának itt meg akarunk felelni.

Zrinyi könyvtárában a közszólások irodalmát néhány mű képviselte: Fasciculus sententiarum ex scriptis diversorum authorum magnorum collectus a Comite Adamo Forgach di Gimes.¹ — Sententiae veterum poetorum per locos communes digeste Georgio maiore... multo quam antehac auctiores ac locupletiores. Auctore Antonio Mancinello.² Thesaurus adagiorum Gallico latinorum redditurum in

¹ *Bibliotheca Zrinyiana*. Die Bibliothek des Dichters Nicolaus Zrinyi. Wien Kende 1893) p. 67, u. o. 38.

² U. o. 75. l., 47. sz.

usum utriusque linguae studiosorum per Philippum Garnerium, Aurelianum Gallum.¹ Zrinyi egyébként elvi vallomást is tesz róla, mennyire becsüli a példaszót: „még a polgároknál is oly jó példabeszédek vannak, hogy telik tudománynyal és bölcseséggel“ (Centuriák 38, R. H. 353).

Példabeszédekben Zrinyi prózai munkái jóval gazdagabbak, mint a költőiek. De a Szigeti Veszedelembe is bele van illesztve egynéhány.

Nem ragad ebugatás az derült égre (XIII, 50). Ha nem közmondás, megérdemli, hogy azzá váljék Zrinyinek ez a sora:

Hamar kű esik ott, hon az ég zörrenik (VI, 79).²

Néha latin sententia rejlik a magyar versben:

Mig nem látják égni magok házokat,
Nem segíti senki meg szomszéd házokat (I, 42).

Ebből kihallatszik a Jam proximus ardet Ucalegon (Aeneis II, 311). Szinte műfordítással van dolgunk, mikor azt olvassuk Zrinyinél:

Kis dolgokat egyesség nagyra neveli . . .
De nagy s erőseket az földre leverí,
Hogyha egyenletlenség azokat éri (VIII, 65).

Zrinyi így lefordítja a közszólássá vált mondást, melyet Sallustius (Jugurtha X) a haldokló Micipsa ajkára ad: Concordia parvae res crescunt, discordia maximae dilabuntur.³

Zrinyi Péter dicséretéből

Napfényre néző szem mutatja sas fiát,
Körmérül esmerni az vitéz oroszlánt (XIV, 5).

mint költői körülírásból kihangzik: ex ungue leonem (Büchmann szerint Alkaiosra visszavezethető szólás).

Zrinyi prózai írásai közvetlenebbül és bővebben adják a közmondásokat. Itt összeállítjuk Zrinyi műveinek (az 1891. eddig legteljesebb kiadásnak) sorjában előbb a magyarokat, azután a latinokat, az olaszokat és a törököket.⁴

A kinek nem borja, nem nyálja (arra alkalmazva, hogy az idegen népeknek nem fáj a magyarság baja). (Afium, R. H. 87.) A Nyelvtörténeti Szótár erre a közmondásra Zrinyinek helyét idézi.

¹ U. o. 79. l., 25. sz. Más könyvekben is p. 9. l., 54. sz.: molti bellissime sentenze di gravissimi autori. Egyéb tartalmú könyveibe is közmondások voltak bejegyezve, 9. l., 58. sz.

² Mintha ennek a versornak latin fordítását hallanók Zrinyi egy levelében: Scilicet ubi tonat, ibi et fulgurat. (Győri történeti és régészeti füzetek II, 1868, 206. l.)

³ Ennek a gondolatnak képeit és változatait — alább találunk egyet Zrinyi latin mondásai közt — tárgyalja René Basset dolgozata: L'union fait la force. Revue Africaine, N° 263, Alger 1907, 386—392. Az itt kifejtett példák egyike a magyar történelembe vág. Svatopluck 3 vesszőt köt nyálába s felszólítja fiait, törjék össze; nem bírják — egyenkint széttörrik. Constantinos Porphyrogenitus, De administrando imperio XLI, A magyar honfoglalás kútfői 129, 130.

⁴ Az alábbiakban M. K. = Magyar Közmondások és közmondásszerű szólások. Gyűjtötte és rendezte Dr. Margalits Ede, Bpest, 1896. Flor = Florilegium proverbiorum universale latinitatis. Collegit et in novum ordinem redegit Prof. Dr. Eduardus Margalits. Bpest, 1895. A latin közmondások, hely híján, kiszorultak.

„Egyébiránt a magyarok sententiája sem volna rossz: *messze komaságot, közel házasságot* kell keresni (Mátyás király életéről, R. H. 161).

Mikor az üveg legfényesebb, eltörik (Mátyás király . . . R. H. 177). Latinul Margalitsnál, Flor. 208a. Fortuna vitrea est, tum quum splendet, frangitur. Hasonlóan németben: Glück und Glas, wie bald bricht das.

„Bánom, hogy minékünk magyaroknak egy bolond példabeszédünk vagyon ez ellen, hogy *nem jó papirosból hadakozni*: de mennyi igazsága legyen ennek a mondásnak, lássa meg az a ki okos“ (Discursus primus vége, R. H. 198). Itt természetesen nem lehet szó népies közmondásról, inkább oly szólásról, a mely a magyar tisztek közt járta. Közmondásgyűjteményeink nem ismerik.

Jó agár vaddal álmodik. Ezt a vadászközmondást rekonstruálhatjuk Zrinyi intelméből, hogy a hadvezérnek folyvást az ellenségre kell gondolni, „még álmodni is ha lehetne, mint szintén a jó agárnak a vaddal (Discursus secundus végén, R. H. 203).

Az rég tehát ékesíti meg a dolgot (Quartus discursus elején, R. H. 209), i. a latin mondások közt. Ha Zrinyi panaszkodik, hogy „gyümölcsei lévén a jó fának, mesze töle elgörgünk“ (Quartus discursus, R. H. 210), következtetnünk enged körülbelül ily közmondásra: *Jó fának nem messze gördül el gyümölcse*, ha csak nem céloz a közkeletűre: az alma nem messze esik a fájától.

Ez ám az, hogy *a ki idején kél, idején érkezik*, ez ám az, hogy a ki mit kezd, serényen nyuljon hozzá, és ez az, a ki nem szánja az erszénynek száját megnyitni, hogy ne mondhassák felőle, *fösvény többet költ, a rest többet fárad* (Quartus discursus vége felé, R. H. 212). Vö. M. K. 350a *a ki idején kel*, harmatot szed, 263b *A fösvény két annyi költ*, 629a *Fösvény duplán fizet*, rest duplán fárad. Fösvény többet költ, rest többet jár.

A mint a magyar mondja: *belé Balázs, lovat ad Isten!* (Discursusok, R. H. 225). M. K. 41a *Hü bele Balázs, lovat ad az Isten*.

Néha a jó ló is hám alatt nyomorodik meg (Discursusok, R. H. 226), hasonlóan: *sok jó ló hámban*, sok vitéz ember esmeretség nélkül *hal meg* (Centuriák 14, R. H. 346). Vö. Nyelvtörténeti Szótár I, 1294 *Sok jó ló a hámban megszarad*. M. K. 321a *Sok jó ló megszakad a hámban*. *Sok jó ló megszakad addig a hámban*, míg erkölcsét kitanulhatják.

A sok bába között el kell veszni a gyermeknek (Aphorismák 6, Disxordia inimici, R. H. 241).

A kit elszántál magadban, ne mulass véle, *Kit ma végezhetesz, ne hadd holnapra* (Aphorismák 9. Celeritas, R. H. 243). M. K. 517. *Mit ma elvégezhetesz*, ne halaszd holnapra.

Hallottad-e: *a ki madarat akar löni, nem pengeti a keziját*, és *nem dobbal fogják a rókát* (Aphorismák 9. Celeritas, R. H. 243). M. K. 519b *Ha madárra tárgyalysz, ijadat ne pengesd*. 520b. *Nem pengeti az iját, a ki madarat akar löni*. 124b *Dobbal megy nyúlászni*. *Dobbal megy verebet fogni*.

Kötte hidd komádat, azt mondja a magyar . . . ne bizd úgy magadat reá, hogy a térdén aludjál, mikor beretva van kezében (Aphorismák 11. Transfuga, R. H. 245). Nyelvtörténeti Szótár II, 337. *Kötte higyed komádat*. *Kötte higý komádnak*.

Fogd meg előbb a madarat, azután mellyezd (kopaszd) (Aphorismák 15. Praedae aviditas, R. H. 250). M. K. 519b *El sem fogta a madarat, már is mellyeszi. Mig meleg a vas, addig verje* (Aphorismák 28. Eloquentia, R. H. 260.

Mindenben mesterség kell: *sipolni, ha madarat fogsz, dobolni, ha farkast kergetsz* (Aphorismák 38, R. H. 266). M. K. 647b Madarász sipszóval, a halász horoggal csal halat és madarat.

Egy nagy erdőben egy kakuk nem hallik (Aphorismák, 70, 43, R. H. 295).

Nehéz nyulat fogatni, mikor bottal üzik az ebeket utánna (Aphorismák 73, 46, R. H. 296). M. K. 6a. Nyúl után bottal veri az agarat.

Nem szabad két vétket cselekedni (Aphorismák 86, 59, R. H. 302). L. alább a latin mondások közt Non licet in bello bis peccare.

A mely tik sokat kotkodácsol, kereset tojik (Centuriák 43, R. H. 356).

Olasz közmondások.

La forza caga alla ragione adosso (= az erő ütymálja a jogot) (Áfium, R. H. 117, I. Körösi Sándor, EPhK. 1918, 85, Ferenczi Z. EPhK. 1917, XLI, 336, 1918, XLII, 17i).

Nozze e magistrato dal cielo è destinato (= házasság és hivatal az Égtől van rendelve) (Mátyás . . . R. H. 160). Ehen werden im Himmel geschlossen.

Azt mondja az olasz: Fidarsi e bene, non fidarsi e meglio: jó hinni, de nem hinni még jobb (Aph. 11, Transfuga, R. H. 245).

Di cosa nasce cosa (= dologból dolog származik) (Centuriák 18, R. H. 347).

Török közmondások.

• „Nem ravasz, hanem bölcs a török proverbiumja: ha tíz ellenséged van, a kilenccel békélj meg, a tizedikkel hadakozzál“ (Mátyás, R. H. 170).

„Azt mondja a török: ha a te ellenséged olyan is, mint az elefánt, annyinak tartsad, mint a legyet, ne félj tőle; ha olyan is, mint a légy, úgy se vedd meg, hanem oltalmazd tőle magadat, mint az elefánttól (Aph. 19, Nimia securitas, R. H. 253).

Azt mondja a török . . . Avagy holló hasamra, avagy tisztesség fejemre (Centuriák 52, R. H. 360).

*

Nem zárhatjuk le a Zrinyi művébe illesztett közszólásoknak gazdag sorát a nélkül, hogy meg ne emlékeznénk arról a két közmondásról, a melyet Zrinyinek magának köszönünk. Mindkettő „Az török Áfium ellen való orvosság“ élére került mint jelige. Az egyik *Sors bona nihil aliud* (jó szerencse kell, semmi más) refrain-szerűen tör ki Zrinyi írásaiból, mint komor világszemléletének kifejezője, a másik „*Ne bánts a magyart*“, nemzetünk vezérlő igéjévé lett.

II. Tartalmi népies elemek.

1. Legendai vonások.

A legenda, ha rajta a biblia utáni egyházi mondát értjük, föltűnően kevés anyaggal járult hozzá Zrinyi műveihez. Zrinyi gazdagon merít a Szentírásból, de csak egy-két vonást kölcsönöz a legendától. Kisebb költeményeiben, prózai munkái-

ban alig maradt nyoma. Nagy keresztény eposán is a legendának csak csekély hatása érzik.

Midőn szigeti Zrinyi egy hajnalban, a mint szokása volt, a feszület előtt térdelve imádkozott, Isten meghallgatta esedezését, a feszület, úgy látta Zrinyi, háromszor feléje hajlott s azt felelte, hogy az ő szent felajánlkozását Isten kegyesen fogadta, hogy ő vértanuként a mennybe száll, miután Szolimán szultán az ő kezétől elesett (Sz. V. II, 64, 78 kk.). Arany a hős könyörgésének csodás teljesítésében epikai vonást lát, a melynek megfelelőit kimutatja Vergiliusnál, Tassonál. „Ennyiben tehát Zrinyi az általános eposzi modorhoz tartja magát; de a csoda, melyet alkalmaz, hogy a kereszt háromszor feléje hajolni látszik, s akkor a fölfeszített Jézus szózatát hallja, tudtomra nem fordul elő, hacsak ez nem valami, előttem ismeretlen legendai rész“ (*Arany, Zrinyi és Tasso*). Széchy ennek a legendai résznek közvetlen forrását a Gualbertus-comoediában találja, a melyről Eszterházy Pál következőkép emlékezik meg: „A hol (scil. Nagyszombatban) bűjtben igen szép comoedia tartatott egy Gualbertus nevű emberről, ki ellenségének az Istenért megengedvén, a feszület előtt letérdepelve imádkozván, azon feszület hozzáhajlott s megköszönte könyörületességét“ (*Széchy, Gróf Zrinyi Miklós II, 120*). Egyébként is nagy a száma azoknak a legendáknak, a melyekben a feszület vagy a szentkép cselekszik, megszólal.¹

Legendaszerűnek tűnhetik föl Isten angyalának beavatkozása a veszélyeztetett szigeti hős megmentésére. A mikor Mehmet basa halálos csapást mér szigeti Zrinyire,

Az Isten angyala az csapást megtartá
Az Mehmet kezében szablyát megforditá (III, 83).

Hasonlóan, a mikor Delimán szigeti Zrinyire

Ráveti dárdáját hatalmas erővel ...
De Isten angyala elvevé erejét,
Mert Zrinyi paizsán megtompitá hegyét,
Tatár hám dárdája az földre leesett,
Csudálja Delimán ezt az történetet (XV, 85, 86).

De talán itt sem valami határozott legenda hatott költőnkre, valószínűleg itt is Tassót követte, a ki hasonlóan megmenti Raimondóját: Oradino nyíla behatol Raimondo páncéljába, megsebzí a bőrét, de az „égi harcos“ (az angyal) nem engedi tovább s elveszi a nyíllövés erejét (Ger. Lib. VII, 102).²

Nemcsak Mehmet basának kardját és Delimán dárdáját téteti Zrinyi ártal-

¹ Heinrich Günter, Die christliche Legende des Abendlandes. Heidelberg 1910, 161. l. A beszélő szentkép legendatypusának talán legköltőibb képviselője Boldogasszony táncosa. A szerzetessé lett Kókler előadja a Mária-kép előtt minden mutaványát, eltáncolja minden táncát. A Mária-kép jóságos mosolylyal feléje hajlik, kendőjével legyezőgeti, forró homlokát kezével hűsíti. L. erről dolgozatomat, Szívet kíván az Isten. Izr. Magy. Irod. Társ. Évkönyve 1908, 242, 243. Éledő szobrokról Bolte-Polivka, Anmerkungen zu den K. H. M. III. 127., 128., 243.

² Ez a párhuzam kikerülte Arany éles figyelmét, Arany az Aeneisre (IX, 745) utal, hol Juno elhárítja Turnustól a Pandarus hajította dárdát.

matlanná, hanem az iszlámnak legbiresebb fegyverét, Ali dzulfikárját.¹ Alderán igézete halottaiból földézte Alit, ez azonban széjjelfoszlatta Alderán reményeit.

De zöldfikáromat kivonjam, ne véljed,
Mert Isten kedvéből ez mind csak porrá lett (XIV. 44).

Hivatkozva a prófétai ígére (Jesája XLI, 2), „teszi porrá az ellenség kardját, tarlószalmává az ijját”, — az aggádai monda beszél porrá lett fegyverről (Bab. Tha'anith 21a), de nem tudom, vajjon az egyházi legenda is ismer-e ily hagyományt.

Egyenesen várnók a legenda megszólalását, a mikor a Szigetvárért dúló küzdelembe beleszól pokol és ég. De az Isten ellen és a kereszténység ellen összeesküdt alvilág képénél közrehatott a külső egyéni képzeleten kívül leginkább a görög-római mythologia, közre némikép a biblia és a néphit is, de legkevésbé a legenda. A bukott angyalokról szóló legendára céloz ugyan Alderán:

Egyszer, azt megvallom, égből leestetek,
És csillagos eget örökkén vesztetek; ...
Mégis ti szégyennel csak elszenvedtetek,
Mikor az föltámadt ember közzületek
Kivíve lölköket, és mind közzületek
Nem volt, ki ellent állott volna keresztnek (XIV, 44).

Céloz reá Isten is, mikor a bukottakhoz fordul:

Bolond vakmerőség nyilván van nálatok,
Kivel rám óriást támadni láttatok: ...
Elesett, meglüvém mennyei küvemmel,
S elhagytam véle eget örökséggel
Elhatta az eget ő, de kevélységgel
Most is zörgölődik nagy vakmerőséggel (XV, 26, 27).

Az Isten ellen támadó óriásban inkább az Olympust ostromló titánokra ismerünk mint az Isten ellen lázadó bukott angyalokra. Alderánnak a bukott angyalokhoz intézett felszólítását valóban megfogadja azoknak feje, Lucifer; háromszor meg-
rázza a földet s elsötétíti a csillagokat (XIV, 35). De segítő hadát a mythologiai alakok végeláthatatlan sora adja: Tantalus, Atreus, Lycaon, Medusa, Eumenides, Diomedes, Terodaman, Busiris, Procrustes és számos társuk. Csak a világrettentő halál, melynek mindkét keze iszonyú kaszával van megterhelve (XIV, 40), felel meg a keresztény középkor képzeletének. Tasso hatásának tudhatjuk be, hogy a vallásos epos stílusának rovására az ókori mythologia szinte egészen kiszorította az egyházi legendát.

2. Mondák.

Népmonda Zrinyi műveiben nem akad. A mi kevés mondát vagy mondaelemet bennük találunk, azt kivétel nélkül könyvtárának gazdag történelmi irodalmából ismerhette.

Ismerte a hún-magyar mondát és a Mátyás-mondát. A hún-magyar azonos-ságot Zrinyi történelmi valóságul fogadta el. Ezért szenteli epigrammáinak elsejét Attilának s így szólaltatja meg:

¹ Dzulfikárról, Ali kardjáról l. Ethnographia 1912, XXIII, 337.

Én vagyok magyarnak legelső királyja,
 Utolsó világrészül én kihozója!
 Én lehetek tehát magyarnak példája,
 Hírét s birodalmát hogy nyujtsa szablyája.

Hogy nem várhatunk a török ellen segítséget a némettől, azt Zrinyi avval is megokolja, mert nem hihetjük, „hogy elfelejtette a régi hunnosoknak Attilával s azután is más magyaroknak Németországban való rablását és pusztítását. (Áfium, R. H. 85). Attiláról épp az a dicsőíteni való, hogy magának s nemzetének Pannoniában királyságot épít, a ki mai napig is vagyon“. Nagy Sándornál is magasabbra helyezi Attilát, „mert amannak az ő győzelmei, országlásai holta után mind füstbe menének, ez maradandó és örökös királyságot csinál a magyarnak...“ (Mátyás király életéről, R. H. 179). Ha Attila előrelátta volna, hogy a magyarok itt ennyire elfajulnak, inkább Scythiában maradt volna (Quartus discursus 210). Így magyarázandó az a példa is, melyet Zrinyi a régi magyarok fegyelemtartásáról hoz, „hogy egy kapitány parancsolatja százezreket reá kényszerített, hogy általusztassák a Dunát“ (Centuriák 9, R. H. 343). Rónai Horváth, mivel nem találja sehol, hogy a magyarok százezren átúsztak a Dunán, Duna helyett Dont akar olvasni. De valószínű, hogy itt a húnoknak Sicambriánál való átkeléséről van szó, a mely Arany Keveháza által oly közismert s a melyet Zrinyi a Thuróczy-krónikában olvashatott,¹ hisz' Thuróczit Zrinyi kézirati jegyzetekkel kísérte.² Sőt a Szigeti Veszedelemnek egy felöltő részletét is magyarázhatjuk Zrinyinek a magyarhún-skytha azonosságról vallott hiedelmével. A mikor szemlét tart Szolimán serege fölött, a költő feltűnően soká és méltányló bámulattal elidőz a tatárok hadánál: amerre fordulnak, hódítanak; legyőzték a törököt is, sem Mithridates, sem Nagy Sándor nem bírt velük (I, 90—97). Zrinyiből itt a skytha büszkeség beszél.

Soha az scitákat senki meg nem verte (I, 95), a tatárok győzhetetlenségével a magyarok dicsőségét hirdeti.

A Mátyás király származásáról szóló mondákat ugyancsak a krónikásokból ismeri Zrinyi. Nemi felsőbbeséges jóindulattal nézi. Úgy tesz, mintha elhinné Bonfiniusnak, hogy Mátyás a római „régii tündöklő Corvinusoktól“ származik. De nem bántja az sem, hogy magyar írók Zsigmond király szabad szerelme fiának mondják. Úgy tekinti az ily genealogiai meséket, mint a Heraklesről vagy Nagy Sándorról költött mondákat. „Sok száz másnak, vitéz nevű főembereknek eredetét nem tudjuk, fabulákkal támogatván tudatlanságunkat“ (Mátyás király... R. H. 136, 137).

Nyilván történelmi műből merítette Zrinyi azt az adomát is, a melyet Mátyás király Boroszlóban tanusított okos magatartásának megvilágítására fölhoz. „Így cselekedett László király is, a ki Krakkót mikor megszállá, mind már elfogya élése, mesterséget gondola: egy jókora halmot mind meghinte liszttel feljül; mikor az ellenség követi bejöttek volna a táborban, meglátták a halmot, és ugyan lisztnak gondolák, mert sok ember áll vala környüle zsákokkal, mintha osztani

¹ Dr. Sebestyén Gyula. A magyar honfoglalás mondái. Budapest 1904, I, 424 kk.

² *Bibliotheca Zrinyiana*. Die Bibliothek des Dichters Nicolaus Zrinyi. Wien 1893. 30, 31. l. 224. sz.

akarták volna, azért az ellenség megcsalatozván, megadák a várost¹ (Mátyás király: R. H. 159). Hasonlóan Kádas, Széchy Mária leghívebb embere, Vese-lényi követjét avval ámitja el, hogy a fenékre fordított bordókra ujjnyi lisztet borít.

Rakva lön a magtár, mintha színig volna
Rozsszal a sok hombár, liszttel a sok tonna

(Arany, Murány ostroma II, 6—10).

Az élő népmondát Zrinyi, úgy látszik, csak szigeti ősenek dicsőítésére használja föl.

3. Állatmese.

Zrinyi ismerte a magyar néphagyományt, de népmesére világosan nem céloz. Ellenben az állatmesét szereti műveiben fölhasználni.

Az egyiket részletesen előadja. „Aesopus azt mondja vala egy fabulájában“, hogy a nyulak, megúnván, veszélyeztetett életüket, elhatározták, hogy a vízbe ölik magukat. Mikor a tó közelébe érnek, a békák a parton megijednek tőlük s előlük a vízbe ugranak. A nyulak, látván, hogy van a ki tőlük fél, egyikük bátorítására elhatározzák, hogy tovább élnek (Áfium, R. H. 83). Ez valóban Aesopus meséje a nyulakról és a békákról. Ferenczi megállapította, hogy Zrinyi a mesét Camerarius földolgozásából ismerte.² Ugyancsak Ferenczi ismert reá a mesére, a melyre Zrinyi céloz, midőn arra tanít: „A pacsirták példája adjon okot nekünk a mi magunk birodalmában“ (Áfium, R. H. 81). A mesében a pacsirta a lábon álló gabonában tartja fiókjait; a mikor a mező gazdája a barátjait hívja aratásra, majd a mikor rokonaiért küld, a pacsirta nem félti családját, csak a mikor a gazda maga lát hozzá az aratáshoz, akkor költözteti el fiókáit, jól tudja, mindenki csak magában bízhatik. Ferenczi (EPH. K. 1917, XLI, 331). Zrinyi forrásául Aldovrandi Ornithológiáját jelöli meg. Kanyaró Ferenc pedig arra figyelmeztet, hogy Pázmány Péter is ugyanarra a mesére utal, mint Zrinyi, intvén: Pacsirta módjára cselekedjék az erdélyi fejedelem; ne bátyjára, ne sógorára (mert azokban sokszor megcsalatozik ember), hanem magára bizza a dolgot.³ Zrinyi is hasonlóan használja föl a mesét: végig tekintvén Európa népein, azt látja, hogy a magyar csak magától remélhet segítséget.

Még oly lajstromszerű, paragraphusszerű mű is, mint a Tábori Kis Tracta, hivatkozik mesére. A Tracta azt ajánlja, hogy a katona öt napi eledelt vigyen magával, „mert nem nehéz teher az étek, mint Aesopus tudta“ (Tábori Kis Tracta XII, R. H. 381). A Tracta — mint Sebestyén Gyula dr. figyelmeztet — az Aesopus meséit megelőző Vita Aesopira céloz: a mikor a rabszolgák közt szétosztják a terhet, Aesopus a legnehezebbet, a kenyérkosarat választja, mert minden étkezés után könnyebb lesz a terhe.⁴

¹ Az esetet Rónai Horváth (159. l., 1. j.) IV. Ulászló lengyel királyra vonatkoztatja, pedig Szent László királyunkról beszéli a Bécsi Képes Krónika (LXIII. fej.) és Thuróczi. Négyesy figyelmeztet még Bonfini-ra 230—1, Heltaira 44. l.

² EPH. K. 1917, XLI 332, 333; 1918, XLII, 261.

³ Kanyaró Ferenc, Zrinyi ismeretlen munkája, Történelmi Tár, 1890, 8. l., 4. j.

⁴ Ruchich-hoz írt egyik levelében Zrinyi céloz az aesopusi mesére, a melyben egy róka, a csapatóban veszítvén a farkát, a többi rókát is reá akarja venni, hogy levágja a farkát (Győri történelmi és régészeti füzetek II, Győr 1863, 206. l.). Nem világos, vajjon

4. Folkloristikus és mesebeli elemek.

Míg így az aesopusi állatmese világosan kimutatható Zrinyi olvasmányául, műveltségének s így műveinek egyik forrásául, addig népmesére nem találunk határozott utalást. A csodás, a mely a népmesét jellemzi, nem ritka Zrinyinél, de ritkán utal népies eredetre, hanem inkább bibliai, legendai, mythologiai mintára s leggyakrabban az általános epikai hagyományra.

Az epikus stílushoz hozzátartozik: a hős csodás ereje, keménysége, gyorsasága, lovának gyorsasága, hatalmas fegyvere, továbbá álom, látomás, jóslat.¹

A Szigeti Veszedelem hősei közül kiválik erejével Demirhám,

Mert ez gyökeréből nagy tölgyfát kirántott;
Ököllel agyonvert egy nagy elefántot (I, 83).

Demirhám mellett föltűnik Delimán, a ki bennszorulva Sziget várában,

Az nagy vas lakatot, ki egy lóterh vala,
Leüti ököllel, kaput lábbal rugá (X, 89);

erőpróbájával Sámsonra emlékeztetve, a ki Gázába zárva, a vár kapuját kiemeli s a Hebron melletti hegyre viszi (Bírák XVI, 1—3).

Szigetvár keresztény hősei közt nagyságra első Orsics István.

Ennél nem szülhetett anya merészebbet,
Erős testtel bíró sem természetesebbet,
Azt tudnád, hogy Márs jár, mikor látod őtet,
Sokszor szemeivel törököt kergetett (V, 45, 46).

„Rettentő testtel“ kiválik még Stipán Golemi.

Lépik mint egy halom, rettenetességgel;
De ennek nem árthatni soha fegyverrel,
Mert keményebb bőre vasnál s kemény kúnél (V, 51).

Figyeljük meg Zrinyinek mélyen átgondolt költői eljárását: a pogány sereg legnagyobb hősei, Delimán és Demirhám, testi erejük által az elsők, a keresztény vitézek sorában az óriás termetű vagy erejű Orsics István, Stipán Golemi még csak másodrendű jelentőségre sem bír vergődni; a legjobbak Deli Vid és Zrinyi, erkölcsi nagyságukkal hatnak. Deli Vid ugyan „négy ölnyi vas dárdát kezében hordoz“ (V, 60), de a harcban nem óriásnak, hanem tündérnek válik be (VI, 70), s nagysága a lélekben, lelkiekben rejlik:

Ez volt szigeti leventáknak virágja,
Bölcs, erős, gyors, haragos, mikor akarja (V, 62).

A mikor pedig Szigeti Zrinyi Miklóst lépteti föl a költő unoka (II, 60—63),

mesére céloz ugyanennek a levélnek másik részlete: itum erat semel ad Templum providentiae actum gratias Deo, quod ranae morsu caveant, alioquin ad omnem passum pugnandum esset, et in loria armatum incedendum, vagyis: egyszer a Gondviselés templomába mentek az emberek, hálát adandók Istennek, hogy a békák nem harapnak, különben lépten-nyomon küzdelmet kellene állani s folyvást fegyverzetben járni.

¹ A nagy eposok közös vonásait kutatja Arany „Zrinyi és Tasso“-jának bevezető fejezete.

szó sem esik termetről, izmosságról, súlyos fegyverről, de igenis megtudjuk, hogy mint Isten hű szolgáján rajta az Ég áldása.

Török táboroknak utolsó romlásra
Elég volt mondani Zrini vagyon harcban (II, 62).

„Az tündöklő hírnév“, Zrinyi pusztá neve, mint a Cidé, rontja, dönti az ellenséget.¹

Csodaszerű fegyvert a Szigeti Veszedelem hősei nem forgatnak, még Ali dzulfikárja is már porrá lett (XIV, 66). Csataparipa azonban akad a javából: Amirassen Karabulja, melyet Deli Vid zsákmányul ejt.

Hiszen nevezetes már Szolimán szultán lova is Ezt a költő a lókedvelőnek, a lóismerőnek hivatottságával rajzolja (II, 32—35).²

Karabul azonban csodaló. Csodaszerű már a származása.

Mondják, hogy Karabul nagy Arábiában
Széltől fogantatott egy híres kancában (I, 80).

Karabul nevét Négyesy megtalálta Zrinyi forrásaiban. Meseszerű származásának forrását és párhuzamait Arany kimutatta az Iliasban, Vergilius Georgicon-jában, Ariostonál, Tassonál és Vörösmartynál. Szolimán lova is csodásan lépdel: „nem vélnéd, hogy éri földet száraz lába“ (II, 32), ámde

Karabul, mint madár, nem nyom nyomot földön,
De mint süvítő nyíl megy olyan sebessen,
Ő futhatott volna által az tengeren,
S nem esmerszett volna, hogy van víz a körmén (XIII, 28).

Arany János vázlatos jegyzetei ehhez a helyhez, valamint az Aeneishez (VII, 807), utalnak a gyorsaság ezen képének előzőire és mintáira, az Iliasra (XX, 226—229), az Aeneisre (VII, 809—811), Tassora (VII, 77), Ariostora (XV, 41) és Vörösmartyra (Cserhalom 330, kk).¹

Az epikának a mesével közös elemeihez tartozik még a csodás álom, látomás és jóslat. A legcsodásabb Deli Vid látomása. Bajtársai, Juranich és Radivoj, a kik elvállalták, hogy hírt visznek a királynak Zrinyitől, elesnek a török sokaság tömeges támadásától. Ebben az időben Deli Vid, a ki fegyveresen, vértetben elaludt a templom előtt ültében, egyszerre fölriad s hírül adja Zrinyinek, hogy a kiküldött két horvát levante elesett, — neki azt Radivoj álmában jelentette (IX, 79—95). A halott Hector megjelenése Aeneas előtt (Aeneis II, 268—297) — a melyre Arany (H. J. II, 438, 444), utal — abban tér el, hogy Aeneas rég tudott Hector haláláról, míg Deli Vid csak a látomásból értesül, barátjainak vesztéről. De mind a két látomás egyúttal jóslás: Hector megjósolja, hogy Trója elvész s

¹ Heller, Az arab Antar-regény. Bp. 1918, 335. l.

² Szolimán lováról l. Négyesy László, Gróf Zrinyi Miklós művei, Bp. 1914, 56, 57. l. Karabulról 48. l.

¹ Arany, Hátrahagyott Iratai II, 430, 439, 449. A gyorsaságnak mint térbeli és egyúttal időbeli jelenségnek, szemléltetését a költőknél, nevezetesen Homerosnál, Virgiliusnál, Tassonál, behatóan fejtegette Lessing a Laokoonhoz hátrahagyott pótlékaiban, Laokoon ed. Blümner, Berlin, 1880,² 447—451.

Aeneas megmenekül. Radivoj viszont, hogy Deli Vidre, — mint Zrinyire — vértanú megdicsőülés vár.¹

Itt Radivoj már holtan jelenti a jövőt. Gyakoribb a haláltól fenyegetettnek a jóslata. Cserei Pál, a mikor „Ibrahim olajbég már feje fölött áll“, megjósolja Ibrahimnak, hogy reá is vár közel halál erős kéztől. Arany találó párhuzamokon föltüntet, hogy „általában az ilyenmű jóslat, midőn a végóra küzdelmei megnyitják lelki szemeit a haldoklónak, különösen, hogy gyilkosa halálát előre megjelenti, nem szokatlan eposzi vonás“. Még természetesebb, hogy a viaskodó sejti saját vesztét, mint a hogy Demirhám előre „megérzi utolsó óráját“ (XIV, 100).

Van azonban a Szigeti Veszedelemnek nevezetesebb jósló jelenete. Szolimán szultán száz juhot ad át a kadileskernek, a tábor főpapjának, jósló áldozatra. Sok ragadozó madár: sas, holló, kánya, héja száll alá a levágott állatra. De im hatalmas sas elkergeti mind a madarat, csodamódra, ott jár az áldozatok húsa közt, a nélkül, hogy kóstolna belőle. majd eltűnik sötét felhőben. A kadilesker úgy értelmezi, hogy az egyedül járó sas a szultán, haragszik népére, mert nem veheti meg Szigetvárt, a törökök futnak Zrinyi elől, mint hollók sas elől; hogy pedig a sas röpte ködbe vész, nem jót jelent a szultánról. De „az nagy Szulimán“ nem ijed meg.

Éhtelen madarak minket nem ijesztnek. A madár azért nem evett a húshól, mert keresztény testből hamar jobb étket vár (IV, 66—80). Ezt a nagyhatású színt Zrinyi kétségtelenül történelmi forrásainak egyikéből vette, mert az Aphorismák során (85. 58, R. H. 301, 302), ugyanígy beszéli el, buzdításul: „Azért, kapitányok, kövessétek szultán Szulimánt, és jóra forgassátok a bolond vitézeknek gondolatjokat; avval bátorsága és confidentiája nő a hadának“.² Ez az egész aphorismos az előjeleknek van szentelve s tanítása: „Nem kell megrettenni az álomtól, sem más jeltől“. Prózai írásai során Zrinyi még kétszer tér reá a jóslásra, omenre. Felöltik neki, hogy Mátyást, már napokkal megválasztatása előtt, a pesti gyerekek királynak kiáltozták. Erre ugyan racionalizáló magyarázatot talál: meglehet, hogy a gyermekszájról megnyilatkozó vox populi vox dei hozzájárult a választó urak visszavonásának megszüntetéséhez. Ámde a régi római, a portugál, a korabeli olasz történelemből is fölhoz hasonló példát bevált jóslásra s megvallja: „sem philosophiánk, sem theologiánk nem ér addig, hogy azt meg tudnák fejteni“ (Mátyás király életéről, R. H. 139, 140).

A 16. aphorisma — már a címe: Visio-somnium mutatja — a látomásnak, álomnak van szentelve. Kiindul Tacitus elbeszéléséből, hogy Caecinának meg-

¹ Arany jegyzete Aeneis VI, 700-hoz: „A szellemek meg nem ölelhetők. Zrinyi Tasso“ nyilván Anchisesnek megjelenését Aeneas előtt veti össze Deli Vid látomásával, sem Anchises, sem Radivoj meg nem ölelhető. Racine-nál is Athalie (II, 5) hiába terjeszti ki ölelő karjait anyjának képe felé.

² Arany János (H. I. II, 450. ad. Aen. IX, 128) nem utal Zrinyi aphorismájára, hanem Virgiliusra, a kinél Turnus a trójaiakat biztató oment a trójaiak vesztére magyarázza. Calpurnia álmát, hogy Julius Caesar szobrából száz csatornán vér omlik, melyben a rómaiak mosakodnak, oly álmat tehát, mely Caesar halálát jelenti, Decimus Brutus úgy értelmezi, hogy Róma új életet, új vért nyer Caesar által. (Shakespeare, Julius Caesar II, 2). Hasonlóan enyhíti Wallenstein (Schiller, Willensteins Tod V, 3) Terzky grófné baljóslatú álmát. L. Ungarische Rundschau III, 917, 918.

jelent Quintilius Varus vértől borítva s mintegy szólította őt. Zrinyi maga nem hisz az álomban, ámbár Ábrahámnak, Jákobnak és másoknak álmukban jelent meg az Isten, ámbár Rómában is későbbi eseményeknek híre előre érkezett; ámbár Zrinyi maga is sokszor megálmodta a jövődőt s maga is hasonló száz csodát látott. Megvallja, ő ezeknek a jelenségeknek magyarázatát nem tudja s végül abban talál megnyugvást, hogy „az Istennél vagyon a jövődő“ (Aph. 16, R. H. 250, 251).

A mesebeli jelenségek után rátérünk a *mesebeli alakokra*, ilyen: az óriás, a sárkány, a griff, a boszorkány, a tündér.

Termetre szigeti Zrinyi nem hasonlít óriáshoz, de igenis viaskodásában.

Mint vízi óriás, bán gázol az vérben (X, 98). Alderán varázsló szavára Lucifer megrázza a földet s neki szabadulnak

Tigrisek, sárkányok, kegyetlen hiennák,
Rettenetes óriások és chimaerák (XIV, 36).

A szomszédos chimaerák, valamint a nyomukban következő Tantalus, Atreus, Lycaon, Medusa, Eumenides és számos más alak a görög-római mythosból és hagyományból arra vallanak, hogy ezt a phantastikus harcot nem a népképzelet mintája sugalta. Az Isten ellen lázadó angyal (Lucifer) maga is támadó óriásnak van föltüntetve (XV, 26), talán az Olympusra rátámadó titánok példájára.

Az óriásokkal együtt Alderán idézésére a sárkányok is előtörnek. Társaik mythologiai eredetre vallanak. Másnt is nyilvánvaló a görög-római minta: „Talán így Hercules bánt az sárkányokkal“ mint Zrinyi a törökkel (VI, 67). A mythos még erősebben érzik, a mikor a szép piros hajnal szárnyas lovon Szigetvárhoz érve, kérdi

Talán itt döghalál vagy sárkány lehellett? . . .
Talán mérges Python ismég fölébredett? (VIII, 6).

Eltökéli, hogy a magyart megmenti a sárkány mérgétől, — a törököt jobban gyűlöli a sárkánynál (VIII, 7, 8).

A sárkányt többször képzei Zrinyi mérgesnek: Dervisre „rámene Dandó, mint ama mérges gyík“ (VI, 63), Demirhám is „Mint az mérges sárkány, Vidra rugaszkodék“ (VII, 86). A görög mythos közvetlenül megszólal, mikor Arianna megemlékezik a „mérges sárkányra“ vált Terodamantról (Arianna sírása 36). Sárkányméregnek áldozatul esik Cumilla, a mikor Delimán szomakjából iszik, mert mikor Delimán „mérges sárkánnyal egyszer vagdalkozott“, egy csöpp sárkányvér belefröccsent a szomakjába (XII, 107, 108). A királynak szóló levelében Zrinyi leírja a szigetnek veszedelmét: „Mert fogát sárkányok köszörülték reánk“ (XIII, 92). A vadász könnyebbnek találja sárkányt megfékeznie, mint Viola szívét meglágyitania (Idilium, A vadász, 40). Meseszerűen szól a hasonlat Demirhámról, a ki közeledik „mint nevelt méreggel Napkeleti sárkány (XI, 58).

Figyelemre méltó az a sárkány-geneologiai elmélet, melyet Zrinyi latinul idéz: *serpens nisi serpentem comederit, non fit draco* (Discursusok, R. H. 223), azaz hacsak kigyó nem eszi meg a kigyót, nem keletkezik sárkány.

Erről a tárgyról *Róheim Gézának* köszönöm a következő felvilágosítást.

„Ez a fölfogás nem tartozik a közép-európai néphit constansabb elemei közé. *Ipolyi*, Magyar Myth. 1854, 222, 223, „kigyó ha kigyót nem eszik, sárkány sem lehet belőle“, két közmondásra hivatkozik (Kreszn. I, 320, Erdélyi 4483. sz.), de a fölhozott néphitbeli adalékok már nem ide vágnak. *Erdélyi*, Magyar Közmondások Könyve, 1851, 235. l. említi a közmondás latin eredetijét is. Figyelembe veendő itten *Adagiorum de Erasmi* Rotterdami Epitome. Colniae Agrippinae 1581, p. 551. *Serpens nisi edat serpentem, draco non fiet*. Ugyanígy adja görögül is,¹ és az oldalgjegyzetben *Cratinus*-ra hivatkozik. Allegorizáló magyarázattal is szolgál „*Potentes aliorum damnis crescunt*“ . . . A közmondást Zrinyi talán innen vagy ehhez hasonló forrásból ismerhette. Ámbár a sárkánnyá levés eleme itt elmarad, aligha tévedek, ha néphitbeli adatokat is a közmondással összefüggőknek tartok. Keletporoszországi néphit szerint a fekete kigyó megeszi anyját. E. *Lemke*, *Volkstümliches aus Ostpreussen* 1887, III, 57. Walesben egy bizonyos „tüzes“ viperafajról az a hiedelem, hogy csak kettő élhet egyszerre, mert születésük után a fiatalok nemsokára fölfalják szüleiket. M. *Trevelyan*, *Folk-Lore and Folk Stories of Wales*, 1909, 174. Itt meg alighanem a *Physiologus* a forrás.² E. *Peters*, *Der griechische Physiologus und seine orientalischen Übersetzungen*, 1898, 81., 82. l. J. *Strzygowski*, *Der Bilderkreis des griechischen Physiologus*, 1899 (*Byzantinisches Archiv*, Heft II, 21. l.). Innen még tovább is lehetne menni: az út sejtésem szerint a classikus mythológiába, onnan pedig az általános néplélektani magyarázat felé visz.“

Óriások és sárkányok mellett mesebeli alak még a griffmadár, a tündér és a boszorkány. A griffmadár Zrinyinél nem mint a mesehősöknek levegőn át szállítója szerepel, hanem a kegyetlenségnek példájául szolgál, a mikor a vadász fölhányja Violának: Te penig mint vad griff szomjuzol véremre (*Idilium*, Violához 11). Tündér és boszorkány rokon fogalom, mert a régi nyelvben a tündér jelentette a varázslót is. Ily értelemben mondja Zrinyi a boszorkánynak egyedüli képviselőjét Sziget veszedelmében, Alderán varázslót, tündérnek (XIV, 19). Mai értelmében a „tündér“ hasonlatul szolgál Zrinyinek. A tatárokat, a kiket mint skythákat valósággal magasztal, tündéreknek tünteti föl:

Lova mint egy madár, maga mint egy tündér,
Mert oly könnyen fordul, mint esti denevér (I, 77).

Itt tehát a fürgé fordulat teszi a tündért. Hasonlóan:

Deli Vid másfelől török közt, mint tündér,
Százat dárdájával nagy erővel levér (VI, 70).

Már tisztán a tündéreknek ez a szerepe is valószínűvé teszi, hogy Zrinyi

¹ Röheim másutt is találta a közmondás görög változatát: Ὁφίς ἢν μὴ φάγη ὄφιν, δράκων οὐ γένηται (ex *Apostolae* 1279 Gotting. paroimia). N. G. Polités: Περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τῶν Ἑλληνικῶν λαῶν. Παράδοσεις 1904, II, 1133.

² Az új viperanemzedék születése a szülők életébe kerül. Le *Physiologus*, ed. Emile Legrand, Collection de Monuments pour servir à l'étude de la langue néohellénique. No 16. Athènes—Paris, 1873. p. 10, 66. Göcsejben is a sárkányt kigyóból származtatják s azt tartják, hogy a garaboncás békából s kigyóból lett sárkányon lovagol. *Gönczi* Ferenc, Göcsej, Kaposvár 1914, 173. és 175. l.

mesebeli képzeihez hozzájárult az élő néphagyomány is; ez a valószínűség bizonyossággá szilárdul, ha fölkeressük Zrinyi műveiben a néphitnek nyomait.¹

Néphit.

Műveiből megállapíthatjuk, hogy Zrinyi ismerte a népies naptár megfigyeléseit, ismerte a jelekhez (omnia) fűződő babonát, ismerte a szellemekről, kísértetekről szóló néphitet s ismert a varázslatra vonatkozó hagyományt is.

A paraszt-kalendárium közvetlenül megszólal a Fantasia poeticában (4. v.).

Szent Gergely meghozta a nagyorrú gólyát, s nevezetes, épp ugyanezt a népies megfigyelést, hogy Gergely napján, március 12-én, visszaköltözik a gólya, feljegyezte *Arany* is, színesebben:

Aztán jön, a mely „gólyafőt mos”,
A híres márciusi hó,
Ha „Gergely megrázza szakállát” (Almanach 1878-ra).²

A vészthirdető előjelek közül talán legismertebb az üstökös csillag; Zrinyi kirohanását a Szigeti veszedelem ekkép szemlélteti:

És ily szörnyen fénlík cometa magasbul:
Ez nagy országokra kár nélkül nem fordul,
Szörnyű jüvendőket hordoz hatalombul (XV, 56).

Alantabb rendű, de közismert rossz omen a bagolyhuhogás. A költő előre látta, hogy hiába minden igyekezete, Viola nem viszonozza a szerelmét, mert

Ezt jövendőlte, lám, undok üvöltéssel
Egy rút fülesbagoly minden nap jó reggel (Idilium, Violához 35).

Ugyanebből a népies hiedelemből magyarázandó Viola átka:

Hallj tengelic helyett keserves baglyokat (Fantasia poetica, 6).

Tud Zrinyi más omen-ről is: „Egy harkály csicsergése sokszor oly dolgot juttat az embernek eszébe, a mely ha nem lett volna, talán szerencsétlenséget talált volna” (Aphorismák 16, Visio Somnium R. H. 251). Omenre gondolhatunk akkor is, a mikor A vadász arra az esetre, ha megcsalja Violát, megátkozza önmagát: „éltömben hollók kákogjanak énrám” (Idilium, A vadász, 44). Lehet, az átok abban nyilatkozik, hogy a holló rosszat jósol a hűtlennek. De magyarázhatjuk az átkot komorabban is: a hűtlen haldokolva, de élve érezze, hogy a hollók reá szállanak. Ily értelemben idézi (a Centuriák végén) a török közmondást: Avagy holló hasamra, avagy tisztesség fejemre, s ily értelemben éneklí ott:

Akár farkas, akár emésszen meg holló,
Mindenütt feljül ég, a föld lészen alsó.

¹ Elek Oszkár úgy látja, hogy a mikor Pázmány szól sárkányról, „mikor gróf Zrinyi Miklós A török áfium ellen való orvosságban így kiált fel: „Ez a rettenetes sárkány-török!” nyilván megtetszik, hogy ezek a sárkány-tropusok irodalmi csatornán jutottak Pázmány és Zrinyi műveibe”. *Elek* O., *Költőink képzelete és a népmesék. Irodalomtörténet* 1915, IV, 307. l.

² A „Gergely-járás” versei nem szólnak a gólyáról. *Magy. Népk. Gyűjt.* VIII, (Sebestyén) 123—134, 529 kk.

Zrinyi ismeri az omina-t, de nem hisz bennük: „Nem kell megrettenni az álomtúl, sem más jeltül: a harkály, a róka, a holló, micsodás jelt tud nekem mondani, ha így szól vagy amúgy, talán értheted te azt mit mond, és mikor jót, mikor gonoszt mond? Olvasd meg annak a vitéz római kapitánnak cselekedetét, melynek vitézét midőn egy harkály mind eliesztette volna, hogy ritkán és rútul szólott, fogta a kezijjat és nyilat, úgy lőtte, hogy mindjárt leesett a fáról, oztán visszafordulván a vitézekhez, azt mondta nekik: Látjátok-e vitézek, miképpen csalatkoztok; azt tudjátok, hogy e madár jövendőt tud mondani, s miért hát maga szerencsétlenségét meg nem jövendölte? Az madár azért ugyan úgy szól a mint tud, és a vad úgy fut, a mint lehet“¹ (Aphor. 85, 58, R. H. 301).

Zrinyi fölhasználja azt a babonát is, a mely a basiliskushoz és a szalamandrához fűződik, hogy a basiliskus megront a szemével s hogy a szalamandra állja a tüzet. Azért panaszkodik, hogy: hamarább Basiliscus haragját megnyihethetném, mintsem Violát sikerül megindítani (Idilium, A vadász, 40). Azért kérleli Violát:

Mért meg nem hallgatsz, aspisnál süketebb! . . .²
Ne légy salamandra és jégnél hidegebb!

Szinte bizonyos azonban, hogy a basiliskusról és a szalamandráról a babonát Zrinyi nem a néptől hallotta, hanem az irodalomból ismerte.

Ellenben a lelkekről, a szellemekről, a kísértetekről Zrinyi műveiben a nép hite szólal meg. Zrinyi úgy jár vele, mint az omen-nel: nem hisz benne, de fölhasználja. Nem hisz benne, sőt cáfolja: „Olvastam olyant is, hogy az Isten a lelkeket egyszersmind teremtette, és hogy azok a levegőben járnak, azok oztán a mi jövendőinket jobban látják, hogysem a mi lelkünk, a mely testi felyhővel be van homályosítva, és azok, mivel sympátiája vagyon egy léleknek a másikkal, adnak oly jelt nekünk vagy álom által, vagy valami más látat által, hogy őrizzük magunkat. Én azt nem hiszem“ . . . (Aphor. 16. Visio, Somnium, R. H. 251). Zrinyi tehát nem hiszi, hogy a megholtak lelkei felkeresik, értesítik az élők lelkeit, pedig ezt a néphitet értékesíti, a mikor az épen meghalt Radivoj megjelenik Deli Vidnek s előre hirdeti, hogy ő is vértanusággal megdicsőül (IX, 79—95).

A megholtak lelkeit idézi föl Alderán³ a szigetiek ellen:

Pokolbeli lölkök rájok agyarkodnak (XV, 29).

Alderánnak biabavaló minden mesterkedése:

¹ Emlékeztet Aesopus meséjére Az utasok és a holló Ὀδοιποροὶ καὶ Κόραξ (ed. Halm 312), a melyben az utasok, félszemű hollóval találkozáva, visszafordulnak a rossz jeltől. De egyikük visszatartja őket: hogy bírná a holló az utasok veszedelmét előrelátni, holott a magát nem látva, elvesztette fél szemét. Csak röviden jelezhetem, hogy Zrinyi e célzásának forrását utólag Flavius Josephusnál találom, a Mosollamosról szóló hagyományban. (In Apionem 9. §.)

² Ezt a sort megmagyarázza Zrinyi saját széljegyzete: Aspisok, kigyók, azt mondják, hogy az farkával béteszik az fülét, hogy ne halhasson (Széchy—Badics kiadása 14. l.). A zsoltáriró (LVIII, 56) is kifakad, hogy gonosz üldözőjének mérge olyan mint a süket viperáé (áspisé), a mely bedugja a fülét s nem hallgat az ígésző szavára.

³ Alderán halottidézéséhez, úgy hiszem, Zrinyinek például szolgált az éndori boszorkány, a ki Saul kérésére földidézi halottaiból Sámuel (I. Sám. XXVIII).

Szigetben nem laknak olyan körösztények,
Kiknek ártassanak Alkorán-levelek,
Sem az pokolbéli és koporsós lelkek; (XIV, 62).

Teljesen a szélhajtásban élő néphitnek felel meg, hogy a földégett gonosz szellemek támadása épp reggelre ér kudarcot, hisz a hajnal elűzi a kísérteteket:

Így hagyák ördögök világos világot,
És noha még szintén meg nem hajnalodott,
De szép harmatossan sötétbül hasadott
Szép hajnal, és mindent jóra bátorított (XV, 53).

Arra már *Széchy* Károly (Gróf Zrinyi Miklós II, 106) figyelmeztetett, hogy Alekto is betartja a kísértő szellemek idejét

Éjfélkor érkezék Konstantinápolyban (I, 32).

Ámde Zrinyi ismer déli kísértet is, olyannal hasonlítja össze a Deli Vid kardjától sujtott Demirhámot:

De ihon szerecsen talpra emelkedék,
Mint déli késértet nagyobbra nyujtozék (XIV, 69).

A régi népies szóval egyúttal a néphitnek nevezetes megnyilatkozását őrzi Zrinyinek következő hasonlata:

És mint tüzes ludvére¹ száll le az fölyhőbül,
Kinek lángos farka szikrázik sok tüztül:
Így Murtuzán basa keresztényekre dül (XV, 69).

Itt tehát a lidérc felhőből leszálló, lángoló kísérteti lény, akár a sárkány vagy a garabonciás diák. Leginkább pedig Zrinyi költői hasonlatának alapjául azt a néphitet tekinthetjük, hogy: „A *hullócsillagot* lidércnek is tartják akkor, ha lehullásakor hosszabb fénycsávot von maga után”.

A lélekre és a halottra vonatkozó néphit szólal meg, úgy látszik, abban a megkülönböztetésben, a melyben Zrinyi a keresztény és a török elesetteket részesíti:

Holtan is keresztény az nagy egekre néz;
De az löke után töröknek földben néz
Örcája, mert tudja, Isten nem kegyelmez (XV, 76).

Vagyis az elesett keresztények arccal fölfelé kerülnek el, mintegy kísérve tekintetükkel égbe emelkedő lelküket, a törökök ellenben arccal a földre borulnak, pokolra szálló lelküknek irányát követve. Fausról is kortársai azt beszélték, hogy holttestét arccal a földre borulva találták; ebben látták döntő bizonyosságát annak, hogy Faust elszereződött az ördögnek.²

A varázslat egyszerű megnyilatkozási formája a megbabonázás. Ezt kéri segítségül Viola, a midőn Tityrus ellen kifakad.

Igéző szem lássa bárányocskádat (Fantasia poetica 6), célozván a szemverésre, a rossz szem rontó igézésére.

¹ *Ludvére* nevén ma is egyik legismertebb alakja a babonának Zrinyi szűkebb hazájában, Muraköz táján, l. *Gönczi* Ferenc, *Göcsej* (Kaposvár, 1914) 169—171. A sárkánynak és garabonciásnak hasonló szerepéről l. u. o. 174., 175. l., *hullócsillagról* 190.

² Georg Witkowski, *Goethes Faust*. Leipzig 1912⁴, II, 27.

A néphitnek azon elemeit, a melyeket eddig vettünk szemügyre, az előjeleket, a lelkekről, kísérletekről szóló babonát, az igézéstől való félelmet Zrinyi bizonyára közvetlen népies forrásból merítette. Ellenben a Szigeti Veszedelemnek nagy varázsló jelenete részére nyilvánvaló az irodalmi minta: Tasso. A varázslat a csodásnak körébe vág. A csodásról *Arany* (H. I. II, 475—477), megfigyelte, hogy Tasso pazarul alkalmazza. — ellenben Zrinyi mértéktartóbban, a költői valószínűségnek megfelelőbben él vele. Ez áll a csodásnak szűkebb körében is: a varázslatról. Tassonál, nem szólva az emberfölötti mythologiai alakokról, hárman képviselik az emberi varázslat hatalmát: Idraote (Armida nagybátyja), Armida, Izmen, — míg Zrinyi az egyetlen Alderánt ruhazza föl evvel a hatalommal. Azonfelül pedig Armida bűbajos varázslata a Megszabadított Jeruzsálem IV. énekétől szinte az epos végéig hat és izgat s Izmen is egyremásra belekap varázsoló karjával a hősköltemény cselekvényébe, — ellenben Zrinyi a végső küzdelemre tartogatja Alderan varázslatának egész erejét. Itt azután hatásosan, hatalmasan, borzalmas fönséggel poklot idéz, földet renget, eget ostromol. Alkotásának ezen az ormán is megbirja az összehasonlítást nagy mintájával.

Tasso Izmenje bűbajos erdőben, az éjjelnek alkalmas idején varázskörét vonja, jeleit végzi; övtelenül, féllában meztelenül, a megvont körben hatalmas szokat mormol, háromszor kelet felé, háromszor nyugat felé fordul s háromszor rázza a varázsvesszőt, a melylyel a halottakat a sírból szokta emelni; háromszor dobban meztelen lábával a padlóra, majd pedig rémes kiáltással szólítja az Avernus (alvilág) lakóit a tűz birodalmának urát. Az éj mélyebben elsötétül, a hold eltűnik, Izmen megkettőzteti kiáltását: Idézett szellemek, nem jösztek elő? Még hatalmasabb még rejtelmesebb igéket akartok-e hallani? Ámbár rég nem éltem vele, nem vesztettem el keményebb művészetemet. Ki tudom ejteni véres nyelvvel a retteget nevet, a melylyel nem bír ellenkezni Pluto. Többet is akart még mondani, de ekkor már zúgva jöttek a szellemek (*Gerusalemme liberata* XIII, 5—11).

Zrinyi ezeket az elemeket hatásosan alkalmazza, fokozza. Alderán fekete lovon elröpül a varázslat helyére, tizenkét ártatlan keresztény ifjúnak ott elmetszi gégéjét éjnek évadján: réz vesszőt fog, kört von maga köré s megduplázza (ú. i. több kört von). „legbelsőnek maga áll az közepében“. „Csuda karakterek (vonások) tüle formáltatnak, Keresztény vérből minden „circulusnak“, a keresztény ifjak holttestét négyfelé osztja s elkezd „rettenetes verseket (igézést), szólítja az Acheron-isteneket (ezek közül az egyedüli Belbuzel-Belzebúb nem tartozik a görög-római mythológiába, de azért Alderán őket siralmas pokolbeli lelkeknek szólítja, „Kik égben társokat el nem szenvedtettek“, tehát bukott angyaloknak, 26, v.). Az igézésnek nincs hatása. Nagy Alderán isszonyúan sikolt: azt hiszitek, nem tudom megnevezni Jézust, a ki égben hagyta istenségét s földön fölvette ember személyét, azt hiszitek, nem tudom Isten 77 nevét? Erre a fenyegetésre már megjelenik hadával Lucifer.

Ha az összehasonlítást folytatnók, merően Zrinyi javára fordulna. Tasso a pokolnak ezt a végletes erő kifejtését egy erdő elbűvölésére pazarolja, a mely elbűvölést csak Rinaldo tudja megszegni. Zrinyinél Szigetvár előtt végső tusában mérközik Ég és Pokol s Szigetvár vesztével is az Ég diadalmaskodik. De kétségtelenül megegyezik Izmen és Alderán varázslatának nem egy vonása: az éjjel,

mint a bűvölés ideje, a varázskör, a ráolvasás, s kivált a fenyegetés Jézus nevével.¹

Egyet-mást Zrinyi mellőzött, ilyen mellőzött részlet: az övtelen derék, a meztelen lábbal való dobbanás. Viszont több helyütt gyarapítja a varázslás szerelvényeit, fokozza a hatást. Fokozza a fenyegetést avval, hogy ha Jézus nevére sem hallgatnak a pokol szellemei, akkor Istennek 77 nevével lesz úrrá fölötük. Tekintve a 7-es, 70-es és 77-es számoknak általában tulajdonított szentséget és mágikus hatást, mondhatjuk, hogy Zrinyi itt a varázsló ráolvasásnak egy közhelyét alkalmazta. De Zrinyi más varázselemekkel is túlmegy a Tassoadta mintán: Alderán elmetszi 12 ártatlan keresztény ifjúnak gégéjét, holttestüket négyfelé osztja, vérükből különös alakokat, bizonyára betűket vagy bűvös jeleket formál, rézvesszővel több kört von s a legbelsőbe maga áll bele. Ezeket a varázsló formákat Zrinyi ismerhette könyvtárának mágiára vonatkozó irodalmából.² De minthogy pl. abban, hogy a Pokol összeesküdt hadát az Ég beavatkozására a hajnal fűzi el, nyilván a néphitet követte Zrinyi, föltehető, hogy az Alderán rémesen hatalmas jelenetéhez egy-egy színnel, vonással hozzájárult a néphit is.

A néphagyomány jelentősége Zrinyi Miklós műveiben.

Nem sok, de néhány meggyőző példán nyilvánvaló, hogy Zrinyi ismerte a néphit, a néphagyományt. Honnan ismerte meg? A korában meglévő népies irodalomból alig. Abból ugyan, hogy Nagy Sándort „Világbiró Sándor“-nak mondja (Aphorismák 96, 7, R. H. 313), lehetne arra következtetni, hogy ismerte a Világbiró Sándorról szóló elbeszélések egyikét.³ A Zrinyi-könyvtár jegyzékében azonban csak egy széphistória akad: Igen szép historia Sigmond Chaszarnak ideiben leth dolog. Prima pars (76. l., 60. sz.). Zrinyi ismerte talán azt a verset, melyet a pesti gyermekeknek tulajdonítottak: Mátyást mostan választotta Mind ez ország királyságra. Meglehet, erre céloz Zrinyi avval, „hogy előbb hogysémmint elválaszták, egynehány nappal a pesti gyermekek csoportonként kiáltják vala Mátyás király nevét“ (Mátyás király életéről, R. H. 139).⁴ Egész világosan idézi a népdalt, mely Mátyás királynak jajcai diadalát hirdette: „még a kis leánzók is köz énekkel éneklik vala akkor Mahumet császárral:

¹ Összehasonlítható evvel az az ígérés, a melylyel Goethe Faustja a fekete kutyából előhívja Mephistophelest. Eleinte a négy elemre ható ráolvasással próbálkozik, majd Jézus jegyét (INRI) tárja a szellem elé s végül a szentháromság lángjával fenyegeti. Alig van nemzetközibb és felekezetközibb valami, mint a mágia. Goethe a mágiára vonatkozó olvasmányaiiban ugyanazokhoz az elemekhez juthatott, mint Tasso és Zrinyi, mégis valószínűnek tetszik, hogy Tasso Izménje hatással volt Faust ördögidéző jelenetére.

² A Bibliotheca Zrinyianából úgy látszik a mágiára vonatkozik: 9. l. 58. sz. Delrio H., Disquisitionum magicarum libri sex. Mainz, 1624; 23. l., 169. sz. és 83. l. 21. sz. Joannis Baptistae Porta Neapolitani Magiae naturalis libri viginti, in quibus scientiarum naturalium deliciae demonstrantur. Frankfurt, 1597; 30., 31. l., 224. sz. Thuróczi krónikája elé kötve Institutoris H. Malleus maleficarum S. l. e. a.

³ Erről az irodalomról szól *Király György: Világbiró Sándor mondája régi irodalmunkban.* (Irodalomtörténeti Közlemények XXVIII, 1918, 241 kk.)

⁴ Kiadta *Szilády Áron, Régi magyar költők tára I, 23; ugyancsak Szilády állította össze az erre a dalra vonatkozó célzásokat, a melyek közé talán Zrinyié is számítható.*

Mikor magyar király zászlóját látá,
Jó lovának száját futni bocását (Mátyás király. R. H. 144).¹

Előadásának népies elemét: népies szavait, szólásait, közmondásait Zrinyi az élő néphagyományból, a néppel való személyes érintkezésből tanulta el. Alaposan el is tanulta. Erről az eddigiek mellett döntő bizonyosság az az anekdota, a melyet Zrinyi három órával halála előtt elbeszél, mielőtt a végzetes vadkanvadászatra indult s melyet Zrinyi „cygnaea cantioja” gyanánt Bethlen Miklós így jegyzett föl:

„Egyszer egy embert az ördögök visznek volt; találkozik egy barátja szemben véle, kérdi: Hová mégy kenyeres? Nem megyek, hanem visznek. Kik s hova? Felelék az ördögök: Pokolba. Mond emez: Jaj szegény, ugyan rosszul vagy, kinél rosszabbul nem lehetnél. Felele: Rosszúl bizony, de mégis lehetnék én ennél is rosszabbul. Melyre emez álmélkodva: Hogy lehetnél rosszabbul, hiszen a pokol mindennél rosszabb. Felele: Ugy vagy az, de most mégis visznek ők engemet, noha pokolba, de a magok vállán, hátán, hogy már nyugszom addig; s hátha megnyergelnének, magokat is velem vitetnék, mégis úgy is csak azon pokolba mennék, hiszen rosszabbul volnék úgy ennél is. Applica Magyarország s Erdélyre, és a törökre, németre.”²

Mindenekelőtt is megállapíthatjuk, hogy az anekdota előadásának frissességét, zamatját, népiességét — ámbár Bethlen stílusa sem szűkölködik erő nélkül — Zrinyinek kell betudnunk. Szintúgy Zrinyinek a politikai alkalmazásban rejlő elmésséget és nemzeti érzést, a mely emlékeztet Heltai Gáspár meséjére „Egy lóról, szarvasról és vadászról”. Heltainál is a török megnyergeli a magyart s úgy viteti magát.

Így azután, ha fölismerjük Zrinyi kapcsolatát a néphagyománnyal, költészetének nem egy részletét ebből a kapcsolatból magyarázhatjuk. Ha Demirhám „gyökeréből nagy tölgyfát kirántott” (I, 83), ha Stipán Goleminek „keményebb bőre vasnál s kemény künel” (V, 51), gondolhatunk a népképzelet fanyűvő óriására és sebezhetetlen hőseire is. A népképzelet szárnyán kísérhetjük Gábriel arkangyalt is angyali hadával:

Fénlik vala az ég, merre röptetését
Tartja az szép sereg, s az ő sietését.
Alázatossággal Szivárvány kapuját
Megnyitá előttük és mond áldásokat,
Az szép tejes-út is megcifrázza magát,
Látván az nagy Istennek sok szép angyalát.
Az Göncös-szekere viszi sok fegyverét,
Mennyei seregnek könnyebbíti terhét,
Fegyverhordozó sas készíti menykűvét,
Kivel letasziák ördögös seregét (XV, 34—36).

Költőnk itt oly szabadon jár az Ég magasságában, mint János vitéz, a kinek lova meg-megbotlik a csillagokban (X), a ki látja, a mint

¹ Kiadta Szilády, Régi Magy. Költők Tára I, 23, tisztán Zrinyi idézete alapján (u. o. 284. l.).

² Gróf Bethlen Miklós Önéletírása. Kiadta Szalay László. Első kötet. Pest, 1858. (Magyar Történelmi Emlékek II.) 327., 328. l.

A tündérgyerekek ott szívárványt fonnak
Szemsugarából a tündérleányoknak (XXVI).

Petőfőről tudjuk, Zrinyiről gondolhatjuk, hogy képzeletét ily lendületre a népmese ihlette.

De nemcsak egyes költői hangokon vagy részleteken érzik a néphagyomány hatása Zrinyire. Magát a szigeti Zrinyiről való együttes fölfogását, a hősnek és a cselekvénynek conceptióját az élő néphagyománynak köszönhetette. Ezt Arany János megérezte már Zrinyi aphorismájában, a hol a költő Zrinyi megrajzolván az eszményi hadvezérnek ragyogó képét, hozzáteszi: „Ilyen volt Szigetben vitéz Zrini Miklós (Aph. 28, Eloquentia, R. H. 260). „Nagyon valószínű“ — úgy ítél Arany —, hogy az unoka ezt nemcsak gondolomra, hanem ismeretes hagyomány szerint jegyezte ide“. Eposának egy pontjára, nagyon jelentős mozzanatára, arra, hogy Szolimán szultán szigeti Zrinyi saját kezétől esik el, maga a költő (a Szigeti Veszedelem előszavában) hivatkozik az élő néphagyományra, igaz, a törökre: „horvát és olasz cronikából tanultam, az törökök magok is így beszélnek és vallják“.

Zrinyinek viszonyát a hagyományhoz Négyesy ekkép látja: „Első és alapvető forrásának kell tekintenünk az *élő hagyományt* a család és a kortársak emlékeztetésében. Ez a hagyomány igen eleven volt, legalább Zrinyi dicsőítése tekintetében; hogy költőileg használható részletei mik voltak, arra nem igen látunk nyomot az eposzban, kivéve azt a mozzanatot, hogy Szulimánt Zrinyi ejtette el; de hogy ez a magyar hagyományban is megvolt-e, arról semmit sem tudunk. A költő az élő hagyományból csak a törökökre hivatkozik, a kik „magok is így beszélnek és vallják“. De ez közvetve arra mutat, hogy a keresztény szájhagyomány is így tudta; a horvát és olasz krónikába is csak az élő hagyományból juthatott a monda. Ez élő hagyományhoz kell számítanunk a föltehető magyar és horvát dalokat és a vándorhegedősök énekeit. A költőhöz elsősorban mindenesetre a szóbeli hagyomány útján jutott el nagy ősenek emléke, e hagyomány azonban már vegyülve lehetett a történeti munkák idevágó tudomásával“.¹

Így tehát Zrinyinek előadása a népnelyvből merit frissességet, zamatot, képzelete a népképzelettől vesz lendületet, alkotása a néphagyománytól tartalmat, ihletet. Zrinyi jelentőségének egyik oka, hogy mélyen gyökerezik népében, a magyar népben.

Heller Bernát.

AZ EZEREGY-ÉJ.

Erről a közmondásossá vált keleti mesegyűjteményről ama két évszázad alatt, mióta az európai irodalom ismeri, a köztudatban pontosan körvonalozott fogalom alakult ki. Úgy tudják róla, hogy fantasztikumok halmaza, óriási elbeszélés-tömeg, melyben a keleti képzelet zabolátlan csapongással jár be és köt össze képzelhetetlen távolságokat, elosztat rangkülömbiséget, egy-egy silánynak tetsző tárgy birtoka úrrá teszi tulajdonosát a földön és túl a föld rögén; szolgálatába hajt szellemeket,

¹ Gróf Zrinyi Miklós művei. Kiadja Négyesy László. A Kisfaludy-Társaság Nemzeti Könyvtára. XIV, 1, (Budapest, 1914). 43., 44. l.

akik egy szavára valósággá teremtik a lehetetlent. Hatása különös. Hasztalan küzd ellene a hideg józan ész, megbabonázza a képzeletet s átringat az álmok birodalmába. Mindamellettt idejemúlt emléke csak egy rég letűnt naivlelkű kornak, s ma legföljebb arra jó, hogy serdülő gyermekek képzeletét átsegítse álommesék képeivel az igazi alvásba.

Az ily köztudatba átment fogalmak élete fölöttébb szívós. Megváltoztatásuk, vagy csak módosításuk is hálátlan, jóideig szinte sikertelen vállalkozás. Bármint hangoztassa valaki, hogy ez ítélet hamis, igazságtalan, hogy az Ezeregy-éjben olyan költői kincsesbányát bir a világ, amely epikus értékben, művészi kiválóságban messze fölülmúl sok tisztelettel emlegetett költői alkotást, — nagyot kell változni a világnak, módosulni izlésnek és szempontoknak, míg megérdemelt figyelemben részesül s rejtve maradt szépségeit élvezni fogja a felnőtt művelt elem is.

Mint alább rátérek, a jelenségek ez irányban kedvezően alakulnak. Jelen tanulmányom célja részben ezt a kedvező változást jelezni, részben ismertetni a saját szerű gyűjtemény kialakulását, amint az szerkezetéből kiolvasható, ugyancsak levonni belőle ama folklóre-tanulságokat, melyek általános meseelméleti, műfaj-történeti szempontból belőle mint értékesek, kiemelhetők.

A nagyközönség közömbösségével szemben az utóbbi három évtized alatt az összehasonlító tárgytörténet és folklóre feltűnő sűrűn foglalkozik e mesétárral. Ha a tudományos érdeklődés okát keressük, rá kell jönnünk, hogy itt külső ok gyanánt kétségkívül a tárgytörténeti összevetésnek és a mesekutatásnak ez idő alatt tapasztalt példátlan fellendülése játszhatott közbe. Igazi létrehozóját mégis másban kell keresnünk. A felébredt érdeklődés és sürgő munkásság megindítója nyilvánvalóan egy korszakalkotó tudományos felfedezés, mely *Zotenberg Hermann* francia orientalista nevéhez fűződik.

Zotenberg a párisi Bibliothèque Nationale 1887-i Értesítőjében ily cím alatt: „Notices sur quelques manuscrits des Mille et une Nuits et la traduction de Galland“ (különnyom.-ban is) beszámolt kutatásai eredményével, melyeket a könyvtár arab nyelvű kézíratai között végzett. Jelentette benne, hogy megtalálta az „Aladdin vagy a csodalámpa“ elbeszélésnek eddig hiába keresett eredeti szövegét s ezzel együtt *Antoine Galland*nak, az Ezeregy-éj első európai átültetőjének (fordítása 1704—17 közt jelent meg) pontos és részletes naplójegyzeteit. Utóbbiak az alapvető első fordítás keletkezésére, forrásaira új fényt vannak hivatva deríteni. A jelentés Galland jegyzőkönyveiből sok jellemző részletet közöl; végeredményben megállapítja, mily lényeges átalakítással közölték Galland és követői az arab meséket „hű fordítást“ hirdető köteteikben. A változtatások egyaránt vonatkoznak szöveg-visszaadásra és a sorrendi beosztás önkényes felforgatására. Elveszett e szabad visszaadásban a belső tartalom kultúrértéke, az egész keleti élet és gondolkodás tükröképe, sőt formailag is színe, zamata, epikus sajátosságai, egész költői jellege.

A jelentés szerint újra le kell fordíttatni az egész anyagot. Egyébként is sok még az Ezeregy-éj körül a tisztázni való. A különféle kéziratok, eltérő berendezésű és korú redakciók, kiadások, följegyzések végleges rendezést igényelnek; nincs megállapítva kölcsönös viszonyuk, hiányzik a változatok egybevetése, tehát a multhatatlan előmunkálaton sem vagyunk még túl. Zotenberg ugyanakkor közzétette külön kötetben az Aladdin-mese arabs szövegét pontos fordítással. E fordí-

tásnak s a hozzácsatolt tájékoztató értekezésnek kell tulajdonítanunk a tárggyal való foglalkozás új nekilendülését. Ez időtől egymást követve látnak napvilágot a „betűszerinti“ hű fordítások, már amily mértékben az egyáltalán európai közönségnek adható, lévén a mesetár nem egy darabja a mi ízlésünk szerint vissza-riasztóan érzéki, előadásban pedig naívnul szokimondó.¹

Megjelenik először 1894-től *Leonard C. Smiters* kiadása: „The Book of the thousand Nights and a Night“ 12 kötetben, amely egy előző Burton-féle nem nyilvánosságnak szánt fordítást ad némi enyhítéssel. Első nyolc kötete az újabb kezdetkezési egyiptomi szövegek egyikét, az ú. n. Macnaghten-félét veszi alapul, négy kötetes pótlása pedig az ott hiányzó darabokat csatolja hozzá. Szinte egy időben az előzővel lát napvilágot (1899-től 1904-ig) *J. C. Mardrus* francia átültetése: „Le livre des Mille nuits et une nuit, traduction littérale et complète du texte arabe“ 16 kötetben. Előszava szerint adja azt a bülaki arab szövegszerkezetet, melynek előadása az összes kéziratok között legcsiszoltabb, legművészbibb. Egy másik tüniszi fogalmazványt, melynek arab szövege utóbb Boroszlóban nyomtatásban is megjelent s a legtöbb anyagot tartalmazza, pótlásul használta hozzá. Mardrus nem megbízható átültető; az írott szövegek helyesbítésével dicsekszik, állítólag gyermekkorában Kairóban hallott egyes hivatásos mesélgetők (râvi-k) nyomán. Mit tartsunk e javításokról, kimutatta *Chauvin* kritikája róla.²

Teljesen önálló új fordítás a német *Max Henningé* is az 1895—99. évekből. Német alapossággal gyűjt össze minden oly keleti mesét, aminek kézirati jogcíme van arra, hogy az Ezeregy-éjben helyet foglalhasson. Ellátja tájékoztató bevezetéssel, végén terjedelmes tanulmánnyal a tárgyra vonatkozó tudnivalókról. Hogy átültetésének népszerűséget, elterjedést biztosítson, nagy munkáját a legkönnyebben hozzáférhető és legolcsóbb vállalatban: a Reclam-féle Universal Bibliothek 48 kötetében téteti közzé. Dicséretére válik folyamatos, egyenletes elbeszélő stílusa, amely kellemes olvasmánnyá teszi anélkül, hogy a meséket keleti színezetüktől megfosztaná. — Egy évtized előtt végül a lipcei Insel-Verlag adott másik németnyelvű kiadást (1907—8-ban): „Die Erzählungen aus den Tausendein Nächten, auf Grund der Burtonschen Ausgabe, besorgt von *Felix Paul Greve*“, 12 diszes kötetben; tehát ez is, mint *Smithers*, *Burtont* adja kihagyásokkal. *Hoffmannsthal* *Hugóval* irattak hozzá valami laikus, felületes, frázisos bevezetést, amit alig tud elfelejtetni az utolsó kötethez kísérőnek csatolt összefoglaló tanulmány *Karl Dyroff* avatott tollából. A kiadásnak egy haszna mindenesetre van, t. i. hozzáférhetővé teszi a Macnaghten-féle második kalkuttai redakciónak becses szövegét a németül tudók számára is. Íme az új keletkezési köteteknek egész áradata, mindahány azon jogcímen, hogy a félig-meddig gyermekolvasmánynak szánt régi közzétételekkel szemben megismertesse velünk az igazi, hamisítatlan Ezeregy-éjet.

Tartozó köteleység még megemlékeznünk két olyan korábbi keletkezési át-

¹ A kiadói élelmességnek is része lehet abban, hogy e sok kötetre terjedő fordítások megjelenhettek. Az inycsiklandó történetek mindig kapósak voltak s a szokimondásban az utolsó 30 év irodalma talán nem is dicsekedni való rekordot ért el. Arról természetesen ezekben sem lehet szó, hogy az eredetit simítás nélkül adhatnák.

² *Revue des Bibliothèques et Archives de Beligues*. III. fasc. 4. Bruxelles 1905. 290. s. köv. II. „Les mille et une nuits de M. Mardrus“.

ültetésről, melyek szintén hű visszaadásra törekedtek. Még 1839—42 közötti évekből való *Carl Weil* heidelbergi orientalista professzor német fordítása; ez ugyancsak a Boroszlóban megjelent túniszi szerkezeten alapszik s „első szövegű fordítás”-nak hirdette magát. De eltekintve rövid mondatokba tagolt, száraz stílustól, nem nyújthatott igaz képet, már csak azért sem, mivel szövegéből kihagyta az összes, jellemző díszül szolgáló s néhol a mesétől el sem különíthető *verses idézeteket*. Hiányzik az éjekre való beosztása is, ami pedig az egységbe foglaló mesekeret miatt formailag sem engedhető el. Megesett vele még az a baj is, hogy kiadója saját kénye-kedve szerint törölt belőle. Olcsó kiállítása, érdekes illusztrációi mindazonáltal kedvelté tették, új meg új kiadás kelt belőle s a tudós átültető szinte komikus csökönyösséggel ismételte minden újabb kiadás alkalmával tiltakozását a szövegcsontítás ellen, aminek azonban csak néhány egészen új kiadáson látszik annyi foganatja, hogy a kihagyásokat a könyv alul jegyzetben jelzi.

Valamennyi európai tolmácsoló közt tárgyunk megismertetésében legérdemesebb munkát *Sir Richard Burton* végezte; 16 kötetes fordítása, 33 évi szakadatlan fáradozás gyümölcse, minden tekintetben mestermű. Volt annyi bátorsága, hogy tekintet nélkül az indecens helyekre, visszaadta az eredeti minden részletét bámulatos hűséggel. Az arab előadás ódonas patináját is éreztetni akarva, kitarító szorgalommal elsajátította a középkori angol stílus sajátosságait; ebben Chaucer *Canterbury-történetei* szolgáltak neki mintául. Ezen a félezer év előtti angol nyelven szólaltatta meg a bagdadi kalifák palotáiban elhangzott történeteket. Ismerve honfitársai szemérmes érzékenységét, a remekbe készült művet korlátolt számú példányban, elburkolt címmel, jó barátok nevére kiállítva, mint magántulajdont jelentette meg. Miatta, sajnos, értékes jegyzetei, tudós excursiói rejtve maradtak, meddők voltak a tudomány számára mindaddig, míg *Smithers* enyhébb alakban újból közzé nem tette. Így aztán sem *Burton* sem *Weil* nem adhattak más-más ok miatt a közönségnek s a tudománynak egyaránt megfelelőt.

Ilykép három évtizednél valóban nem több idő az, mióta elfogadható mesekutató és irodalomtörténeti célokra alkalmas fordításról beszélhetünk. Ugyancsak újabb keletkezésű az a mintaszerű könyvészeti összeállítás, mely az Ezeregy-éj egész irodalmát felöleli. *Victor Chauvin* nagy művének: „*Bibliographie des Ouvrages arabes ou relatifs aux arabes*” Liège, 1898—1909, 11 kötetéből öt (IV.-től VII.-ig és IX. mint Appendix) foglalkozik az Ezeregy-éj meséivel s úgyszólván minden tudnivaló adatot rendszeres összeállításban készen nyújt a kutatónak.

Ami most már ez új hiteles anyag megvilágításában az Ezeregy-éj *keletkezése kérdését* illeti, erre is módosító hatással voltak *Zotenberg* és folytatóinak kutatásai. *Chauvin* összeállításából kiderül, hogy az idetartozó kéziratok egy kivételével Egyiptomból valók s nem régebb keletűek a XVII., sőt a XVIII. századnál. Maguk a szövegek nem őrzötték meg számunkra oly adatot, melyből keletkezésük korát biztosan megállapíthatnók. A roppant halmazban évszám egyszer fordul csupán elő: a puposról szóló mesecsoporthoz említi az egyik szereplő, hogy horoskopot állíttatott egy ismerőse kérésére, annak jövőendő élete sorát megtudandó; itt adva van az akkor folyó esztendő évszáma: a *Hedzsra* 653. éve, ami időszámításunk szerint 1255-nek felel meg. Ámde ebben sem egyeznek meg a kéziratok, mert néhány helyette 763-at ír (vagyis 1365. évet). Azzal a felfogással

tehát, hogy a gyűjtemény igen régi, esetleg Mohammed előtti időkből való, szemben áll az a jogosnak látszó vélekedés, hogy kiinduló pontul csupán a kéziratok létrejötté szolgálhat, ezek pedig alig háromszáz évesek. Egyik-másik gyanakvóbb hozzászóló már régebben kifejezte kétségét az Ezeregy-éj régi volta fölött. Maga Weil fordítása II. kiadásának Előszavában így nyilatkozik: „Legvalószínűbb szerintem az, hogy a XV. század folyamán valamelyik egyiptusi ember régi minták után elbeszéléseket költött az Ezeregy-éj számára. Részint szájhagyományon élő mondákat, részint régebbi följegyzéseket dolgozott fel bennük, de munkáját vagy nem fejezhette be, vagy halála után iratai egy része elveszhetett, az emiatt hiányzó darabok később új történetekkel pótolttak, főkép a XVI. század folyamán, esetleg későbbben“.

E rideg bibliographiai szemponttal szemben áll azok vélekedése, akik régi arab írók feljegyzéseire hivatkozva, a keletkezés idejét jóval korábbi időbe helyezik. Hivatkoznak elsősorban *Al Maszúdi* X. századi neves historikusra, aki főműve: „Arany mezők és ékkőbányák“ 68. fejezetében ezeket írja: „Emberek, akik történeti ismeretekben jártasak, azt mondják, hogy az említettem elbeszélések (t. i. Iremről, az oszlopvárosról szóló előbb) olyanok kitalált költeményei, akik maguknak elbeszéléseikkel az uralkodók kegyét akarták kinyerni s ezek kortársaik szemében azzal, hogy e históriákat fejből megtanulták és előadták, kedveltségre tettek szert. E fajta könyvek közé tartoznak a perzsából, hindusztáni nyelvből és görögből fordított munkák, közöttük az is, aminek: „*Hezár Afszáné* vagyis 1000 kaland“ a címe. Ez az Afszáné szó az arabban churâfe-t (népmesét) jelent. A munkát ma a közösség *1000 és egy éj* név alatt (arabul: „Alf leilet vua leilet“) ismeri. A történet szól egy királyról és vezirjéről meg a vezír leányáról és ennek szolgálójáról, kiket Sirzádnak és Dinarzádnak hívtak. Ugyanilyen könyv a *Dzsaliád* története is, amely indiai eseteket tartalmaz királyokról és vezireikről, éppígy a *Szindbád* nevű könyv és hasonló tartalmú sok más még“.

Az idézett részlet tanúsága szerint világos, hogy *Al Maszúdi* Kr. u. 944-ben már ismer *Ezeregy-éj* című, meséket tartalmazó gyűjteményt, sőt annak egybefoglaló kerete sem lehetett más a mainál, igazolják *Seherezáde* királyleány és *Dinarzád* kísértőnőjének itt megőrzött nevei. Figyelemreméltó a híradásban az is, hogy külön választva, önálló termékek gyanánt említi Iremről, az oszlopvárosról szóló mondát, a *Dzsaliád* történetet és *Szindbád* meséjét, melyek azóta mind beiktatódtak az Ezeregy-éj történetei közé.

Még behatóbb, részletezőbb emlékezést hagyott ránk *Maszúdi* kortársa: *Muhammed bin Işak* egyik művében: a „*Kitáb el Fihriszt*“-ben; a nevezetes munka az akkor ismert arab műveknek irodalomtörténetszerű összeállítása és jellemzése. A *Fihriszt* 8. könyvében ezt olvassuk: — „Az elsők, akik költött történeteket följegyeztek s belőlük könyveket készítettek, ezekből pedig könyvtárakat, a régi perzsák voltak, A III. dinasztia askán királyai újakat csatoltak hozzá s ezek a Szasszanidák (IV. dinasztia) alatt ismét bővítették, szaporítottak. Az arabok aztán ezeket maguk nyelvére fordították s a nyelvben járatosak, az előadó-ügyességgel rendelkezők simítottak, szépítettek rajtuk; ezenfelül irtak hozzá hasonlókat maguk is. Ilyes munkák közül az elsőnek *Hezár Afszáné* volt a címe, ami ezer történetet jelent. Tartalma pedig arról szólott, hogy királyaik egyikének az

volt a szokása, valahányszor nőt vett feleségül, hogy azzal csak egy éjen át volt együtt, mert másnap reggel kivégeztette. Történt pedig, hogy egyszer egy királylány: Sahrázád nevezetű, okos művelt nőszemély lett a felesége, aki este szép történeteket kezdett neki mesélni s ezt oly ügyesen cselekedte, hogy a király másnap nem végeztette ki, hanem a félben maradt mese folytatását kívánta tőle. Így tartott ez, míg ezer éj el nem múlt. Ez idő alatt gyermekük született, amit a nő titokban tartott mindvégig férje előtt, mire a végén megvallotta, micsoda csellel segített magán. A király megcsodálta neje esztét, meg is kedvelte a hosszú idő alatt s életének mindenkorra megkegyelmezett. Volt ennek a királynak egy dajkája: Dinarzád nevű, aki feleségét cselében támogatta. Azt is mesélik, hogy ezt a könyvet Humáinak, Bahmán (= I. Artaxerxes, a hosszúkezű) leányának számára írták s benne más egyéb dolgok is foglaltatnak. Az igazság pedig az, amint Alláh akarja, hogy az első ember, aki ilyen éjjeli történeteket mondatott el magának, Nagy Sándor (Iszkender) volt; többeket tartott maga körül, akik mesélni szoktak neki s ezzel felvidították. De nemcsak mulatságból hallgatta, hanem meg akarta belőlük tanulni, mikép kell óvatosnak és elővigyázónak lennie. Utána a Hezár Afszanét más királyok is használták hasonló célra. A könyv ezer éjszakát foglal magában, de kétszáznál kevesebb éjjeli történetet, mert egy mese gyakran több éjen át tart. Én többször láttam, de igazság szerint silány könyvnek tartom teli együgyű históriákkal.

A Fihriszt Kr. u. 987-ből való. Részletes hivatását egész terjedelmében idéztem nevezetes volta miatt. Nyilvánvalóan a mi Ezeregy-éjünkkel azonos, legalább a keretmesét illetően biztosan ugyanarról a könyvről van benne szó. Nem tudom, nem végzek-e fölösleges munkát, midőn ideiktatom összevetésül a mai Ezeregy-éj kerettörténetét. Teszem mégis azért, mert kevesen ismerik s mivel letagadhatlan bizonyosságot szolgáltat amellet, hogy meséje a „Fihriszt“-ével azonos, tehát keletkezését nézve, a X. századnál régiebbnek kell lennie. Rövid kivonata a következő: — Sahriár szultán országa fővárosában nagy ünnepséggel fogadja rég nem látott öccsét, Sahzemán szamarkandi fejedelmet. Vendége igen levert, rosszkedvű, mert hazulról távozóban véletlenül meg kellett győződnie neje hűtlenségéről. Az öcs a véletlen játéka folytán itt tanuja lesz bátyja kedvenc nője hűtlenségének. Osztott sorsot könnyebb léven elviselni, a meglepő tapasztalat az öcsöt jókedvre hangolja. Kedélyváltozását bátyja észreveszi s addig faggatja, míg elmond, leleplez neki mindent. A hűtlen nőnek tört vetnek s midőn a házigazda is meggyőződik a hihetetlenről, a nőt büntetésével együtt kivégzi s megfogadja, hogy ezután csak egy éjjelre vesz feleséget, akit másnap reggel kivégeztet, ezzel akarva elejét venni esetleges jövőendő szegényének. A kivégzéseket egyik vezírnek kell naponkint végrehajtania, kit lealázó szerepe mélyen bánt. Az áldozatok hosszú sora után, midőn a nép már zúgolódik, feleség sem igen akad, a vezírnek eddig rejtve tartott, eszes leánya: Seherezáde, jelentkezik áldozatnak. Apja tiltakozása ellenére megmarad elhatározása mellett, csak testvérhugát: Dinarzádét avatja titkába, amivel reméli, hogy a szegyénteljes állapotnak véget tud vetni s apját is megmenti hóhértendőtől. Lakodalmas ünnep után este az új menyasszony búcsút szeretne venni hugától. Férje engedelmével Dinarzádé megjelen a palotában s búcsúzkodás közben megkéri nénjét, mondaná még el utoljára egyikét ama szép

történeteknek, melyekkel annyiszor szórakoztatta otthon családját. Sahriár szultán beleegyezik és Seherezáde mesélni kezd. Hajnaltájban a mesét épp legérdekesebb helyen szakítja meg és halálra készül. Férjét, aki úgy tetszik többre becsüli a szép történeteket fogadalmánál, az eset folytatása annyira érdekli, hogy kivételkép egy napra megkegyelmez nejjének, mire másnap este az elbeszélés folytatódik, de reggelre az előadás megint fölötte érdekfeszítő helyen akad meg. Újból kegyelmet kap — s mint ismeretes, a szultána kifogyhatatlan mesetudása Ezeregy-éjen át szórakoztatja urát, míg ez végül teljesen megkegyelmez neki.

Eszerint a Fihriszt tanuskodását eredet dolgában mi okunk sem lehet kétségbevonni s a gyűjteményt joggal visszadatálthatjuk a X. századnál korábbi időkbe. Meggondolandó mégis s azok, akik újabb korból hajlandók származtatni, hangsúlyozzák is, hogy a keret: Seherezáde története *lehet* a régivel azonos, maguk a becsatolt mesék, az egész hosszú sorozat azért még koránsem szükségkép oly régi. Emellett t. i. nem egy nyomós ok szól. Először is minden ismert Ezeregy-éj-kézirat világosan késői egyiptomi eredetű és nem bagdadi vagy damaszkusi, mely környezetben az idézett két tanu: Maszúdi és a Fihriszt-szerző élt. Ez új kéziratok nyelve, a bennök megnyilatkozó felfogás, az ismeretek tömege kétségtelenül magukon viselik a XVII. századi kahira-beli mameluk-korszak bélyegét; a X. századból említett mesesorozat tehát aligha lesz a ma meglévővel azonos. Az új szövegeken egységes stílus vehető észre, a ránk maradt változatok szinte egy közös alapszövegre, vagyis *egy* író munkájára látszanak vallani. Ez az író, meg lehet, vett át nem egy régi mesét, ám azokat is önállóan átirta, legtöbb darabot pedig bizonyára a maga korának, a XVI. század végső éveinek szájhagyományából merített. A két arab író s a kézirati szövegek között hét évszázad üressége tátong s nincs emlékezés, sem szöveg, amely e két messzeeső időpontot áthidalná; hiányzik tehát minden tudományos jogalap a folytonosság elfogadására.

A vélemények e szélső eltérései fennállottak mindaddig, míg Zotenberg felfedezése ebben is fordulatot nem idézett elő. Megtalálta u. i. a Bibliothèque Nationaleban azt az arab kéziratpéldányt, melyet Antoine Galland használt fordításához. A szöveg megléte azelőtt sem volt ismeretlen, de mivel a szakkatalogus töredéknek, az anyag $\frac{1}{5}$ -ének jelezte, nem vetettek rá ügyet; az írás valóban a 281. éj után megszakad. Zotenberg palaeographiai megállapítása szerint a meglévő rész magában is rendkívül becses, t. i. sokkal régibb kézírás az összes eddig ismerteknél. Galland már Előszavában jelezte, részben előkerült naplójegyzeteiből derül ki, hogy fiatalabb éveiben, midőn Konstantinápolyban követségi ügyvivő volt, buzgón kerestette az Ezeregy-éjnek lehető teljes kéziratát, de hasztalanul. Jóval később, Párisban már évek óta a Collège Royal arab nyelvi professzora, mikor keleti utazó ismerőse, Paul Lucas, Szíriából négy foliáns nyalábra terjedő Ezeregy-éj kéziratot hoz neki. Ebből való a ma őrzött töredék. A példány biztosan a XIV. század első feléből ered, tehát jóval megelőzi az egyiptomi ú. n. mameluk-uralom idejét, származáshelye talán Damaszkus, vagy inkább Bagdad. Sajnos, azóta a szöveg se kiadva, se lefordítva nincsen. Mégis alkothatunk róla fogalmat, ha a szűkszavú Zotenberg-referátát Galland egykori szabad átdolgozásával kiegészítjük. Megállapítható a kettős forrás alapján, hogy a szíriai szöveg s az újkeletű egyiptomi szerkesztetek között tartalom dolgában kevés az eltérés.

Nemcsak az elbeszélt mesék tartalma, egymást követő sorrendjük azonos, de felolgozásuk is némi stiláris simítást letudva egyező. Támogatja ezt *Seybold*-nak azóta közzétett tanulmánya egy Tübingában őrzött hasonló töredékről; e kézirat arab szövege a XIII. század végénél feltétlenül korábbi s a rajt megmaradt elbeszélés: „Szúl és Sumul története“ szintén megegyezik az új kéziratok megfelelő meséjével.¹

Mindezek szerint most már az eredet korának kérdése olykép módosul, hogy a ma ismert szerkezet: a mesekeret, sorrendben a történetek első fele visszanyúl legalább a XIII. századba s ahogyan ma beosztva látjuk, az anyag első $\frac{1}{3}$ -a feltétlenül megvolt már a bagdadi kalifák uralma alatt, tehát az 1258-i mongol betörés előtt. A továbbiak tetemes töredéke ugyancsak régi hagyományokban gyökerezik, de a cselekvény színtere át van téve Kairóba vagy környékére; utolsó darabjai mindenesetre késő egyiptomi eredetűek. A mai Ezeregy-éj anyag-tömege tehát hosszú fejlődés, irodalmi kialakulás eredményeként áll előttünk, szinte geológiai rétegek különböztethetők meg benne. A Fihriszt híradása igaznak bizonyult; a kerettörténet X. századinál régiebb s az első öt nagyobb mesecsoporthal együtt perzsa eredetű; sőt ez utóbbiak sem lehetnek újabbak a kerettörténetnél. A bennük előforduló hősök nevei, a túlvilági dew-ek, dzsinn-k, péri-k, züm-rüt-anka-k, tehát a mesevilág csodálényei Perzsiára utalnak, mint hazájukra. A csodavilág terminológiája a továbbiakban is nagyrészt ugyanaz marad, ami arra vall, hogy ezek a történetek is perzsa mesék közvetlen hatása alatt keletkezettek; az előzőkkel egységes stíl bélyegét viselik magukon. Perzsa (és *nem* indiai) keletkezésű biztosan az öt első történetesoport: 1. A kereskedő és a szellem (1—7. éj); 2. A halász és a szellem (8—27. éj, Junán király és a Fekete szigetek közbeiktatott darabjai nélkül); 3. A teherhordó és a bagdadi nők (28—69. éj, a betoldott: Három kolduló szerzetes, az Irigy két nőtestvér története eredeti becsatolás s a főnovellával egykorú); 4. A három alma históriája (69—101. éj; Nureddin és Bedreddin nélkül!); 5. A púpos története (102—170. éj; összes betoldásaival együtt).²

A szerzők vagy átstilizálók szerepének kérdése is ezzel kapcsolatban vetődött fel. Már régebben észrevették (de Sacy és Lane), hogy csoportonként a gyűjtemény egy-egy sorozata feltűnően egységes stílust árulnak el. Újabban Oestrup részletesen megállapította ez összetartozó részeket; szerinte az előbb említett ötön kívül még nyolc keretes darab „Dzsulannár a tenger lánya“ történetéig (a Macnaghten-sorrend szerint) perzsa alaprételre megy vissza; így a teljes anyagnak kb. első $\frac{1}{6}$ -a igen régi perzsa mesekincs. Második réteg, a fennmaradó darabok

¹ C. F. Seybold: Geschichte von Sül und Schumul. Nach dem Tübinger Unikum herausgegeben. Leipzig, 1903. 1. u. 2. Teil.

² Általában a közbeiktatott nagy lovagregényeket letudva (Omár király és fiai: Sarrkán és Dalmakán, III. és IV. köt. Henningnél; hőstörténet Adzsib, Ghâzib és Szahimról, u. o. XI. k.), — mindazok az elbeszélések, ahol a csodásság döntő szerepet játszik, perzsa összövegre vagy nyomaira mennek vissza. Szembetűnően ilyenek: Kámár esz-Számán (V., VI. és XVII.), Szeif el Muluk (XIII.), Bulukija és a kigyókirályné (IX.), Tohfát az énekesnő (XIX.), Irem az oszlopváros (X.), Dzsandzsá és Peri Banu (IX. és XXI.), Ali baba és a 40 rabló (XXI.), Aladdin és a csodalámpa (XX.), A vízi meg a földi Abdalláh (XVI.) stb.

$\frac{1}{2}$ -e, bagdadi származású (XIII. sz. közepe előtti) s csak a végső $\frac{1}{3}$ -a kairói.¹ Victor Chauvin további szövegkutatása ez utóbbi csoportról kimutatta, hogy tizenöt nagy elbeszélés belőle egyazon és igen ügyes író tollából ered, a fennmaradó legkésőbbi 31 viszont kontár, fantazmagoriákban dúskáló, feltétlenül hanyatló korszakbeli szerző tákolmánya, kit a sok héber vonatkozás belevitele miatt Chauvin renegát zsidónak tart s azonosítani törekszik a XV. századi Pseudo-Maimonides-szel, kinek „Az eskü” című és hajszálig egyező stílusú mesetörténete Konstantinápolyban jelent meg 1512-ben.²

A szerzőség kérdésének felvetése e lassú, szinte évezredes folyamatban, nézetem szerint, módszertani hiba. Legfeljebb egyes *korok* tipikus kifejezésmódjáról, izléséről és képzeletjátékáról beszélhetünk; ezek távoli perspektívánkból nézve, megtevesztően egységeseknek látszanak. Egyes elszigetelt egyéniség, annak esetleges nagy művészete bizonyára hathatott egyik-másik típus kialakulására, ámde a csoportok magukban is több száz év alatt érlelődtek ki s ezen belül a szövegek számtalan átírás bélyegét viselik magukon. Tömegtermelés eredményei tehát, s ilyenkor az egyes személy eltűnik a közösségben. Nem egyént, hanem kordivatot, izlésirányt szabad csak a különféle rétegek létrehozójául felvennünk s mint ilyenek kétségekívül megállapíthatók: a perzsa szasszanida és alaprétég, a későbbi bagdadi kalifátus korának föléjerakódása s a már hanyatló jellegű kairói dinasztiák szertelen alluviuma. Minden további boncolgatás céltévesztett s alig vezethet eredményre.

Nem szabad felednünk, hogy a gyűjtemény bonyodalmas összetételű s a korszakok eloszlásán kívül egyéb rétegeződést is mutat, mondhatni függőleges irányú elosztódása van. Találunk benne pld. csokorba gyűjtve olyan elbeszéléseket, melyek vándor *beduin* törzsek szája-íze szerint, nomád erkölceik dicsőítésére készültek. Ezek között van megörökítve az Azrák kitartó, halálos szerelmi hűsége (Henning-fordítás VIII. köt. 34.), a goromba koldúsbeduin, aki éles eszével a kalifát megszégyeníti (u. o. 58.), az egyszerű bedav-leány, kiből királyné lesz (XII. 23.).³ Viszont ezeknek homlokegyenest ellentéte az a csoport, mely a *kalmárságot* tünteti fel hízelgő színekben s bennök a kereskedő karavánok kifosztói: a beduinok, legsötétebb színekkel vannak festve. Ilyen részletes kultúrkép a bazárok életéből Aladdin Abus Samát esete (VI. 80—153.), mint pótférjé; kereskedők szerelme magasrangú hölgyek iránt. (II. 32.; V. 59. VIII. 67. XXIII. 25—48. stb.) Világos, hogy mindezek az illető társasosztályból összeverődött hallgatóság számára készültek s a nyilvános elbeszélők írott füzeteiből aszerint kerültek elő, milyen rendű és rangú közönség ült köréjük. A legtöbb és érthető okból legszebb történetek kalifákról, vezirekről szólnak, az udvari élet világából valók. Itt is megkülönböztethető az említett három korrétég: a perzsa padisáht környező merev, szertartásos élet a bagdadi kalifák szabadabb, emberibb, de pompában is dúsabb életviszonyaitól, ezek viszont az egyiptomi legfelsőbb osztály különös, szeszélyes, enervált világától.

¹ Studier over Tusind ogen nat af J. Oestrup. Kjoebenhavn, 1891. 154. sk. II.

² Victor Chauvin: La récénsion égyptienne des Mille et une nuits. (Bibliothèque de la Faculté de philos. et lettres de l'université de Liège. Fasc. VI.) Bruxelles, 1899. chap. III.

³ Hasonló szellemű hét darab van a VIII. kötetben (85. 92. 94. stb. II.) nyolc ugyanilyen történet a XII. kötetben (5—44. II.), „Iliám” és még három apróság a VI.-ban (153—162. II.) stb.

Az udvar életéről szólók műérték dolgában magasan fölötte állanak a köznép számára szántaknál. Emezek szüksézuak, rövidek, esetlenek, amazok részletezők, a képzeleti és előadásbeli rátermettség tetőfokán állók. Kalifák álruhás éjjeli útjai, tréfás, majd tragikus kalandjaik, az előkelők cselszövényei, vezírek áskálódása egymás ellen, a fejedelmi hárem titkos szerelmei többnyire reális, mesevonásoktól ment kultúrképek finom, elegáns, jókedvű előadásban. Belőlők a bagdadi kor életviszonyait, mindennapos apróságoktól fel az akkori erkölcsi világfelfogásig oly teljes korpbe lehetne foglalni, mint Homér alapján a görög hőskorét. Amelyik történet nem reális, hanem az előkelő hallgatóság számára bűbajos varázslattal van átszöve, az is mesteri fokozással, az elbeszélő művészet tökéletességével tűnik ki. Meglátszik rajtuk, mennyire felszitta a fejedelmi környezet a jó előadókat s mennyire kedvelték ama legfelsőbb körökben is a szórakozás e nem közönséges nemét. Ezek kezén vált a mese valóságos irodalmi műfajjá.

Ami a rengeteg meseanyag felgyülemzése módját illeti, maguk az elbeszélések adnak róla legélénkebb képet. Számos történet végén a hallgató, vagy döntőbíróként szereplő kalifa, császár, fejedelem a hallottak fölött csodálatának, tetszésének azzal ad kifejezést, hogy az esetet följegyezteti. „A három leánytestvér és édesanyjuk történetében“ pld. a sok szenvedést átélt leányok hányatásait hallgatja a vendéglátó szultán és udvara; végén a szintén jelenlevő szultánleány felkiált: „Allahra, e leányok esetét könyvbe kellene iratni, hogy az utókor is beszéljen róla és példának idézzék a fenséges Isten mindenhatósága mellett, mert Ő az, aki e földön elválaszt, szétszór és egyesít“. (Henning XXIII. 117.) — Mikor más helyütt a púpos udvari bolond bonyolult gyilkossági ügye a kínai császár elé kerül, az uralkodó érdeklődése oly fokra csigázódik, hogy: „megrázkódott gyönyörűségében és megparancsolta, írják fel a történetet arany tintával“ (Henning II. 12.). — A Nureddin és Dzsemszeddin történetét is álmélkodva hallgatja a szultán: „és mint való esetet feliratta aktákra a jövőendő idők számára“. Ghánimnak, a szerelem megzavarteszű rabszolgájának különös életesorát Harún al-Rasid: „pontosan leiratta és kéziratárában helyeztette el“ (Henning II. 189.).

Jellemző az a hely, ahol a Szeif el-Mulúkról szóló mese, mint a világ legszebb és legérdekesebb története után nyomozást indítanak. A 765. elbeszélő éjjelen Seherezáde befejezi a Meluzina-típusú „Dzsulannár a tenger leánya“ meséjét s nyomban belekezd Szeif el-Mulúk történetébe, hogy mint rendesen, hajnaltájt a legérdekesebb helyen félbeszakítsa. Kezdi Muhammed perzsa király dicséretével, aki bőkezű és igazságos fejedelem volt; „igen szerette hallgatni az asztali társalgást, históriákat, versek, adomák és mesék előadását, régiek hagyományait s hasonló szép történeteket“. A király értesül, hogy egyik alattvalója, a kereskedő Hasszán kitűnő elbeszélő. Magához rendeli s a legszebb történetet kéri tőle, amiről csak tudomása van. Hasszán egy évi haladéért esdekel, mert annak a legszebb mesének kéziratát valahol messze földön kell kinyomoznia. A haladékat megkapja s mellé öt udvari szolgát, kikkel egy évig rendelkezhetik. Hasszán embereit széjjelküldözgeti az elbeszélés megszerzésére. Négyen közülök az év leforgásakor üres kézzel térnek vissza; az ötödik hosszú sikertelen vándorlás után Damaszkusba vetődik s már azt is elhagyni készül, midőn az utcán egy lelkendezve rohanó ifjú felborítja. A suhanc azzal mentegeti magát, hogy a városban egy tudós seik

naponkint ilyenkor nyilvánosan mesél; sosem hallott történeteket tud s oly szépen mondja el, hogy csak úgy tolong körülötte a hallgatóság. Helyet akar biztosítani magának, azért sietett. A szolga vele tart, végighallgatja az előadást, azután az öreg elbeszélőhöz csatlakozik s megkérdi tőle, ismeri-e Szeif el-Mulúk meséjét? A seik gyanakodva kérdezősködik, de megtudva a dolgok mibenállását, szállására hívja magához, mert „nem olyan történet az, amit az ember nyílt utcán mesél s nem is bizná bárki kezére“. Megalkusznak 110 arany dinárban s mikor a seik lakására érnek: „tintát hozott vendégének, kalámot, papírt és egy könyvet. Írd ki ebből a mesét magadnak“. Ennek megtörténte után kioktatja: „Tudd meg, fiam; átengedtem ezt a kincset a kialakott árért, de vannak még föltételeim. Szavadra kell fogadnod, hogy ezt te sem nyílt utcán, sem nőknek, rabszolgáknak (= ostobáknak), vagy ezek gyermekeinek nem fogod elmondani; csakis királyok, vezírek, emírek, tanult egyének, szentírásmagyarázók s hasonlók előtt olvashatod fel“. Az írás ílymódon Hasszánhoz kerül, aki ünnepi összejövetelen felolvassa a szultán előtt. „Az uralkodó s a jelenlevők midőn végighallgatták, mind elámultak szépségén, Hasszánt pedig elárasztották arannyal, ezüsttel, drágakövekkel“. Muhammed meghagyja másolóinak: „írják le a könyvet arany betűkkel és helyezték el kincstárában. Azután később is, valahányszor mellét szorulni érzé (= rosszkedvű volt), magához hívatta Hasszánt, a kereskedőt s felolvastatta vele a történetet, amely következőkép szól . . .“ Ezzel kezd bele Seherezáde a Szeif el-Mulúk mesébe. (Henning XIII. 59—65.) Ha a közölt bevezetést a szultána részéről pusztán figyelembresztő ügyes fogásnak tekintjük is, a benne foglalt reális tartalom hű világot vet az akkor szokásos eljárás módra.

A meseanyag felgyülemlésének természetszerű kiválasztással kellett együttjárnia. A szebbek, fordulatosabbak, ötletesebbek őriztetek meg és másoltattak leggyakrabban; ismételt többszöri felolvasatásuk sajátosan megnemesített *műfajstílt* érlelt ki még a kalifák alatt. A megállapodott előadómódot minden ügyesebb udvari embernek el kellett sajátítania, úgyszólván hozzátartozott az akkori arab műveltséghez bármi új városi esetet, mende-mondát rögtön, ebbe a folyamatos, művészien fokozott modorba öntve előadni. Az elbeszélőmesterség tehát az Ezeregy-éj szövegtanúsága szerint még akkor *nem* volt *önálló foglalkozás*, üzi, akinek tehetsége van hozzá, de nem él belőle. Harun al-Rasidot, ha éjjel nem tud aludni, vagy kedélye fel van zaklatva, kíséretének egyik kéznél levő tagja szórakoztatja mesélgetéssel. Egyszer híres nagyvezíre Dzsáfár az előadó, máskor a költő Mosszuli Izsák, majd a fecsegő borbély, vagy a tréfahős Abul Hasszán kereskedő. (Henning XVIII. 5.) Mind kitűnően értenek hozzá.

De ismernek már ugyanakkor egy másfajta előadómesterséget, amely megélhetést biztosít és bárki bele nem kontárkodhatik: a *költői* művek verses, énekes előadását. Ez már önállóan csak ezzel foglalkozók feladata. *Sá'er* (költő) a nevük, bár nem ők az előadott művek szerzői is; tolmácsolók csupán, régi ismert költői művek letéteményesei. Fáradtságos előkészület nélkül dalénekes senki sem lehet, az alkalmas hangú, jó emlékezőtehetségűeket ifjúkoruk óta tanítják zenére, énekre s a költők legszebb műveire. Zenével kísért dalok ügyes előadásában versenyeznek a férfiakkal nők is: híres, drágán fizetett női recitátorok lépnek fel az ünnepségeken, akik húros hangszerük mesterei, énekük mint a túlvilági hűri-ké cseng

végig az oszlopos márványtermeken. Egyről közülük: Tohfát el-Kulubról hosszú történet szól (XIX. 102—165.), kit a dzsinnik, a szellemvilág lakói, megirigyelnek a földiektől s felragadják magukhoz, hogy művészetében gyönyörködhesenek. E hivatásos előadóművészekkel profán más foglalkozású hiába is kelne versenyre, nem volna képes a hagyományos formát oly teljes hűséggel megtartani, nem volna oly gazdag anyaga s nem lennének meglepetésszerű számai az egykori költői termelésből. A *soâra* (sá'er többese) rendje egy előzően valamikor kiérett műforma hagyományos fenntartójául jelentkezik már a XI—XIII. században, míg a mesemondás ugyanakkor még közügyesség prédája.

Amint azonban a mesemondás is eléri klasszikus fokát, ami kb. ugyanakkor (XI—XIII. sz.) megy végbe, utána már rövidesen *hivatásos mesemondók* akadnak, akik ismét *ezt* a kiérett műformát tartják fenn, mint tolmácsoló, szövegű recitátorok. A XV. század folyamán az egyiptusi szultánok udvarában csakúgy, mint Kairo közterein, vagy kint a pusztai beduinok közt hivatásszerű mesemondók járnak: a *rávi*-k. Nem állnak elő új mesékkel, nem rögtönöznek, hanem kéziratokból tanulják be a régi jeles (nyilván a kalifák alatt írásba foglalt) mesék szövegét s adják elő több-kevesebb ügyességgel. Amint a „sá'er“ volt a régi arab költés megmentője, a „rávi“ sem egyéb, mint az egykori meseszövegek konzerválója. Még száz év előtt Wellstedt és Niebuhr arabiai bolyongásaik alatt lépten-nyomon rájuk bukkannak. Előadóügyességükről előbbi ezeket írja: „Szívesen látott vendégek köztük (délarábiai vándortörzsekről beszél) a nyilvános elbeszélők is. Nem eleven előadók, ritkán emelik hangjukat, vagy lesznek szenvedélyessé; ámde pompásan megválogatott kifejezéssel élnek s ezek szemmellátható könnyedséggel ömlenek ajkaikról; a nagyon különös, de magvas s egyúttal bájos előadás, a friss emlékezőtehetség, mely soha nem lankad, olyan hatást váltanak ki a hallgatóságból, hogy a legkésztelbb szónok megirigyelhetné tőlök“. (Travels in Arabia, by Lieut. I. R. Wellsted, 1838. I. 115.) Egyik mese különösen érdekelte, miről a seik tudomást szerzett s másnap megajándékozta annak kéziratával; a szöveg szószerint megegyezett az előző este hallottal. Kiegészíti a képet az így előadott mesék hatásáról Capper híres helye: „Az Ezeregy-éj igazi értékét csak az tudja méltányolni, aki tanuja volt közvetlen hatásának arra a hallgatóságra, amely úgyszólván a történet minden betűjét tudta. Nem egyszer láttam arabokat a sivatagban tűz köré telepedve s a vándor mesemondót hallgatva oly figyelemmel és élvezettel, hogy teljesen feledni látszottak kimerültségüket, amitől pedig még kevéssel előbb majd leroskadtak“.

Ez a különös rajongás szép hősi vagy csodás történetek iránt nemcsak a püsztaság egyszerű vándorait fogja el, de rabul ejti a városi műveltebb arabot is. Kairo lakosainak enemű szórakozásairól Lane kitűnő könyvében találunk részletes beszámolót.¹ Ott a szokás a kávéházi élettel fonódott össze s annak kiegészítő részét alkotta az ő idejében; az állapot nagyrészt ma sem változott, csak a divat szeszélye cserélget benne más-más tárgyakat. A nyilvános előadóknak ott száz év előtt már csak egy töredéke mondott Ezeregy-éjszerű meséket, akkor kb. 30-an

¹ *Edw. Will. Lane: An account of the Manners and Customs of the Modern Egyptians. London 1865.* 332—380. ll. (Első kiadása 1836-ból való.)

voltak a város területén s *mohaddit*-oknak hívták őket. Könyv nélkül szavaltak, a kávéssal szerződtek s a hallgatóságtól néhány fillér volt csupán a külön jövedelmük. Az aránylag kis terjedelmű történetek sajátos módon már akkor kezdtek divatból kimenni; azóta az Ezeregy-éj meséit teljesen kiszorították a hosszabb lélekzetű, lovagregényszerű tákolmányok. Mélyebb okát az ízlésváltozásnak nem tudjuk, de bizonyára utóbb ráfogott az a babona, hogy az Ezeregy-éj hallgatója még az évben meghal. A mohadditok e vastag ürügye azonban gyökeret vert s ma drága pénzért nem lehet rá előadót kapni, bennszülött hallgatót még kevésbé. Alighanem az a törvényszerű fejlődési folyamat hatott itt közre, amely bizonyos felkapott irodalmi áramlat alkotásait, népszerűségükkel együtt növekedve, egyre nagyobb méretűekké dagasztja. Amit az újkor elején Európában tapasztalunk, hogy az eleinte kisebb terjedelmű prózai lovagregénykivonatok idővel 20—30 kötetes „Amadis“-szörnyetegekké dagadnak, hasonló „elephantiasis“-ba esik a keleti lovagtörténet is; ebben az Ezeregy-éj nem tarthatott velük lépést, éjekre osztott szerkezete, a történetek hagyományos sorrendje szigorúan ellenállt a változtatásnak, emiatt lassankint leszorult s végre kivetődött a kor-áramlat sodrából.

Helyébe lépnek egymás után: *Abu-Zeid* életregénye 14 negyedretű kötetben (átlag 100 lapos füzetek, melyekből egy-egy az előadó könnyen, zsebrerakva hordhat magával), alig kisebb *Záhír* szultán uralkodásának regényes históriája; valóságos monstrum a: *Szíret Antar* 45 kötetnyi terjedelmével,¹ mindannyi egy-egy férőhőst állítva a cselekvényáradat középpontjába s végül mint szélső kicsúcsosodása az egész divatos iránynak: a *Szíret Delhemé* 55 kötetben nemcsak a kalandtömegek halmozásával zavarodik áttekinthetetlen káoszszá, de tetézi azzal is, hogy hőse női alak, kinek folytonos passzív veszedelemben forgása az egész hősi műfajt kiforgatja alapjellegéből.

E terjengős lovagregények a hanyatló ízlésű kairói (Omajjad- és Abbaszida-) korszak hanyatló stílusú termékei. A műforma maga egyébként ez újabb termékek szertelenségét letudva aligha új keletű; példái már felbukkannak az Ezeregy-éj toldalékaiban: Bázrai Hasszán históriájában (Henning XIII—XIV. köt.), Adzsib hőstörténetében (Henn. XI. k.), kivált Omár király és fiai lovagéposzában (Henn. III—IV. k.); a gyűjteménynek természetesen sosem voltak integrans részei, csak az Ezeregy-éj késői egyiptusi összeállításában iktatódtak közbe. Azt kell hinnünk, legalább minden jel arra vall, hogy a műforma egyívású az európai lovagregények divatával, sőt utóbbit épp a keleti minták kelthették életre spanyolmór közvetítéssel. Ami ugyanis a spanyol és francia verses lovagregényekben eltérő vonás az azokat megelőző krónikás hőségektől (aminők: a *Cronica del Cid*, a *Rolandének*, a *Chanson de geste* ek), szóval ami újítás itt a régi műformát romantikus lovagregénnyé változtatta, mindaz fellelhető a keleti darabokban is s mindaz csupán a keleti képzelet csodakertjében sarjadhatott ki. Ez a forma lett Kairóban már korán udvarképessé, száműzvéen onnan a kisebb csodamesék előző kultuszát s leszorítván azt az alsóbb rétegek szórakoztatójává. Az előkelők kéziratgyűjteményei többé nem az újabb mesék szövegeivel gyarapodtak, hanem

¹ L. róla *Heller Bernát* érdemes tanulmányát: „Az arab Antar-regény“. (M. T. Akadémia kiadása, 1918.)

epizódok tömegével Abu Zeyd, Záhír és Antar hősök viselt dolgairól s ezek fűzettek idővel mind hosszabb egységekbe, ha egyáltalán egységnek nevezhető a viadalok, kalandok, megtorlások véghetetlen sora, melyet a hős nevén kívül semmi más kapocs össze nem tart.

Mindezekből, úgy vélem, elég fontos tanulság világlik elénk. Láthattuk három keleti műformán: a dalköltők líráján, a tündéri és reális mesén és a lovagregényen azt a szembeszökő törvényszerűséget, hogy e műfajokat alkalmas időben és környezetben *tömegtermelés* érlelte ki, vagyis eleinte *népköltészeti* termékeknek voltak tekinthetők. Művelői és kifejesztői a tömeg, a közösség legügyesebbjeiből toborzódtak s mikor már a felkapott divatos termelés kiértett szinte tökéletes formáját öltötte fel, csak akkor áll elő a *hivatalos* megőrző, tolmácsoló rend, az előadók társas osztálya: az énekes (sa'er), a mesemondó (rávi), a regényfelolvasó (mohaddit).

Messze vinne, bár hálás feladatnak ígérkeznék, ugyane törvényszerűséget más költői műfajokon is végigkísérnünk; szorítkozzunk itt az Ezeregy-*éj szerkezetének* és kialakulásának kérdésére.

A kelet e klasszikus mesetárának összeállítása laza és elnagyolt. Szemmel láthatók azok a nagyobb egységek, melyek egészükben egyszerre iktatódtak a sorozatba. Ilyenek pld. kisebb arányú *keretes* egybefoglalások, aminők többszörösen előfordulnak benne.

Kisebb beiktatott keretesegységek benne a következők:

Megtaláljuk itt a *Hét bölcs mester* (Ponciánus) mesecsoportját *két* különböző változatban: egyiket „Szindbád a bölcs“ címen (Henn. X. 142; 27 elbeszéléssel), másikat „A tíz vezír története“ c. alatt (Henn. XVIII. 34; 11 mesével), mesekerettük azonos.

Ismétlődik azonkívül maga a főkeret (Seherezáde), de nem nő-, hanem férfihőssel. Bacht sáh t. i. több ízben azt álmodja, hogy vezíre, a kitűnő Er-Raván, életére tör; nyugtalan lesz, börtönbe záratja s elhatározza, hogy kivégezteti. Közben meséket vágyik hallani, udvara legügyesebb előadója pedig a vezír, Er-Raván. Felhóztatja börtönéből, meséltet vele azzal, hogy másnap megöleti. A vezír 30 estén ugyanannyi történetet mond el, kiderül belőlük a sáh gyanújának alaptalansága. (Henn. XVIII—XIX. köt.)

Dzsaliád indus király fia apja előtt vizsgálatot áll ki morális, theologiai és történeti tanulmányaiból. A feltett kérdésekre állatmesékkel felel (18 drb; H. XV. 109—XVI. 47-ig).

Melik esz-Száhír kairói szultán jelenlétében udvari emberei azon vitatkoznak, ki ügyesebb az élet kritikus pillanataiban, a férfi-e, vagy a nő? Többen a nőt tartják életrevalóbbnak, a szultán ezt nem akarja hinni. Az élet eseteiből óhajt meggyőződni róla s tartományai 16 rendőrfelügyelőjét hivatja, mondják el erre vonatkozó tapasztalataikat. A 16 dedektív-históriából kitűnik, hogy a nők csakugyan találékonyabbak. (Henn. XIX. 56—99.)

Ugyaníly egyszerre becsatolt egységeknek mutatkoznak a hosszabb elbeszélések sorát meg-megszakító anekdota-bokréták csupa apró kis történetekből: majd 18 drb legenda (Henn. IX. 5—53.), majd egyvégtében 23 drb beduin-csiny (H. VII. k.), ismét 38 anekdota a VIII. k.-ben, az Omár al Numán lovagregény után 17 állatmese és parabola (H. V. 5—58.) stb.

Ha Horatius az Iliász apró figyelmetlenségei miatt már felháborodik s álmosnak nevezi az öreg Homéroszt, mit szólna az Ezeregy-éj szerkesztő-munkájáról, ahol ugyanaz a történet kétszer, sőt többször *ismétlődik*! S nem szórványos véletlen elnézésről van itt szó, hanem lépten-nyomon rábukkanunk.

A kerettörténet egyik epizódja a nejét lábában magával cipelő ifrútról (Henn. I. 15—17.), akit ez mégis többszörösen felszarvaz, megvan később külön a bölc Szindbád 23. elbeszélésében (H. X. 222.)¹

Az Igazság és Hamisság típusu mese egyszer mint Abu-Kír és Abu-Szír (H. XVI. 47.), majd megint mint „Az irigy és az irigyelt“ kerül szemünk elé. (H. VII. 160.)

Az Odisszeijából és népmesékből közismert egyszemű Kiklopsz története itt a tengerész Szindibád harmadik úti kalandja (H. X. 30.), de megesis az óriás szellemek szigetére vetődő Száid-dal is, Szeif el-Mulúk öccsével. (H. XIII. 109.)

Harun al-Rasid kedves költője Mosszuli Izsák szép női kéz után ismeretlen házba hatol, vendégek közé cseppen, komikus szerepe vége az, hogy onnan hoz feleséget magának (H. VIII. 88.); ugyanígy jut nőhöz a fia Ibrahim is, aki viszont El Mahmúnnak, Harun fiának kedvenc poétája. (H. VII. 138.)

Az az elbeszélés, melyet Európában Crescentia-monda neve alatt ismertünk: sorsüldözte nő megpróbáltatásai, aki gonosz ellenségeit végül egy helyre tudja csalogatni s ott ezek lelepleztetnek, előfordul *négy* ízben: ilyen Ali Sár és Szumurrud históriájának második fele (H. VII. 49.), a kadi és jámbor felesége legendája (H. IX. 14.), az er-Raván mesék közt a 18. (H. XVIII. 187.) és a szíriai szerelmesek története. (H. XXIV. 56.)

Fölötte érdekesek azok az ismétlődések, ahol az egyforma mesetartalom más-más előadó stílusban van elmondva, ami vagy lényeges különbségre vall, vagy más társas réteg számára készült feldolgozásnak bizonyul:

A régi perzsa törzsszöveg egyik legszebb elbeszélése „A harmadik koldús története“ (I. 116.) bizonyos mérsékelt fantaszlikummal, egyszerű folyamatos előadásban. Témája: a „sosem nevető ember“ típusába tartozik s a könnyelműen eljátszott boldogság megható esetét tartalmazza; ugyanez túlhajtott fantazmagóriával, késői hatáshajhászó feldolgozásban előkerül újra a Szindbád (Ponciánus) 14. darabja gyanánt (X. 179.) s élénken érezteti a hanyatló mesestílus kényszeredett túlzásait.

Rokon jelenség az „Ali Sár és Szumurrud“ (A hű rabnő) története (VII. 49.) és „Mirjam, az övhímző leányról“ szóló elbeszélés (XV. 5—94.), ahol a kiindulás s az eseményszálak fonódása egyideig párhuzamosan haladnak; ügyes feldolgozó műve ez is, az is; utóbbi a részletezésben erős, az első inkább a cselekvény továbbszövéseben, rendkívül ötletesen kontaminálva hozzá egy további történetet, amely eredetileg különálló darab volt s a gyűjteményben még kétszer, kevésbbé művészi formában, előfordul. (XVIII. 187. és XXIV. 56. alatt.)

A férfigyűlölő Dunyja királylány esete, noha maga is keret más történetekhez, be van skatulyázva az Omár en-Numán lovagregénybe (IV. 30.) s ennek eufuista stílusa szerint át van dolgozva; érdekes összevetésre nyújt alkalmat az

¹ E típusról, mely eljutott hozzánk a székelységig, l. *A szép ember meséje* című tanulmányomat, Ethnogr. XXVII. 1916. 257.

„Ardezsir és Haiját“ elbeszéléssel (XII. 137.), ahol ugyanez a tárgy még régi szövegével, takarékos előadásban s nagyobb erővel áll előttünk.

A többszörös átdolgozásának lehettek a legkedveltebb mesetárgyak ; a Dzsandsza és Peribanu tündérleány története (IX. 93.), a hattyúlányok típusának a legkieretebb formája, bele van szöve a bázrai Hasszán kalandorozatába is (XIII. 132.), de külön harmadik feldolgozásban megmaradt még a Galland-kézirat darabjai közt. (Habicht 1824-es kiadás XIV. 95—145.) Mindegyik változtat rajta, más közkeletű motívumokkal eleveníti: majd a csodagyümölcsfát őrző Argirus-kezdettel indítja meg, majd az Amor-Psyché vándorlás viszontagságait fonja bele, meg ismét a veszedő ördögfiak varázstárgyaival segíti hőst tovább s i. t., az egybeolvasztás fogós feladata mindenütt termékeny könnyedséggel van megoldva.

Ugyancsak két fogalmazásban van meg az a pompás mulatságos történet, amely két ház között ázott titkos alagút ötletén épül fel; ezen jár oda-vissza ugyanaz a nő. Egyik házban kedvese lakik, másikban férje, akik jó szomszédok és jó barátok. A férj barátja lakásán eleinte csak felesége kendőjét találja meg, majd gyűrűjét; mikor gyanakodva hazamegy, a tárgyakat már otthon találja s neje adja a felháborodott ártatlant. A szerelmesek vérszemet kapnak; az ifjú először jegyese, majd felesége gyanánt mutatja be a férj előtt ennek saját nejét; ez mindannyiszor haza rohan s nejét otthon más köntösben, nyugodtan házi munkáját végezve találja. A teljesen megzavarodott jámbort beviszik a bolondok közé, stb. A kétféle feldolgozást misem mutatja jobban, mint az, hogy az egyik 60 oldalon van elmondva (XVII. 5.), a másik összesen négy oldalt tölt be (XVIII. 158.).

Megesik végül az az eset is, hogy a közös témát: Zubeida szultánnő féltékenységét s a vetélytárs rabnő eltávolíttatását egyik elbeszélés komoly hangon tárgyalja végig (II. 153.), a másik komikus, vidám mezbe öltözteti (XIV. 108.).

Hogy szerkesztés helyett egészen felületes, szinte gépies egymásmellé halmozással van dolgunk, mutatja még két jellemző eset. Egyikben közel egymáshoz nemcsak azonos két mesét találunk, de a szereplők nevei is ugyanazok (A jemeni szultán 3 fia, XXIII. 5. és u. o. 196.); másikban pedig ország-világ ámulatára még egyszer el van mondva a főkeret, amiért voltaképp az egész éjekre van besosztva, t. i. Seherezáde története (XIX. 183. jegyz.). Ezen már a fordítók legtöbbje is megbotránkozott s az elbeszélést kihagyta.

Mindezek után a nagyarányú mesetár egység-jellege világosan áll előttünk. Van összefoglaló kerete s miatta végig következetes felosztása éjekre, a közbezsufolt darabok azonban legkisebb figyelem nélkül kerültek egymás mellé. Érdekes vonás benne a félreismerhetetlen rétegződés távoli és újabb korszakok szerint. Csak egy jelenség rejtélyes és tisztázatlan még. Kerete és éjekre osztása, ehhez kétség nem fér, ezer év előtt már megvolt. Mai anyaga szerint, amint előttünk áll, a régi perzsa gyűjtemény alig tehetette ki a mai terjedelem $\frac{1}{4}$ -ét. Ha pedig ez aránylag csekély terjedelmet felosztjuk az ősi keret követelménye szerint 1001 egyenlő darabra, az egy-egy estére eső meseanyag oly kicsire zsugorodik, hogy nem egy éjre, de negyedórai elmondásra való sem telik belőle. Úgy látszik e fogyatkozás felismerése s az egyes éjekre eső darabok rendes terjedelemre bővítése hozta magával azt a folytonos gyarapítást új meg új anyag becsatolásával, ami végül mai hatalmas arányát eredményezte; sőt ezek az éjekre kiszabott darabok,

három-négy kis oldal, még ma is túlságos rövidék. Érthetetlen tehát az egykori keret követelménye, hacsak fel nem tesszük, hogy egyszerű epikus nagyítással van dolgunk s az „1000 meg egy“ pusztán annyit jelenthetett, hogy sok. Az elől idézett két évezredes forrás még „Ezer történet“ gyanánt ismeri (Al Maszúdínál: Ezer kaland, a Fihriszt szerint: „A könyv 1000 éjszakát foglal magában“. . .), ami a *kerek összegre* nagyítás mellett vall. Ez a valószínűbb eset.

Másik feltevés, melyet Dyroff hangoztat, hogy az egykori perzsa anyag a mainak megfelelő nagyságú lehetett, de lassan kiselejteződött modernebb darabok kedvéért, nem látszik eléggé megokoltnak. Miért nem cserélődött ki valamennyi? miért maradtak meg épp az első $\frac{1}{4}$ részben? Nem támogatja e feltevést a Fihriszt idézett helye sem, ahol arról szól, hogy a gyűjteményben kb. 200 mese van. Ha az első $\frac{1}{4}$ részben levő kétségtelen perzsa eredetű történetek terjedelmét nézzük, azok átlag oly rövidék, hogy 200 ilyen méretű elbeszélés a mai anyag negyedénél is kevesebbet tett volna ki, egy-egy éjre tehát kb. két kis oldalnyi szöveg esett volna, ami képtelenség.

Az egésznek összeállítására nem tagadhatja el származása történetét; ami pótlás, toldás, bővítés rajta esett, az korszakokint lassan és halmozódva ment végbe. A gyűjtemény eleje érintetlenül maradt s a perzsa anyagot foglalja szinte változatlanul magában; minél tovább haladunk a köteteken végig, annál újabbkorú és ízlésű darabok követik egymást. A Dyroff feltette kiselejtezés mindenkor szeszélyes szokott lenni, nem tart rendet, míg itt a sorozat korszakokint lépést tart a természetes kialakulással. Egykorbeli csoportokon belül nagy az összevisszaság, de a zűrzavart a kéziratok megszerzésének és becsatolásának véletlenei okozhatták.

Végül a további tárgytörténeti tanulmányok megkönnyítése kedvéért nem lesz talán fölösleges, ha csatolom itt az Ezeregy-éjben található *mondák, mesék és motívumok közül azok jegyzékét, melyek az európai monda- és mesekincsbeliekkel, ezek közül is az általában ismertekkel közösek*; a hozzáfűzött jegyzetek futó összeállítás eredményei s a legszükségesebb tájékoztatást foglalják magukban, helykimélésből száraz felsorolással. Különösen arra voltam tekintettel, hogy a *magyar* anyagot adjam lehetőleg teljesen; a világirodalmi utalások inkább a további forrással szolgáló helyeket tartalmazzák.

*

I. Mondák és történetek:

Salamon ítélete = A kadi papucsai, Henning kiad. XXIII. 181. — v. ö. Biblia, Kir. könyve I. 3. 16—20. vv. (Mélusine, IV. évf. és Katona L. A magyar elbeszélő költ. a XVI. sz.-ban, 1909. I. 163—169. II.)

Zsuzsánna és öreg csábítói = Az erényes zsidónő és a két seik, Henn. VIII. 57. — (Brüll: Das apokryphische Susannabuch. Frankf. 1877.)

Rhampsinít kincse = Ali baba és a 40 rabló, Henn. XXI. 59. — v. ö. Herodotos II. 121. — (Benfey: Panssch. I. 106. §; Köhler: Kl. Schriften I. 200—9.; Chauvin: VIII. 168. sz.; St. Prato: La leggenda del Tesoro di Rampsinite nelle varie tradizioni, Como, 1882.; Gaston Paris: Le conte du Trésor du roi Rampsinite, különnyom. a Revue de l'hist. des religions. LV. 1907.-ből.

— W. A. Clouston: Popular Tales and Fictions, their Migrations and Transformations. Edinb. 1887. II. 115—165.: The robbery of the kings treasury. — Nálunk: Gaal Gy. II. 24. sz.; Horger 38. sz.; Erdélyi I. 4. sz. L. még: Gonzenbach 79. sz.; Grimm 142. és Rittershaus 230. l.; Radloff: Prob. IV. 190. — Antti Aarne 676. típuszáma.)

Kyklops (Polyphemos) = Szindibád a tengerész harmadik útja, Henn. X. 30. és Szeif el Mulúk története, u. o. XIII. 111. — v. ö. Odysseia IX. 170—566 vv. — W. Grimm: Die Sage vom Polyphem. Berl. 1857.; Krek: Einleitung in die slav. Philologie, 2 kiad. Graz 1889. 665—759. ll.; Bender: Die märchenhaften Bestandteile der homer. Gedichte. Darmst. 1878.; O. Hackman: Die Polyphemsage in der Volksüberlieferung. Helsingfors 1904.; Binder Jenő: Ethnographia 1912. évf. 78—92. és Ethnogr. 1918. 232—243. ll.)

Polykrates gyűrűje = A derék vezír, Henn. XXIV. 101. — v. ö. Herodotos III. 39—44.; Pauli: Schimpf u. Ernst 635. sz. és Schiller Frigyes költeményével. — (Aug. Wünsche: Die Sage vom Ring des Polykrates in der Weltliteratur, Münch. Allg. Zeitung 1893. 179. 180. 185. és 188. szsz.; Clouston id. m. I. 398.; Köhler: Kl. Schr. II. 209.; Chauvin V. 17.)

A keses jó barát = Omár kalifa és a fiatal beduin, Henn. VIII. 60. — v. ö. Hygini fabulae, ed. Maur. Schmidt 1872. no. 250., Jamblichos: De Pythagor, I. ed. Nauck. 1884. 37. — (Schiller: Die Bürgschaft; Gesta Romanorum 108. sz.; András Sámuel I. k. 88. sz.)

Ibykus darvai = El Melik kairói szultán és a 16 rendőrkapitány. Henn. XIX. 56. (a 15. rend. kap. elbeszélése 95. l.-tól) — v. ö. Suidas az „Ibykos“ szóhoz, Plutarchos: Die Garrulitate, cap. 14., Schiller: Die Kraniche des Ibykus. — Az arab szerkezet a típus ama csoportjába való, amely fogolymadarakat (frankolin-tyúkot) szerepeltet; ennek főképviselői nyugaton: Gualterus Anglicus „De mercatore et ductore“ (Hervieux: Les fabulistes latins. Paris 1893. II. 347.) és Marie de France „Ysopet“-jében a 60. sz. „Dou iuyf cui ocist li bottelier lo roy“ s ezek derivansai. — (Antti Aarne típuszáma 960.)

A remete és az isten anyyala = „A próféta és az igazságos isten“, IX. 43. — v. ö. Gesta Romanorum 80. sz., Jac. de Vitriaco s ennek nyomán Temesvári Pelbárt: De temp. aestiv. III. 2. — (Gast. Paris: L'ange et l'ermite, La poésie du moy. âge I. k.-ben; Katona L.: Ethnogr. I. 105., II. 233., III. 281., IV. 130., 260.; Köhler: Kl. Schrift. I. 578., 581.; Klapper: Erzähl. d. Mitt. alters, Bresl. 1914. 322., 414.; Schönbach: Wiener Sitzungsber. 143. k. 1900.) Binder Jenő, Ethnogr. 1—10. évf.

Cymbeline = „A főszakács elbeszélése“ II. 36. és „A hercegi meg a kereskedő felesége“, X. 187. — v. ö. Boccaccio II. 9., Shakesp. Cymbeline; Volter és Grizeldisz; Magy. Népk. Gyűjt. VII. 413., IX. 71. sz., X. 22. sz., Lázár: Alsófehérm. monogr. 21. sz. — (Köhler: Kl. Schr. I. 211., 581.; Simrock: Die Quell. des Shakesp. 1872. I. 257.; Gast. Paris, Romania XXXII. 481.; Landau: Die Quell. des Dekameron 1884. 135.; Katona L. irod. tanulm. I. 216. II. 141.; Bolte-Polivka: Anmerkungen zu Grimm II. 529.)

Crescentia = „A kadi jámbor felesége“ IX. 14. — v. ö. Gesta Rom. Oesterley vulg. kiad. 249. sz. „Octavianus“ (belőle népkönyv.); Vinc. Bellovac.

Spec. hist. VIII. 90.; Etienne de Bourbon 136. sz.; Klapper: 253. „De imperatrice et leprosis“; Lidzbarski: Neu-aramäisch, 90. Radloff: Proben IV. 141. és 482. — (Mussafia: Studien és Wien. Sitzungsber. 1866.; Bolte-Polivka I. 18. s. köv. II.; Cardonne: Mélanges II. 36.; Arch. f. Litt. gesch. XII. 132.; Pietro Toldo bibliogr. a Herrig-féle Archiv 118. k. 1907. 341.)

A síró kutyácska = „Asszony, aki tud magán segíteni“ X. 169. — v. ö. Çukasaptati 2. sz., Discipl. Cleric. XIV., Gest. Rom. 28. sz., Cento nov. ant. 30. sz. — (Chauvin: Bibl. arabe, IX. 22. sz.)

Zaklató imádók a szekrényben = „A kairói asszony és négy szerelmese“ XXIV. 113. és „Az asszony öt imádója“ X. 192. — v. ö. Çukasaptati 33. sz. — (Clouston: Tales and Fictions, II. 289—316.; The lady and her suitors.)

A karvaly (Két kedvest egyszerre kimentő nő) = „Az asszony meg a két szeretője“ X. 153. — v. ö. Çukasaptati 26. sz.; Hitopadeça II. 9., Nazr Eddin Wesselski kiad. 351. sz.; Gesta Rom. Grässe kiad. II. 149.; Le lay de l'espervier, Montaignon: Recueil V. 43.; Disc. Cleric. c. 12.; Boccaccio VII. 6. — (Gaston Paris: Romania VII. 1.; W. Hertz: Spielmannsbuch 1912.⁴ 421.)

Ludas Matyi = „Az első csavargó története“ XXIII. 213. — v. ö. Busk: Folklore of Rome 336.; Radloff: Proben III. 332.; Andrád S. I. 100. sz.; Fazekas Mihály költ.-e; Nyelvőr X. 134., XVI. 135., XVIII. 373.; Magy. Népk. Gyűjt. IX. 49. sz. — (Chauvin VII. 150.; Clouston II. 36., 473.; Cosquin II. 338.; Gonzenbach II. 138.; Hodzsa Nazr Eddin 437. sz. Wesselski kiad. 1911. II. 119.; Tóth Rezső L. M. kiad. Régi Magy. Kvtár 17. sz.; Katona L. Irod. Tanulm. I. 323.)

Emberlánc a kútban = „A tanítómester története“ XXIII. 73. — v. ö. Nazr Eddin 477. sz.; Abbot: Macedonian Folklore, 1903. 114. és Lidzbarski II. 4. sz. aramäus. — (Chauvin VI. 137.; Wesselski Nazr. Eddin-kiad. jegyz. II. 277.)

Tönkrement légvárac = „A borbély ötödik öccsének elbeszélése“ II. 85. és „A vezeklő és korszója“ XV. 117. — v. ö. Hertel: Tantrákhyayika, Leipz. 1909. I. 140. és II. 148.; Nazr Eddin 163. sz.; Lafontaine: Perette VII. 10.; Verseghy: A tejáruoló menyecske és Grimm 164. sz. — (Euphorion XV. 7. bibliogr.; Katona: Ethnogr. IX. 425.; Benfey: Panssch. II. 345.; Clouston II. 432—43.; Wesselski Nazr Eddin-jegyz. I. 249.; Bolte a Wickram kiad.-hoz 391. és Montanus-kiad.-hoz 603.)

Csuka fogta róka = „Mezrúr és Ibn el Káribi“ VIII. 69. — v. ö. Jókai: A magy. nép élce 2. sz.; Vas Gereben: Adomák, ö. műv. X. 327.; Csukássi: A magy. klérus adomákban 6.; Binder J.: Mátyás király trufái 16. l.; Ethnographia 1910. évf. 52.; Katona L. Temesvári Pelbárt példái 39. — továbbá: Nazr Eddin 328. sz. (Timurlenkről); Basset: Nouv. contes berbères, 354.; u. ö. Revue des Trad. pop. XII. 675.; Cardonne: Mélanges I. 185.; Bromyard: Summa praedicantium VI. 19. (Wrightnél 127. sz.); Mensa philosophica IV. 10. 213. l.; „Dit du buffet“ Fabliau és Sir Cleges (Dunlop-Liebrechnél 257.); U. Jahn: Volksmärch. aus Pomm. u. Rügen 24. és 25. sz. (Nagy Frigyesről); Niederhöffer: Mecklenburgs Volkssagen III. 196. (Wallensteinről); Arch. für slav. Philol. XXI. 295., XXII. 302. (hazai rutén), 307. 330. XXVI. 462. (Nagy Frigyesről)

lengyel); Grimm K. u. H. Märchen 7. sz. — (Pietro Toldo: Zs. des Ver. f. Volksk. XIV. 58.; Chauvin V. 282.; Köhler: Kl. Schr. I. 495.; Bolte-Polivka: Anmerk. I. 62.; Wesselski Nazr Eddin-kiad. I. 280.; Hist. littér. de la France XXIV. 509.; W. Holland: Crestien v. Troyes 63. — A. Aarne tipusszáma 1610.)

Madarak nyelvét értő apród = „Apród állítja, hogy érti a madarak nyelvét“ X. 189. — v. ö. Hammer: Rosenöl II. 305.; Nazr Eddin 384. sz. — (Chauvin VIII. 49.; Wesselski Nazr Eddin-kiad. II. 196.; Basset: Keleti Szemle I, 222. 8. sz.)

A madár három bölcs tanácsa = „A madárlépes története“ XXIII. 118. — v. ö. Boissonade: Anecdota graeca IV. 79. (Barlaam et Joasaph); Rhys Davids: Buddhist birth-stories 95.; Ibn Chisdai: Prinz u. Derwisch, übers. v. Meisel, Pesth 1860. 21. sz.; Schiefner: Awarische Texte, St. Petersburg. 1873. 15. sz.; Discipl. Cleric. (W. Schmidt kiad.) 23. sz.; Gesta Rom. 167. drb.; Le lai de l'oiselet (Barbazan-Méon kiad. I. 114.) — (Benfey: Panssch. I. 291. 380.; Gaston Paris: Légendes du moyen âge, 1912.¹ 223—291.)

Ki minek születik = „Abu Nijje és Abu Nijjetin“ XXIV. 33. — v. ö. Wuk Karadzics 14. sz., Kunos: Adakalé 19. sz. — (Reinh. Köhler: Aufsätze 1894. „Von Glück u. Unglück“ 91—117.; Krumbacher: Gesch. d. bizantin. Litter. 1891. 404.)

Okos leány = „A bölcs Heikár története“ XXII. 5. és „Anusirván az igazságos király és a parasztlány“ VIII. 46. — v. ö. Çukasaptati 47. 48. sz.; beiktatva a tibeti Kandzsar-ba (I. Kőrösi Csoma Sándor kivonatát: Asiatic Researches XX. 70. a Vinaya-fordításokból): épp úgy a Dzsanglun-ba, I. I. Schmidt kiad. St. Petersburg. 1843. 23. fejj.; Gesta Rom. 64. sz.; Planudes: Vita Aesopi. Nálunk: M. Népk. Gyűjt. I. 478.; VI. 317.; X. 13. sz.; Nyelvőr II. 275.; IV. 375.; XV. 231.; Ipolyi XIII. 76. sz.; Ethnol. Mitteil. I. 365. — (Benfey: Kl. Schr. II. 156—223. Die kluge Dirne; Köhler Kl. Schr. I. 82. 383. és 445.; Bolte-Polivka Anmerk. II. 349—373. Grimm 94. sz.-hoz; Şainénu: Basmele romane, 916—33.; Gálos R. Erd. Múz. 1911. I. füz.)

II. Mesék.

A varázsgyűrű = „A halász meg a fia“ XXIV. 18. — v. ö. Siddhi Kür. 13. sz. (Bergmann: Nomad. Streifereien I. 343.); Basile: Pentamerone IV. 1. és III. 5.; Radloff: Proben I. 85. és III. 395.; Dzsátaka 284. és 445. sz.; Prym-Socin: Tur-Abdin II. 275.; Magy. Népk. Gyűjt. IX. 22. sz.; u. o. X. 25. sz.; Kunos: Adakalé 41. sz.; Kallas észt 32. és 33. sz. — (Ipolyi: Magy. Myth. 48—51.; Benfey: Panssch. I. 211.; Köhler Kl. Schr. I. 63. 398. 437. 440.; Bolte-Polivka Grimm 104. a)-hoz II. 455.; Antti Aarne: Vergleichende Märchenforschungen, Helsingf. 1908. I. 1—84. Das Märchen vom Zauberring. — A. Aarne tipusszáma: 560.)

Aladdin vagy a csodalámpa = u. o. cím a. Henn. XX. 5. — Előző mesetípusnak műirodalmi kialakulása; mint népkönyv ily cím atott is: „Xaxa barlangi lakat“; ennek népi derivansai: Nyelvőr X. 526.; Bunker 81. sz.; Meissner: Iraq 20. sz.; Grimm 116. sz.; Hnatjuk (hazai rutén) 24. sz.; Arch. f. slav. Philol.

XIX. 243. — (G. Paris: *Mélanges* 308.; Chauvin V. 62.; Köhler Kl. Schr. III. 203.; Clouston: *Pop. tales* I. 314.; C. Elberling. *Et og Andet om Aladdin*. Kjöb. 1899.)

Igazság és hamisság = „Az irigy és az irigyelt“ VII. 60., „Abu Kir és Abu Szír“ XVI. 47. és részben: Abu Nijje és Abu Nijjetein“ XXIV. 33. — v. ö. Nicol. Pergamenus: *Dial. creaturar.* (Litt. Verein 148. k. 276.); Katona L. Temesvári Pelbárt példái 1902. 12—20.; u. ö. *Ethnolog. Mitteil. aus Ungarn* II. 38.; Pauli: Schimpf u. Ernst 489—490. sz. a. (Pelbártot fordítja); Magy. Népk. Gyűjt. IX. 64. sz.; *Ethnol. Mitteil.* III. 89.; Rittershaus: *Neuisländ. Volksmärch.* 1902. 63. és 64. sz.; Hahn 30. sz. (görög); Müller: *Mehri-Sprache* 1909. 59. sz. (arab); Radloff: *Proben* III. 343.; Wuk Karadzics 16. sz.; *Arch. f. slav. Philol.* XXI. 268. 296. — (Katona L. *Ethnol. Mitteil.* II. 160—162.; Köhler Kl. Schr. I. 145. 281. 286. 290. 465. 510.; Chauvin V. 11.; u. ö. *Wallonia* VI. 188.; Şainènu 802—5.; Bolte-Polivka *Grimm* 107. sz.-hoz II. 468—82.; Zs. d. Ver. f. Volksk. XVII. 340.; Clouston: *Pop. tales* I. 249.; Reidar Th. Christiansen: *The tale of the two travellers or the blinded man. A comparative study.* Hamina 1916., az FF *Communications* 24. köt. 1—194. II. — A. Aarne típus-száma: 613.)

Hattyúlányok = „Dzsandzsá és Peri-Banu“ IX. 96. és „Bázrai Hasszán, az ötvös, története“ XIII. 132. — Amor-Psyche típus a hős pár szerepcserejével s ebben is az Argirus-csoport egyik változata. — v. ö. Prym-Socin 32. sz. (arab); Maspero 31. (ó-egyipt.); Kunos: *Stambul* 3. sz.; Leskien: *Balkan* 15. sz.; Hahn 15. sz. (görög); Rittershaus 43. és 50. sz. (izlandi); Pitre: *Fiabe* 50. és Schneller 27. (olasz); Grimm 49.; Hnatjuk (hazai rutén) 5. és 13. sz.; Bünker (hazai bienez) 73. sz.; M. Népk. Gyűjt. IX. 33. és 35. sz. (az itt felsorolt magyar változatokon kívül l. még:) Ipolyi XIII. 20. sz.; Merényi: *Dunam. népm.* II. 2. sz.; *Nyelvör XXXVII.* 192. sz. és *XXXIX.* 196. sz. — (Benfey: *Pantsch.* I. 253. II. 147.; Köhler Kl. Schr. I. 444.; Rittershaus id. h.; Clouston id. m. I. 182. „Bird-maidens“ fejj.; Helge Holmström: *Studier över svanjungfru-motivet*, Malmö 1919.)

Jóka ördöge (Belfagor) = „Abu Nijje és Abu Nijjetein“ B. része, XXIV. 33. és „A nazaréni király lánya meg a moszlem“ IX. 40. — v. ö. (Ukasaptati 46. és 47. sz.; Prym-Socin 78. sz.; Kunos: *Stambul* 32. sz.; Macchiavelli: *Belfagor*; Lafontaine: *Contes* (Régnier kiad.) VI. 87.; Kriza 11. és 19. sz.; M. Népk. Gyűjt. III. 6. sz. — (Zlinszky, *Egy. Phil. Közl.* 1913.; Chauvin II. 108., VIII. 152.; Benfey: *Pantsch.* I. 519—34., II. 551.; Dunlop-Liebrecht 273.; *Rev. d. Trad. pop.* IV. 171—6., VIII. 426., XIV. 87.; Zs. d. Ver. f. Volksk. VI. 324., IX. 189—94., 321., XV. 104., XVI. 448.; *Arch. f. slav. Philol.* XIX. 246. és 254.; Axon: *The story of Belfagor in Literature and Folk-Lore* 1902. Lond. kül. nyom. a *Transactions of the Royal Soc. of Liter.-böl.*)

Irigy nőtestvérek = „Két nőtestvérről, akik a hugukra irigykedtek“ XXI. 170. — Kunos: *Stamb.* 9. 23. és 24. sz.; u. ö. Adakalé 22. l.; Hahn 65. és 69. sz. *Gonzenbach* (szicíliai) 5. sz.; *Straparola* IV. 3.; Grimm 96. sz.; nálunk: Merényi *Ered. népm.* I. 2. sz.; u. ö. *Dunamell. népm.* II. 1.; M. Népk. Gyűjt. VII. 2. sz.; Ipolyi XIII. 63. 64. és 65. sz.; Kálmány: *Hagyományok* II.

14. és 15. sz. — (Macler: Contes arméniens 71.; Littmann: Mod. arabic tales, 19. sz.-hoz; Chauvin VII. 121. 375. sz.; Bolte-Polivka a Grimm 96.-hoz.)

Nemtudomka (Férfi-Hamupipőke) = „A jemeni szultán három fia“ XXIII. 196. — Prym-Socin 26. sz. 91.; Leskien: Balkan 43. 45. sz.; Rittershaus 24. sz., Afanaszjef II. 30.; Löwis of Menar 53. sz.; Kunos: Stambul 12. sz.; Straparola V. 1.; nálunk: M. Népk. Gyűjt. IX. 4. és 5. a. utalások, l. még ezeken kívül: Nyelvőr X. 529.; Ipolyi XIII. 30. 31. és 68. sz. — (Ethnol. Mitteil. I. 268.; Şainénu 733—39.; Rittershaus 99—102.; Cosquin 43.-hoz és Grimm 136.-hoz.; tölem: Ethnographia, 1918. 7. l. és 277. s k. II.)

Fehérlófia = „A szamarkandi három hercegi és Morbagian tündérnő története“ XX. 136. — Hazai változatokat l. Berze Nagynál M. Népk. Gyűjt. IX. 1. és 2.-höz; továbbá: Ipolyi XIII. 1. 2. 3. 4. 7. számúakat; Kálmány: Hagyom. II. 1. sz.-t.; Katona L. M. Népmesetypusok II. — (Fr. Panzer: Beowulf, 1910. 5—13. II. „teljes“ bibliogr.-át ad 202 variánsban, de egyetlen magyar sincs közte! — l. még: Köhler: Kl. Schr. I. 543.; Cosquin 1. sz.-hoz; Gonzenb. 74.-hez; Rittershaus 25.-höz; Şainénu 566—76. II.)

Kakas tanácsa = „Mi volt az ökör meg a szamár sorsa a parasztnál?“ I. 18. — v. ö. A. Aarne alább id. monografiájával; e szinte teljes anyaggyűjteményből magyar változatok közül csak kettő hiányzik; Lázár Istv. Alsófehér várm. monogr.-ban 9. sz. mese és Merényi: Dunamell. népm. II. 10. sz. — (Antti Aarne: Der tiersprachenkundige Mann und seine neugierige Frau, F. F. Communications 15. köt. Hamina 1914.; külföldi anyaghoz csatolandó: Gesta Romanorum, ed. Grässe, Dresd. 1842. II. k. Anhang. 13. sz. a Poncianus-redactionban a VI. mester elbeszélése.)

A holttetemet továbbadók = „A szabó és a púpos története“, II. 5. — v. ö. M. Népk. Gyűjt. VIII. Csacsi Csicsa 7—10. kalandja; Merényi: Ered. népm. II. 13. sz.; Arch. f. slav. Phil. XXI. 299. l. 29. sz. hazai rutén változat; többire l. alábbi irodalmat. — (Chauvin IV. 31. §. —; tölem: Ethnogr. 1918. 13.; A. Stepphuhn; Das Fabel vom Prestre comporté u. seine Versionen. Diss. Königsb. 1913. 1—120. II.)

Hálás halott = „Az indiai szultán fiának története“, XXIV. 5. — v. ö. M. Népk. Gyűjt. IX. 69. sz. s az ottani irodalmat 579. l.; hozzá: Ipolyi XIII. 21. sz.; Gaal I. 3. sz.; Kálmány: Szeg. Népe I. 13. és 16. sz.; Bünker 86.; Straparola XI. 2.; Cosquin 19., Rittershaus 57.; Sbornik mater. kavk. IX. 184.; Arch. f. slav. Philol. XIX. 251. — (Köhler: Kl. Schr. I. 5—20. 424. II. 263.; u. ö. Germania III. 199. és Orient u. Occid. II. 322. és III. 93.; d'Ancona: Romania 1874. 191.; Zs. d. Ver. f. Volksk. XX. 91. sk. II.; Şainénu: Basm. rom. 631—40. II.)

Hálás állatok = „Abu Mohammed a lomha és Rasid szultán“, VII. 19. és „Szind herceg és Fátima története“ XXIV. 44. — v. ö. M. Népk. Gyűjt. IX. 6. és 28. sz.; Ipolyi XIII. 26. és 27. sz.; Kálmány: Hagyom. I. 199.; Wlisslocki: Transsilv. Zig. 11.; Grimm 17., 21. és 62. sz. — (Köhler: Kl. Schr. II. 249.; Jagić: Archiv V. 48. sz.; Kálmány: Hagyom. m. fent; Şainénu 619—30. II.; Clouston id. m. I. 223—48. II. „The thankfull beasts“; Aug. Marx: Griech. Märch. von dankbaren Tieren u. Verwandtes, Stuttg. 1889.)

Ki haragsszik meg előbb? = „A három khinai herceg“ XXIV. 89. — v. ö. Nyelvőr IV. 84., VIII. 464.; M. Népk. Gyűjt. II. 6., X. 3.; Schullerus 2. és 97. sz.; Bünker 4.; Kunos: Stamb. 6.; Hahn 11. — (Köhler: Kl. Schr. I. 149., 262., 326., 436.; Cosquin 36-hoz; Rittershaus 123-hoz; Arch. f. slav. Phil. XIX. 250., XXI. 295., XXII. 308., XXVI. 461. ll.)

Álom a hidon levő kincsről = „Az álom csodás teljesülése“ VII. 152. — v. ö. Tompa Mihály: Diós Győr; Andrád Sám. Elmés és mulats. Anecdóták I. 302. 1789.; „Karl Meinet“ éposz introductiója; ez visszamegy Mainet c. chanson de gestere, amely elveszett, de megvan átdolgozása Rodrigo toledo-i érsek naplójában, lib. IV. cap. 11., innen Sancho király: Gran conquista de Ultramar-jába (1247); Grimm: Deut. Sagen 212. sz. u. ö. Kl. Schr. III. 414—28. ll.; Dähnhardt: Schwänke 24.; Zs. f. Volksk. III. 132. l. — (Versényi György: Irod. tört. VII. évf. 1918. 299.; Gayangos a Rivadeneyra 1864. évf.-ban; Chauvin: „Le rêve du trésor sur le pont“; Rev. d. trad. pop. XIII., u. o. XIV. 111., u. ö. Bibliogr. VIII. 152.; Zs. d. Ver. f. Volks. X. 432., XI. 226., XVIII. 456., XIX. 286. s k. ll.-on Bolte tanulmánya; Gast. Paris: Histoire poét. de Charlemagne, 128. Append. VI. 485. l.)

A levágott kesű nő = „Alamizsnáért Isten megjutalmaz“ VII. 143. — v. ö. „Roman de la Manekine“ Philippe de Reimes anglo-norm. trouvèretől a XIII. sz. közepén, kiadta: Suchier a Soc. d. Aut. Fr.-ben Oeuvres poét. de Beaumanoir I. 1884.; előbbi nyomán XIV. sz.-i miraculum: „Cy commence un miracle de N. D. comment la fille du roy de Hongrie se copa la main, etc. kiad. Monmarqué-Michel: Théâtre fr. au moyen âge, Par. 1839. 481—512. ll.; Basile: Pentamerone III. 2.; XIV. sz.-i catalán elb.: Historia del Rey d'Ungria, kiad. Bibl. de aut. esp. madr. 1846. III. 9.; M. Népk. Gyűjt. IX. 24. és 25.; Ipolyi XIII. 67. sz.; Bünker 101.; Hnatjuk 18.; Grimm 31., 96. sz.; Gonzenbach 25. és 38.; Cosquin 17. és 78. sz.; Krauss II. 138.; Rittershaus 18.; Rev. d. trad. pop. XXII. 123.; Arch. f. slav. Phil. XIX. 251., XXI. 288., 299.; Löwis of Menar 26. sz. — (Bolte: Grimm 31. és 96-hoz; Köhler: Kl. Schr. I. 565. s k. ll.; Jones-Kropf 182-hez; Ferd. Wolf Wien. Jahrbücher 119. köt. 241.; Suchier: Romania XXX. 519.; Paole Copoprić: Die Manekine in der südslav. Liter. a Zs. f. rom. Philol. 1908. 312. s köv. ll.; Sainénu 690—704.)

A finom érsékű fivérek = „A jemeni szultán három fia“ XXIII. 5. és „A három csavargó“ u. o. 12. l. — v. ö. Vetála 5. sz.; Siddhi Kür 1.; Tuti Námé 24. éj „A szép Zóra“, Rosen kiad. 311.; Morlini 79.; Straparola VII. 5.; Pentamerone IV. 5.; Jean de Boves: Les trois larrons, Le grand d'Aussy kiad. III. 2.; Chavis-Cazotte: 1001 jours, Prenzlau kiad. V. k. 240.; Kunos: Stambul 7. sz.; Mészáros: Csuvas népkölt. II. 9. sz.; Cosquin 1.; M. Népk. Gyűjt. IX. 38. és 70., X. 27. sz.; Ipolyi XIII. 73.; Kálmány: Hagyom. I. 89. — (Benfey: Kl. Schr. II. 96. s k. ll. „Das Märchen von den Menschen mit den wunderbaren Eigenschaften, seine Quelle u. s. Verbreitung“; Köhler: Kl. Schr. I. 92., 298., 389., 438.; Bolte-Polivka Grimm 64. és 71. meséihez; Rittershaus 42-höz; Clouston id. m. I. 277—88. The four clever brothers.)

Terülj abrosz = „Dzsudar és gonosz bátyjai“ XI. 5. — v. ö. M. Népk. Gyűjt. IX. 61. s hozzá jegyz., továbbá: Kálmány: Hagyom. I. 7. és II. 12.;

Bünker 55.; Schullerus 34.; Gjorgjević: Ethnol. Mitteil. VIII. k. 10. sz.; Zbornik, a délszláv Akad. kiadv. X. 1905. 130.; Schott 20.; Gonzenbach 52.; Cosquin 4., 39., 56.; Grimm 36., 54.; Hahn 43.; Rittershaus 120.; Kunos: Stamb. 6., Adakalé 43.; Prym-Socin; Tur-Abdin 81. — (Bolte-Polivka Grimm jegyz.; Köhler I. 47., 67., 423., 588.; Arch. f. slav. Phil. XXI. 294., XXII. 239.; Zs. d. Ver. f. Volksk. 1906. 211.)

III. Motivumok és meseelemek.

Élet- és halál vize = XXI. 104., XXIV. 89. — v. ö. Cosquin I. 135. (= „l'eau de la reine de Hongrie“); Krauss: Südsl. Sag. u. Märchen I. 34. sz. (Jordán vize!) — A motivum legrégibb előfordulása Pseudo-Kallisthenes: Nagy Sándor történetében található. Mint mesemotivum: vagy azért kell érte menni, hogy az öreg király megifjodjék, vagy „lehetetlen feladat“ gyanánt adják fel a hősnek. — (Köhler I. 185., 367.; Zs. f. oe. Volksk. II. 220 s k. II.; Şainénu: 43. és 480—496. II.)

Hosszú szakállú föld alatti törpe = XXI. 104., 165. és XXII. 158. — Az Ezeregy-éjben dzsinni-szellem s az egyetlen szereplő *törpe* alak; keleti mesék erdei vagy hegyi manókat, törpéket egyáltalán nem ismernek, szemben a nyugatiakkal; magyar meséink ebben teljesen megegyeznek a keletiekkel; bár ott az alak a hattyúlány-tündér bátyja s bosszúlóként lép fel, míg nálunk az elrabolt királylányokat őrzi a föld alatt. — (Benfey: Panssch. II. 9.; Köhler I. 437.; Clodd: Folk-Lore Journal VII. 138—42. II.)

Üss még egyszer = XIII. 114., XIX. 141., XX. 142. — A szörnyet már-már legyőző hős ellenfele kéri erre; ha megtenné, a rém új erőre kapna. — (Dzsátaka, Dutoit kiad. 168. sz.; Ethnographia 1918. 64—66. II.; Köhler I. 414., 469—73.; Chauvin VII. 69.; Panzer: Beowulf 158. s k. II.)

Tiltott szoba = I. 116., IX. 112., X. 179. — Hősnek tiltva van a rábizott kastély, vár, stb. egyik szobáját felnyitni, aminek nem tud ellenállni; keleti mesékben ott gyönyörűség várja, nyugatiakban kárát vallja. — (Maspero ó-egypt.-i gyűjt. 22—44. II. „Le roi Khoufoui et les magiciens“; indus: Katha-Szárit Szagara 129. sz.; — I. Cox: Cinderella 484.; Hartland: The forbidden chamber. Folklore Journ. III. 193—242. II.; Chauvin V. 203.; Köhler I. 129., 138., 256., 312., 331.; Laistner: Rätsel d. Sphinx I. 205., II. 143.; Bolte-Polivka I. 21., 97., 218.; Şainénu: 314.)

Kard az ágyban = XIII. 105. — Egy ágyban alvó férfi és nő közé kardot helyeznek, jelétül, hogy ártatlanok maradnak. — v. ö. Li Romans des sept sages, Keller kiad. Bev. 235. I.; Liebrecht: Gervasius von Tilbury 101.; Wolfr. v. Eschenbach: Tristan u. Isolde, cap. XXVIII. 17., 416. és köv. vv. s.; Amicus és Amaelius Vinc. Bellovacensisnél: Speculum historiale 23. cap. 162-től. — (Ethnographia XVI. 257.; XVII. 214.; Köhler: Kl. Schr. II. 443.; Köhler-Bolte: Zs. d. Ver. f. Volksk. VI. 76. Gonzenbach 39. és 40. sz.-okhoz; Bolte-Polivka I. 547., 554.; Chauvin V. 62. és VIII. 194. Syntipas 235. sz.-hoz.)

Fába ssúrt kés = XXIII. 188. és Habicht kiad. XIII. 7—92. II. — Keresztútnál elváló útítársak késüket fába szúrják; az először visszatérő meg-

láthatja róla, társát mi sors érte; ha a kés rozsdás lett vagy vért ereszt, úgy bajban van; számos módosult formája: pohár víz véressé válik, virág elhervad, kendő színt változtat, stb. — v. ö. Siddhi-Kür 1. elb.; Radloff: Proben II. 602.; Maspero: Anepou et Bitiou XIX.; Gaal I. 8., III. 26.; Nyelvőr XXI. 382.; M. Népk. Gyűjt. X. 36.; Ipolyi XIII. 10., 11., 12., 18. és 20. sz. mesék. — (Benfey: Kl. Schr. II. 100—103. ll.; Bolte-Polivka Grimm 60-hoz I. 545.; Cosquin I. 70. s. köv. ll.; Köhler: Gonzenbach 7. sz.-hoz.)

Stró-nevető király = XXII. 127. — A király egyik szeme sir, másik nevet, mert bűja is van, öröme is; mikor okát kérdik, fiai bátorságát próbára teszi, (Don Diego-motivum a Cid-románccok elején). — Nyugaton ritka, nálunk és keleten sűrű előfordulása. — (l. nálam: Ethnogr. 1917. 12. 1. 3. jegyz.; Arch. f. slav. Philol. XXI. 299. 1.)

Utat mutató gombolyag = XXI. 163. 192. 201. — Magától guruló és utat jelző cérnatekeres (Ariadne fonala). — v. ö. Kálmány: Koszorúk I. 2. sz. (aranyalma); u. ö. Szeged Népe II. 3. sz. (szintén); M. Népk. Gyűjt. IX. 24. sz. (golyó); Grimm 49.; Löwis of Menar orosz m. 50. sz. (gombolyag). — (Rittershaus 67. és 156. ll.)

Hajóra csalogatott királylány = XXIV. 56. — Elrablásra kiszemelt királylányt kereskedő áruhában árucikkkel rakott hajóra csalják s míg válogat, eleveznek vele. — v. ö. Herodot I. 1.; Gudrun 249. strófától; König Rother; Basile: Pentam. IV. 9.; Straparola III. 2.; Pintér S. 14.; Kálmány: Szeg. N. III. 1.; Nyelvőr VIII. 280.; M. Népk. Gyűjt. IX. 7. és 23.; Mészáros: Csúvas népkölt. II. 5. sz.; Grimm 6. és 53. sz.-ok. — (Benfey: Pansch. I. 417.; u. ö. Kl. Schr. II. 128. s. köv. ll.; Köhler I. 417., 464., II. 344., 357.; Bolte-Polivka I. 45—53. ll.; W. Hertz: Tristan 503.; Clouston: Pop. tales II. 458.; Fedorowski: Lud. bialoruszk. II. 344.; von der Leyen: Deut. Sagenbuch II. 254., 258.; G. Paris: Hist. poét. de Charlemagne 385.)

Együgyű legény = VII. 19., VIII. 43., IX. 54., XIII. 135. és XXII. 93. — A népmesék kedvelt alakja, aki nyugaton jámbor jó lélek, roppant erős, de szinte félkegyelmű (irodalmi formája: Parcival); keleten inkább egykedvű lomha suhanc (irodalmi formája: Aladdin); mindkét esetben természetfölötti erejű varázstárgy birtokába jut; anyját küldi, kérje meg neki a király lányát, kincseket küld vele, de kosarat kap, erre éjjel ágyastul elhozatja a leányt magához, mire odaadják neki; udvari ravasz intrikus eltulajdonítja varázstárgyát s a nővel elviteti magát messzire; az együgyű hős útnak ered, bűbajos holmiját visszaserzi s vele feleségét (v. ö. fent: varázsgyűrűtípussal). A kerek mese egyes motívumai majd itt, majd amott bukkannak fel, a hős együgyű lomhasága azonban közös ismertető vonás. — A bamba legény (Dümmling) teljes irodalma Bolte-Polivka Grimm. jegyzeteiben az 54a. és 91. sz. mesék mellett; ehhez a magyar megfelelések következők: Kriza 3.; Arany L. 30.; Gaal II. 13. és 18.; Istvánfy 9.; Pintér S. 11.; Kálmány: Szeg. N. II. 30. és III. 2.; Nyelvőr IV. 84., V. 419., VIII. 373., XV. 374., XVIII. 330.; M. Népk. Gyűjt. I. 422., IX. 3. 37. és 63., X. 31. és 32., Ipolyi XIII. 100. sz.; Merényi: Ered. népm. I. 195. 1. — (Benfey: Kl. Schr. II. 139.; Krek: Einleit. 636.; Zs. d. Ver. f. Volksk. VI. 265.; Šainénu 934—44. ll.)

Lánytestvért első jelentkeső kérőhöz kell adni = Habicht XVI. 176.; Henning XXIV. 89. — Apa végrendelete szerint fiai kötelesek hugaikat bárkihez adni, aki először kérőnek jelentkezik; rendesen állatok kéri és viszik magukkal, később ezek a hősnek vagy megsegítői (A. típus) vagy ellenségei lesznek (B. típus). Aarne tip. száma: 552. „Állatsógorok”. — v. ö. M. Népk. Gyűjt. IX. 7. és 36. sz. s utalásai, továbbá: Ipolyi XIII. 70. sz. X. 38.; Kálmány: Hagyom. II. 4. és 54. sz.; ponyván: A gólyakalifa, Rózsa Kálm. kiad.; Hnatjuk 22. rutén: „Erdélyi szép Ilona”; Oncsukov orosz 78. és 167. sz.; Mészáros: Csuvas népkölt. II. 7.; Krauss délszl. I. 34.; Comparetti: Nov. pop. 20. — (Köhler: Kl. Schr. I. 366.)

Fortunátus bűvös tárgyai: ködsapka, repülő szőnyeg, ostor, pálca, stb. = XIV. 79., XXI. 104.; Habicht XIV. 79., 107. — Rendesen veszekedő örökösöktől (manók, ördögfiak) szerzi meg csalafintasággal a hős, aki varázserejükkel távol vetődött szerelmesét keresi fel. — v. ö. Vörösmarty: Csongor és Tünde; Árgirus népkönyv; M. Népk. Gyűjt. X. 1. 58.; Ipolyi XIII. 12. 15. 16. 31. 52. 71. (jegyz.-ben összeállítás); Gaal III. 241.; Arany L. 9. sz.; Kálmány: Hagy. I. 6.; Nelvör III. 322., XVII. 278., XXVI. 235.; Bünker 99.; Vuk 43.; Kúnos: Stamb. 13. 15. 20., u. ö. Adakalé 12. 46. — (Katona: Ethnol. Mitteil. I. 170.; Köhler I. 309. 312. 406. II. 412.; Bolte-Polivka II. 319. 334. Grimm 92. és 93. sz.-okhoz; Chauvin VII. 38.; Zs. d. Ver. f. Volksk. XVI. 132. 242.; Arch. f. slav. Philol. XXI. 276. 299.; monogr. A. Aarne: Mémoires de la Soc. Finno-Ougrienne XXV. Helsingf. 1908. 85—143. II.).

Kantárt nem veleadni = I. 111., XIII. 53. 143. 152.

Párviadalban bűvös alakváltozások = I. 183., Habicht III. 43.

E két motívum egy közös mesetípusban világszerte együtt jár. „A varázsló és inasa” c. mese első felében a varázslást kitanult inas otthon tehénné, lóvá változva, eladatja magát szüleivel a vásáron; a kantárt nem szabad veleadni, mert visszaváltozni s hazakerülni nem lenne képes. Varázsló mestere, mint vevő, kiesalja övétől a kantárt; inasa hatalmába kerül, de egyszer szerét ejti, hogy a kantárt nyakába kerítheti; madárrá változik, mestere mint sas követi, különféle alakváltozások után (gyűrű, köles, kakas, macska) az inas lesz győztes, ellenét megöli. — Az Ezeregy-éjben más-más mesébe van a két motívum szöve, jellemző az átdolgozók eljárására s arra, hogy népmeséink ebben is *régibb* összetételűeknek bizonyulnak az arab szerkezeteknél. — v. ö. *keletiek*: Siddhi-Kür keret Bergmannál és Jülgnél; Radloff: Proben IV. 84. és 157.; Prym-Socin: Tur Abdin 58. sz.; Schiefner: Awarische Texte 5.; *nyugatiak*: Biskupa sögur I. cap. 15.-ben Gunnlaugr szerzetes ó-skandináv feljegyzése 1219. előtt; Straparola VIII. 6.; nálunk: Gaal III. 48.; M. Népk. Gyűjt. III. 7., VI. 3., XIII. 90. és 91. jegyz.-ben összeállítással; Nyelvör VI. 320.; Bünker hiencz 80., Schott oláh 18.; Vuk 6.; Krauss II. 243.; Strauss: Bolg. Néphit Bp. 1897. 238. — (Köhler I. 138. 556. 558.; Chauvin VIII. 147.; Benfey: Pansch. I. 167. §. 410.; Clouston I. 413. „Magical Transformations”; Bédier: Les Fabliaux 152.; Zs. d. Ver. f. Volksk. VI. 320., XIV. Polivka cikke, XVI. 243.; *monografiák*: Luzel: Le magicien et son valet. Quimpre 1885.; Polivka a Sbornik myn. XV. 393—475. II.)

Talizmán = VII. 32., 38., XIII. 102., 129.; Habicht kiad. XVI. 196.

— Szörny (dzsinní szellem) élete valamely rejtett tárggyal van kapcsolatban; csak akkor hal meg, ha a titkolt helyen elskatulyázott tárgy megsemmisül, — v. ö. Nyelvőr VIII. 373.; Kálmány: Szeg. N. III. 1.; M. Népk. Gyűjt. X. 52. sz.; Ipolyi XIII. 20. és 95.; Merényi: Sajóvölgyi népm. I. 1. sz.; Bünker 98.; Vuk 8.; Mészáros: Csuvas népk. II. 7. sz. — (Köhler I. 158.; Cosquin I. 173.; Bolte-Polivka I. 51.; Köhler-Bolte a Zs. d. Ver. f. Volksk. VII. 66. Gonzenbach 16.-hoz; Rittershaus 40. 90. 160.; Radloff: Proben II. 532. 685., IV. 98—105., VI. 135.; Mészáros id. m.-ban 7. sz.-hoz Róheim jegyzetei.)

Összekevert magvakat széjjelválogatni = XXIV. 48. Hamupipőke-motivum, a „lehetetlen feladatok“ egyike: rövid határidőre vékaszám összekevert mákot, lencsét, stb. szétválogatni. — v. ö. M. Népk. Gyűjt. IX. 10. 11. 30. 31. és 46. s ezek jegyzeteit, továbbá: u. o. X. 40. sz.; Kálmány: Hagy. I. 14.; Nyelvőr XXIV. 189. — (Bolte-Polivka I. Grimm 21.-hez 187. I., II. Grimm 65.-höz; Köhler I. 397.; Cosquin II. 43.-hoz; Miss Cox: Cinderella, Lond. 1893.).

De jót aludtam = XX. 141., XXI. 170. 204.; Habicht kiad. XIII. 60. — Mikor a megölt hőst jóemberei (vagy megsegítő állatai) életvizével, vagy kigyótól ellesett éltetőfűvel életre keltik, ezek az első szavai. — v. ö. Marie de France: Éliduc; M. Népk. Gyűjt. IX. 36. sz. 284. I., 64. sz. 435. I. és jegyzet-utalásait, továbbá: u. o. X. 5. és 21.; Ipolyi XIII. 71.; Kálmány: Hagyom. I. 8. és II. 1. 2. 4. 54.; Nyelvőr XXXVII. 285.; Bünker 79.; Schullerus oláh 1.; Leskien: Balkan 9. és 52.; Hahn görög 64. sz.; Tur Abdin arab 65.; Radloff: Proben III. 346. kirgiz. — (Köhler I. 555.; Cosquin I. 80.; Leskien-Brugmann litván 400. 430.; Bédier: Les Fabliaux 112.; Rohde: Der griech. Roman 125.; Die Lais der Marie de France, ed. Warneke CIV—VI.).

Hunyd be a szemed, — nyisd ki a szemed! = IX. 123., 161., 164., X. 166., XIII. 124. — Táltos vagy szellem a hőst pillanat alatt elszállítja messze földre, a szédületes gyorsaságot emberi szem nem bírja el; indulás előtt mondja a szolgálattevő szellem az idézet elejét, nyomban utána, amint megérkeztek, a végét. — v. ö. nálunk Kriza 1. és 13. sz. a M. Népkölt. Gyűjt. XII. k. 76. és 143. lapjain; u. o. X. 76. lapon háromszor, 298-on szintén; Balkánon: Kunos: Stamb. 22., 139., 169., 173., 350. II.; u. ö. Adakalé 164.; Gjorgjević szerb-cigány Ethnol. Mitteil. VIII. 2. füz. 94. I.; Keleti Szemle II. 149. észak-szíriai török; Müller: Mehri- u. Sokotri-Sprache IV. 1. r. 120. arab; Radloff: Proben II. 193. IV. 75., 94. és VI. 243. I.) A szólás-mondás csak jelzett terület meséiben fordul elő.

Hol járss itt, ahol a madár se jár? = IX. 111. — Távolságvidéken lakatlan vidéken banya, magányos remete vagy elrabolt leány állandó megszólítása az arra vetődött hōshöz. — v. ö. Radloff: Proben IV. 16. „Ebbe az országba, ahol még szárnyas nem repült, lábas jószág nem járt, ki fia-lánya az, aki ide vetődött?“ u. ez szószerint még u. o. 26., 75., 92. és 95. II.-on; Chalatianz-Gopcsa: Kaukázusi örmény mesékben Olcs. kvtár 1618. sz. 7., 23., 25. II.-on egyformán: „Te föld szülöttje! csúszókigyó, tollas madár nem tud idejutni, hogyan juthattál te ide?“; Hahn új görög I. 186. „Hogy csináltad, hogy idejutottál, ahová a madár sem tud repülni?“; II. 15—19. háromszor: „Hogy jöttél ide, ahová a szálló madár sem jut el?“; Leskien: Balkanmärch. 15. sz. bulgár:

„Hol csavarogsz itt a magányban, ahol madár se szól, ember se lakik?“; Vuk-Karadzics szerb 85. „Te itt vagy, ahol a madár sem jár?“ — nálunk: Erdélyi I. 465.; Pintér S. 86.; Arany L. 13. sz.; M. Népk. Gyűjt. II. 379.; VI. 354., VII. 441., 525., IX. 5., 57., 125., 130.; Nyelvőr XV. 91., 570., XXXVII. 237., Kálmány: Koszorúk I. 239. II. 217.; Szeg. Népe I. 121., 126. II. 120. III. 160.; Hagyományok I. 46., II. 1., 2., 3., 4., 5., 8. számok a. — A formula különben sehol máshol elő nem fordul; az adatok jelzette terület megegyezik az előbbi szólás-mondás területével.¹

*

Összefoglalva most már azokat az eredményeket, melyek az Ezeregy-éj tanulmányozásából a bennünket legközelebb érdeklő tárgykörre vonatkoznak, általában megállapítható, hogy a nagy mesetárban feldolgozott anyag *népmeséken* alapszik. Amint minden egyéb népköltői formának akadt idők folytán műirodalmi visszhangja, úgy e művészi feldolgozásokban megtaláljuk a népmesék nemes oltványyszerű továbbfejlesztéseit. Ebből ismét az következik, hogy a népmesetípusoknak mai formájukat *korábban* kellett felőlneniök, tehát típusaink legtöbbje feltétlenül régebbinek tekintendő a XII. századnál.

Szerkezet dolgában felőlő tapasztalat továbbá a következő. Amely Ezeregy-éjbeli típus vagy motívum nyugaton is előfordul, az a francia, angol, skandináv, stb. folklóre-ban az Ezeregy-éjbeli *fejlett szerkezetet* mutatja, *nem* pedig az előző népmesei bázist. Ez a primitívebb népmesei forma azonban megvan viszont oly nemzeteknél, melyek keleti színezetű bár, de nem művészien kiérett meseformákat ismernek, ahová egyebek közt mi magyarok is tartozunk és velünk azonos mesekincse van a délbalkáni, szíriai, kaukázusi és nyugat-ázsiai turknépeknek. A kétféle szerkezet arra enged következtetnünk, hogy nyugaton a spanyol-mór uralom 700 évig fennállott kultúrszűrőjén át már az Ezeregy-éjjel azonos, fejlett irodalmi alakulatokat kapta a szomszédos spanyol, francia, stb. nép, így került bele eredetileg másnemű folklóre-jába, mint annak bővülése és így iktatta bele irodalmi termékeibe: az akkortájt keletkezett verses lovagregényekbe; míg mi kezdetlegesebb formában legvalószínűbben magunkkal hoztuk keletről mesekincsünk legjavát.

Másik tapasztalat inkább az irodalomtörténetet érdekli. A mondaanyag lassú felgyülemelésének módját klasszikus példán szemlélteti az Ezeregy-éj gyűjtemény. A régi, ú. n. naiv eposzok mondatömege csakis ily írásos mondatárak révén gyűlhetett halomba, mielőtt megéneklője vagy feldolgozója akadtak. Történeti személy-

¹ Az itt közölt nyers anyagtömeg mellett, hogy utalást kíván nyújtani a további kutatonak, nem egy távlatot nyit a mesecanyagok elhelyezkedése s a rokon folklóre-területek határmegállapítása dolgában. Vannak közöttük nemzetközi elterjedtségű példák, mások csupán keleten ismeretesek. *Mi magyarok* a keleti és nyugati folklóre határmesegyéjébe esve, mindkét irányú átszüremlésnek ki voltunk téve. Mindazáltal mesekincsünk egész jellege nyilvánvalóan keleti eredetet árul el, pontosabban: epikus népi anyagunk közös (mint az utolsó példáknál szemmel látható) a *Balkán déli felével, Kis-Azsiával, Kaukázus két oldalával* s onnan északkeletnek be *Azsia középterületéig az összes türk népekével*. Érdemes volna jelzett példáinkat egyenkint beható kutatás tárgyává tenni; a vállalkozást, mint fölötte gyümölcsözőt, jövődő folklóreisták figyelmébe ajánlom.

hez, eseményhez vagy helyi jelenséghez a nép ajkán *annyi* monda t. i. soha és sehol össze nem gyűl, hogy abból teljes époszt alkothatta költője. A *Sah-námé*-ről ismeretes az epikus anyagnak ily természetű előzetes felgyűjtése, de máshol sem mehetett végbe éposz létrejötte hasonló közbülső felgyűjtési fok nélkül.

Solymossy Sándor.

NÉPHAGYOMÁNY.

Székely katonadalok.

I.

Szállj el madár, fecske madár . . .

Székely katonadal.

Szállj el ma - dár fecs - ke ma - dár szép Er - dély or - szág - ba

Vidd el vidd el a só - haj - tá - som a ba - bám ab - la - ká - ra

Mond meg, hogy se - be - sül - ve va - gyok Azt is hogy szé - kely ba - ka

va - gyok A szat - má - ri köz - kór - ház - ban Ér - ted ba - bám el - her

va - dok.

Odalent a Székely földön a hősök sirja felett
Ő felsége a köztársaság rézágyúja dörög.
Nehéz a rézágyú fölszántogassa a földet
Isten véled Székely hazám sohase látlak meg többet.

II.

Akkor szép a székely baka . . .

Székely katonadal.

Ák - kor szép a szé - kely ba - ka mi - kor ma - si - ró - zik

Fel - ve - szi a risz - tung - ját s na - gyot ká - rom - ko - dik.

E - sik az e - ső e - sik kis baj - né - tom á - zik

Jé - ges a fegy - ve - rem szi - ja ga - lam - bom gyön - ge ke - zem fá - zik

fá - zik a tes - tem a lel - kem ö - lelj meg é - de - sem

Adj egy pár for - ró csó - kot ga - lam - bom mind - járt meg me - lek - szem.

Beküldte : *Etédi Bekeő Balázs.*

1. Pápayné.

— Ballada. —

Jaj de poros, jaj de sáros ez az út,
A merre a kilenc betyár elindult
Kilenc betyár, kilenc kés a kezében
Most indulnak Pápayné elébe.
„Pápainé, adjon Isten jó estét!”
„Adjon Isten kilenc betyár szerencsét!”
„Ne kívánjon Pápainé szerencsét,
Még az éjjel szíve körül jár a kés.”

Pápainé leugrott a pincébe,
Bort hozott fel a legszebb itcájébe.
„Pápainé, nem kell nekünk a bora
Csak az életét adja a markunkba!”
Pápainé kiszaladt az udvarra,
Két kezét a feje köré kapcsolta :
Jaj Istenem, hogy kell nékem meghalni,
Két hónapos kis árvaťam itt hagyni.¹

2. Szabó Vilma.

Szabó Vilma kiment a kis kertbe,
Ott leült a díófa tövébe,
Odamentem kiáltottam neki :
„Kelj fel Vilma, mert meglát valaki”.
Vilma eztet nem vette tréfára,
Beszaladt a becsei csárdába,
Parancsolt a kocsmárosné lányának :
Tíz liter bort hozzon be Vilmának.
Vilma borát senki meg nem issza,
Kilence csendőr az ajtót kinyissa
A tizedik elkiáltja magát :
„Talpra fiúk, mert megfogtam Vilmát!”

A tiz csendőr Vilmát most vallatja :
„Valld ki Vilma minden bűneidet,
Hová tettet a három gyereket ?“
„Egyet tettem diófa tövibe,
Másikat a Tisza közepibe,
Harmadiknak most vagyok gyilkosa
Jaj, Istenem, hol az akasztófa ?“
Szabó Vilmát viszi a víz viszi.
Szeretője őt a partról nézi.
„Ne nézzd édes, gyászos életemet,
Mert te érted szenvedem ezeket !“²

3. Kállosi Jancsi.

Kállosi Jancsi fogva van,
Kállosi Jancsi fogva van,
Egy vasárnap délután,

Kiment a jányok után.
De az anyja meglátta
De az anyja meglátta

¹ V. ö. Ethnographia, 1918. 253. l.

² V. ö. Ethnographia XVII. 1906. 241. l. és u. o. XXIV. 1913. 43. l.

„Jancsi fiam jer haza
 Jancsi fiam jer haza“
 „Nem menek én még haza!
 Nem menek én még haza
 Vérben fürdök még máma
 Vérben fürdök még máma.“
 Fél tizenkét órákor
 Fél tizenkét órákor
 Kopogtat az ablakon
 Kopogtat az ablakon:

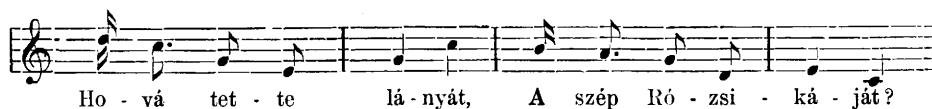
Borsod-Nádasd.

„Éldesanyám alszik-e?
 Éldesanyám alszik-e?
 Van-e ingem szennyesem?
 Van-e ingem szennyesem?
 Ha nincs ingem szennyesem
 Hozok egypárt véresen
 Tik meg lányok sirjatok
 Tik meg lányok sirjatok
 Siromra boruljatok
 Siromra boruljatok.“

Közl.: *Cholnoky Lászlóné, Eger.*

Rózsika.

— Népballada. —

Elment — fiam — elment,
 Elment az erdőbe
 Gyöngyvirágot szedni,
 Bokréta kötni.

Nincsen ott, nincsen ott,
 Ismeretlen anyám!
 Hova tette lányát,
 A szép Rózsikáját?

Elment — fiam — elment
 Elment a templomba
 Szentmise hallgatni,
 Az Istent imádni.

Nincsen ott, nincsen ott,
 Ismeretlen anyám!
 Hova tette lányát,
 A szép Rózsikáját?

Elment — fiam — elment
 El a vendéglőbe
 Asztal teríteni,
 Vendégeket várni.

Mocsonok vidékéről.

Nincsen ott, nincsen ott,
 Ismeretlen anyám!
 Hova tette lányát,
 A szép Rózsikáját?

Már meg kell mondanom,
 Már meg kell mondanom,
 Ott fekszik a szobába
 Fekete nyoszolába.

Bemegy a vőlegény,
 Bemegy a szobába;
 Kihúzza a nagy kést,
 A szívébe szúrja.

Vérem a véredél
 Egy patakba folyjon,
 Testem a testeddel
 Egy sírba nyugodjon.

Harangoznak délre,
 De nem az ebédre:
 Most viszik a hű párt
 A nagy temetőbe.

11 éves tanuló éneke után lejegyezte

Borzsóvay Béla
 tanár.

Egy tót ballada trencsénmegyei változatai.

(A testvérek.)

I.

1. Pri klaštore biela skala,
Rada by sa vydávala.
2. Keď sa ty chceš vydávať,
Musíš brata otráviť.
3. Čo by ja to urobila,
A by brata utrávila.
4. Idz do hája zeleného,
Najdeš hada zeleného;
5. Rozsekaj ho na tri kusy,
A pošlaj ho na tri misy.
6. Už Janiček z hori ide,
Tjasku fúru dreva veze.
7. Pod bratiček z knadaničku,
Na tu dobrú polovečku.
8. Keď z tej prvej miski jedol,
Chnet na jedno líčko zbledol.
9. Keď z tej druhej miski jedol,
Chnet mu druhé líčko zbledol.
10. Keď z tretej miski jedol
Chnet na šecke udi uklesol.
11. Idz sestrička y'lekárovi,
Až občerstvi moje udi.
12. Idz sestrička pre vodičku,
Až občerstvim moju dušu.
13. Kým sestrička z vodou prišla,
Z Janička duša ryšla.
14. Idz ty falesnica z mojho domu,
Aj mua bys' priviedla k tomu.
15. Ruža, ruža bjela ruža!
Ne mám brata, ani muža.
16. Brata som sý otrávela,
A muža som ne dostala.

Fehér kő a klastrom mellett,
Jó annak, ki férjhez mehet.
Ha férjhez akarsz menni,
Bátyádat meg kell ölni.
Lehetetlen azt megtennem,
Hogy bátyámat megmérgezzem.
Keressd fel a zöld csalitot,
Egy mérges kígyót lelsz majd ott.
Vagjad szét három darabra,
És tedd aztán három tátra.
Már Janko az erdőből jön,
Nagy teher fát is viszen.
Jer ide bátyácskám,
E jó levesből egyél ám.
Mikor az első tálból evett,
Egyik orcája fehér lett.
Mikor a másodikból evett,
A másik mindjárt fehér lett.
Mikor a harmadikból evett,
Egész teste béna lett.
Fuss hugocskám a patikába,
Hozz frissítőt tagjaimra.
Mindjárt vízért is mehetsz,
Hogy felfrissítsem lelkemet.
Míg a huga a vízzel megjött,
Már Janko kiszenvedett.
Álnok! a házamból távozzál,
Engem is oda juttatnál.
Rózsa virít fehéren,
Se testvérem, se férjem.
Bátyámat megmérgeztem,
S férjhez még sem mehettem.

II.

1. Prala šaty Julianna,
Od večera až do rana.
2. Išli taďe naši páni,
Pod ty Julianna snamy!
3. Jako by sa svamy išla,
Brata by sy gde nahala?
4. Brata by sy otrávela,
Ty by sy snami išla.
5. Jako by to urobila?
Keď som sa to ne učila.
6. Chod do hája jedloveho,
Najdeš hada jedoveho.
7. Roztíň ho na tri kusy,
Uvar ho na toi misy.

Julianna ruhát mosott,
Szürkülettől, míg pittyimalott.
Jöttek a földesurak arra,
Jer mi velünk Julianna!
Az urakkal nem mehetek ám,
Bátyámat hogy hagyhatnám?
Mérgezd meg a bátyádat,
Akkor velünk indulhatsz.
Azt már aztán hogy tehetném,
Mivel azt nem tanultam én.
Ki a fenyvesbe mehetsz,
Kígyót talász ott mérgeset.
Tépjed aztán három felé,
Három tálba tegyed belé.

8. Už Janiček z hori leže,
Malovene drevo veze.	Jankó már az erdőből jó,
Festett fát hoz ő.
9. Dñes sestrička co s'varela?
Ked su tah rozvonelo?	Mit főztél ma hugocskám,
Hogy itt oly jól illat van?
10. Kačaćinu, husaćinu,
Na tú dobnú polevčinu.	Kacsahust, ludpecsenyét,
Ehhez még jó leveskét.
11. Už Janiček z misku zedol,
Chnet na jedno ličko zbledol.	Míg Jankó az egyikből evett,
Az orcája halvány lett.
12. Jak Janiček z druhé zedol,
Chnet na druhé zbledol.	Míg a másikkól evett,
Nyomban a másik is fehér lett.
13. Jak Janiček z trede zedol,
Chnet na celi tvár obledol.	Míg a harmadikkól evett
Már egész megfehéredett.
14. Idz sestrička vinko zati,
Nach mna troška oblaziti,	Eredj hugom bort hozz nekem,
Hogy a testem melegedjen.
15. Pokal sestrička z vinkom prišla
Zatal z Janka duša višla.	Míg a huga a borral jött,
Jankó lelke elköltözött.
16. Idz ty pana z našo dvora
Šeckych by s'náš potrovila.	Távozz leány hamar innen
Nehogy megmérgeztessünk mindnyájan.

Közlí: *Hajnal Ignác.*

A világ teremtése.

Ádám apánknak vót három fíja meg e sszip léánnyo. Mikor a fiak főnyöttek, a szongya a legöreggyebbik fi a zaptjának:

„Ién ièveszem a Gizellát, ides apám léánnyát.“

De má erre a szongya a középső, de bizon ién veszem ié.

Erre a szongya a legfiatallabbik: „De ién inká leőlek benneteket, de a Gizellát ién veszem ié.“

Juó van há őjjük le egymást, osztég a ki megmarad a hármunk közű, há azé legyen a Gizella.

A zaptjuk meg a bokorbu hágatta őket, osztán igen megijjett. Eccer osztég találkozik az Ur Istennyé. Panaszkulódik Ádám apánk a zur Istennek, hogy a fíjai egymást akargyák gyikúnyi a léánnyér. Könyörgött Ádány a zur Istennek, hogy meg ne engedje.

De vót Ádánynok e kkutyájo, meg e ddisznaja. A kutya nyöstiny vót, a disznó meg emse.

E rreggê a mint főibrennek, há látták ám, ho hhárom léán kié fő. Csudálkoznak, hogy iszen csak e lléán vót még tennap oszt mos három kié fő. Mind a három ekkorós, mind a három efforma szép. Most osztán a fiaknak nem köllött verekenyi azon se, hogy az enyim lesz a szebbik, meg, hogy a nagyobbik, mer ekkorósak vótak, meg efforma szípek.

Mind a három fia Ádánynok e lléánt ié karút, ié vezette fère a feleségít, csinátak ágbú hajlikot, összeátok, mint két lu, mer hát tuggya még akkoriba pap nem vót.

Eccer osztán Ádány sorba járto a fíait, legelősször a legöreggyebbikhő ment. Tudakulódzik Ádány a legöreggyebbik fiátú, hogyan van megölgedve a feleséggyivé. Az Ádány öreggyebbik fia azen panaszkodik, hogy a zű felesige ollan, mint a kutya, mindig ugat (sokat pörül).

A szongya Ádány: „Ennek a felesége lett a kutyámbú!”

Megy a középsőhő, oszt tudakulózik, hogy hová megöligedve a feleségivé? Az meg azon panaszkodik, hogy az ő felesége olyan, mint a disznó. Lusta, meg piszkos.

A szongya Ádány magába: „Ennek a felesége lett a disznómbú!”

Megy Ádány a legfiatalgyabbik fiához, osztán kérde ho hová van megöligedve a feleségivé?

„Ides apám az ién feleségem szelíd, meg tiszta, mint a bárán.”

Akkor a szongya Ádány: „Ennek a feleséggye lett az ién Gizellámbú.”

Tehát a jó asszonyok származnak a Gizellátú, a rosszak meg a kutyátú, meg a disznótú...¹

Potyondon, 1914 júniusában.

Leírta: Szutter Béla
egyéves önkéntes.

Mesélte: Kanizsai János
40 éves napszámos.

A boszorkán léánnyo még a kiráfi.

Éccer vót, hol nem vót, vót éccer é-kiráfi. Eztet játkozták a szüleji, ho-mmindaddég bolonggyik, ameddég olyan léánt nem talá, „akinek a-zorcájo olyan piros, mind a vir, a testé még olyan fehér, mind a hó...”

Ié is indút a szégin kiráfi a hosszi útra. Küdöztik egyik falubú, városbú ja másikba. Vigre beküttik e-mmalomba, ho-kkérdözösköggik a mónártú, talán az utba tuggya igazittanyi.

Há kérdézi is ám a kiráfi, ho-nnem tunna é neki égyg olyan léánt szérézn-yi, akinek a-zorcájo olyan piros, mind a vir, a testé még olyan fehér, mind a hó.

A-szongya ja mónár: „Há nízze fölsíges kiráfi, itt van eza luk. Ezén erégeték én lé mindén nap lisztét annak a zasszonnak, amélliknek három ippenn illen léánnyo van, mind amillenéket mondott.

Azonn a likon osztám léeresztették a kiráfít é-zzsákbo 999 méter méllsigbe. Ott vót é-vvin, ördögös banya, annak vót három léánnyo, akiknek a zarca olyan piros, mind a vir, a testé még olyan fehér, mind a hó.

Kérde ja vin banya, ho-hhát mi járathba van?

Iémongya ja kiráfi, ho-hhát a léánnyát akargya iévénny, de ja legfiatalabbikat.

Há juo van. Ha lészógász iénnállom három napot, nekéd adom a léányomat, améllik három olyan hosszi lössz, min három esztendő.

¹ Ádámra áttett változata annak a mondaszerkezetnek, melyet Kálmány Lajos jegyzett fel Szegeden (Hagyományok, Vác 1914. I. 128. l. 47. sz.) „Csak egy asszony volt...” c. a. s amelyben Noé szerepel három fia és egy lányával. Kálmányé a helyes eredeti forma, amint a bibliai hagyomány s a gyermekek száma igazolja. Ami mondánk keletkezését illeti, közelfekvő a feltevés, hogy eszmetársulás útján abból az általán elterjedt bibliai színezetű eredetmondából sarjadt ki, amely Noét szerepeltetve, a bor hatásának fokait magyarázza különféle állatok természete szerint (oroszlán, majom, disznó, kakas, bárány). — v. ö. Katona L. Gesta Romanorum CLIX. rész és 500. l. jegyz.; Temesvári Pelbárt: Sermones Quadrag. II. Dominica IV. 30.; Tinódy Sebestyén: Sokféle részögről, Régi magy. költ. tára III. 263. és jegyz. 453. l.; Kálmány: Szeged Népe III. 180. l. „A bor eredete”; Dähnhardt: Natursagen I. 1907. 298—314. II. Szerk.

A zész réggé nekijje adott ë-ggyüveg szekercét, osztán kivezettë ja zerdöbe, osztán azt monta nekijje, ho-vvággyon ki mindën fát. A vastaggyát ölbe, a-zággyát még rözsébe. De ha nem lész kisz estére velë, há halá fia.

Iészomorodott a kiráfi, ho-mmëkkö hânyi nékijje, de gondulla így is halá, úgy is halá, Isten neki belëjje vággyo ja-züveg szekercét a fábo, de a-mmenten szíjjë törött . . .

Iészomorodott a kiráfi, lëfekütt a fatövibe, osztán ott buslakodott na-bbá-nottyábo.

Èccër csak hátúrú megszólittya ám valaki. Hátro kaptya ja kiráfi ja fejit, hát a vin banya szipsiges léánnyo áll a háto mögött. „Kiráfi në busullá ollan igën, a-szongya a szíp léán. Csak aluggyá bikibe, lë lész vágvo estére ja zegisz erdő, a vastaggya ölbe, a-zággyo még rözsébe.“

„De há ha megláttya idës anyád, hogy a szekercém még iëtörött, maj megöl érte. Maj ha megláttyo, há-ttë aszond neki, hogy a-zutósó amit vágta, fõrâsôs vót, osztán kicsorbút.“

Há juó van. Iéaluszik a kiráfi. Há mire fõ ibred má ippen alkonyodott, há láttyo ám, ho-gya-zegisz erdő lë van vágvo, osztán a vastaggya ölbe, a-zággyo még rözsébe van rakva.

Haza mëgy estére a kiráfi, há a vin banya legõreggyebbik léánnyo kimëgy ám elejbe, osztán kérdëzte, ho-hhât lëvágto-ë a-zerdõt? A kiráfi mëgmonta, ho-llë. Há a szekercéd mér van kicsorbúva? Azér, mer ëggy-igen fõrâsôs fábo vágtoam belëjje utójjáro . . .

Há juó van. Másnap réggé nékijje adott ë-ffalapátot, ho-gya hëgyet dobájjo ja vögybe, csinállo ëgyenësre ja zegisz határt.

Kimënt a kiráfi mëgin, na-bbusúva. Iëgondulla, ho-hhât ë-ggy-ilet, ëggy-halá, lëgyën ami lëssz, há hozzá fog. Hanem há nem-mënt ám sëm mire. De mëgin ottan termëtt a háto mögött a szíp léánnyo a vin boszorkânnok, a legfiatallabgyik, osztán az mëgvigasztâta, ho-ccsak alugyik ië, meglëssz csinyâvo estére a zegisz parancs.

Ugy is lëtt, mire fölibrett, ëgyenës lëtt a zegisz határ. Haza mëgy a kiráfi, osztán mongya, ho-mmëg tette a dógát. A-szongya a vin asszon, juó van gyerë-këm, lëszógátâ má két esztendõt, há mivë illen dërik gyerëk vagy, há mámo ijjë csak feküggý a két nagyobbik lëányom mellë, ölëgesd mëg üket.

Há juó van. A kiráfi mëg is tette vóna, de a lekkisesebbik léán aszonta nekijje, ho-mmëg në tëgye, de mëg hozzájuk së irgyën, mer rögtõnn víge lëssz a-ziletinek. Há úgy is lëtt. Ho-mmellëjük në köjjön fekünnyi, a kiráfi egisz ijjë nem mënt haza, hanem kószât a faluba.

Má mirges vót a vin banya, ho-nnëm tuggya iëtënnyi láb-alú a kiráfit, há másnap réggé ë-zzsák mákot összekevert ë-zzsák homokká, osztán a-szongya a kiráfinak, hogy-eszt estére válogassa ki.

Adott nekijje ë-ddarab kënyeret, osztán iëndút a kiráfi na-sszomoruan. Mikor oda ír, leüt, osztán iëkezdëtt ënnyi. Há èccër csak viszkedëtt nekijje a lába, há oda níz, há láttyo ám, ho-hhangyalok mászkânok a lábân. Mëg sajnâta szëginyëket, osztán hintëtt nekik ë-kkis kënyeret. A hanygyâlok mëg is ëttik. Há hozzá látott a kiráfi a munkâho, de bizon nem mënt sëm mire.

Há mikor meglátták a hangyálok, hogy a kiráfi millen na-ddologba van, a jójér jóvá fűzetek nekijje, osztán ë-kkettőre kiszéttik nekijje ja sok mákot ja homok közül.

Há mëgy haza nagyörömmë, ho-hhát mëgvan ám a három próba, létët a három esztendő.

Há mikor haza ír, má-várgyo ám a vín boszorkán a kapuba, osztán i-sszót nekijje „Kedves gyerekkëm, hűsígësen kitőtötted a három esztendőt, tied a léányom, szabad vagy velë“.

Igën mëgörüt ennek a kiráfi, ëccërre be is fogott kétszip tátost ë-kkocsiba, beléjje ütette a szipsiges léánt, osztán iëhajtattott.

Boldogan mëntek haza felé a kis kocsiba, a két tátos ugy röpitette üket, mind a gondolat. Ëccër csak mëgszóllá ja kiráfi: „Kedvesëm ig a-zëggyik orcám“.

A-szongya ëre a léán: „Nízz vissza, nem gyün-ë valaki?“

Visszaníz a kiráfi, há a-szongya, ho-ggyün valaki utánnunk söprü nyélën.

Jëzus segill mëg bennünket, iszën a-za-zën nagyobbik nénëm ha jëir bennünket, há halá fíjaji vagyunk. De mëgáll csak, gondútam ki valamit. Iën ides-nyámtú boszorkánságot is tanútam, há ho-mmëg në ismergyën bennünket a-zöreg-gyebbik nénëm, há a kocsinkbú lësz ë-nna-ttó, a tátosokbú ë-mmalom, të lëszö a-zöreg mónár, iën mëg lëszëk a-zöreg mónárnë.

Há ugys lëtt, mire oda írt a boszorkánléán, má minden ü-llett, amind a szipsiges léán monta.

Ëccërre na-ssurrogássó o-tterëm ám a-zudvaron a boszorkánléán. Osztán a-szongya: „Juo napot aggyon Isten, mónár uram. Nem látott ëre két szerelmes párt, ë-kkocsinn, két tátos vót beléjje fogva?“

„Nem iën, mëg a hirüket së hallottam“ monta-ja kiráfi.

Há mit vót mit tënnyi, vissza mënt a vín banya léánnyo.

Má a vín banya a-zajtóba várto, osztán kérdëzte tülle: „No nem talátod mëg üket?“

A-szongya a léán: „Nem bizon ides anyám!“

Há mit talátá ja-zutba?

Nem talátom bizon iën mást, mind ë-mmalmot, mëg benne ë-vvín mónárt, mëg ë-vvín mónárnët.

Ej mëgmirgesédëtt ëre a vín boszorkán: „Të szajha, há-mmër nem hattad vissza üket, iszën azok vótak azok!“

Igën mirgelödött a vín banya, há rögtön hijja a középső léánnyát, osztán asztat küdi utánnuk.

Ëccër csak mëgin mëgszóllá ja kiráfi: „Kedvesëm, de ig ja zëggyik orcám“.

A-szongya ëre a felesiggye „Nízzé vissza, nem gyün-ë valaki utánnunk má mëgin“.

Vissza-niz a-kkiráfi, há uramfija gyün ám valaki utánnuk söprü-nyélën.

Visszaníz a-zidës felesiggye is, há mëgismertë ám, hogy ez a-zü középső testvirgye.

Ëccërre mëgmongya a kiráfinak, ho-mmëg kő ányi, osztán ü lësz ë-kkocs-máros, ü mëg ë-kkocs-márosné, a koci mëg a-kkocsma. Ugys lëtt.

Mikor odair a boszorkán középső léánnyo, má nem ismerte mëg üket, osz-

tán kérdészte, ho-nnem láttok-é jère ë-szerelmes párt ë-kocsiba, két tátos vót elejbéjje fogva?

Mink még a színük világát sè láttuk, — felétik rájjo.

Há mit vót mit ténnyí, visszafordút ez is. Otthon má ja zajtó előtt topor-zikút mîrgibe a vín boszorkán, mikor láttö, hogy e-ssè hozza vissza úket.

Má messzirü elejbéjje kiabát „Há nem hoztad tē sè vissza úket, tē szajha, há mit láttá ja zegisz utadba?“

Énbizon nem láttom mmást, mind ë-kkocsmárost, még ë-kkocsmárosnét.

Tē vín számár, mér nem hajtottad haza úket, iszēn azok vótak azok. Tē szajha, tē ronda!

Többet osztán sè szót sè beszít, hanem fő kapott a sütölapátyáro, osztán röpüt, mint a szélvész.

Éccerre csak mégin megszólal ám a kiráfi „Kedvesēm de igēn ig má mégin a-zorcám, de most sokká jobban mind máskor“.

Éccerre hátro níznek mind a ketten, há majnem lēestek a-zülsibü mikor meglátták a vínboszorkánt feléjjük röpünyí.

Éccerre abba a szémpillanatba a szíp lēan kaesa, a kiráfi még gácsér (kan réce) lētt, a szekérbü még tó, osztán azonn uszkátok. Éccerre ott termētt a vín boszorkán osztán ë-keztē úket csalogatnyi a parton.

Lili-lili-lili gyertek ide kis récéim, ënnyi kaptok. De azok bizon csak a közepin uszkátok a tónak.

Há vígre mit vót mit ténnyí, a vín boszorkán lēvetētte a ruháját, osztán bele ugrott a tóba. Csak eszt várták a szerelmesēk, mind a ketten éccerre kiröpütek a vízbü, főkapkották a vín boszorkán ruhájit, osztán jē-típkēttik, a mmég szígyenlētibe nem mert kigyünnyi a vízbü.

A két szerelmes ë-ppár még boldogan röpüt a tátos lovakon tovább, nem gyütt má üldöznyi úket sēnki.

Szíp nyugottan haza röpütek, ottan megtartották a lakodámat, boldogan inek talám-még mast is; aki nem hiszi jē, járgyon utánno...¹

1914 júniusában Potyondon.

Leírta: *Szutter Béla*
egyéves önkéntes.

Mesélte: *Kanizsai János*
40 éves napszámos.

¹ Folklore-Fellows Gyűjtés. Nemz. Múz. 1915. V. 22. — Pápai gyűjtés 9. szám. — Mesénk az *Ördög lánya* típus egy érdekes példája (Arany Jánosnál: Rózsa és Ibolya), bár töredékes változat; kimaradt belőle a rendes befejező motívum: a hős a banya (ördög) átka folytán elfeledkezik kedveséről s az később tudja csak ismét magára eszméltetni. Bekezdő motívuma sem a rendes; állandó kezdete t. i. a *Jefta*-motívumos: szülő tudtán kívül eligéri gyermekét az ördögnek. (L. ezt az itt nyomban következő mese elején is!) Az egyik végrehajtandó feladat (mákok és homokot széjjelválogatni) a Hamu-pipőke-típusból került ide. A többi része elmondva egyébként ügyesen és elég híven van. — v. ö. *Andrew Lang*: Customs and Myths 87—102.; *Clouston*: Popular Tales and Fictions II. 413-tól: Magical Transformations; *Bolte-Polivka* jegyzetei Grimm 113. sz. meséjéhez, II. 516—527. ll.; a hazai változatok összeállítását l. *Solymossy*-tól Ethnogr. 1917. 9. l. — Típus száma *Antti Aarne*-nál: 313. Szerk.

Meg se született s már is eladott halászfű.

(Elmondta Pócs Lajos, Alsószőlősen, Nyitra m.)

Volt egyszer egy szegény halász, aki sok ideig élt már együtt a feleségével, de gyerekük nem született. Egyszer ez a halász kiment halászni és már este lett, de még nem fogott egy szemernyi halat sem. Egyszer csak ott terem egy vörösrubás ember. A halász illendőképp köszönt neki. Ekkor a vörös ember, aki nem volt más, mint az ördög, így szólt a halászhoz: Mit csinálsz jó ember?

— Halászok, uram, de még nem fogtam egy szemernyi halat sem.

— Segítek rajtad, de add oda azt, ami felől te odahaza nem tudsz.

A halász gondolkodott, hogy mi lehet az, ami felől ő nem tud, de sehogy sem tudta kitalálni, hát megígérte. Ekkor az az úri ember így szólt:

— Kössünk szerződést és te vágd meg a balkezeden a kis ujjadat és írd alá véreddel a szerződést.

Mikor ez megtörtént, akkor a vörös úri ember azt mondja, hogy 15 év múlva eljön érte és egyszerre eltűnt. A halász pedig annyi halat fogott, hogy a háló is szakadozni kezdett bele. Mikor haza ment, örömei mondta el a feleségének, hogyan járt az úri emberrel. A felesége azonban rászólt:

— Oh te szerencsétlen, hisz te nem is tudtad, hogy a fiadat adtad el az ördögnek, mert én most más állapotban vagyok!

A gyerek csakugyan nemsokára meg is született, de nem tudtak neki örülni, amikor csak meglátták a szülei, mindjárt sírni kezdtek. A fiú váltig kérdezte, miért sírnak, ha ránéznek. Először nem akarták megmondani, de később kiváltképpen neki, hogy eladták az ördögnek és 15 éves korában eljön érte. Amint 15 esztendő lett a fiú, elment a paphoz, ott megszenteltette magát és mindenféle szentelő szerekkel, tömjénnel, meg mi, ellátta magát. Mikor aztán az ördög eljött érte, hát készséggel elment vele, mert elhatározta, hogy akárhogy is, de kiváltja magát. Mikor az ördög csónakon vitte, elkezdte tömjénnel füstölni, míg csak el nem kábult. Akkor kiszállt a partra s ott ment mendegélt addig, míg csak egy rengeteg erdőbe nem ért, ahol ráesteledett. Mikor itten is csak ment mendegélt tovább, egyszer csak világosságot látott az erdőben. Ment a világosság felé s egy házhoz ért. Bement és odabent egy öreg anyókát látott. Köszönt neki illedelmesen és szállást kért. Az öreg anyóka így szólt:

— Hol jársz itt, ahol a madár sem jár? Itten lakik Kádár, akinek háza 365 ember-koponyából van összerakva és még akkora nyílás van rajta, ahová egy koponya elfér. Ha pedig Kádár itt talál, te leszel a 366-ik!

Azt felelte rá, hogy ő bizony nem bánja, ha Kádár megöli is, mert ő már úgylis az ördögé. Ekkor az öreg asszony elrejtette őtet az ág alá.

Mikor Kádár hazajött, azt mondja: Emberszagot érzek, ki van itten? Az öreg anyó először tagadta, de amikor látta, hogy tovább nem tagadhatja, bevallotta, hogy egy szegény fiút rejteget. Kádár előszólította és megkérdezte, miért jött ide, ahol a madár sem jár? A fiú elmondta, hogy őtet édes apja még az anyja méhében eladta az ördögnek, most a pokolba akar eljutni, hogy magát kiváltassa. Ekkor Kádár megígérte, hogy útbaigazítja, de kérdezze meg azt is, hogy mi vár őrá a pokolban és hogy hogyan szabadulhatna bűneitől. Mikor ezt meg-

ígérte, akkor megvendégelte és másnap reggel megmutatta neki az utat a pokol felé, de megmondta neki, félre ne nézzen addig, míg a pokol kapujához nem ért, mert ha félrenéz, soha el nem jut odáig.

Ezután a fiú elindult és szerencsésen megérkezett a pokol kapujához és kérte az írást az ördögöktől, de azok sehogysem akartak rá emlékezni. Erre elkezdte az ördögöket szentelt vízzel hintegetni, meg aztán nekiállt, hogy ő a pokol közepén templomot épít. Ezt már nem tudták tovább állni az ördögök, kiadták az írást. Megint csak elkezdte hinteni őket, meg tömjénnel füstölteni, hogy mondják meg, mi vár Kádárra a pokolban? Az ördögök királya nem akarta megmondani, de mivel a fiú egyre jobban hintette meg füstölte, utoljára is így szólt:

— Nézz oda a pokol kapuja mögé. Ott van egy ágy, az 365 borotvából áll, alatta meg tűz ég. Ezek a borotvák Kádár testét miszlikbe vágják, akkor az a tűzbe potyog és ott elég. Ezután szabadul csak meg Kádár a bűneitől. Most aztán azt kérdezte a halászfíú, hogyan szabadulhatna meg Kádár a büntetéstől. Az ördögök királya eleinte ezt se akarta megmondani, de nagysokára mégis csak kimondta, hogy ha azt a régi lyukas almafabotot, amelyikkel az apját, anyját meg a testvéreit agyonütötte, a patak mellett lévő hegy tetejére ülteti, aztán térden állva a szájában addig hordja rá a vizet, míg az megint fává nem lesz és gyümölcsöt nem terem, addig nem szabadul az örök elkárhozástól.

A halászfíú ezzel visszament Kádárhoz és elmondta neki hegyről végre, mi vár rá a pokolban meg hogy miképpen szabadulhat meg a büntetéstől.

A fiúból később pap lett és már meg is feledkezett Kádárról, mikor egyszer kocsin ment el arra az erdő mellett, ahol valamikor a Kádár háza volt. Egyszer csak kiáltást hallott. Elküldte a szolgáját, nézze meg, ki kiáltott. Nemsokára visszajött a szolga és elmondta, hogy mikor a hang után ment, egy hegyre ért, azon állt egy almafa, rajta 365 alma és a fa alatt egy mohával benőtt emberi alak ült. Mikor szakítani akart almát magának, megszólalt az emberi alak:

— Ne bántsд az almát, nem te ültetted, hanem küldd ide azt, aki ültetni parancsolta.

Erre a fiatal pap odament, megismerte Kádárt és így szólt hozzá:

— Valld meg bűneidet, Kádár!

Kádár pedig mondta:

— Először megöltem apámat, anyámat!

Mikor ezt kimondta, két alma hullt le a fáról és kettéválva, mindegyikből fehér galamb repült ki, még visszaszóltak:

— Isten áldjon meg! Isten áldjon meg!

Igy mindenik bűnénél leesett egy alma a fáról; valamennyiből fehér galambok szálltak ki, mindenik „Isten áldjont“ mondott neki s mind az égbe röpültek.

Mikor már az utolsó alma is lehullott, Kádár összeesett és egyszerre porrá vált.¹

Feljegyezte: *Tildy Zoltán*

pápai ev. ref. theol.

¹ Folklore-Fellows Gyűjtés. Nemz. Múz. 1915. VI. 8. Pápai gyűjtés 38. sz.

E Nyitra vidékéről származó mese újabb és teljesebb példánya: *A vezeklő rabló történetének* (Antti Aarne 756. típusa). Hazánkban több helytt feljegyezték, legismertebb

N É P L E Í R Á S.

A szüléssel, keresztelessel és felneveléssel járó szokások, babonás hiedelmek Hódmezővásárhelyről.¹

Az új házaspár szaporodására már a lakodalmán számítanak; minden egyes rokon, ismerős, vendég teljes szívből kívánja a fiataloknak: „ijasodjatok, fiasodjatok, mint a csicsóka“. A vőfély is ezekkel a szavakkal adja át a menyasszonytánc alatt a rostában összegyűlt pénzt: „ásó, kapa válasszon el bennetöket, mög a nagyharang, egy esztendőre *csődörgyerök* lögyön, ez a pénz bölcsmadzagra való“. De magának az új párnak is van gondja arra, hogy az ember nadrágja az ágy fejében legyen, azon aludjanak, mert akkor fiúgyerek lesz, ha pedig subán hálanak, bodor lesz az *eljövendő* haja. Arra is figyel a fiatal férj, hogy a legelső lefekvésnél baloldalára feküdjön, mert akkor fiuk lesz, míg ha jobboldalra talál lefeküdni, bizonyosan leány születik. Az új párhoz látogatóba menők is azzal a tudattal teszik a kalapot az ágyra, hogy fiuk legyen a fiataloknak. Ha meg a fiatalok mennek látogatóba, a menyecskét kenyérrel kínálják meg, mondván és cselekedvén: „farából adok, hogy gyerek legyen, meg is hámozom, hogy piros legyen, meg is vagdalom, hogy bodor legyen“. Asztalnál ülve, ha a vizes pohár eldől, a ki felé a víz folyik, ott keresztelező lesz.

közlése Kriza Jánosé „Megölő Estéfán“ címen a Vadrózsákban (új kiad. Magy. Népk. Gyűjt. XII. k. 209—15. II.; l. ugyanitt a hazai változatokat és külföldi utalásokat a 466. lapon). Példányunk rendes *Jefta*-motivummal indul (l. a jelen közlést közvetlen megelőző mese jegyzetét); a típusnak tovább is megfelel, csupán a vezeklésmód kiszabása nem eredhet az ördögök királyának szájából. Bizonyára az az északszláv forma lesz az eredeti, ahol a fiúnak egy útban talált szent ember (Urísten) mondja el, mit tegyen a gyilkos rabló, hogy idvezülhessen. Az egész típus alighanem az északszlávoknál alakult ki, kiknél *Madaj* a bűnös neve s a név a szomszédos népeknél, nálunk is előfordul: Máдай, németül Madei alakban. Ugyanilyen vezeklésmódot emlegetnek a XII. sz. óta a nyugat-európai legendaszerkezetek, de más keretbe illesztve. Náluk jámbor remete szabja ki a büntetést, a rabló kiállja, de ekkor kiderül, hogy a nagy bűnösnek hamarabb megbocsát az Ég, mint az állandóan ájtatos életűnek; a remete erre dühbe jön és utonállóvá lesz, végül az ördög karmai közé kerül. A mese világosan innen szakította ki s önállósította a megrendítő vezeklésmódot s vele oly típust alkotott, amely mint világosan *keresztény legendából* való, fölötte ritka példa az európai mesekincsben. L. róla a fenti Kriza-féle utalásokon kívül: *Toldo* értekezését a Zs. d. Ver. für Volksk. XVI. 1906. 31.; *Bolte*-ét u. o. XIII. 71.; *Polivka* fontos közléseit a szláv anyagról: Arch. für slav. Philol. XIX. 246., XXI. 271. és 294., XXVI. 457. és XXXI. 594—603. II.; továbbá a *legendára* nézve: Paphnutius, Gregorius, Julián és Ignác szentekről *Gordon Hall. Gerould*-tól: *The Hermit and the Saint* (Publ. of the Mod. Langu. Assoc. of Amer. XX. 3. füzet); *Luzel*: *Légendes chrétiennes de la Basse-Bretagne*, Par. 1881. I. 204. és *René Basset*: *Le baton qui reverdit*, a Rev. des Trad. Popul. XXII. 1907. 289.

Szerk.

¹ A hódmezővásárhelyi kereszteleési szokásokról Török Károly irt 1867-ben a Nagy Miklós által szerkesztett Magyarország Képekben c. folyóiratban (Alföldi lakodalmi és kereszteleési szokások); a szülés előtti és a szülés alkalmával gyakorolt, valamint az újszülött felnevelésével járó, elmaradhatatlan, hagyományos szokásokról, babonás hiedelmekről sem szórványos adat, sem összefoglalóbb ismertetés nem jelent meg ezideig. Jelen közlemény célja e hiányokat pótolni s a nagy és értékes anyag összegyűjtésére felhívni az érdeklődők figyelmét.

Mikor a fiatal asszony *úgy* érzi magát, hogy *másképen* van, az arca foltos lesz, *ünnepe*¹ elmarad, hányingere van, enni nem tud. Mindig kíván valamit, a mit másutt esznek, a miről beszélnek. Rendesen savanyút kíván. A terhes asszonynak teljesíteni kell a kívánságát, különben elmegy a gyereke. Úgy szokták mondani, ha valaki nagyon kíván valami ennivalót: „adok mán, hogy el né jön a Petikéd”. Éppen azért a törvény se fogja az állapotos asszonyt. De elmegy a gyerek akkor is, ha megijed az asszony, ha nagyobb lelki rázkódtatáson, izgalmon megy keresztül, vagy ha nagyot emel, nagyot lép és ha áthül.

Az *áldott állapotban* levő asszony *vastag, szélös*, kinek *nyő a ház eleje, domborodik, bölcsőre hízik, nem jól varrják a ruháját*, kurta elől valamennyi. Reménykedve várják, találgatják a fiatalok és az egész környezete, fiú lesz-e, vagy leány? A menyecske minden mozdulatát figyelik, szavát lesik a nap minden szakában s a látottakból, hallottakból következtetnek a születendő gyermek nemére.

Fiú lesz:

ha hegyes az asszony hasa,
ha gombostűt lel,
ha paprikáshúst óhajt, vagy sovány füstölthúst,
ha szalonnát kíván,
ha a pipafüstöt szereti szagolni,
ha állapotos korában kívánja az urát.

Azt tartják, hogy a fiú mindig soká születik meg, vagyis kilenc hónap eltelte után néhány nappal.

Leány születik:

ha lapos az asszony hasa,
ha széles a fara,
ha varrótűt talál,
ha fehér cukrot, vagy epret kíván.

A leány mindig hamarabb lesz meg, mint kilenc hónap bekövetkezik.

A fiú mindig kedvesebb, becsesebb, mint a leány.

Iker gyereke lesz annak a viselő asszonynak, a ki kettős gyümölcsöt, cseresznyét, szilvát, ugorkát stb. eszik, azért nem jó ilyeneket megenni, se levenni a fáról, indáról, száráról, se megvenni a piacon.

Ha állapotos korában gyümölcs esik az anyára és odakap, a hova esett: azon a helyen a születendő gyereknek barna folt alakjában látszik meg a gyümölcs.

Ótvaras lesz a gyerek is, meg az anya is, ha a terhes asszony piszkos ruhát hány le, vagy mosatlan edényt rak le.

Csipás lesz a kis gyermek, ha az asszony magát puderezi vagy kifesti.

Mérges lesz a gyerek, ha anyja állapotos korában paprikát ültet.

Sóvaras (száraz ótvar) lesz a kicsi, ha az asszony főzéskor, vagy máskor is, sós kezét a kötőjébe törüli.

Nem szabad az anyára ráütni, mert meglátszik a gyereken az ütés vörös folt alakjában. Ügyszintén, ha húst, tüdőt, máját hajítanak hozzá, az is meglátszik a kis gyerek testén.

¹ vérzése (menstruatio).

Ha kötél alatt bujkál a teherbe esett asszony: burokban születik a világra kicsije.

Nem szabad kutyához rugdosnia annak, a ki teherben van, mert gyereke ebagos lesz.

Kopasz lesz a kicsi, ha anyja tököt lop.

Ha pedig selymes kukoricát lop a terhes asszony: szép, nagyhajú lesz a születendő gyermeke.

A mikor feleldőben van az asszony, vagyis mikor a gyerek megmozdul, kelengyét készít. A kis babának feketőt parchetből, vászonból, vagy pedig cérnából horgol, azután négy sarku dunnát, ingecskéket, pelenkákat. A maga részére elől kivágott szoptatóínget.

Azt tartják, hogy a teherben levő asszony, ha meghal, azért megszüli a gyereket a koporsóban, különben nem venné be az anyát a föld.

Rendes körülmények között előbb *vadfájások* (múló-jóslófájás) vannak, a mikor legtöbb asszony ágyba fekszik, hol előbb a feje vize megy el, azután a szülófájások következnek be, melynek erősödésével világra jön az újszülött.¹ Néhány perc múlva kijön a *mássa* (lepény: Placenta), mely ha nem menne el, szárított görögdinnye héjának megfőzött levét itatná a betegágyassal. A mássát elássák a kertben, azért vágyik vissza az ember szülőhelyére, szülőházába. (Nem hiába ott ásta el apja a mássát, odavágyik vissza meghalni is.)

A ki nehezen szül, azzal *rutafüvet* (Rute gravelous L.) szagoltatnak vagy dézsára meleg vízre ültetik, hogy könnyebben szüljön. Ha soká születik a gyerek, ráolvasnak. A szülés ezelőtt földön, gyékényponyván történt, vagy két szék között lekuporodva, vagy a szék szélére ülve. A kinek szülés előtt a lába dagadt, annak meghal a gyermeke.

Mikor az asszony *letette a terhét*, a bábaasszony a gyermek köldökét pertlivel elköti bokorra, azután elvágja. 5—6 napra elszárad, melyet eltesznek gondosan száraz helyre és 7 esztendő korában oldatják el a gyerekkel, hogy a fiú szépiró legyen, a leány pedig jó varró.

Az anyát a bába megmossa és azzal a ruhával, a melylyel a *testét* mosta megtörüli az arcát, hogy a foltosság elmúljon. Szülés után rozslevélről (*secale cornutum*) itatják az anyát, hogy *rágásai* (görcsei) szűnjenek. A rozslevelet patikában veszik, pálinkát öntenek rá és arról isznak. A pálinkától jobban tisztul.

Az első kisgyerek születésekor gyөрöksirt (*Vernix cascosa*) szednek a tarkójáról, mert azt tartják, hogy szerelmes leány vagy asszony az ilyen zsirt annak a férfinak a ruhájához keni, a kit szeret, akkor sohse hagyja el.

Ha fiúgyerek születik, a bába kinéz az égre; a mit lát, úgy hal meg a gyerek.

Ha foggal születik: *tátos* lesz.

A ki vasárnap születik: kényes lesz; a ki pénteken: szerencsés.

A ki burokban születik: szerencsés lesz.

Csattogzásos lesz a gyerek, ha akkor fogant, mikor vérzése volt az anyjának.

¹ Az életkort jelentő meghatározásokat Csokán Pál közölte a Magyar Nyelv 1912. évfolyamában „Milyen az ember” (A hódmezővásárhelyi nyelvjárásból) címen.

Üszögygyerek feketén jön a világra. Hólyagos. Nincs emberalakja.

Idétlen gyerek az olyan, a melyik nem kifejlődve jön a világra, se körme, se haja nincs. Az ilyen gyerek csak akkor fejlődik ki, ha az anyja éjfélkor kimegy a temetőbe és ott kilenc halott hasáról (sírházról) füvet vesz, melyet a fürdővizbe tesz és abban fürösztí meg a gyereket. Sót is kell beletenni. Mindez szótlánul hajtandó végre.

Ebajos gyereke olyan asszonyoknak van, a ki állapotos korában a kutyához rugdos. Az ebajos gyerekek szőr van a hasában. Kenyeret kell piritani és fürösztéskor a teknőben hátára fektetett gyerekek a hasára teszik a piritost, melyen átszűrrik a fürdővizet. Azután a piritost széttörrik a gyerek fején. Ha a gyerek tényleg ebajos volt, a széttört piritosban szőrszálak vannak.

Váltott gyerek a satnya, hiányos csontalkatú, nagyfejű, görvélyes (rachiticus): angolkóros. A váltott gyereket félesztendő korában ellopják.

Mikor az anyát rendbenhagyta a bába, azután az újszülöttet fürösztí. Ha nem jól mossa meg, a nyakánál és a hajlatnál: kipállik; hogy elmulasszák, puderral kenik be. Ezelőtt puder helyett katlan szájáról leégett földet használtak összetörve. A *picit* esővízben fürösztik. Kútvíz nem jó erre a célra, mert megrepedezik a kis pofája, a feje meg ótvaras lesz. Fürösztéskor a gyerek szájába vizet cseppentenek, vigyázni kell, hogy szemébe ne menjen a szappan. A fürdővizbe juhszalagot (*Clematis vitalba* L.) is szoktak tenni, mely bélmenésről igen hasznos.

Harmadnap van a kereszteleés. A komaasszony leginkább az asszony leánykori barátnője, vagy az ember legénykori pajtásának a felesége szokott lenni; a koma pedig az ember legkedvesebb cimborája. A komaasszony, a ki ott van a kicsi születésénél és naponként többízben is a betegágyasnál, előttevaló nap megbeszéli a komáékkal, mikor történjék a kereszteleés? Délelőtt vagy délután? A kereszteleés napján, mire a keresztanya odamegy, felöltöztetik a kicsit díszes kereszteleőruhájába, felveszi a keresztanya a karjára és leterítik selyemkendővel *hosszára*, ha fiú, *sarokra*, ha leány. A bába kis üveg tiszta vizet tesz a kelebébe, amivel majd megkeresztelik. Elindulnak a templomba. A kis baba helyére az anya mellé teszik a mángorló sulykot, hogy az álmát el ne vigyék, rossz, rívó ne legyen. Gyalog mennek az Isten házába. Az úton a járókelők úgy kérdezik, hogy fiút visznek-e vagy lányt: „széna-e, vagy szalma?”

A pap megkereszteli és megáldja a gyermeket, azután elindulnak hazafelé. Otthon ezzel lépnek be: „pogányt vittünk, kereszttyén bárányt hoztunk”. A keresztanya leteszi a kicsit a küszöbnél a földre, honnan az apa veszi fel és magasra tartja, hogy nagyra nőjjön; azután leteszi az asztalra, hogy olyan jó legyen, mint a falat kenyér.

A kereszteleőbe, régen *csökbé*, hivatalosak a nagyszülők, testvérek, rokonok, szomszédok, jóbarátok. A délebéd vagy vacsora áll: tyúkhúsleves csigatészta-val, paprikáshús, szárma (töltött káposzta), sült hús, fánk és lepényből. Nem hiányzik természetesen a bor sem. Evés alatt, a kinek hamarabb eszébe jut, összeszedi a rossz eszerépkantát, fazekat stb. és az ajtóhoz vágja, hogy süket ne legyen a gyerek, ki ha fölsivalkodik a nagy csörömpölésre, úgy bizonyosan nem az. Van nagy ijedés, még nagyobb nevetés bent az összegyűltekek között. Borozás

közben dalolnak; majd előkerül a gerendából a tambura és annak a hangjai mellett táncra perdülnek. A keresztelőn jelenlevők, mikor el akarnak menni, pénzt tesznek a kisgyerek markába, hogy fősvény ne legyen; egy asszony pedig kis cserépbögrébe pénzt gyűjt: féketőre valót.

Ha a keresztanyán rajta volt a havija, mikor keresztvízre tartotta a kisgyereket, akkor a kicsi teste pattogzásos lesz, a mi csak úgy múlik el, ha a havibajos ing levében fürösztik meg.

Az olyan gyereket, kinek keresztanyja kereszteléskor tisztátalan, frissen lehúzott birkabőrbe kell bedugni, hogy a testén levő csattogzások, nagy kelések, gilvák elmúljanak. Szokták még úgy is gyógyítani, hogy fürösztéskor tiszta, langyos vízbe, a melyikben szappan nincs, egy csipet sót vetnek és egy tarhonyarostát tesznek bele és ebben a fürdőben fürösztik meg három esetben.

Az ótvaras gyereket is havibajos ing levében fürösztik meg, hogy elmúljon.

Hat hét a gyerekágy. Ezalatt az idő alatt a gyerekágyas asszonyhoz a rokonok, ismerősök enni visznek, legtöbbször annyit, hogy az egész családnak is jut bőven. Az edényt azonban nem jó mosatlanul visszaadni, mert rücskös lesz a gyerek. A gyerekágyashoz ment látogató így köszönti az anyát:

— Adjon az Isten elmönt erőd helyett újat.

Az anya megköszöni a jó kívánságot és rögtön hozzá teszi:

— Üljön le már, el ne vigye a kis fiam álmát.

Ha szoptatósasszony visz enni, nem jó, ha gyerekágyas ágyához ér, mert elviszi a tejét, a tej hasznát. Ha mégis megtörténik, *megfejik az ágyat*, vagyis a szoptatósasszony egy pár csepp tejet ráfej, rácseppent a csecseből az ágyra, az ágy gombjára.

A gyerekágyas asszony tejét nem jó a földre lecseppenteni, mert a hangya elviszi.

A szoptatósasszony teje belefelve a disznó ételébe, kilenc hajnalban napfeljött előtt a váju végébe, igen hasznos, mert akkor nem pusztul a disznó.

A kinek első gyereke van, igen jó, ha csecseből kifejt tejjel pogácsát csinál, de azt nem a kemencében, hanem a napon kell megszáritani és száraz, tiszta helyen tartogatni, hogy ha elfogy az anyateje, ilyen pogácsából egy kicsit megtörve vízben vehessen magába, akkor azután lesz teje bőven.

A szoptatósasszony levesébe mezőn szedett tejfűvet (*Polygala vulgaris* L.), illetve magját teszik, hogy több teje legyen.

Ha az anya fel van hevülve, késre vagy kulesra ül, hogy ne ártson a teje.

Ha nincs az anyának teje, ruhába kötött, megrágott, cukros kenyeret ad a pici szájába, a mit *cuclinak* neveznek.

A kisgyereket, ha megnézik, meg kell köpködni, hogy meg ne verjék szemmel. A ki megveri, annak csurog a könny a szeméből. A szemmel megvert kicsi rívós, kötözködő, nyüglődő. A ki megveri szemmel, megmosdatja a szájából és az inge vagy pöndöle aljához törüli, a férfi meg a gatyája aljába; szokás az is, hogy a ki megveri, annak az ingét kimossák és a levével fürösztik a kicsit, sok helyen meg az első fonál levében fürdetik.

Ha megverik szemmel a kisgyereket, szőlővenyigét tesznek a fürdőjébe, sokan gyufát is tesznek még bele és azzal mossák meg fürösztés után a bölcső

gombját. A szemverést úgy is gyógyítják, hogy annak, a ki megveri, vágnak a hajából s azt pókhálóval kék papirosba csavarva (némelyek még macskagánéval is) nyirfakóróra teszik, meggyújtják és a füstjére rátartják a kicsi arcát: megfüstölik. Egy másik módja a szemverés gyógyításának az, hogy kilenc galuskát főznek és a galuska levébe fűrésztik a gyereket, a galuskát pedig nőstény- vagy kankutyának adják oda, a szerint, a mint a szemmel megvert leány- vagy fiúgyerek.

A szemmel megvert gyerek fejkötőjéhez a szamar sörényét hozzávarrják, kötik és pedig a fiúgyerekéhez kanszamar-, leányéhoz nőstényszamárnak a fületövéből kell húzni, akkor nem lesz nyüglődő. Igazgyöngyből karperecet is szoktak tenni a balkezére, vagy pedig a keresztelekor kapott első ajándékpénzt kilyuskasztva kötik a balkezére, hogy meg ne verjék szemmel.

Hogy megverték-e a nyűgös gyereket szemmel, úgy lehet megtudni, hogy az anya három kanál ivóvizet merit egy edénybe, abból jobbkézszel megmosdatja a kicsit, meg a bölcső négy gombját is megmossa keresztbe és a nevetlen ujjáról három csepp vizet a kicsi szájába cseppent, azután az inge aljába megtörüli és a megmaradt vizet rámeri az ajtó sarokvasára. Ha három kanálnál több a víz, úgy meg van verve a kicsi.

A sivikolós gyerekek mákot, illetőleg mákhajat előbb megtörve, azután megfőzve adják cuclinak.

Nem alszik el a gyerek, ha naplemente után öntik ki a fürdővizét; nyugtalan lesz akkor is, ha pelenkáját, ruháját naplement előtt be nem szedik a kötélről.

Ha kiveszik a bölcsőből, a mángorlósulykot kell a helyére tenni, hogy az álmát el ne vigye, a ki felvette. Az örökösen rívó, *sivatag* gyereket úgy teszik csendessé, hogy a mángorlósulykot megfűrésztik és annak a levében fürdetik meg a nyüglődő kisdedet.

Ha a kisgyerek álmában mosolyog: angyalokkal álmodik.

Nem jó a gyerek fejéhez állani, mert kancsal lesz.

A kisgyerekeknek, ha idegen helyre viszik, tojást adnak először ajándékba, a tojás kerek végével káromszor megkerekítik az arcát s ezt mondják: „olyan kerek, olyan piros, olyan puha legyen a képe, mint ez a tojás“. Aztán kiköttetik és a kikelt csirke árából veszik az első gunyát (ruhát).

A kisgyerekes asszony, ha elmegy hazulról és útközben a tej mellében ereszkedni kezd, csöpög, akkor otthon rí a gyereke.

Mikor a gyerekek a nyála folyik (8—9 hónapos korában), seprűfü kórójára kötött kilenc bubát forgatnak meg a szájában és az utcán elhajítják, rendesen keresztjárdán, a ki felveszi, vagy csak belelép is, annak nyúlós nyála lesz.

A fiúgyerekeknek kan-, a leánynak nősténykutya fogát kell a nyakába kötni, hogy a szemfoga jobban hasadjon.

A kisgyerek addig meglátja magát a tenyerében, míg a macskafarkát meg nem fogja.

Nem jó a kisgyerek talpát megcsókolni, mert nehezen jár el. Ha nem jár el rendes időre, három pénteken déli 12 órakor kell az anyának vele harangozni. Ez abból áll, hogy az anya az ajtó közé állva szétterjesztett lábbal hónalj alatt fogja a gyereket és a lába közt hintáztatja, míg el nem hagyják a torony-

ban a harangozást, de nem szabad szólni ez idő alatt. Ha ezt megteszi három pénteken egymásután, nemsoká eljár a gyereke.

Az a gyerek, a ki soká szopik, nagyfejjű lesz és elszopja az esztét.

Ha a kisgyerek nem beszél, a koldustól kell kenyeret lopni, még pedig a hátulsó tarisznyájából, akkor hamar beszédes lesz. Kenyérmosóvízzel is szokták itatni a gyereket, hogy beszédes legyen.

Esztendőskorára választják el a kicsit; az anyának holt asszonyra kell ráfejni a tejét, akkor elfolyik és nem fáj a melle.

Gyümölcséréskor nem választanak, mert a gyümölcsre rákap a gyerek és mindig azt enne.

A gyerek körmét esztendeig nem vágják le, mert tolvaj lenne, hanem esztendő multával az anya harapdálja el.

A gyerek haját lenyírni nem jó.

Az első ruhát a keresztanyának kell venni, mikor kikerül a kicsi a dunnából, azért hogy meg ne haljon.

A kisgyerek ruháját nem jó mangulni, mert sovány lesz, hanem vasalni kell.

A sovány gyerekekre húst főznek; üstbe főzik, gízt-gízt tesznek rá és háromszor kell megkerülni a házat, mindannyiszor kérdezve: „van-e már elég hús?”

Ha átlépik a kisgyereket, nem fog nőni, kicsi marad.

Nem jó, ha a kisgyerek hasra fekszik és úgy alszik, mert a föld alá búvik, azaz meghal.

Ha a gyerek már tud ülni, bort meg pénzt tesznek eléje, amelyikhez nyúl, azt fogja szeretni nagykorában.

A kisgyerek, ha megkíván valamit és nem adnak neki: belehal.

A gyereket összemérni nem jó másikkal, mert egyik meghal.

Ha számarköhhögésben van a gyerek, számartejet adnak neki, vagy onnét itatják, a hol számar ivott.

Ha a kisgyerek nagyon beteg, hogy ne kínlódjon, ráterítik az anyja jegykendőjét; ha nyílallik vagy beleáll a nyavalya a kicsibe, akkor a hasára kötik a jegykendőt, a fésűt meg a feje alá teszik, hogy hamar elmuljon a fájdalom.

A gyerek előtt nem jó szellemekről beszélni, mert ijedős, félős lesz.

Ha a kisgyerek a bölcsőt ringatja, úgy mondják: „majd lesz már másik”.

Hogy az árván maradt kicsi tetves ne legyen: anyja holt kezével simítja le a fejét.

Az első gatyát 7 éves korában együltőhelyben kell megvarrni az anyának, hogy fia szerencsés legyen a lánykérésnél, mindjárt az első megkapja.

Nem hagyhatók említés nélkül a *kénytelenségből lett gyerekek* sem. Vannak olyan anyák is, a kiknél nem öröm a gyerek, hanem teher, nyűg, nem istenáldás, hanem istenátka. Ezek a nyalkán kiöltözött ú. n. *utca cifra: házipiszkos* asszonyok, meg a túlságosan tiszta, félrelépő menyecskék, kiknél a hitvesi szeretet nincs meg, nem is volt, a kik nem szeretnek a gyerekekkel foglalkozni, a kik lealázónak tartják a gyerekeket. Itt kell megemlíteni még a szerencsétlen, elcsábított, szerelmes, fiatal lányokat, kik szégyenlik szerelmök gyümölcsét. Az ilyen asszonyok, lányok beleavatkoznak a természet munkájába és ha *gyereket fognak*, mindent elkövetnek annak erőszakos elhajtására, amit úgy mondanak, hogy *szalajt*.

Leggyakrabban kötöttüvel szurkálják méhőket, vagy sáfrányt isznak, vagy pedig igen forró vízben fürödnek, melybe sót is tesznek.

Az *elcsinált* gyerek ujját betyároknak adták oda régebben, ma is a tolvajos emberek szerzik meg, hogy éjszaka jobban lássanak, mert az ég, mint a gyertya.

Az olyan leányra, a ki *gyerököt vetött időnap előtt*, azt mondják: *megesett*. A megesett asszony gyerekeit *zabnak, zabigyereknek* hívják.

Kiss Lajos.

A nagyfalvai bolygó vadásról szóló monda.

(Forrástanulmány.)

Nagyfalva a stájer határszélén, a Rába balpartján fekszik. Mint a többi határszéeli német község, ez is kicsi, tiszta s gyönyörű szép fekvésű. Az ösök területét természetes határok közé szorították. Így délen a Rába világoszöld hullámai mossák, északon pedig a stájer Alpések utolsó kifutóján elterülő sötét zöld fenyveserdő szegélyezi. Nyugati irányban a török háború idejéből emlékezetes *Saubach*, keleten pedig a mondaövezte *Schlössli*-erdő határolja a haza földjét. E két utóbbi határközi területhez fűződik a következő német monda:

Ha az ember éjszaka idején lejön *Maria Bild*-ről (ez búcsújáráhely a B. Szűz tiszteletére), érdekes jelenetnek lehet tanúja. Egyszer lejött onnan valaki Nagyfalva felé s akkor furcsa, ijesztő és félelmes kiáltást hallott körülbelül ily hangon: *üto, üto, ütoto!* A bolygó vadász (*ewicha jecha*) hívta akkor a kutyáit. A vándor nemsokára hallotta is az ebeket szűkölni, csaholni, már-már látta is őket s mikor aztán száguldvá elrohantak mellette, szájukból tüzet hánytak. S ez a jelenet megismétlődik esténként a *Saubach* és *Schlössli* közti sávon, de úgy, hogy ötven évig fenn a levegőben, ötven esztendeig pedig lenn a földön jár vadja után a bolygó vadász.

A nyugtalan lélek — kiről itt szó van — oly ember volt, ki sem Istenben, sem emberben nem hitt. Szenvedélye a vadászat volt. Meg is botránoztatott ezért sok embert, mert még a vasárnapot sem szentelte meg, sőt akkor is szólt a puskája, mikor a többi hívek ünnepi szentmisére gyűltek egybe a község templomában. Emellett még szívtelen is volt, hisz atyjával is szakított. S mikor az öreg halálos ágyán feküdt s rendezni kívánta Istennel s emberrel ügyeit, hívatta fiát is, hogy kibékülhessen vele. De az elvetemült nem hallgatott atyja szavára s a kegyelet adóját nem rótta le. Mikor hírül vitték ezt a betegnek, haragra gyúlt s elátkozta fiát, mondván: „*sokksiamps, ea sull ewich jor!*“ (Mondjátok neki, hogy vadásszék örökké!) Az átok beteljesült. Meghalt ugyan a fiú, de nyugtalan szelleme ott jár esténként a nagyfalvi erdőben s vadászik, vadászik, míg össze nem dől a világ.

Eddig tart a monda. S ha most már vizsgálat tárgyává tesszük elemeit, a következőket állapíthatjuk meg. Első része kétségtelenül a legrégibb időkbe nyúlik vissza. A benne szereplő bolygó vadász nem lehet más, mint a németországi mondákban fellépő *hölzerne, blecherne, wilde, ewige, Welt-, Nacht- s Helljäger* s ez megint nem más, mint a germán főisten, *Wodan*.¹ Öröla tudjuk azt, hogy a

¹ V. ö. Mayer Jos.: Der hölzerne Jäger. Zs. d. V. f. rhein. u. westphäl. Volksk. 3., 300. II. (1906). — Ehrlich Theod.: Der ewige Jäger von Hochpochten. U. i. 2., 247. II. (1905).

Wilde Jagd vagy a *Wütendes Heer* vezére, ki zúgó szélviharban végigszágul a germán föld egyes tájain és magával viszi ilyenkor az elhaltak lelkeit, a boszorkányokat és más mindenféle szellemeket.

Egy kis nehézség akkor lopózik feltevéstünkbe, ha a skandináv mondavilágot is szem előtt tartjuk. Ugyanis itt is vannak *Wilde Jagd*-féle mondák, csak hogy ezekben nem *Wodan*, hanem *Wode* alakja tűnik fel. S ez a névsere első pillanatra komplikálja fenti feltevéstünket. Pedig nincs ok rá, mert már *Grimm Jakob* hirdeti s éppen német és skandináv mondák összehasonlítása alapján mondja, hogy *Wodan* és *Wode* tulajdonképpen egy és ugyanaz a személy.¹ Ezt tartja *E. H. Meyer*,² *Fr. v. der Leyen*³ s végeredményében *Ranke* is, jóllehet így ír: „Ob aber die Geschichten, die man sich heute vom wilden Jäger erzählt und die besser zum Dämon (Wodet érti!), als zum Gotte passen, ähnlich einst schon von Wodan berichtet wurden, können wir nicht entscheiden.“⁴ *Ranke* csak azért érez nehézséget, mert nem tudja eldönteni végleg a *Wode*-kérdést. Ha elfogadná *Grimm* plauzibilis hipotézisét a névegyezésről s szem előtt tartaná azt az általános mitológiai jelenséget, mely szerint az istenek attribútumai [s *Wode* állítólag attribútuma volt *Wodannak*!] idővel elválnak alanyuktól s a szétválás után, mint külön istenek vagy démonok továbbélnek, akkor *Ranke* is a mi részünkön van. Ily alapon tehát általános érvényűnek mondható, hogy a bolygó vadász tulajdonképpen *Wodan*. Csak *Wehrhan* szerint *Hackelberg* a bolygó vadász prototipusa, az a XVI. században élt westphaliai vadász, kiről az a hír járta, hogy a halálos ágyán az örök boldogság helyett azt kívánta, hogy a *Söllingon* vadászhassek. Én inkább azt szeretném hinni, hogy a Wodánról, mint bolygó vadászról szóló monda az alsószász és westphaliai nép ajkán is élt, még pedig már a legrégebb időtől kezdve. De minthogy itt később lejátszódott *Hackelberg* története, a nép e szokatlan eseményt sokáig emlékezetében tartotta. Később, midőn a történet finomabb részletei elmosódtak, *Hackelberg* és a bolygó vadász (*Wodan*) alakja bizonyos rokonvonások alapján a nép lelkében összeolvadtak. Így a régi monda új köntöst nyert s ebben az alakban szállt tovább szájról szájra. Ilyféle átalakulás vagy kontamináció hozzátartozik a monda természetéhez s a mondavilágban nyomról nyomra konstatálható. Ily alapon merem állítani, hogy a westphaliai és a szász verzió bolygó vadászja sem lehet más, mint *Wodan*.

A germán főistenről azt tartja a mitológia, hogy esti kirándulásaira sohasem ment egyedül, hanem mindig kísérettel vonult ki. Tudjuk róla, hogy vele voltak ilyenkor az elhaltak lelkei, a boszorkányok s más szellemek, de azt, hogy éppen kutyák is kísérték volna, csak feltételezhetjük. Azt tudjuk az őshittanból, hogy

- Weinhold K.: Schlesische Sagen vom Nachtläger. Zs. d. V. f. Volksk. 3., 96. II. (1893).
 — Zimmermann P.: Die Sage vom Hackelberg, dem wilden Jäger. Zs. d. Harzvereins f. Geschichte u. Altertumskunde. 12., 1. II. (1880).

¹ Grimm J.: Deutsche Mythologie. Göttingen, 1835. 516. I.

² Meyer E. H.: Deutsche Volkskunde. Strassburg, 1898. 346. I.

³ v. d. Leyen Fr.: Deutsche Göttersagen (v. d. Leyen: Deutsches Sagenbuch IV.) München, 1909. 125. I.

⁴ Ranke Fr.: Die deutschen Volksagen (v. d. Leyen: Deutsches Sagenbuch I.) München, 1910. 76. I.

farkas és kutya a halotteltakarításnak legősibb végrehajtói,¹ ezekre tehát *Wodan*-nak, mint a halottak serege vezérének szüksége volt. Azt is jól fontolóra kell vennünk, amit *Negelein* *Wodan* kíséretéről oly találóan mond: „als *Wodan* in den Führer der Wilden Jagd verwandelt wurde und als Kriegsherr die eigenen Scharen lenkte, wurden im die Tiere unterstellt, die bei Jagd und Krieg sich einzustellen pflegten . . . *Wodan* bedurfte als Wanderer seiner Hunde, wie fahrende Leute stets durch Hunde beschützt waren.“² *Grimm* a mondák alapján visszakövetkeztetéssel jutott e konkluzióhoz, mert a legtöbb monda a kutyakíséretet *Wodan* alakja mellől el nem hagyja. Így pl. *Der Nachtjäger auf Rügen*, *Der Wode im Fürstentum Lauenburg*, *Der alte Au*, *Der wilde Jäger und die weisse Frau*, *Das Waldweibel auf der Karrendeichsel*, *Mitgejagt-mitgenagt*, *Die wilden Hunde*, *Der Hund des wilden Jägers*, *Der Spatzentann-Jäger*, *Der Wauld und sein Wagen*,³ *Der wilde Jäger jagt die Moosleute*, *Der wilde Jäger Hackelberg*, *Der wilde Jäger und der Schneider*.⁴ (E mondák Németország minden részéből valók.) Az a körülmény tehát, hogy annyi monda említi a kutyakíséretet *Wodan* mellett, az vitte rá *Grimmet* fenti tételének kijelentésére. Ennek alapján most már azt kell mondanunk, hogy a nagyfalvi mondában lévő kutyakíséret is, mint maga a vadász alakja mitológikus eredetű. Még tovább mehetünk s azt mondhatjuk, hogy a kutyák hívásának módja (a hangbenyomást illetően) is egyezik a külföldi mondákkal, a hol a „hoto, hoto!“, „huhu“, „uhu“, „wod! wod!“, „hoho“, „hallo, hallo“⁵ fordul elő. Ez egyezés is e motívum ösiségét igazolja.

Még meg kell emlékeznünk mondánk azon részéről, melyben arról értesülünk, hogy a kutyák szájukból tüzet hánynak. Hasonló jelenségről olvasunk egy holsteini mondában, hol a *Wilde Jagd* kutyái farkán tűz lángol. Brodersdorfban is találkozott egyszer egy öreg néni a *Wilde Jagddal* s tüzfény volt körülötte.⁶ Tehát ez a motívum is valami ősi forrásra megy vissza, ha mindjárt nálunk a kutyák szájából jön is a tűz. Ez természetes átformálásnak veendő. A mesevilág ugyanis sokszor beszél oly szörnyekről, melyek torkukból tüzet hánynak. Nem csoda, ha népünk is ennek megfelelően *Wodan* kutyáinak szájából okádtatja a tüzet. Végeredményében erről is azt kell mondanunk, mit a monda első részének többi eleméről, hogy ez is a legrégebb, a pogány időbe visszamutató motívum. Ezzel az első részre vonatkozó megjegyzéseinkkel végeztünk.

Ha az eddigi motívumokról azt kellett mondanunk, hogy pogány izűek, akkor a második, a demonstrációs részről állíthatjuk, hogy keresztény jellegű. Már a *Hackelberg* verzió (Braunschweigban) felmutatja a keresztény elemet. Itt ugyanis a racionalista felfogás bűnhődik. Mi *Hackelbergnek* a mennyország? Vadászat kell neki, még a halála után is. S kívánsága teljesül is. Vadászhatik, de nyugtalanságára, kínjára s örökké. A westphaliai variáns abból magyarázza a bolygó

¹ Negelein I.: Germanische Mythologie. Leipzig, 1912². 51. l.

² U. i. 51—56. ll.

³ Ranke: Die dtsch. Volkssagen. 77—94. l.

⁴ Br. Grimm: Deutsche Sagen. München und Leipzig, G. Müller, év nélkül. I. 49., 200., 201. ll.

⁵ V. ö. Grimm: Deutsche Mythologie. 517. l. és Ranke: Die dtsch. Volkssagen. 89. l.

⁶ Ranke: Die dtsch. Volkssagen. 78. l.

vadász esetét, hogy nem tett különbséget vásár- és hétköznapi közt s az Úr napján is vadászott. Ugyanezt teszi a mi bolygó vadászunk is. Nem megy misére, megfeledeznek nemcsak az Isten, hanem az Egyház parancsáról is, mely úgy szól: „vásár- és ünnepnap misét becsületesen hallgass!” Ezzel a mi mondánk már katolikus jelleget nyer. De ez a vásárnap megszegése még nem kielégítő magyarázat ahhoz, hogy így nagy büntetést meg tudjunk érteni. Hisz mások is vannak, kik a vásárnapot megszenteltelenítik vadászattal, sőt még hozzá orvvadászok is és mégsem bűnhődtek úgy, ahogyan a mi bolygó vadászunk. Tehát más kell ahhoz, hogy valaki oly nagy büntetésben részesüljön. S itt alkot újat a nagyfalvi nép fantáziája. Valakit komolyan elátkozni, rettenetes valami. Ha nem hozzánk közelálló teszi, az is borzasztó, de egyszerűen szörnyű, ha apánk vagy anyánk szór fejünkre átkot. S a mi bolygó vadászunkat az apja átkozta el. Tehát — a néphit szerint — az átoknak be kellett következnie. Csak ki kell menni éjszaka idején a *bildi* erdőbe, ott a *Saubach* mellett hallani, mint hívja kutyáit az elátkozott fiú s aztán látni, hogyan rohan le a *Schlössli-erdőig*, majd meg vissza. S így megy ez mindennap a világ végéig. Ezért „*ewicha jēcha*“ a neve is.

A demonstrációs részben rejlő magyarázat második felét — minthogy más ismert mondában nem találjuk meg — nagyfalvi helyi alkotásnak kell tartanunk.

Ha végül arra a kérdésre akarunk felelni, hogy vajjon mily úton jutott el kies falunkba e monda, vajjon az őshazából hozták-e, vagy pedig könyv útján importálódott-e, azt bizonyítani nehéz dolog lenne. Komolyan le kell számolnunk *Thienemann Tivadar* gondolatával, mely szerint sok mondai, illetőleg legendáris anyag prédikációk útján jutott a nép közé. Tény, középkori s későbbi prédikátoraink gyakran használták az elbeszélések közbeszövését a szentbeszéd élénkítésére. De mégis inkább legendákat mondtak el a szószékről, mint mondákat. Ez utóbbiak — valószínűbbnek tartom — inkább népkönyvekből származtak át a nép gondolatvilágába, mely aztán ezeket képzelőtehetsége szerint kiszínezte s átalakította.

Mindezekután a nagyfalvi bolygó vadászról szóló monda egy pogány és egy keresztény részből áll s ez utóbbinak második fele a nagyfalvi nép alkotása. Hogy mikor és mily úton került e monda hozzánk, pontosan megmondani nem tudjuk.

Dr. Schwartz Elemér.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Kálmány Lajos halála.

Rövid napihír jelentette 1919 karácsonya táján a fővárosi lapokban, hogy *Kálmány Lajos*, a szegedi tudós pap december 6-án meghalt Szegeden, a melynek társadalma nagy részvét mellett temette el. Az akkori viszonyok közt hetekbe került, míg a franciák-megszállotta Szegedről a hír Budapestre ért.

A hírből a halál, sajnos, igaz volt, de a nagy részvét nem. December 7-én, vásárnap délután temették a „nótás papot“, de néhány rokonát nem számítva, a papon, kántoron kívül az úgynevezett társadalmat csak három író-ember képviselte a koporsó körül. Nádtetejű félház tenyérnyi udvaráról volt a temetés, zuhogó

esőben; a koporsótól öt lépésre szemétdomb; rothadt kukoricaszárból ágyazva padló a sárba, hogy a halottvivők ne káromkodjanak olyan nagyon, mikor a koporsót kiviszik az utcára; a nyitott kapuban két öreg asszony, rongyos kolduskák, sopánkodnak a világ folyásán s azt mondja az egyik:

— Tudja lelköm, ha legalább korelát, vagy valami dögvészödelmet adna már az a fölségös úristen, hogy halottmosogatónak elvöhetné magát az embör valamőre . . .

Tudós, a kinek egész életében a néplelekben való áskálás volt a mestersege, soha stílusosabb környezetben nem hagyta még el a világot, mint Kálmány Lajos. Diszörséget azoknak a keserősége szolgáltatott az utolsó úthoz, a kik tudták, hogy mekkora értékeket jutalmazott ebben a díztelen végben a magyar élet.

Igazságtalan dolog volna azonban csak a magyar életet tenni felelőssé Kálmány Lajos tragikus sorsáért, a miről talán most esik először szó a nyilvánosság előtt. Azok közé az emberek közé tartozott, a kiket már a természetük eljegyez a keserőségekkel s a kik az élet napos-oldalán is esőben járnak. Ha azután a külső körülmények is ellenük szegülnek, kálvária-járássá válik az egész életük.

A huszonhárom éves pécskai káplán 1875-ben inkább ösztöne, mint tanulmányai alapján kezdte a néphagyományokat gyűjteni s két év múlva már ki is adta első hatalmas gyűjteményét, a *Koszorúk*-at. Közben káplánkodott Csanád-Apácán is, Battonyán is s akkora gyakorlatot szerzett a gyűjtésben, hogy mikor 1878 derekán haza került Szegedre a Rókus-templom káplánjának, alig félév alatt jóformán az egész anyagát összegyűjtötte *Szeged népe* első kötetének, Ős-Szeged népköltésének. Ez a kötet — Tisza Lajos kormánybiztosnak ajánlva — Szeged város költségén jelent meg. A maga kápláni fizetésén ugyan ki nem bírta volna adni: 200 pengője volt egy esztendőre s annak is más rendeltetése volt. Az árvíz elvitte a könyvtárát s ennek a pótlására kuporgatta össze minden garasát.

1880 elején már otthagyta Szegedet és a torontáli Szajánba megy káplánnak, 1880 végén már Törökbecsén van. Nem tud sokáig egy helyben maradni, szerencséjére az alföldi folklornak, de nagy kárára magának. Nagytermészetű, nyers-nyakas ember hírébe keveredik, a ki nem sokat ad se szolgabíróra, se tanfelügyelőre, ha magát külön embernek érzi náluk. Furesálják, hogy pap létére eljár a parasztlakodalmakra, dugott bálókra, kukoricafosztókákra s örökösen kántaltatja az embereket. Beszéli, hogy egyszer, mikor a tanfelügyelő hospitált nála, a hitoktató úr Dávid király felül vallatta a gyereket.

— No, aztán miben jelösködött ez a Dávid király?

— Igön szép nótákat tudott cimbalmozni.

— Hát aztán te tudnál-e olyan szép nótát?

— Még szöbbit is, — vigyorodott el a gyerek.

— No hát mondd el hamar a nagyságos tanfelügyelő úrnak!

S a tisztelendő úr, a kinek nevetett a szeme az örömtől, míg a síheder elkornyikált valami ősi balladát, sehogy se tudta megérteni, hogy a nagyságos tanfelügyelő úr mért ráncolja össze a szemöldökét és mért fordul ki az iskolából köszönés nélkül.

Följelentették Kálmányt a püspöknek is, hogy mindenféle trágár verseket mondat a gyerekekkel s még le is írja a szemérmertlenségeket és cukrot ígér

annak, a ki valami újat tud mondani. A püspök megszidta, a közigazgatási bizottság megintette s hányták-vetették egyik faluból a másikba. 1881-től 1891-ig Apátfalván, Szőregen, Csanádpalotán, Kovácsházán, Csókán, Magyar-Szent-Mártonban paposkodott, de csak nem javult meg sehol se. Mindenütt a néppel fűjt egy követ, a melynek egyre jobban magára szedte a szokásait is. Egyszer — kevés jóbarátja közül az egyik, Várossy Gyula, maga is pap és író meséli ezt — nagyon ráestellett a cserény körül, a hol pásztornótákat jegyezgetett. Fáztak is már, be is sötétedett, abba kellett hagyni a munkát.

— Ejnye, ejnye, — dörmögött Kálmány — nem gyujthatnánk egy kis tüzet?

— Hacsak nem lopunk egy kis fát, — vélekszik csöndesen a pásztor, — ott a tanya mellett van egy kazal rözse.

— Hm, hát te szoktál? nézett rá Kálmány. — Én még eddig nem szoktam, de most mögpróbálom.

S kisvártatva ropogott a rözsetűz, piros fényében danolt a pásztor és Lajos pap éjfélig róttá a sorokat.

Igy készült el 1882-ben *Szeged népe* második kötete, a Temesköz népköltése s 1891-ben a harmadik, Szeged vidéke népköltése. Közben az Akadémia nyelv- és széptudományi értekezései közt megjelent a *Boldogasszony, ősvallásunk isten-asszonya* és a *Mythologiai nyomok*, utóbbi németül is, az Ethnol. Mittheilungenben. A Kálmány Lajos neve kezdett jóhangzású lenni. Könyveiről a lapok magasztaló tárcákat írtak — a soronként fizetett reklám még akkor nem volt divatban — Hunfalvy Pál buzdító leveleket írt neki, Gyulai Pál figyelemre méltatta és azt kötötte a lelkére, hogy soha ne állítson olyant, a mit bizonyítani nem tud, Ipolyi és Abafi annyira értékelték, hogy kéziratos gyűjteményeiket vele nézették át, állandó jóakarója, Szentkláray Jenő már a Kisfaludy-társasági, sőt az akadémiai tagság reményét is megcsillantja előtte s a nagylendületűnek indult élet ekkor félrecsuszott egy apró kavicsra.

1891-ben megüresedett a szeged-rókusi plebánosi állás, mivel *Ivánkovics* Jánosból, a ki később mint rozsnyói püspök fatális körülmények közt végezte életét, követet csináltak a hivei, elejtven érte addigi képviselőjüket, *Herman Ottót*. Kálmány Lajos azt gondolta, hogyha ő az Akadémiának jó arra, hogy a könyveit kiadja, akkor rókusi plebánosnak is jó lesz. Beadta a kérvényét és elmondta benne, hogy Szeged népköltészeti emlékeinek megmentésével mekkora szolgálatot tett ő a városának és mennyit tehet akkor, ha gondtalan kenyeret és állandó födelet biztosít neki a szülőváros. Ezen persze mosolyogtak a város akkori atyjai. A folklort még akkor hírből se ismerték, ellenben Kálmányt annál jobban ismerték a hírből. Tudván róla, hogy összeférhetetlen, hőresögös természetű paraszt-pap, a ki nem ért a magakelletéshez és az úri szokásokhoz. Aztán némiképp hazaárulásban is ludas volt. Olyasmit állított, hogy a szegedi magyarság nem éppen keveretlen magyarság, van abban kun is, török is, tót is, rác is, görög is, dalmát is. Így játszott össze minden abban, hogy Kálmány Lajos csak egy-két voksot kapott a papválasztáson, néhány lateiner-emberét, a kik nagy értékeivel tisztában voltak.

Kálmány Lajosnak ez a kudarc megmérgezte az egész életét. Az amúgy is indulatos természetű ember rettenetes dühvel hagyta el Szegedet és azzal az el-

határozással, hogy képpel se fordul többet felé. Kilépett a szegedi Dugonics-társaságból is, hogy még ez a szál se kösse a meggyűlött városhoz. Németelemerre került segédlelkésznek s onnan nevezte ki püspöke Csanádpalotára plebánosnak 1894-ben. Hányatott élete itt nyugvó-pontra jutott, viszont irodalmi munkásságában korán szünet kezdődött. 1893-ban három rendkívül becses tanulmányát publikálja, a *Gyermekjlesztők és rablók*-at, *A csillagok nyelvahagyományainkban* címűt és a *Világunk alakulásai*-t, de erre a nagy termékenységre húsz évi meddőség következik, legalább látszólag. Nem mondhatni azonban, hogy élvezi a plebánosi otiumot. Hivatala elég munkát ad neki, mivel káplánt takarékoságból nem tart. Gazdálkodik is, de még többet pörösködik. A szolgabírókkal örökön hadilábon áll, egyszer rágalmazási és izgatási pörbe is keveredik. Dessewffy püspök, a ki sokra becsüli benne a tudóst, jó egypárszor kirántja a hinárból, a mibe nehéz természete mindig újra belekeveri. Sándor püspök utódai azonban nem ilyen elnézőek. Többször megintik Lajos papot, a ki azonban úgy érzi, hogy neki van igaza és jussa védelmében szembeszáll mindenkivel, annál inkább, mert nagyszerűen érti az egyházjogot. Az örökös perpatvarkodás azonban a fizikumát is megviseli a hatalmas termetű, vérbő, italkedvelő embernek s 1908-ban jobb oldalát megüti a szél. A mikor súlyos betegségéből valamennyire fölépült, püspöke nyugdíjba küldte s így került vissza 1909-ben Szegedre és így került vissza a folklorhoz is.

Az utóbbihoz tulajdonkép nem is vált hűtlenné soha. A csanádpalotai évek az állandó gyűjtés mellett az állandó tanulás évei is voltak. Ő mint ethnographus előkészület nélkül kezdte a pályáját, az elméleti készültséget azután szerezte meg hozzá, bár úgy tett, mintha erre nem sokat adna. Egy néhány évvel ezelőtt írt levelében — a melyet alighanem Berze Nagy Jánoshoz intézett, a fogalmazványban nem talállok nevet — olvasom a következő sorokat:

„Ha ön a F. F. C.-ban jegyzéket akar készíteni a mesevariánsokról, nem szabad megfélekednie a magyar sajtáságokról, nem szabad utánzónak lennie ott, hol nagyon is szembetűnő az idegen meséktől való eltérés. Néhányra majd a jövő évben megjelenendő gyűjteményemben én is rámutatok, de *én ilyesmivel csak akkor foglalkozom, ha ki nem térhetek előle, nekem a főfeladatam a gyűjtés*. Mig más lefirkál értéktelen darabokat, én első hallásra megmondom, hogy megvan-e s van-e olyan sajtásága, a melyért érdemes lejegyezni. Újabban pár száz mesefélénél csak egyet hibáztam el, betegségem előtt ezt se tettem volna.“

E jogos önérzettel írt sorok bizonyítják, hogy Kálmány tisztában volt vele, mi az ő hivatása elsősorban. Páratlan érdemű és rendkívül szerencséskezű gyűjtője volt az alföldi magyarság hagyományainak, de beletanult az anyaga tudományos feldolgozásába is. Nemcsak intuitiója volt, hanem módszeres tanultsága is. Sokat olvasott és mindig ceruzával a kezében. Csanádpalotai éveire esik a németnyelvű folklóre-gyűjtemények áttanulmányozása, a mi eleinte nehezen mehetett neki, mert kezdetben nagyon közönséges szók vannak aláhúzva jelentésük szótári kikeresése végett. Jó néhány száz könyve közt tán egyetlen egy sincs, a melyben jegyzetei ne volnának.

Szegedi évei az állandó munka jegyében teltek el, a miben nagy része volt *Sebestyén* Gyula dr.-nak, a ki igyekezett őt minél szorosabban a Magyar Néprajzi

Társasághoz fűzni és leveleiben szinte becézte gyöngéd szeretetével az öreg urat Munkakedve fölébredésére sokat tett az a föltétlen tekintély, a melyben tudománya fiatalabb magyar művelői előtt állott, a kik vitás kérdésekben sűrűn kikérték a véleményét. Büszke volt arra a megbízásra, a melyet az Ipolyi-féle mesegyűjtemény összeállítására a Kisfaludy-Társaságtól kapott és boldoggá tette az az ünneplés, a melyben a *Hagyományok* megjelenése alkalmával a Néprijzi Társaság és az Ethnographia részesítette.

Ezt azonban csak néhányunk előtt árulta el, a kikkel néha szóba állt. Különben Diogenes életét élte Szegeden, a hol nagyon kevesen ismerték, bár sokan megfordultak utána az utcán, — hihetetlenül elhanyagolt megjelenéseért. Azonban nem vette semmibe az embereket, nem érintkezett senkivel, még a rokonságával sem és lakását csak azért hagyta el nagyritkán, hogy valaminek utána nézzen a Somogyi-könyvtárban. Levelezni azonban állandóan levelezett tanyai és falusi magyarokkal, noha szélütöttsége miatt nagyon nehezebbre esett az írás s éveken keresztül diktálva volt kénytelen dolgozni. Gyűjtői lelkiismeretessége példájául idézem a következő sorokat egy 1916-iki levéléből, a melyet valami Kovács nevű ismerőséhez intézett:

„Tisztelt Kovács úr, tudatom önnel, hogy még nem hagytam itt ezt a veszedő világot, hanem a nótákat látom el jegyzetekkel. Az „Egy bujdosó szegény legény“ kezdetűt öntől szereztem s most már nem tudom, az utolsó versszakban („Ez éneket oly időben szerzek“) szerzek, vagy szerzém, vagy szerzem kell-e, melyik az odaváló szó. Továbbá az utolsó sorban „a jó isten vezérelje, vagy vezéreljen?“

Ugyancsak ebből az időtájból való egy levele, a melyet az *Est* könyvosztályához írt, a mikor az a *Hagyományok* két kötetét megrendelte nála.

„Meg fogják önök rendelni a III. kötetet is“ — írja — „mert az kiválóan érdekes adatokat fog tartalmazni, többi közt: 1217-ből, a keresztes hadjáratból eredő hadiéneket, mely nem is a hazában kelt; 1444-ből való toborzódalt a várnai csatára; ismeretlen típusú balladákat, gyönyörű Rákóczi-mondát szakszerű értekezéssel, a melyből mindenki meggyőződhetik, hogy Rákóczi búcsúja, melyet Thaly közölt, a XIX. századból eredt, mikor már Büchner tanításai nálunk is kezdtek terjedni s a műdal szerzője tudott a Nirvánáról is.“

... Az *Est* könyvosztálya azonban már nem fogja megrendelni a *Hagyományok* harmadik kötetét: Kálmány Lajos neve mellé deleaturt írt a halál, az élet nem nagyon logikus korrektora. Pár heti könnyű betegeskedés után csöndesen átszenderült a másvilágra az öreg pap, a kinek a szemét nem fogta le senki, mert nem volt senkije. Még csak takarítót se tartott, mert az ő lakása valószínűleg nem volt takarítva attól a naptól kezdve, hogy beleköltözött.

Nincs fantázia, a mely elképzelhetné azt az elhagyatottságot, a melynek közepette a legnagyobb magyar folklorista utolsó éveit leélte. A mikor én a temetés után az irodalmi hagyaték megmentése végett megjelentem a lakáson, a könyvek, a kéziratok térdig borították a két szoba padlóját és a konyhát. De könyvek és írárok heverték a szekrények tetején is, az ágy alatt is, a kanapé alatt is, szalmatörök és fosztott toll közt s a mi könyvkedvelő teremtese van a jó istennek a könyvskorpió és a patkány közt, az mind otthagya a nyomát. Volt

könyv, a melynek csak a tábláját hagyta meg a pocok és volt könyv, a melynek nyolc ívét tizenkét helyről szedtük össze. És csodálatos dolog, hogy Kálmány Lajos mindent meg tudott találni ebben a vad rendetlenségben, a melybe önként száműzte magát az emberi társaságból.

Két önzetlen társammal, Szalay József dr. kerületi főkapitány és Cs. Sebestyén Károly tanár úrral és két könyvtárnokjával három nap dolgoztunk estétől reggelig a dohos és kiszellőztethetetlenül pipabűzös szobákban, míg valamennyire szerbe-számba szedtük a hagyatékot, a mely sokkal gazdagabbnak bizonyult, mint a mennyit vártunk. A kulturpalotában hetek munkájával összekerültek az egymáshoz tartozó könyvdarabok és nagyértékű folklorisztikai könyvtár lett belőlük; előkerültek a magyar tudományos élet vezetőalakjaitól Kálmány Lajoshoz intézett levelek, köztük még a hetvenes évekből valók is, Kálmány Lajos levélfogalmazványaival együtt és becses adalékokat nyújtanak megírandó életrajzához; és végre előkerült Kálmány Lajosnak vagy tíz nagy fasciculust kitevő tömérdek kézírata, jegyzete, köztük nyilván sok kiadatlan is, egy irdatlan rengeteg, a mely évekre dolgot fog adni kimeskereső kezeknek. Az örökösök, Kálmány Lajos testvérének, Ferencnek gyermekei a kéziratokat nagylelkűen a Nemzeti Múzeumnak, a könyveket és leveleket a szegedi Somogyi-könyvtárnak engedték át. Mindkét intézet hálája fogja megőrizni a „nótás pap“ emlékezetét, a kinek helyét a magyar ethnographia történetében hivatott kezek fogják megszabni. E soroknak nem volt más célja, mint a végső tiszteletet megadni egy kialudt fényes magyar tehetségnek és följegyezni egy-két adatot az érdekes egyéniségű emberről, a melyek talán a tudóst is magyarázzák.

Szeged.

Móra Ferenc.

*

Bibliographia Kálmány Lajos munkásságáról.

Önálló művek: 1. Koszorúk az altöld vadvirágaiból, köti — I. és II. k. Arad, Réthy Lipót nyomd. 1877. 78. — 2. Szeged népe. I. k. Ós-Szeged népköltése. Arad, Réthy Lipót 1881. II. k. Temesköz népköltése, u. o. 1882. III. k. Szeged vidéke népköltése. Szeged, Bába Sándor nyomd. 1891. — 3. Boldogasszony ősvallásunk istenasszonya. (Akadem. Értek. XII. 9. sz. 1885.) Németül: Wliskoeki, Aus d. Volksleb. der Magyaren. 1893. — 4. Mythologiai nyomok a magyar nép nyelvében és szokásaiban. A hold hagyományainkban. (U. o. 1887. XIV. 5. sz.) Németül: Ethnolog. Mittheilungen. 1891. — 5. Gyermekekijesztők és rablók nyelvahagyományainkban. (Ethnogr. 1893.) — 6. A csillagok nyelvahagyományainkban. Néprajzi tanulmány. Szeged, 1893. Németül: Krauss Urquelle 1894. évf. — 7. Világunk alakulásai nyelvahagyományainkban. Szeged. 1893. Németül: Ethnol. Mittheil. és Wliskoekinál (l. fönt). — 8. Hagyományok. Mesék és rokonneműek. Gyűjtötte és jegyzetekkel ellátta — I. k. Kiadja a Néphagyományokat Gyűjtő Társaság. Nyom. Vácson 1914. II. k. Borbély Mihály mondása után leírta és jegyz. ellátta K. L. Nyom. Szegeden é. n. (1915.)

Czikkei a Temesi Lapokban, Szegedi Híradóban és Nyelvőrben 1875—1890.; Figyelőben 1876. XVIII. 85.; Pesti Napló 1881. 75. sz.; Alföld 1882. (Lakodalmi népszokások Temesközben); Szegedi Híradó 1883.; Szegedi Napló 1883.; Koszorú 1883.; Ethnogr. II., IV., VI., XXII—XXIX-ig minden évfolyamban.

Alnevei: Szegedi Kálmán, Szőregi (1875-től a Szegedi Híradóban és a Magyar Nyelvőrben).

Róla: Pesti Napló, 1881. 75. sz.; Kisslingstein könyvészet. Magyar könyvészet 1891., 1893.; Ország-Világ 1893. 16. sz.; Szegedi Napló 1893. 92. sz.; Irod. tört. közlem. 1896.; Berze Nagy János az Ethnogr.-ban 1915.; Solymossy Sándor az Irod. tört.-ben 1915. évf.-ban.; id. Szinnyi József: „Magyar írók élete és munkái“ repertóriumában alphabetikus helyén.

A Toldi-monda és a lovageposzok rokonságához.

Az újabb Toldi-kutatás mindinkább szétboncolta a mondát s kimutatta sok elemnek nyugati származását. Előbb Riedl Frigyes mutatott rá a csónak-jelenet és a szigeti párbaj rokonságára a Tristan-eposz hasonló indítékával, mely neki Bédier: „Le roman de Tristan et Isolde“ c. könyvének olvasása alkalmával feltűnt. (A m. irod. tört. a XVI. sz.-ban. Könyom. ívek. 1907. 38. 44—45.) Majd Solymossy Sándor 1913-ban a Parcival-elemekről tartott előadást a Néprajzi Társaságban (Ethn. 1913. 374.); egy utóbbi tanulmányában (A Toldi-mondához, Ethn. 1918.) apróra kimutatja, hogy a Toldi-monda Ilosvai-féle fogalmazásának tizenkét lényeges inditéka a nyugati lovag-epikából való, s így a 404 sorra terjedő emlékünknél majd egyharmadának nyugati eredetét derítette ki. Akadémiai székhelyében (1920. jan.) pedig már a többinek jövevényvoltát is bizonyította.

Történeti szempontból érdekes, hogy ezek az egyezések már szinte hetven esztendővel ezelőtt szemébe ötlöttek egy irodalmi emberünknek, a kire sem Riedl, sem Solymossy, sem többi Toldi-kutatónk nem gondolt s alig is gondolhatott, annyira eldugott helyen jelentek meg észrevételei. Ez az író pedig nem más, mint *Kertbeny Károly*, a sokat megmosolygott s általában érdeme szerint eléggé nem becsült fordítónk, a ki talán kissé döcögös és néha mulatságos félreértésekkel diszelgő fordításokkal, de annál lángolóbb lelkesedéssel terjesztette a külföldön Petőfit, Aranyt s irodalmunk aranykorának műveit és ismeretüket s a kinek előszavaiban, jegyzeteiben a józanul ítélő irodalomtörténész még ma is nem egy értékes adatot találhat. Arany Toldiját 1851-ben bocsátja a német közönség elé (Erzählende Dichtungen von Arany. I. Toldi. Leipzig). Ennek a fordításnak jegyzeteiben szól a monda Parcival- és Tristan-rokonságáról (183—184. l.). Célszerűnek látom e rövid utalásokat szoros fordításban szöveg szerint is közölni, hogy belőlük Kertbeny felismerései, de félreértései is kitünjenek.

„Jegyzet az első énekhez. A mikor Toldi Miklós, bátyjától szándékosan kietlen magányban fölneveltetve s ezért a külvilágot nem ismerve, megnevezhetetlen sóvárgásnak adja oda magát s a szabad mezőn állva, hirtelen elvonulni lát maga előtt lovagokat s a külvilág pompáját, s az idegenek meghívják, hogy ne maradjon a pusztán, hanem lovagoljon velük világgá és keressen kalandokat; — mind ez élénken emlékeztet Wolfram von Eschenbach *Parzival*-jának harmadik fejezetére, hol Parzival is — itt azonban a lovagokat gyűlölő anyjától — vadonban neveltetik s egy nap Gabilot lován madarászaton kóborolván, hirtelen fényes lovagesapatokat lát lovon maga előtt elvonulni, s őt Karnachkarnanz — mint Toldit a nádor — felszólítja, kövesse őt Artusz király udvarába s legyen maga is lovaggá. Mind a két kép leleménye vonzó és eleven.“

„Jegyzet a tizenegyedik énekhez. Az Ilosvaiból való jelige, mely ennek az éneknek élén áll, bizonyítja, hogy a csehnek kérdésére „mért löki vissza Miklós a csónakot a Dunába?“, a felelet, melyet a kérdező kap: „Meg kell ma itt halni tudod egyikünknek, nem szükség a hajó oztán holt embernek“; — magától Ilosvaitól származik s nem Arany leleménye.

Gottfried von Strassburg „Tristan és Izolde“-jában, Tristan és Morold párviadalának leírásában pedig hasonló olvasható a 6793—6810. versben (Hagen kiadása szerint):

„und als er us ze stade gestiez,
sie schiffelin er vlieszen liez

— — — — —
nu was ouch Mòrolt iesâ dâ:

— „sag an“ sprach er, „waz diutet daz
durch welchen list od umbe waz

hastu daz schif ous lâzen gân?“ —

— „daz han ich umbe daz getan;

hie ist ein schif und zwene man

und ist auch da kein zwivel an,

belibend die nicht beide hin,

daz aber benamen ir einer in

uf diesem werde tot beliget,

so hat auch jener, der da gesiget

an diseme einen schiffe gnouc

dasz dich da her zem werde trouc.“

(s midõn partra ért, elbocsátotta csónakát — — Morolt is már ott volt s így szólt: „Mondd, mit jelent ez, milyen esellel s miért tetted, hogy a hajót elbocsátottad?“ — „Ezt azért tettem, mert itt egy hajó van s két bajnok s nincs kétség benne, hogy nem marad meg mind a kettő, hanem hogy egyikük holtan marad ezen a szigeten; a győzőnek elég lesz az az egy hajó is, mely téged erre a szigetre hozott“.)

Gottfried művét 1210 körül költötte, Ilosvai a magáét 1574 táján, Vajon nem tehetõ-e fel a német hõsköltészet közvetlen hatása a magyaroknak képzeletére? Ez az adat egyszersmind egygyel több volna annak a nézetnek bizonyítására, hogy Gottfried művét az utódok nemcsak a régiségkedvelés viszketegébõl tartották olyan kiválónak, hanem hogy a kortársak elõtt sem lehetett kevésbé ismert.“

Kertbeny észrevételei, mint a Toldi-monda nemzetközi kapcsolatainak elsõ fölismerése, mindenesetre megérdemlik, hogy a mondanakutató és az irodalomtudomány, ha másért nem, történeti érdekük miatt, számba vegye õket.

Tolnai Vilmos.

A hamis tanu tárgyköréhez. Mikor 1918 végén a románok Erdélyt megszállták, a székhelyeknek egy küldöttsége fennjárt Budapesten tanácsért, mitévõk legyenek; mert földjüket elhagyni nem akarják, a románoktól követelt hûségi fogadalmat sem akarják letenni. Budapesten azt a tanácsot adták nekik (hogy ki, nem tudták megmondani): tegyenek szívükre egy zacskó földet s arra téve kezüket, fogadjanak hûséget. Az atyafiak állítólag megfogadták a tanácsot és sok ezren úgy tették le a hûségi fogadalmat.

T. V.

Kám, a húnok itala. *Priskos Rhetor* követi jelentésében ezt írja: „falunként szolgáltattak számunkra eleséget, étel helyett kölest, bor helyett pedig a honiasan *méd* nevezetű italt. Kaptak a bennünket kísérő szolgák is kölest, kik árpából készült italt is kaptak, melyet a barbárok *kám*-nak neveznek“. (Szabó Károly ford. Új Magy. Múzeum I. 560., 1850—51.) Az eredeti görög szövegben: „*κᾶμον οἱ βάρβαροι καλοῦσιν αὐτό.*“ (Corp. Script. Hist. Byzant. I. 183. Bonn, 1829.) E helyhez Szabó Károly ezt a megjegyzést fûzi: „Az árpából készült ital, tulajdonkép ser, *kám* neve nincs már meg nyelvünkben“; õ tudniillik még teljesen vallja a hún s a magyar nemzet azonosságát, ennél fogva a nyelv egyezését is. Thierry Amadé Attiláról írt könyvében (*Histoire d'Attila et de ses successeurs*. 1856. I. 90.) így írja át szabadon Priskos helyét: „Leur nourriture, durant la route, se composa principalement de millet fourni par la population sur la demande des guides, et de deux espèces de boissons fermentées, l'une appelée

médos, qui n'était autre chose que de l'hydromel; l'autre fabriquée avec de l'orge et que les Huns nommaient *camos*"; jegyzetben így magyarázza: „*Coumiss* est le nom sous lequel les Tartares désignent le lait de jument fermenté, leur boisson ordinaire“. Szabó Károly Thierry könyvének fordításában (Attila, 1855, 71. l. és 1865, 78. l.) a jegyzetet is átülteti: „Thierry megjegyzése szerint *kumis*-nak (*Coumiss*) nevezik a tatárok megforrt lótejéből készült bizonyos italukat“. Érdekes, hogy sem Thierry, sem Szabó Károly nem veszik tekintetbe azt a lényeges különbséget, hogy Priskos határozottan *árpából* készült italnak mondja a *Kamos*-t, a tatár *kumis* pedig erjesztett kancatej; a két szónak némi hasonlatossága viszi erre őket, holott a töszótagbeli *a* és *u* nem azonosítható.

Arany több helyen is szól ez italról a hún vagy az ősmagyar élet rajzában.

Boza italt *kám*-ot bort is vele bőven,
Dús lakomák lelkét emelik tömlőben.

(Bud. Hal. V. 35.)

Csak Bulesu vezér ül hitvány kupa mellett,
Borital ujsága öneki nem kellett:
Apám, nagyapám élt *Kabala tejével*:
Burján leviért, mond, azt nem hagyom én el.

(Bud. Hal. VIII. 10.)

Ott *kancatej*nél, mely borra megerjed,
Harsáuy mulatság nyers lármája gerjed.

(A tetétleni halmon 16.)

(Vö. még Csabához előhang; Csaba királyfi, másod. dolg. II. 19.; utolsó dolg. II. 34.)

Így az a nézet alakult ki, hogy a *kám* csakugyan hún ital, neve pedig — a bizonytalan görög átírásban ránkmaradt tulajdonneveket kivéve — a hún nyelv egyetlen ránk maradt szava. Magam is föltételelesen így vélekedtem. (MNY 5: 221.)

A másik *μέδος* (méd, méhsör) nevű ital nevét, már Thierry is (id. h.) a német *meth*, angol *mead*: hydromel szóval azonosítja, melynek egész családja indogermán, szanszkrit és ó-iráni *madhu*, gör. *μέθυ*, ó-szláv *medŭ* stb. Itt legfeljebb az kelthet kételyt, hogy Priskos szerint: „ὁ μέδος ἐπιχωρίως καλοῦμενος“ azaz: „a hogy *házi*asan vagy *otthoni*asan, *hazai módon* nevezik“. Ezt lehetne a húnokra is vonatkoztatni, de arra is, hogy Priskos a maga hazájára érti; ha pedig a húnokra érti, akkor sem hún szó, hanem valamely germán törzstől, gótól való kölcsönvétel.

Nem régiben aztán Priskosnak azt a latin fordítását olvastam, melyet Bél Mátyás az Adparatusban 1745. kiadott. Az élesszemű Bél ezt jegyzi meg a *kám* szóhoz (41. l.): „Csodálkozom, hogy Priskos ezt a szót barbárnak mondja, pedig ez az ital aligha lehetett ismeretlen Constantinápolyban, hiszen a római törvényben is szó van róla“, és Du Cange szótárából egész csomó adatot idéz Ulpianuson, a K. u. 200 körül élt jogtudóson kezdve hosszú soron végig. „*Camum . . . potus factus ex hordeo, et aliis rebus calidis, uti sunt Zingiber, et alia, quae ponuntur in testaceis parvis, bene obturatis, et cum aperiuntur, salit in altum et vocatur cerevisia*“. Az ember ebben a jól ledugaszolt edényekben tartott, bontáskor kihabzó italban rögtön a sörre ismer, melyet az angolok ma is gyömbérrel

szeretnek fűszerezni. Walde latin etymologiai szótára (2. kiad.) pedig arról világosít fel, hogy a szó a latinban pannoniai ó-kelta jövevény. Világos, hogy a sörnek ezzel a fajával a húnok szintén Pannoniában ösmerkedtek meg, mint a *méd*-del, s a fogalommal a szót is átvették. Éppen nem szükséges, hogy a szót Bizáncban is ismerték legyen; csakis így mondhatta Priskos *barbár*, azaz *hún* szónak.

Ezzel aztán az utolsó hún közszó is buboréknak bizonyult s a hún-magyar rokonságnak végső nyelvi kapcsolata is elszakadt.

Tolnai Vilmos.

Karthago-féle birtokszerzési mondák. Az Ethnographia egyik kötetében (15:47, 233) három család (Makray, Eösy és Deák Balázs: Szent László nemesei) ősi birtokának eredetéről szóló mondáját olvashatjuk, mely indítékaiban azonos a Dido-féle Karthago-mondával. Az Új Magyar Múzeum II. évfolyamában 1. köt. 769. sk. II.) *Karcsay G.* (= Csaplár Benedek), a csallóközi *Dercsika* (*Dericska*) községről közöl hasonló mondát. A község eredeti neve *Bél Mátyás* szerint: „Györgysoka, vitiose postea Dörcsika, seu Dercsika.“ (Notitia II. 246.) *Karcsay* a mondát „a hagyományos előadás szerint híven“ közli s így adja elő: „Dericskának, mely még a mult századi [XVIII. sz.] iratokban Gyersoka néven találtatik, keletkeztét a néphagyomány ekképen adja elő: Hajdan még inkább, mint most lát s mocsár-lepte vidék volt e környék; kedves emlékezetű Mátyás királyunknak kedvenc vadászhelye, mint általában az egész Csallóköz gyakorta látogatott mulatási tanyája. Egykor ily vadászatban fölöttébb elfáradván népszerű királyunk, bosszankodással fakadt ki e nehezen megjárható tájék alkalmatlansága ellen hű lovása Erős György előtt, mire meghitt kísérelője szerény kérelemkép csak akkora darabot kért ajándékol a haszontalannak mondott területből, mennyit fakó lován megkerülhet addig, míg őfelsége rövid ebédjét végezni. Kívánata teljesült az idő s hely pontos kiszámításának föltétele alatt. Erős György megindulván fakó lován lehető gyors ügetés közben rongyokká tépte vörös palástját, annak foszlányaival jelezte ki a megkerült tér határait, s eszes számíttással épen kellő pontban termett ott ebédjét végezte királya mellett a maig is Mézeshalomnak nevezett dombon, melyről körútja a kedélyes fejedelem által is szemléltetett¹. Megjárt útesapásáról a vörös foltok is tanuskodván, a király fejcsóválva így fejezi ki ügyessége feletti meglepetését: „*György! sok a.*“ S e kifejezés lön a megígért s a meg is adott birtok neve. Az ott megtelepült Erős György hét örököszt hagyott maga után, hat fiút, egy leányt, ugyanannyi öcsesalád törzsét, kiknek hagyományos neveik: Vida, Szemes, Szakáll, Fekete, Ábrahám, Jakab — e két utóbbinak régen magva szakadt — az egyetlen leány neve volt Berta, kit valami Pálfi nevű vett nőül, s valamint a fiak, úgy ez is két telket öröklött.“

Nyilvánvaló, hogy itt több elemből álló, összetett mondával van dolgunk, 1. helynévmagyarázó monda;² 2. birtokszerzési monda, mely valamennyi eddig közölt változat közül legközelebb áll a Dido-féle mondához, a szíjakra hasított marhabőr t. i., mint határjelző, itt világosan megvan a foszlányokra hasított vörös

¹ Ez a domb a *sátorhalom* mondacsoportba tartozik; l. Ethn. 29:133.

² Már Bél M. idézett helyén is: György sok a, idest Georgi multa sunt, quae rogitas.

palástban; ez a többiből teljesen hiányzik; 3. a leendő birtoknak körüljárása, illetőleg körüllovaglása; 4. a birtokszerző és gyermekei, mint családalapítók; a mondai hetes szám itt megegyezik a Mic-ban mondával.¹

Evvel kapcsolatban emlitem még, hogy Karcsay ugyan e cikkében a csallóközi *Várkony* helynévmagyarázó mondáját is közli: „Várkony helység nevét úgy adja elő a hagyomány: oda telepítettén Kuthen kún király, midőn egykor kocsizás alkalmával kocsikerékszege kiesvén már a felfordulás veszélyében forgott, egy *Omode* nevű lakos tartá meg kerekét tengelyében s harsányan kiáltá a kún kocsisnak: „*Várj kún*“ Segélye jutalmául a helyütt nagy birtok adományt nyert, s életmentő szava a helység nevévé vált emberséges tette emlékezetére; tőle származott a nem rég kihalt Amade család . . .“ A kerékszeg kiesése, a kerék megtartása s evvel a király megmentése s a földbirtok, mint jutalom, ezt a mondát a Deák Balázs-monda (Szent László nemesei) rokonává teszi (Ethn. 15 : 233); de nincs meg benne a körüllovaglással megjelölt birtok indítéka, mely a Deák Balázs-mondában úgy látszik utólagos járuléka.

Milyen hasznos volna régi forrásaink, könyveink, folyóirataink valamennyi mondáját és hagyományát jegyzékbe szedni, összegyűjteni, mint Réső Ensel Sándor kísérelte meg a népszokásokkal (1866), hogy a Grimm-testvérek *Deutsche Sagen* c. kötetét s más hasonló munkát ne is említsek.

Tolnai Vilmos.

Schwank : trufa. A német *Schwank*-ra tudtommal nem volt eddig megállapodott műszavunk. Az *adoma* nem azonos vele, a mint az *anekdota* sem. Erről a szó magyar megalkotója Erdélyi János ezeket írja: „Az *anekdota* vagyis mint én magyarítom: *adoma*, jár ismert egyének, megtörtént, nem történt, de megtörténhetett dolgok felől . . . csattanó végzetű, rövid, figyelmet feszítő eleven események, mit el kell tudni mondani.“ (Magy. Közmondások könyve. 1851. 447. l.) A mai fölfogás szerint, folklore-ban, irodalomtörténetben az *adoma* veleje az, hogy *jellemző* legyen, anélkül, hogy okvetlenül csattanóval végződjék, a mi közel vinné, sőt talán azonosítaná is az *éleccel*. Mindenesetre meg kell lennie benne annak, hogy ha meg nem történt is, megtörténhetett volna, vagy olaszul: *se non è vero, è ben trovato*. A *Schwank* bizonyos tekintetben rokona az *adomának*, de gerince mindig valamely olyan *esemény* (a poetika, nem a történelem szerint), mely rászédésen, becsapáson, furfangos kijátszáson, megtréfáláson alapul; termő talaja a nép lelke s ezért többnyire vaskos, sokszor durva is, de törülmetszett, eredeti voltában a néphumor pompás megnyilatkozása. *Henszlmann* (A népmese Magyarországon. M. Szépirod. Szemle. 1847. II. 82.) azt mondja róla: „*Schwank* (talán *furcsaság, bohózat*) . . . miben a népnek többnyire nem gonoszság nélkül járó kedélye és satiricus vonása jelentkezik.“ A megtréfált rendszert valamely *felsőbbrendű* egyén: állásánál, rangjánál, értelmiségénél fogva kiváló, kit az *alsóbbrendű*, együgyű lóvá tesz; szóval erősen demokratikus irányzatú műfaj. Kitűnő világirodalmi példája ennek Salamon és Markalf, a király és a paraszt, valamennyi *adomája*, melyben a bolond megnevettet bennünket a gazdája rovására. Ilyen Székely István krónikájában (LX. fejt.) „Mátyás királynak egy *trufája*“. Ez

¹ L. Irod. Közl. 28 : 3—4 (1918).

az a szó, melyet alkalmasnak tartanék a *Schwank* magyar műszavának. Nyelvi kétsége ne legyen senkinek sem, hogy a *tréfa* szónak alakváltozata; tudjuk nagyon jól, hogy ha valamely szónak két jelentése, vagy csak két jelentésárnyalata van, könnyen szétválhatnak hangalakjai is (*veres: véres, cseléd: család, habozik: habzik*); épp így, ha több hangalakja van, az egyik jelentésárnyalat lefoglalja az egyik alakot, a másik a másikat. Így bátran lefoglalhatjuk *tréfa* szónak régibb s már elavult alakját *trufá-t* a *Schwank* számára. Hogy végén csattanjon az ostor, be kell vallanom, hogy ez nem az én ötletem, hanem Arany Jánosé, a ki a *Pázmán lovag* alá, a kapcsolós könyv kéziratában ezt írta: *Egy trufa*, így is jelent meg először a Sároshy-alumban; csak a későbbi kiadásokban változtatta meg az alcímet így: *Víg ballada*. A szót Arany Székely Istvánból ismerte, a Nemzeti Könyvtárnak ugyanis, melyben a krónika megjelent, ő volt egyik vidéki „árusítója”. Arany nevében ajánlom tehát a folklóre és az irodalomtörténet művelőinek a *Schwank* magyar egyértékesséül a *trufa* szót.

Tolnai Vilmos.

A cipő mint jelkép a zsidó rítusban. A *Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums* legújabb száma (LXII, Breslau 1918, 178—185. l.) közli Ludwig Levy cikkét: *Die Schuhsymbolik im jüdischen Ritus*, a melyből azt is megtudjuk, hogy szedés közben megjelent Jacob Nacht hasonló tárgyú dolgozata: *The symbolism of the sho with special referenee to jewish sources* (*Jewish Quarterly Review* VI, 1).

L. Levy kiindul a leviratusból, melyről a Deuteronomium következőkép intézkedik: Ha valamely férfiú gyermektelenül hal el, akkor testvére vegye el az özvegyét; ha nem akarja, akkor az özvegy lehúzza sógorának cipőjét, arcába köp, fölkiált: így jár, a ki nem tartja fönn testvére házát; az ily embert „lerántott cipőjűnek” hívták (Deuter. XXV, 5—10). Az intézményes szokásnak egy esetével Rúth történetében találkozunk (Rúth IV, 7—9).

Levy úgy magyarázza ezt a jelképes eljárást, hogy a cipő a lábtól vette ezt a jelentőségét. A láb a birtoklás, a hatalom jelképe. A győző rátette lábát a legyőzöttre (pedem imponere super cervicem), a birtokló a birtokba vett földre, a férj rálépett feleségének a lábára. A lábnak ez a jelképező hatalma (itt Levy bizonyításában hézag érezhető) átment a cipőre. Ezért a vádlott meztláb járult a bírāja elé, azért járt meztláb a fogoly, a száműzött, az egyházi átoktól sujtott s ezért vetik le önként a cipőt akár a hódolat jeléül, akár gyászból vagy önsanyargatásra.

A férfiú, a ki rászolgál, hogy sógornője lehúzza a cipőjét, evvel elismerte, hogy nincs hatalma az özvegy fölött. Mivel pedig a lábnak cipőbe tétele erotikus jelképül is szolgálhat és szolgál, a cipőnek levetésével a sógor szemléltetően lemond a férji jogáról, a mely őt testvére özvegyével szemben örökségképen megillette.

H. B.

I R O D A L O M.

Magyar adalékok Antti Aarne-nak: „Az égből jött ember“-ről szóló mesetanulmányához.

A cimbeli pompás dolgozat az FFC (Folklore-Fellows Communications) 22-ik számában jelent meg.¹ Harminchat irodalmi és körülbelül harmadfél-száz népi változat alapján kutatja benne szerzőnk ez adoma ősfarmáját s a régiebb irodalmi variánsok, meg a népies elbeszélések egymáshoz való viszonyát. Az eredetet illetőleg arra az eredményre jut, hogy az elbeszélésnek egy nyugati és egy keleti formája bizonyos vonások közössége alapján ugyan határozottan megkülönböztethető, de a keleti feljegyzések gyér volta miatt teljes bizonyossággal nem lehet megállapítani, melyik ez elbeszélésformák közül a régiebb. A mi a második kérdést illeti, kétségtelen, hogy az irodalmi és a nép ajkán élő elbeszélések az idők folyamán egymásra hatással voltak; kölcsönös függésre mutat már az a körülmény is, hogy az elbeszélésnek úgy a nyugati, mint keleti területén az irodalmi variánsok a történetnek mindig ahhoz a formájához tartoznak, mely a megfelelő területen a néphagyományból is ismeretes. Mint látni fogjuk, ez irányban kivételt képez elbeszélésünknek egy irodalmi és egy népies magyar változata, melyek Antti Aarne figyelmét elkerülték; ezek ugyanis két különböző típus körébe tartoznak, minek magyarázatát abban a tényállásban találhatjuk, hogy az irodalmi változat aránylag későn, csupán a XVIII. század végén került át hozzánk s így nem lehetett hatással a valószínűleg sokkal korábbi népies variánsra. Ez az irodalmi változat Kónyi János „A mindenkor nevető Democritus, avagy okos leleményű furtsa történetek, melyeket a bánatjokat felejteni kívánó jámborok kedvéért szedegetett össze —“ című Budán, 1784-ben² megjelent művében fordul elő a 12. lapon s következőképpen hangzik: Egy paraszt Aszszonynak az Ura megholt, kevés idő múlva ismét másíkhöz ment férjhez; ez egyszer kiment a mezőre szántani. Az alatt egy utazó Deák, ki minden pénzéből és kenyereiből kifogyott, bé-ment az Aszszonyhoz, és kért tőle egy kis szelet kenyeret. Az Aszszony kérdezte, hogy honnét jönne? A Deák felele: Most Badatsonból. Az Aszszony arra értette, hogy a Paraditsomból. Oh édes Lelkem! monda az Aszszony, ha a Paraditsomból jön kend, hát nem esmérí-e az én meg-holt előbbeni Uramat? Már a Deák látta, hogy hányat ütött az óra, azért felele a Deák: Igen-is; másképp egészséges; de igen rongyos, ruházatlan és nints költsége. Oh édes Lelkem! mond az Aszszony, jöjjön bé kend, mivel az Uramat látta s esmérí, egyék s igyék kend; és ha vissza megy kend imé itt van költségére való pénz és ruha, vigye el kend az Uramnak. Szívesen, édes Aszszonyom. Ezzel el takarodik a Deák. Midőn az Ura a mezőről hazajön, eleibe szalad nagy örömmel mondván: hallja kend! a szegény előbbeni Uramnak hírért hallottam s köszöntetett bennünket. Talám valamelly seprőn nyargallózó banya

¹ L. ismertetését Bán Aladár tollából folyóiratunk 1917. évfolyamának 304. s k. lapjain.

² Beöthy Zsolt: „A szépprózai elbeszélés a magyar irodalomban“ című műve II. k. 127. lapján hibásan állítja, hogy először 1785-ben jelent meg. A magy. tud. Akad. könyvtárának tölem használt példánya 1784-ből való.

hozta ezt a hirt, mondá az Ura. Távól légyen, felele az Asszony, hanem hallgass-meg, el-beszéllem: egy Isten fia volt itt, a Paraditsomból jött, a ki az én előbbi Uramat esméri, s azt mondá, hogy semmi költsége sints néki se ruhája, azért adtam néki 6 forintot és három pár fejer ruhát és a kend inneplő mentéjét; hiszem majd a vásárban újjat vegyünk. Oh te bolond, monda az Ura, hogyan jött volna valaki a Paraditsomból? hát merre ment? Arra az erdő felé, felele az Asszony. Az Ura hamar lóra ugrik és utánna a Deáknak. A Deák észre-veszi, hogy valaki utánna nyargal; a mentét és ruhát egy bokorban frissen le-veti, maga pedig távol le-ül. El-éri a paraszt ember a Deákot, kérdezi, ha nem látott-e egy embert, a ki egy mentét vitt volna magával? Igen-is láttam, Uram! felele a Deák, éppen most ugrott itt a kerten [kerítésen] által, mivel kegyelmedet látta, és ha frissen utánna menne, egybe nyomban érné. Minthogy a kert nagy volt, és lóval által nem mehetett, tehát kérte a Deákot, hogy egy kevesé tartaná a lovát: melly igen kedvére esett a Deáknak. Midőn a paraszt által ugorván az erdőbe jól bé-ment, elő-veszi a Deák a mentét s ruhát, fel-ül a lora, és el-nyargalt. Mikor a paraszt vissza jött, s hát a lóva-is oda volt. Midőn haza megy, kérdé a felesége: hát hol a ló? Erre mond a paraszt: mivel láttam, hogy az Isten fja igen nehezen vitte a terhet gyalog, tehát néki adtam, hogy jobban mehessen. Nem merte meg mondani, hogy ő is meg-tsalattatott a Deáktól.

Kónyi, gyűjteményének jó részét, ha nem az egészet, bizonyára német irodalmi forrásokból merítette. „A magyar nemzet együgyű szolgájának“ irodalmi műveltsége jórészt német. Egyéb műveinek forrásai is vagy német eredetiek, vagy francia művek német fordításai. Német forrásra utalnak bennünket e gyűjteményben is az itt Tillinkonak nevezett Till Eulenspiegel tréfái, köztük a *Henf* és *Senf* német szók összecserélésén alapuló adoma (27. l.), továbbá az *Ertzpüspök* szó (68. l.) s az egyik elbeszélés hőseinek *Hansz* és *Klausz* neve. Német, vagy legalább is németországi forrásból került Kónyi munkájába a paradicsomból visszatért ember története is és pedig a Schwank-gyűjteményeknek egy különálló csoportjából, melyek mind Joh. Petr. de Memel „Lustige Gesellschaft (1656)“ című gyűjteményére mennek vissza. (L. Aarne i. m. 22. l.) Elbeszélésünk tartalma ebben a munkában a következő: Egy paraszt asszonynak az első férje meghalt, a második a mezőn szánt. Egy pedagógus vagy deák érkezik az asszonyhoz s egy falat kenyeret kér tőle. Kérdésére, honnan jó, a deák azt feleli: „Párisból“ (Paris), amaz meg úgy érti „A paradicsomból“ (Paradies). Azután elbeszéli a pedagógus, hogy az asszonynak első férje egészséges, de nincs költsége s a ruhája rongyos. Amaz erre enni- s innivalóval kínálja vendégét s ruhát meg pénzt ad neki elhalt férje számára. Ám második férje hazajön a mezőről s a szökevény üldözésére indul. Mikor ez észreveszi, hogy valaki utána nyargal, a batyut elrejti s arra a kérdésre, nem ment-e valaki egy bugyorral arra, azt feleli, hogy az az ember átmászott az ott levő kerítésen s nem lehet messze. Erre a paraszt is átmászik a kerítésen, a deák pedig előkeresi batyuját s felpattanva az ott hagyott lóra, eltűnik. Haza érkezve, azt mondja a paraszt a feleségének: „Láttam, hogy az Isten fia, terhével nehezen jut előbbre, azért neki adtam a lovát.“

Ugyanezt a történetet találjuk, mint említém, lényegében teljesen egyező tartalommal a német Schwank-gyűjteményeknek egy, Aarnetól összeállított, XVII—XVIII.

századi csoportjában, melyből itt csupán T. J. Rottmann „Lustiger Historiensreiber (1717)” című könyvét akarom kiemelni, mert ennek szerzője, előszavában egy, bizonyos Langiusnak tulajdonított „Democritus Ridens. Sive Campus Recreationum Honestarum Cum exorcismo Melancholiae” című művet említ¹ s a két mű címének hasonlóságánál fogva az a gondolat támadhatna bennünk, hogy Kónyi Democritus-beli elbeszélésének eredetijét ez a gyűjtemény tartalmazza s hogy talán ez a gyűjtemény a forrása Kónyi munkája egyéb elbeszéléseinek is. Összehasonlítván azonban a magyar Democritust az említett latinnak, egyetemi könyvtárunkban meglevő, 1701-ben Dantziban megjelent kiadásával, meggyőződtem róla, hogy a cím részleges közösségén kívül a két gyűjteménynek egymáshoz semmi köze nincsen s így a latin Democritusból elbeszélésünk is hiányzik. Ám lehetséges, hogy Kónyi, munkája címét elbeszélésünkkel s talán egyéb társaival együtt Rottmann említett művéből vette át. Sajnos, a mai viszonyok közt nincs módomban e kérdés tisztázása; annyi azonban kétségtelennek tekinthető, hogy a magyar író trufája azzal a csoporttal, melyhez Rottmann variánsa is tartozik, szoros atyafiságban áll s hogy Kónyi forrásainak kutatásánál e művek közt is kereskednünk kell. Hisz Memel elbeszélésével ízről ízre egyezik még mellékes vonásokban is. A magyar átíró csupán a *Paris-Paradies*-névcsereét nem használhatta a magyarban, hol a *Paradies paradicsom*nak hangzik s szerencsés invencióval *Badacson*-t vette fel *Páris* helyett, olyféle lokalizálást engedve itt meg magának, milyennel a Democritus egyéb elbeszéléseiben is találkozunk. (Dunántúli színhelyei a cselekvésnek még: Pettend, 14. l.; a Szala vize, 60. l.; Sopron, 75. l.). Megjegyezhetjük, hogy az összes irodalmi változatok közül egyedül Kónyinál találjuk a *Paris-Paradies*-cserét mással helyettesítve.

Van mesénknek egy székelyföldi népies változata is, melyet Csulak Lajos, brassai tanár, jegyzett fel „Góbéságok” című (1902) gyűjteményében, honnan azután Péterfy Tamás „Nete ne” című székely anekdotás könyvébe is belekerült „A menasági koldus” címen (7—8. l.). A csaló idegen itt *koldus*. Az asszonynak arra a kérdésére, hová való, azt feleli: „Menasági”, mit amaz „Menyországi”-ra ért. Majd *első ura* után kérdezősködik az asszony s *második férje* ünneplő ruháját csomagolja össze s adja át a koldusnak. A hazajött férj, megtudva, mi történt, észrevétlen lóra ült, hogy a koldust utolérje. Ez utóbbi *a batyut egy bokorba rejti*, a gazdát *az erdei ösvényre utasítja*, vállalkozva arra, hogy *megfogja a lovát*, míg visszatér. Mikor a gazda lónak, embernek, hült helyét kapta, hazatért s mikor a felesége kérdőre vonta, hogy hol járt, azt felelte: „Lovat adtam szegény koldusnak, hogy hamarabb érjen a mennyországba.” — Ez a változat, mint látjuk, a leg-szorosabb összefüggésben áll Kónyi variánsával. A két történet ízről-ízre meg-egyezik s még oly másodlagos vonásban is egymásra üt, hogy az asszony második férje *ünneplő ruháját* adja át a koldusnak első ura számára. Eltéréseik oly lényegtelenek s könnyen kimagyarázhatók, hogy ez esetben nagy valószínűséggel tehetjük fel az irodalmi változat egyenes befolyását a népies variánsra.

A paradicsomból visszatért ember tréfás meséjének egészen más természetű népies magyar változatára a M. Nyelvőr XII. évfolyamának 376. lapján akadtam, hol Kántor Pál közli a következő trufát Nagy-Szalontáról: Eccer egy obsitos

¹ L. Ferd. Gerhard „Joh. Peter de Memels Lustige Gesellschaft. Halle a. S. 1893.” 50. l.

katona betéved egy faluba 'gy asszonho: kérdi tülle az asszon: Hunnan jön ken katona bácsi? — Hát a mennyországbul! feleli a katona. — Ugyan katona bácsi, hogy il ott az én Sándorkám? — Hát bion elrongyollott a ruhája. — Jaj az én ides Sandrikám, itt van száz forint, ha visszafordul katona bácsi, ne sajnálja odadni! — El is viszem néki, — avval elmegyen ű kelme.

Estére haza ér a gazda a fődrül, kérdi, hogy ki vót itt? — Hát itt vót egy katona a mennyországbul, — mongy az asszony — oszt odadtam neki száz forintot, vigye el Sándorkának, mer elrongyollott már a kis ruhája. Kapja a gazda, ráfordul a jó lúra, utána a katonának, hogy ű most török-szakad viisszaszerzi a pizt. A hogy az erdő fele vágtat, hajja a katona, hogy nyomába vannak; kitér az utrul, s egy bokorba huzza magát. Látja a gazda, hogy így lúhátrül rá nem akad a katonára, oda köti lovát egy fiatal fához s oszt kajtatni kezd erre is, arra is. Eccerre csak kiugrik az obsitos a bokor megül, ráfordul a jó lúra, álló elvágatott. — De a gazda későn vette észre, nagy szígyenkedve elballagott. A mint haza ír, leül egy sarokba, meg se kukkan. Kérdi az asszon, hogy hát megtanálta-i a katonát? Meg a — mormogja az öreg — odaadtam neki a lovat is, hogy hamarább nyargaljon a mennyországba.

Míg Kónyi elbeszélése és a székely variáns a tipikus nyugati formák közé tartozik, ez a népies változat a keleti variánsok közül való. A nyugati és keleti formák főkülönbségeit ugyanis Aarne következőképen állapítja meg:

Nyugati forma.

- a) A névcsere (Paris-Paradies).
- b) A megholt mennylakó férje az asszonynak.
- c) Az üldöző második férje az asszonynak.
- d) Az üldözöt rábirják, hogy a vélt tolvaj után az erdőbe rontson.

Keleti forma.

- a) Hiányzik.
- b) Valamely más hozzátartozója (pl. fia).
- c) Egyetlen férje.
- d) Fára másszék a vélt tolvaj után.

Látjuk ebből, hogy a nagyszalontai trufa, az utolsó vonást kivéve, mindenben a keleti forma jellegzetes sajátosságait tünteti föl. Lehet egyébként, hogy „a magát egy bokorban meghúzás“ mozzanata csupán a fára mászás motívumának csökevénye; de inkább föltehető, hogy itt a nyugati változatok megfelelő vonásának mellékformájával állunk szemközt s ez esetben trufánk azon átmeneti formák közé tartoznék, melyek a talán nyugatról kelet felé terjedő mesetípust fejlődésének egy közbeeső állomásán tüntetik fel.

Trufánknek eddig ismertetett változatai ezt eredeti tisztaságában, keveredés nélkül, mutatják. Akadnak azonban nálunk is oly változatok, melyekben a mennyből jövő ember története csupán egy tagja az u. n. „bolondkeresés“ láncolatának, melyben a felesége együgyűségén szégyenkező, vagy elkeseredett férj világgá megy, hogy még egy, vagy több olyan bolondot keressen, mint a felesége. Az idetartozó magyar mesék közül az egyik Ipolyi Arnold népmesegyűjteményében található (NKGy. Új folyam XIII. kötet) a 99. sz. és „a Szükség“ cím alatt. Fehér Ferdinánd jegyezte fel Vajkán, Pozsony megyében. Kivonatos tartalma a következő: Egy

paraszt ember azt gondolta, hogy ő azért szegény, mert iskolákat nem járt; elkezdett tehát hatvanesztendősen korában iskolába járni. Egyszer onnét visszajövet egy láda pénzt talált a buzaföldek mellett, melyen házat, ökröt stb. vett. De egyszer híre futamodik, hogy egy bizonyos gróf elvesztett egy láda pénzt; a falu birái tehát, a kik látták, hogy ez az ember szemlátomást gazdagodik, vallatóra fogták. Emberünk be is vallotta, hogy talált pénzt s mikor azt kérdezték tőle a birák: mikortájban, azt felelte, mikor az iskolába jártam. Ránéznek a birák, látják, hogy ősz már és hazaküldik, mondván, hogy a pénz most vészett el. A parasztgazda azután gondoskodott a jövőről is: kétezer forintot adott a feleségének, hogy tegye el a szükségnek, a többivel meg tovább gazdálkodtak. Egyszer az ura kaszálni volt, eljön az ajtóra egy koldus, kérdi az asszony, vajjon ő volna-e a Szükség? Igenis asszonyom — felelt a koldus — én nagy szükségben vagyok. Az asszony erre odaadta neki a kétezer forintot, a koldus pedig tovább illantott. Mikor az ura hazajövet megtudta a dolgot, szégyenében világga ment, hogy mindaddig járjon, míg olyan bolondra nem talál, mint a felesége. Útközben, minthogy az ég nagyon csillagos volt, mindig azt nézte. Már a második faluban járt, a hol egy asszony csodálkozva kérdezte, mért nézné mindig az eget. Tréfából azt felelte: A mennyország kapuját nézem, hogy el ne veszítsem. — Hát kegyelmed mennyországból jött? — Onnan biz én! — felelt az utas. — Hát ismerte az én uramat? — Hogyne ismerném, de bezzeg nagy szükségben van: sem pénze, sem ruhája, sem becsülete. Az asszony erre harmadfélezer forintot és ruhát adott a parasztnak ura számára s megvendégelte. A paraszt aztán elbúcsúzott az asszonytól, hazament, ott elbeszélte, hogy mi történt és minthogy a feleségénél még nagyobb bolondra is talált, megbocsájtott neki. — Ez a mesekonglomeratum három külön trufából forradt össze, melyek közül a mennyországból jövő ember története az utolsó helyet foglalja el, mint ama keverékmesék legnagyobb részében, melyekben történetünk előfordul. Itt ez a történet csonka, csak első része van meg, viszont a Szükségről szóló bevezető trufa, mely a férj világgámenését okolja meg, maga is bővül egy bevezetéssel, a kincstalálás történetével. Így áll elő az a hármasság, mely az éppen tárgyalt mesekeverékeknek egyik gyakran előforduló sajátossága. Ez a keveredés különben nem nálunk ment végbe. Aarne értekezésének 64. lapján találjuk azokat a külföldi trufákat felsorolva, melyekben „a Hosszú Tél“ játsza „a Szükség“ szerepét, de maga „a Szükség“ is előfordul egy cseh mesében, azonban nem koordinálva a mennyből jövő ember történetével, hanem mint ennek egyik epizódja.

Egy másik magyar mesekeverék, melyben az égből visszajött ember trufája a gyakoribb s az imént tárgyalt mesében is alkalmazott elhelyezkedéstől eltérően az összeforrt mesék élén áll, Kálmány Lajos „Hagyományok“ című művének 1914-ben Váczott megjelent első kötetében található a 31. szám alatt „A kitanult katona“ címmel Magyarszentmihályról. Ebben a trufában az obsitos katona krajeár nélkül tart hazafelé s azt kívánja, bárcsak találna egy bolondot, hogy szerezhetne egy kis pénzt. Elkezdett hát énekelni: „Mos gyüttem mönnyégbü, Mögén visszamögyök.“ Amint a szücsné ezt meghallotta, behitta s kérdezte tőle, hogy látte-e az ő Józsi fiát? Látta; rongyos a ruhája. Egy vég vásznat s 300 forintot kap az asszonytól. Ura egy szürke lovon a csaló után nyargal, a katona egy cserje

mögé búvik, melyhez az üldöző hozzáköti a lovát s gyalog megy keresni a kitanult katonát, ki azonban nincs sehol; visszamegy s látja, hogy nincs ott a lova: messzire nyargalt már a katona a szürke lovon. Otthon felesége kérdésére azzal válaszol, hogy odaadta a katonának a szürke lovat, hogy vigye el a Józsi fiának. — Idáig történetünk magva, melyhez azután még három rátóti história (Schildbürgerschwank) csatlakozik. Érdekes mozzanata trufánk e változatának, hogy a csaló katona törbe-ejtő szántszándékkal gyűjt rá a „Mos gyűttem mőnnyégbü stb.“ nótára. Aarne, műve 74. lapján sorolja fel azokat az észti, német és vend változatokat, melyekben a csaló szintén ezzel a dallal (Vom Himmel hoch, da komm' ich her) kelti az együgyű asszonyban azt a reményt, hogy meghalt uráról fog valamit hallani. Hasonló célzattal, mint e dalolás szerepel az „égbenezés“ mozzanata egy cseh és egy német irodalmi variánsban a XVI. század elejéről és több külföldi népies változatban is, de négy külföldi népies variánsban az „égbenezés“ már nem csaló szándékkal, hanem azért történik, mert emberünk egy városba érkezik, melynek magas házaihoz nincsen hozzászokva (Aarne 73—74. l.). Ilyen szándéktalan „égbenézással“ kelti fel az együgyű asszony figyelmét, mint láttuk, az Ipolyi-féle változat parasztagzdája is, csak hogy nála más az „égbenezés“ oka. — Mesekeverékünk hátralevő második része, mint említettem, három rátóti trufából áll; ezek: a szántóföld szalonnával zsirozásának, a csirkéket szoptatni akaró asszonynak s a malacai farkát azért tartó öregnek a története, hogy azok a földbe ne bújjanak. Aarne a külföldi keverék-változatokról megállapítja (65. l.), hogy bennük szintén igen gyakran csatlakoznak Schildbürgerschwankok a mennyből jövő ember trufájához s ezek hosszú sorozatát állítja össze. Ezt most már meg kell toldanunk a három említett rátóti históriával is, melyek párja külföldi variánsokban nem fordul elő.

A mennyországból jövő ember története tehát öt magyarnyelvű változatban van eddig feljegyezve, melyek mindegyikének megvan a maga érdekessége. Kónyi variánsa, mint irodalmi változat köti le figyelmünket, a menasági változat mesénk nyugati népies típusát, a nagy-szalontai a keletit képviseli s van ezeken kívül két keverékforma is, melyek szintén más-más típushoz tartoznak. Remélhető, hogy népmeséink intenzívebb kutatása majdan még több magyar változatot is hoz napfényre, bár arra alig van kilátásunk, hogy a par excellence mesekedvelő finn népnek e trufa változataiban való gazdagságát (Aarne 122 finn variánst sorol fel!) csak némiképp is megközelítsük.

Binder Jenő.

Nógrády László dr. *A mese.* I. kötet. „A gyermekmese.“ Budapest, 1917. 282. l. + XXXIII. statisztikai tábla és grafikon. (*Gyermektanulmányi Könyvtár.* VII. köt. Kiadja a Gyermektanulmányi Társaság). Ára 6 K.

Mint a könyv teljes címe mutatja, dr. Nógrády nagyobb szabásúnak tervezett műve (ez az I. kötet), anyaga és célja szerint gyermeklélektanulmány s főképp oktatóknak, a kísérleti ontogenetika művelőinek szól. Teljes ismeretanyagot törekedve nyújtani, elől vagy 80 oldalon általában beszél a meséről következő fejezeteim alatt: A mese eredete (10—27. ll.). A mese motívumai (28—38). A m. esztétikai szempontból (33—54). Mesekönyvek (55—).

A munka súlya pedagógiai vizsgálódásain nyugszik, amit itt nem lehet célunk méltatni. Idézett első fejezetei már szorosabban beletartoznak tárgyunk

körébe s tisztünk vele foglalkozni annál is inkább, mert nálunk első terjedelmesebb összefoglalása a mesék modern felfogásának. Könyve célja a népmesét vizsgálni a gyermeklélekre gyakorolt hatásában s kísérleti megállapításokat vonni le belőle; kétségtelen eszerint, hogy itt aktív ható elem alatt mást, mint *mai* dajka-, gyermek- és népmesét nem érthetünk. A mit első fejezeteiben ezeken túl fejteget, azok könyve lényegére nincsenek befolyással s miattuk lehet N. könyve egyébként elég értékes is. Említett részletei ellen azonban alapos kifogásaink vannak. Mindenekelőtt ok nélkül messze elkalandozik s a meseeredet kérdéseit feszegetve, a primitív, sőt ősállapotú ember ú. n. meséit bolygatja, amik mai meséinkkel közvetlen kapcsolatban nincsenek.

Később rövid, de megfelelő áttekintést nyújt a mesekeletkezés különféle magyarázatairól Grimméktől Antti Aarneig, sőt a freudizmusig, melynek úgy látszik hívétül szegődött s törekszik ezt önálló felfogással továbbvezetni, megkorrigálni. A mit korrigál benne, nem különösebben lényeges. A kívánságálmok helyett „valóra törekvő biológiai kívánságokban” akarná a mese legmélyebb forrásait látni. Ez a forrás talán túlságosan mélyen fekvő s egyelőre számottevő mesekutatók véleménye szól ellene, főképp ama jogos aggodalmaskodóké, a kik méltán féltik az ilyen fajta új elméleteket holmi fantazmagóriákba tévelyedéstől, mint a hová már egyszer a mithologusok (Müller Miksa, Kuhn, Schwartz, stb.) belevezették. A talaj ama mélységekben fölötte ingatag, pozitív tény sehol. Tud-e vajjon szerző bármi tapasztalati alapot adni következő (freudista) kijelentésének? „A kedvére való nála (t. i. gyermekről és ősállapotú emberről van szó) nem esztétikai élvezetet jelent, hanem biológiai önző ok a motivuma: a *korábbi intrauterin állapot vi-szakívánásának kivetődése*” (16. l.). Az intrauterin állapot visszakívánása lehet a freudisták föltevése bizonyos etnikus közjelenség megértésére, ámde *népmese* keletkezését erre építeni fölötte délibábos törekvés. N. jól ismeri *von der Leyen* klasszikus kis könyvét (Das Märchen, Leipz. 1911. Wissensch. u. Bildung 96. kötetkéje) s kár, hogy meg nem szívelte jobban ama fejtegetéseit, a hol a népmeséről, mint rendszeresen kialakult műformáról beszél. Meglelte volna ott, a mit már Antti Aarne is megállapít, hogy a népmese szerkezete hagyományosan állandó s ez a művészien kiértett fölépítés nem lehet népi eredetű (v. ö. ezzel egyes helyi mondák s egyéb közvetlenül népi termékek formai sokféleségét, meg nem állapodott voltát), hanem valamely régebbi kornak, letűnt műveltségi foknak hivatásos mesemondóitól ered; ezek fejlesztették ki s avatták hagyományos műfajjá. Hogy a mese e virágzaskora a multba messze visszavezet, senkisé tagadja, de korán sem oly messzire, hogy keletkezését az ősállapotú ember szellemi termelése között kellene és lehetne keresnünk. Ha N. ezt a megállapítást, mint a mesetannak ma már sarkalatos igazságát megragadja, nem tévelyedett volna régiebb elméletek nyomán a primitív népek legelső képzeletnyilvánulásáig. Ezek t. i. egyszerűen *nem mesék*; nevezhetjük, ha tetszik, anekdotának (a régi *ανεκδοτον* helyes értelme szerint), vagy akár mondának, de semmikép sem mesének.

Ugyancsak nem idevaló a motívumok ú. n. *szimbolumainak* feszegetése, szintén Freud és követői (Rank, Riklin) nyomán. Először is az *igazi* meséhez e „feltételezett” jelképeknek semmi közük! Műfajunknak u. i. decens szemér-

messég dolgában nem találni mását (csak későbbi mókás formája durvul el); másfelől mert primitív emberre vonatkoztatva, a szexuális szempont feltűnő hangsúlyozása erős ellentmondásra talált az etnológusok táborában. A mit N. forrása nyomán állít, hogy „a régi emberben ezen (szexuális) érzésnek hatalmasnak kellett lenni“ (31. l.), mivel sem igazolható. Ellenkezően a kezdetleges ember, tények sora mutatja, fejletlen érzékű, nem az európai XX. század izgult embere. Ingerlékenysége tompa és lassú; éjjeleket kell áttombolnia közös táncain, míg izgalomba jő (l. Havelock Ellis összeállításait). Ugyanide utal az a másik általános érvényű jelenség, hogy primitív fokon a házassági ceremóniák (a szexuál-aktus előkészületei) hiányzanak; a házasság náluk magánügy s nagyon józan, kalmárszellemű a lebonyolítása. Végül nem ezt igazolja-e ama fokon a nő alárendelt helyzete, a ki ott egyszerű birtoktárgy, ura háziállatainak egyike, semmi egyéb? A feltételezett vágy és izgalom a nő bírásáért szükségkép magasabb értéket biztosított volna neki kezdettől fogva! Szóval az idevágó freudista tanok eddigelé fölvehettek különös szempontokat, de nem nyújtottak sehol megnyugtató eredményeket. A ki tehát nem kellőkép vértezett szakember, jól teszi, ha a még kiforratlan s a szenzációhajhászás vádja alól alig menthető tanokat egyelőre óvatosan fogadja.

A továbbiakra, sajnos, térszűke miatt, csak itt-amott néhány észrevételt. N. szerint: „A mesemotívumok oly sokfélék, hogy szinte áttekinthetetlenek“. Sőt, miként a kémiában sokkal több a vegyületfajta, mint a mennyi az alkotó elem, úgy a mesekincsben is: motívum valósággal *kevesebb* van, mint meseegység (típus). Vége láthatatlan sokaságot a *mondai* motívumokban találunk s ezekből aránylag nem sok került át a történeti időkben keletkezett mesekompozíciókba.

„A mese — mondja tovább — minden irodalmi műfaj őse, tehát nemcsak az epikáé, hanem a líráé és drámáé“ (40). Mi más nézetem vagyunk. Lírát alig tudnánk belőle kimagyarázni: az az érzelmi elem, a mely mesemondás alatt beszélőben, hallgatóban keletkezik, asszociatív jellegű, másodlagos kísérő jelenség, mely a vezető tényezőtől (epikumtól) el nem válhatik s minthogy nem önállósulhat, műfajt sem képes létrehozni. Drámát is innen törekszik származtatni: mert az akarat mozgatja eseményeit (41. l.) t. i. „a mese hősei diadalmaskodnak és elbuknak, úgy hogy a diadal teljes, valamint az elbukás is, miként a drámában látjuk“. Szerző úgy beszél, mintha egyetlen mesét sem ismerne! Tud mesét, amely elbukással végződik? Legyen szíves, közölje velünk: egyetlen unikumként fogjuk emlegetni becses adalékát! A mesehős *sohasem* bukik, mindig győztes; olyannyira, hogy ha kivételkép mondából, vagy egyéb néptudatban élő esetből vesz át motívumot, a hol a hős tönkremegy, inkább átalakítja, told hozzá, de nem tűr hőse sorsában végső kudarcot. Ez is olyan vonás, mely megállapodott formájú műfajra vall, a hol az öröklött jelleg kötelező s attól a nép a régi, kiérett hagyomány erejénél fogva el nem tér. — „Úgy vélem, olvassuk nála később, hogy a regény is a meséből vette, mert hisz az époszból nem vehette azt, hogy a történet hősei legegyszerűbb egyének is lehetnek.“ Ezt viszont az irodalomtörténet kénytelen korrigálni. Minthogy állítása nem vonatkozhatik az ó-görög miléziai történetekre, a hol a hősök uralkodócsaládokból valók, csupán a keresztény kor regénytermelését értheti alatta. Utóbbinak műfajttörténeti fejlődése pedig mást mutat (Don

Quichote, a picaro-irány francia visszhangjai, angol családi regény), az egész evolúciós folyamat komoly társadalmi célokat szolgál s messze távol áll az akkor még lenézett naiv népmesétől.

Magyar mondáink legtöbbjét mesemotívumokkal átszőtt epikumnak tartja (44. l.) Szerinte a catalauni csata, Attila látomása Róma előtt, Álmos eltűnése, a fehér ló regéje, Botond, Szt. István és az orgyilkos, korona és kard epizódja, Salamon, stb. lennének ilyenek. Látszik, mennyire nem ismeri a meseirodalmat, sőt a mese és monda között lévő sarkalatos különbséget sem! Mert bizony mindezek egyikében sincs szemernyi meseelem. Az idézetek és társaik történelmi emlékekkel egybeolvadt szigorúan mondai történetek s a nemzetközi egységes mesekincsnek egyetlen vonása sem emlékeztet rájuk; utóbbiak ismerete nélkül persze ezt bajos észrevenni. Biztosíthatjuk, hogy egészben voltaképp csak *három* oly mondai részletünk van, melyek a mesekincsnek is integráns alkotóelemei: Szt. Gellért szeges hordója, a Csanád-monda (nyelvkivágás motívuma) és Lehel vezér kürtjelenete a vérpadon (ez is módosulva), semmi több! — Még néhány észrevételt „Mesekönyvek” c. fejezetére. Az Ezeregyéjről ezt olvassuk nála: „A költészet e csodáját eredetileg 950 körül élő Hasar Afsának írhatta össze s az ő elvesztett gyűjteményének átdolgozása az Ezeregyéjszaka” (57). Honnan vette adatát, el nem tudjuk képzelni s így a benne rejlő súlyos tévedést sem háríthatjuk át másvalakire. Az említett név sosem volt élő ember neve, hanem úgy nevezi két régi arab író (Maszúdi és Mohammed en Nadim) azt a régi perzsa alapgyűjteményt, melyből az 1001 éj kialakult. Maszúdi a költött történeteket tartalmazó könyvek között említi; „ennek *címe* Hezár Afsáné, vagyis Ezer Kaland”. (Kr. u. 944-ből). Mohammed a Fihrist-ben idézi: „Az első ily fajta (mesés) munkának *címe* a Hezár Afsáné könyv volt, a mi Alf Chuzâfe-t felelt” (ezer kalandot). L. erre már Hammer-Purgstall és Sylvestre de Sacy polémiáját a Journal Asiatique 1827., 1829. és 1839. évfolyamaiban. N.-tól ugyan nem kívánhatjuk, hogy ide visszanyúljon, de az ominózus könyvcímet magát megtalálhatta volna bármely lexikonban! — „D'Aulnoy mesekönyvében már megvan a Csipkerózsika, a Hamupipőke kedves meséje” (59). Biz az megvan, de nem ott, hanem már előbb Perraultnál (La belle au bois dormant, Cendrillon). — Megdicséri Andersent a „Császár új ruhája” c. meséjéért, mikor ezt már a XIV. század elején megírta a spanyol infans Juan Manuel „Conde Lucanor”-jában s a nyomán kelt számos feldolgozás egyike való csak Andersentől. — A könyv rengeteg sajtóhibáiért nem tesszük szerzőt felelőssé; de annak minősítsük-e, ha szövegében következetesen Laistert találunk az érdekes mesemagyarázó Laistner neve helyett, továbbá, hogy az Ezeregyéj első európai tolmácsolója nála Galand (Galland) h., aztán: Majláth (Mailáth h.). . . meg azt a nem menthető baklövést, hogy a „Vadrózsák” gyűjtőkiadója szerinte: Kis János (!) Kriza helyett?

A D A T T Á R.

Népbabonák Jókai műveiben.

Jókai műveinek megbecsülhetetlen és kiaknázatlan etnográfiai forrásértékére már Katona Lajos rámutatott (Hazánk, 1894. jan. 8.). Köteteiből egész sorát idézhetnek tárgyi néprajzunkhoz az aprólékosságig részletező és gyönyörűen színes leírásoknak. Egész kis népköltési gyűjtemény telnék ki a műveibe szőtt népdalokból, gyermekjáték-szövegekből, stb., melyeknek nagy része gyűjteményeinkből sem ismeretes; sok értékes megjegyzése van számos népdalunk életkorára is. A felhasznált népbabonák tömege pedig egyenesen bámulatraméltó bizonyítéka Jókai megfigyelőképességének s emlékezőtehetségének. E helyen csak a Jókai-kötetekből kiszedett népbabonákat csoportosítom s e csoportosítással nemcsak babona-gyűjteményeinkhez, nemcsak a Jókai-etnográfiahoz akarok adalékokkal járulni, de szeretném bemutatni: mily nagy és értékes anyagot kapnánk íróink műveinek etnográfiai feldolgozásával. Mentől régebb az író és mű, annál becsesebbek néprajzi vonatkozásai.

A forrásra utaló számok adataim után a jubiláris kiadás 100 kötetes gyűjteményére vonatkoznak; első a kötet, második annak lapszáma.

Ég. A kettős nap az égen országos veszedelmet jósol 60._{6.}, 73._{60.} Amíg meg nem újul a hold, nem szabad meglátni a napsugárnak az újszülött arcát, mert megveri a ragya 70._{2.} Ne bámulja a holdat: hiszen hallotta az anyjától, hogy nem jó a holdba nézni, mert abban egy ember hegedül, s ha annak a hegedűjéről egy húr lepattan, megüti a mafláskodó szemét 60._{34.}, c. f. még 22._{185.} Nem győzte benne eléggé keresni szent Dávidot és a hegedűjét 22._{214.}, c. f. még 38._{359.}, 79._{77.} Meg tudták becsülni a holdat, mint a kerti növények tenyészetének vagy előre vagy hátramoszdítóját 57._{6.} A holdvilág esőt jósoló udvara közepéből ezüst ködfényt áraszt a mocsárvidékre 28._{145.} Hold . . . felszivod a tengert, elveszed az eszét a beléd nézőnek, torokgyíkot bocsátasz az alvó kölykekre, ha az ablakon át rájuk süthetsz, fel tudod szívni a föld méhéből a rossz ködöket s pestist küldeni vissza az emberfajzatra 68._{89.} Nem jó, ha valakire a hold rásüt, mikor alszik, mert mind kihúzza az ember szívének az erejét 57._{80.} A holdvilág rossz, ha az alvó gyermekre süt: attól beteg lesz 46._{78.} Az ablakait lefüggönyözték, hogy az arcára ne találjon sütni a hold, mert attól nyavalyássá lesz 74._{221.} Fejjel legyen az ablak felé az as-zony, gyermek, különben holdas lesz belőle, ha a holdvilág rá talál sütni 60._{162.} Ha csillag fut le az égről, s nevedet hirtelen kimondom, amíg fut, rám kell akkor gondolnod egyszerre 28._{212.} Azt mondják, hogy mikor egy csillag lehull, akkor egy ember meghal 2._{11.}, c. f. még 20._{146.}, 38._{100.}, 78._{157.}, 88._{158.}, 95._{12.} Félelmesen bámulja, mint hányják a csillagok hamvaikat s kérdezi: ki hal meg 22._{9.} A bujdosók lámpása . . . ehhez szoktak a szegénylegények felpillantani a marhalopásnál 88._{25.} A keresztescsillag, melyhez hajdanában a szegény legény fel szokott pillantani, mikor lovat lopni indult, s ha akkor azt sóhajtá: isten segíts! soha meg nem fogták 91._{80.} Az üstökös csillag az isten lelke. Mikor az oly közel jön a földhöz, hogy beleütődik, akkor ez a tüzes lélek egy új teremtesnek ad életet, a milyen még eddig nem lakta a világot 73._{179.} Még más jelentése is volt az üstökösnek: a néphit háborút jósol belőle 19._{3.} c. f. még 76._{222.}, 99._{141.} Az üstökös dögvész, háború, világ bomlás hirdetője 66._{382.} Az üstökös feltűnése éhséget, döghalált,

háborút, isten csodáit szokta jelenteni 36.⁴¹. Bortermelő országokban azt állítják az üstökösről, hogy jó bortermést ígér. 51.³², c. f. még 66.³⁸², 99.¹⁴¹. Nem üdvösséges dolog a délibábnan ráismerni valami házra. Azt a várost baj éri, a melyiket az mutogat 11.¹⁸⁷. A hétszinű bábabuksára még ujjal mutatni sem jó, mert a rámutatónak az ujját megragadja a kék kelevény 10.⁹. Az alkonyodó napnál fényes kettőzött szivárvány támad, melynek egyik vége a Várbercen, a másik vége a Cenkén támaszkodik a mesemondta aranytálba s a vándornép mind ezen a szivárvány kapuján vonul be Erdélybe. Azt pedig mindenki tudja, hogy a szivárványon nem jó keresztülmenni, mert a mi ember, állat azon keresztül megy, a nő himmé s a him nővé változik át 60.⁹, c. f. még 60.²⁷. A szivárvány egy nagy aranyhíd, melyen a tündérek lejárnak az égről a földre 20.⁸⁸.

Időjósítás. Újesztendő napján egy gubicsot feltörvén, ha abban egy pókot találunk: akkor háború lesz; ha kukac van benne: áldott bő esztendő, békeséget várjunk; ha semmi sincs benne: akkor szárazság, inség lesz 69.⁹⁰. Holnap még nagyobb szél lesz, mint ma volt, dörög a kormányos, a vörös égre tekintve 45.³⁵, c. f. még 66.¹⁵⁷. Öngyilkosság után szélvihar támad 28.²³. Lisztet hintenek a szélnek, mikor dühöng, hogy lecsillapítsák; kést hajigálnak vele szemközt, hogy megsebesítsék 70.¹⁵⁷. Mikor valakit akasztani visznek, mindig zivatar támad 15.¹⁰⁴. Medárdus napja nagy zivatarral végződött, negyven nap mindig lesz zivatar 84.⁷⁵, c. f. még 4.⁷. Ezért sietnek a szegény prücskők is a mezőn olyan nagyon cirpelni, mikor érzik a vihar közeledtét 51.³⁷⁷. Előre jelenté a zivatar jöttét az ezernyi halászmadar, hojsza, kócsag sivalkodása a nádas fölött, meg a bögölyök millióinak boszantó rajai 84.⁷⁶. Ha a legyek és bögölyök szokatlanul csipnek, marnak: előjelül vehetni azt közelgő zivatarnak 99.²³². Vihar előtt a bögölyög, legyek még vakmerőbben támadnak meg embert és állatot, a birkanyáj összedugja a fejét, a komondorok a hátukon hentergőznek, a halászmadarak sirva kóvályognak a víz fölött, a parti fecske egész gyülelésszel tölti meg a léget 72.²⁰². Valóságos babona, egyenlő szűk felfogás a zivatar elleni harangozással 9.²¹³. A számbóbégés esőt jósol 99.²⁰³. A leveli béka megérzi az időjárást; mikor esős idő jön, azt előre sejtí; olyankor hangot ad s feljön a vízből; ha szárazságot érez, lemegy a vízbe 45.²⁶⁰, c. f. még 43.²¹⁰, 94.²⁵⁰. Itten van már Simon-Júdás, jaj te néked inges-gatyás 81.²⁹⁷. Kora tél lesz. A fenyőmadar korán fűtyül az erdőben s a hörcsők betakarta lyukát; szent Mihály nap után nem jó földben hagyni semmit 9.³²⁵. A kandúr a tiz körmével elkezdte méregetni a lába szárain, hogy milyen magas lesz a jövő télen a hó 84.³⁵, c. f. még 88.¹³. Gyertyaszentelő után a medve még újra kezdi a téli álmat, ha ott kinn lágyul az idő 83.¹²⁰. Ha Gyertyaszentelő napján medve odújában marad: negyven nappal a szokottnál később látjuk a nyarat 99.²³¹. Gergely utóljára rázta a szakállát 72.⁶⁰. Ez a nép nagyon babonás: azt hiszi, a jég elveri a batárát, ha halottat visznek át rajta 28.²⁹⁶, c. f. még 32.²⁵⁴. Eltemetni egy beszeneteletlen halottat itt az ő határunkban? bisz olyan bizonyos, hogy azt a határt elveri akkor a jégeső, mint a tízparancsolat, másodszor jövő esztendőre vampyr lesz az ily módon eltemetettből, a ki mind magához szívja az esőt és harmatot 45.⁹⁸. Szombaton délutánra kitisztul, mert a Szűz Mária akkor szárítja a Jézuskának a vasárnapra felvevő ingecskéjét 76.²⁷⁸, c. f. még 79.⁵⁰. Mikor a gőzölgő tálat behozzák, mellé ülnek, fenekéig iparkodnak, hogy jó idő legyen holnap 46.⁶⁶, c. f. még 24.⁶², 98.³⁴⁵. Mikor a pókok hálót fonnak a szabadban, akkor hozzá lehet fogni a szapuláshoz, mert tartós, jó idő lesz 61.¹¹¹, c. f. még 99.²³². Holnapra rossz idő várható, mert estenden mindenünnen csoportostul bevonultak a varjúk a városba; minden templom teteje tele van velük 49.⁶².

Betegség. Nem jó az alvó gyermeket éjjel megcsókolni, mert lunátikus lesz tőle 68.⁶³. A ki bétőn reggel prüsszent, az kikerüli a köszvényt 51.³⁶⁷. Hiába hagyta ott az inge rongyait a forrás melletti bokrokon felakasztva, a köszvényt csak nem hagyhatta ott velük 73.²⁹⁹. Falun minden nyavalyának ez az orvos-

sága: tisztos fű-kötés és bodzaviráglé, forró vasra töltött ecet, ezerjófű 22.²⁰². Kiment az erdőre gyógyító erejű füveket keresni: vérállító fekete nadálytót, tej-oszlato bürköt, halálélesztő nárdusgyökeret 86.¹⁷. Hülés ellen fedőt melegített volna, sósokorpát melegített volna, ezerjófűvet főzött volna neki 57.⁶⁵. Az Úrkútja főfájást gyógyít, s a ki iszik belőle, esomót köt a bükk fiatal hajtására 60.²². Szemfájása van . . . még gállickövet is fujtam a szemébe, az sem használt. Csak rákszemet lehetne kapni! Ha a nagyszárfű-magtól meg nem gyógyul, hát aztán semmitől sem 29.¹²². Piciny fehér lábait a kezével elkezdé dörzsölni. Azt mondta, hogy az jó az álmatlanság ellen 57.⁶⁶. Ősszel a vadrózsán olyan gubancok szoktak teremni, mint egy csodálatos borzas bogácsfő (acynips rosae gubacsai azok); ha egy ilyet az aludni nem tudó gyermek feje alá tesznek, annak csendes álma lesz tőle, azért hívják álomalmának 32.²¹⁶. Az enni nem akarás ellen ürömlevelet dugtak az asszony csizmácskájába 57.⁸⁰. A zsvány hátából hasított szij elüzi a pestist, nehéz nyavalyát 57.¹⁴⁸. A kolerától felve . . . kámfort viselt zacskóban a mellén, shawlt kötött körül a derekára; a csizmájába kénvirágot hintett; fenyőmagot rágicsált nap közben 29.¹³⁶. A falukon szalmával kitömött bábort hordoztak körül, azt elnevezték csomának; nagy énekszóval kivitték a temetőbe s ott cihertűzön megégették; másutt meg levetkőzött leánykákat fogtak eke elé s azokkal körülszántatták a falut 86.³. c. f. még 16.²⁶². Ismeretes szokásuk az asszonyoknak, hogyha tüvel megszúrják az ujjukat, azt hirtelen a forró vízbe mártják, s azzal elmúlik a tűszúrás fájdalma 75.¹⁰⁰. A fekete nadálytő levele jó sebforrasztó 33.¹⁵⁶. A megsebesítő eszközhöz hasonlóan faragott fát kell a sebbe bocsátani, azután kihúván, azt a faeszközt valami balzsammal bekenni, a mitől a seb biztosan begyógyul. Ha pedig lövés-seb volna, s a golyó bennmaradt leszen, akkor ólomgolyót kell venni, a melylyel egy vadkan egykor meglovettet, azt laposra verni, a seb szájára kötni s ez kihúzza azt a másik golyót 57.²⁴. Hozott be magával egy tégelyben olyan szert, a mitől az ülések kék foltjai csodamódon nagy hirtelenséggel elmúlnak, a mely pedig nem áll egyébből, mint corporis Christi napján hajnalban balkézzel, a napnak hátat fordítva a földből kitépett búzavirág gyökerének levéből, item: zöld csütörtökön szedett cardamomum nedvéből, szűzraj mézével összekeverve 57.⁸⁵. Álmunkban aranyos ruhában lenni: nagy betegség 31.¹⁵⁵. Csatába menő katonának kis gyermeket megcsókolni nem jó; bizonyosan sebet kap 71.⁶¹. A ki harcha indul, asszonyt ne csókoljon 95.¹²⁴. A katonáknak babonáik vannak. Mikor hadjáratba mennek, a dolmányuk balzsebébe egy női arcképet szoktak rejteni talizmánul. Ha nem szentkép, annál hatásosabb talizmán. Ez távol tartja tőlük a szanaszét repkedő golyókat 90.¹³⁰.

Halál. Üvölt a házi eb: valaki halni fog; sikolt a halálmadár a ház orma felett, elrepül, újra visszaszáll: valaki halni fog; fut a csillag, leesik az égről: valaki halni fog 20.¹⁴⁶. Egy kuvik repült el akkor feje fölött, háromszor kiáltva le rá haláljóslatát 21.¹⁵⁹. A kutya akkor tutúl, mikor valakinek a halálát érzi 94.⁷⁰. A komondor félelmesen vonított az udvaron. Tán a gazdája vesztét érzi 9.³⁴². Minden éjjel azt álmodom, hogy megöltek. Babonás vagyok. Tegnapelőtt a kardod minden ok nélkül leesett a szegről és az ivópoharad, amíg öblitettem, szétpattant a kezemben. A vizsla-kutyád minden reggel gödröt kapar a küszöb előtt 51.¹²⁸. c. f. még 31.¹⁸⁸. Mikor valaki haldoklik, bútor roppan, üveg pattan 84.²⁷⁸. A szétpattant üveg is gyászt jelent. Valaki meghalt, akiről éppen gondolkodtak 29.²⁴⁸. c. f. még 28.⁸². A hosszú, oroszlanlábú asztal görnyedez, néha roppan, mindenki elhallgat a vigalom közepett; valaki halni fog! gondolják magukban 23.³³. Egyedül beszélgetett a halálóra-bogárral, ki páratlan számokat ver az ágydeszkák között, s a szűhval, ki a kemény fában perceg 44.³³⁰. c. f. még 8.²¹, 14.⁹³. A csendes szobában nem hallatszott más nesz, csak annak a parányi féregnek a kopogása, mely úgy el tudja magát rejteni az ágyak deszkái közé, és midőn megszólal, azt mondják, hogy ez a halálóra. Ott van ő a nagy urak hálósobáiban is, mint a szegényekében s tizenegyet szokott ütni egymásután

6.^{458.}, c. f. még 82.^{285.} A víza versenyt úszott a hajónkkal, az halált jelent 45.^{97.} A szörényi kútnak a vize éppenséggel vérré változott, a mi királyhalált jelent 60.^{6.} Tizenhárman ültek az asztalnál. Egy közülünk meg fog halni! 10.^{101.}, c. f. még 26.^{7.}, 69.^{153.} Olykor önkénytelen megborzadok, azt mondják, hogy ilyenkor a halál ugorja át az embert, amint kiszámítja főrel-főre a tizenharmadikat 14.^{226.}, c. f. még 2.^{198.} Azt mondják, hogy a mely halottnak a szeme kinyílik, az még valakit vár maga után 8.^{223.} Álmunkban hintóban utazni: véletlen halál, igen sok embert látni: gyászos temetés 31.^{155.} Ha az embert halva látják: a fáklyák és címerek azt jelentik, hogy valami nagy-nagy dicsőség vár rá, a halál pedig azt, hogy megházasodik 31.^{156.} Mikor a boldogult gróf haldokolt, megcsókolta az ajakát. Az pedig veszedelmes dolog: mert olyankor a haldoklónak a lelke magával ragadja a megcsókolót 39.^{213.} Halálból, temetkezésből nem jó játékot csinálni 32.^{245.} Nyargalj előre, gondod legyen rá, hogy midőn megérkezünk, temetés vagy barát, vagy vénasszony ne jöjjön ránk szembe 36.^{9.} A kit ifjúkorában lefestenek, az ifjan hal meg 92.^{39.} A kit a gyermekek és örültek szeretnek, irtózatossá annak kimúlása 22.^{173.} Valahányszor az emléket megcsókolják, a halott mindig egyet fordul sírjában 57.^{68.} Az olyan ember kardjának az éle, ki holttestet sebesít meg, minden vágásban kitörik 12.^{189.} Ha egy halottat átvisznek a határunkon, minket abban az esztendőben mind elpusztít a sáskajárás 93.^{80.} Mind megecetesedett az a bor, a mint a csaplárosné előlte magát 15.^{273.} Az öngyilkos koporsójából egy forgács megvéd a mennykőcsapástól 67.^{178.}

Kisértet. Ejjel minden csoda elszabadul; a lelkek kószálnak alá s fel, s bántják az egyedüllevőt a sírák táncolnak a mezőn, fehér halotti ködruhában, a boszorkányok dümmögve lódulnak a levegőn keresztül 36.^{103.} Elhagyott romoknak van kísértő lelke, ki alvó éjféleken felvanszorog ismeretlen sírjából s végig csörtet, láncait vonszolván a kietlen tanyán, s ijeszti arca halványaságával a közlekedőket 22.^{171.} A kísértet, a hazajáró lélek föl-föltámad sirja vak éjéből, hogy az élőket alakjával rémitse 36.^{41.} Elhitte, hogy a lelkek haza járnak 16.^{112.} Éjféleken bús szél keletkezik, mely fölveri a holtak álmait, magukra terítik halotti lepedőjüket, mennek búval, bánattal bejárni a világot, melyből ki vannak zárva. Bezörgetnek a házak ablakán, melyekben egykor laktanak; az ágyat, a melyben feküdtek, felkeresik; az asztalról, melynél életükben ültek, fölszedik a rajta feledt morzsákat 14.^{227.} Mikor egy ablaktábla valami kerek foltan elhomályosul, akkor otthontalan lélek van a szobában, annak a lehellete veti az üvegre a párafoltot 15.^{396.} A mi kastélyunknak is volt veres barátja és fehér asszonya, a kik éjféli órakongásra végigsétáltak a zárt ajtós szobán 85.^{121.} Ha a fehér asszony megjelenése napjától hat hétre nem hal meg a választottja, úgy várhat a halálra hat hónap múlva, s ha akkor sem váltja be fenyegetését, akkor következik a hat esztendő 85.^{308.} Áldja magában az első kakasszót, mely a kísértőt haza küldé hideg kriptájába 14.^{91.}, c. f. még 49.^{27.}, 22.^{253.} Egy denevér, a kísérteteket előpostája 42.^{111.} Hallod, hogy sírnak a kísértetek? Bizonyosan Belzebúb kinozza őket. Ne nézz hátra, mert úgy marad a fejed 57.^{273.} A kik menyasszonyi fővel halnak meg, azokból villi lesz, s azoknak a haragját nem jó ingerelni 66.^{281.} Tündérek, boszorkányok, mátkágyban meghalt menyasszonyok tanyája volt az 35.^{107.} A bolygótűzekben a babonás nép a kivégzettek lelkeit látja 57.^{169.} A híres zsványok nem született kis gyermekek kezei által lakatokat és bilincseket tudnak összetörni s magukat láthatatlanokká tenni 65.^{111.}, c. f. még 15.^{186.} A rablók babonája az, hogy a kinek egy nem született gyermek kis ujjá van a zsebében, azt nem sebzí se golyó, se kard 65.^{75.} Egyszerre csak lelket láttak a marhák, mind kiugráltak a kompból, bikástól s egyenest haza szaladtak 88.^{88.} A szentelt barkát is odadugta a vánkosa alá, hogy a rossz álmok szellemeit elűzze tőle 66.^{115.} Ablakán besütött a hold. A vidék csendes volt, az ég lanya; olyan éj, melyben a lidérekék (elf, lidérc: erl, alcunae) előjönnek berkeikből, s

kereket hánynak a harmatos füben; mikor a tündérek szedik a csillagok hamvát, s az a vén ember ott a holdban pengeti az ezüst sugárokat; mikor ezüst felhők alakjában jár a bűv csillagról csillagra, jár a gyermekrékm, a fekete éji pillangón repdesve 5.¹³. Nagyon őrizte az életét késő vénségében; féltette a nyári morotva lidércnyomásától, a bögöly alakban száguldozó rossz szellemektől 60.⁶³. A bakter a tizenkét órát nem kiáltja meg régi hagyományos babonából 88.²⁵¹. Egyszer egy vakmerő éji ör azt a hallatlan bátorságot vette magának, hogy az éjféli órára is elmerte mondani a verset, de az a rettenetes eset történt vele, hogy valami láthatatlan lélek valami kitalálhatatlan helyről, bizonyosan a föld alul, vagy a kriptá ajtóból visszakialtá rá, a mit mondott, még pedig megfordítva 31.¹.

Ördög. A mely háznál pincében tüzet raknak, azt megszállják az ördögök 70.¹⁸⁷. Ördögidéző formula: Jelenj meg előttem tetszetős deli legény alakjában és engemet meg ne ijessz; s hozz énnem aranyat kelendő pénzben 96.¹²⁸. Az ördögnek adtam el a lelkemet, s az hordja nekem a mesés kincseket 85.²²⁴. Az ördög hordta neki lidérc képében a pénzt 44.²⁸. Papot ölni nagy veszedelem; megtörtént egy öreg apámon, hogy papot öletett meg, s azt élve vitték el az ördögök 83.¹¹⁹. Ha a férj meg a feleség különválva élnek, az egyiket elkapja az ördög 86.³². Felt egyedül haza menni az éjféli sötétben; egyszer már ily alkalommal az ördögök elkapták s a szomszéd határban tették le 49.²⁶². A ki az ördöggel összetalálkozik, s azt akarja, hogy jól utazzék, sohase a szarvát fogja meg az ördögnek, hanem mindig a farkát 57.¹⁷³. Legalább hát tüzzön egy szentelt barkát a süvege mellé, vagy vigyen el magával egy Mihály angyalt, hogy az ördögök közel ne érhessék 1.¹⁵⁴. A sziklaoldalban látható egy csapinós barázda: olyan, a milyenről azt mondják, hogy az ördög szekérének a vágánya az, a mint menyasszonyát a pokolba haza kocsikáztatta 73.⁵³, c. f. még 73.¹⁰. A zivatar a milyen gyorsan jött, olyan gyorsan elrohant. Alig hullott néhány csepp eső. Az is fehér volt, mint a tej. Az ördög veri ilyenkor a feleségét, azt tartják 67.³⁰. Nap süt és eső esik. Az ördög most veri a feleségét 91.⁸⁹.

Boszorkány. Összeérnek a szemöldökei, mint a boszorkánynak 45.¹³. Májfoltok voltak a nyakán és testén . . . az ördög által az emberi testbe foltozott darabok 1.¹⁴⁶. A ki a szomszédba megy kölcsönkérni tüzet, boszorkány hirbe jut 60.⁵¹. Éjjel sőt csak boszorkányok kérnek 60.³². A ház udvarán a holdvilágban járt egy asszonyi állat. De nem a talpán járt mint más isten teremtese szokott járni, hanem a tenyerén, a fejével lefele. Hopp ciherre! kiáltá el Pirka a boszorkány üdvözlétet. Csororum hajdinárum! válaszolt rá a kopanicsárné. Miért imádkoztál boszorkánymódra 57.¹⁶⁶. Az ördög nem hagyja leányát; a boszorkánynak is van esze 57.²²⁸. Az elátkozott ördögök meg azoknak boszorkány szeretőik 60.³. De nem használt neki az a tíz köröm semmit, ha mindjárt patronusától, Belzebúbtól kérte volna is kölcsön 57.²³¹. Ha két esztendeig minden szent Iván éjszakában keresgélt volna a szentgellérthegyi gyülekezetben, ennél valami rútabb boszorkányt lehetetlen hogy találhatott volna 11.³⁵. A holdvilág előtt százféle boszorkányalak repült végig egész rajostúl mindenféle torzidomokat öltve; azok éjjélkor mind találkozót tartanak 65.⁷⁸. Kinn a hideg éjben a szél szava szól s rémes szekerében, mit vonnak arany szemű éjmadarak, a bőjti boszorka lihegve halad 14.²¹⁴. Egyszerre eltűnt előlem mint valami igazi boszorkány 41.²²⁴. Mintha bizony lehetne egy boszorkányt bezárni kulcsesal! elébb ott volt ő, ámbár egy órával későbben indult el utána 57.¹⁵⁵, c. f. még 39.²⁵⁵. Bizony megnyergel még, ha sokat bolondozol vele. Az éjjel kantárt vet a nyakadba s ellovagol rajtad a Kriván tetejére 50.⁵⁰, c. f. még 57.⁸⁶, 65.²⁴⁷, 83.⁶. Az én feleségem boszorkány. Azoknak is a kapitánya. Ha ennek este, gyertyagyujtat után kantár meg nyereg akad a kezébe, a kinek azt a nyakába veti, a hátára dobja, abból repülő ló lesz egyszeribe; de hogyha embert vagy kutyát, disznót nem kap, a min legörömebb nyargal, hát akkor egy üres hordót is felkantároz, az is elrepül vele, csak azt mondja: hipphopp! ott legyek, a hol akarok! egy fütty alatt ott terem a szent

Gellért hegyen, elhossa magával a bűbajos irt, a mivel azután ha bekente magát, egyszerre átváltozik csodálatos szép tündérré, az ember azt hinné, hogy farsangi új menyecske 72.¹¹⁹. A sátánnak eladta magát vérével aláírt szerződésben, az ördögtől lett megkeresztelve. Repülni tud seprűn és felkantározott hordón, azon szokott járni Világosvárra, a boszorkánykomákkal lakomázni, meg a szegedi Öthalomnál; át tudott változni kerékké s úgy gurult végig az utcán, szárazságot csinált s ha kinyitott egy zsákot, abból forgószelet tudott eresztetni a vidékre; marhát, embert megrontott varázslatokkal, máskor meg holt embereket feltámasztott, új lelket fűjt beléjük, tükörből jövőndöt mondott, még az áldozatostyát is megbabonázta 84.⁷³. Az ördögökkel cimborál, ő maga rajta kapta, midőn egy seprűnyélen ki akart repülni a kürtön s megtalálta ágya fejében a halott ember koponyáját, a miből a boszorkányok áldomást szoktak inni; mindenféle alattá tudja varázsolni, a kikre megharagszik 12.²⁷⁵. Az rögtön a térde közé kapja a seprűjét s úgy elrepül innen 74.²⁴⁹, c. f. még 57.¹⁷⁶. Lócákon, székeken, seprűn, pemetén lovagolva süvöltöttek a levegőn keresztül 65.²⁶⁰, c. f. még 57.⁵⁰. Bizonyosan boszorkány volt, vasvillára kapott s elrepült vele 71.⁴³. Elrepült. Megkente a talyigakereket sárkányhájjal, ráült, elvitte a Szent Gellértre 67.³⁴⁴. Láttam nagy-pénteken, hogyan repült ki ablakán, csupasz villára ülve, s ment a vesztődombig. Ott ördögökkel kecske képében és rút, szakállas ördög-asszonyokkal soká enyelt. Ott olvasák a szentírást visszarul és eldugák a felhők kulcsait egymás fülebe s egy hegyes kést a vesztő fába ütve, azon keresztül megfejték minden tehént, hogy egytől egyig otthon vért adott mind 38.¹³⁵. Maga is sokszor átváltozik szakállas farkassá, medvekirálylává s úgy csatangolja be a havasok rengeteget 15.¹⁴⁸. Én boszorkány vagyok, értek hozzá, hogyan kell kantérolni, dauzsolni, vajakolni; ha megmosdom kint a kutnál, bekenem bábairrel a két szemöldököm táját, hét babot dobok a hátam mögé, s elmondom, hogy ifriszkum, cifriszkum, cingere bingi! hát egyszerre szép barna cigányleány lesz belőlem 67.³³⁶. A másodszeri mosdástól megint visszaváltoztam ilyen csuffá 67.³⁴⁴. A kantéros kenőcs-től még a legrútább boszorkány is egyszerre deli cifra asszonyná változik át 60.⁴⁶. Ezek a gonosz boszorkányok úgy tudják magukat átváltoztatni, hogy csak az látja őket bűbajos cifra asszonynak, a kinek a szemeit megbabonázták, a többi meg mind csak ilyen toprongyos vén csoroszlyát lát maga előtt 72.¹²². A boszorkányok el tudják változtatni leányaikat macskává és ismét vissza leányná 84.²⁴. Az isten nevének említésére a boszorkányok egyszerre varasbékává válnak 84.²⁶. El sem lehet fogni, mert hiszen boszorkány. Láthatatlanná tudja tenni magát: farkassötétjét bocsát az üldözői szemére, ha rájuk olvassa a varázsmondatot 67.¹³⁰. Három Lukács-cédula: boszorkányt löni való 11.¹³¹. Hétféle színű bab boszorkányok ellen hintve 60.²¹¹. Tömjénél ördögöt szoktak üzni, söprűvel boszorkányt, hamus kenyérrel veszett kutyát 60.⁶⁸. Hirtelen kapott egy seprűt, azt keresztültette az ajtóba 60.⁶⁸. Boszorkány vagyok. A kivel akarom, jót teszek, a kivel akarom, rosszat teszek. De még a kivel jót teszek, az is megbánja 57.⁶⁶. Valami boszorkány gyógyított meg ördöngös ráolvasással 65.⁷². Ha ráolvasott a házra, az egész háznép aludt hetekig, míg csak föl nem ébresztette 21.¹¹⁴. Azt panasolta neki, hogy a szomszédasszony guzsra kötötte a beleit 74.⁴⁹. Megrontják a boszorkányok: elszárad, felpuffad, a béle zsugorodik 15.¹¹⁵. Látod, milyen cingár, milyen göthös? a boszorkányok járkák 81.¹⁶⁷. Marhát, embert megrontott varázslatokkal 84.⁷³. Az én menyem meg van rontva. És azt senki más nem teszi, mint ama gonosz boszorkány 57.²²⁸. Szép gyermekem volt. Ez asszonyt egyszer holmi kavicscsal hátba dobta s e gaz boszorka úgy megverte érte; egy szót sem szólt, csak két veres szemét, azt a keresztbeállót rászegezte, s e perctől óta kedves gyermekem fogyott, veszett, miként a férges alma, s negyven napi kegyetlen kín után átadtam őt a földnek 39.¹³⁵. Ha egy békát hozzád vágott volna, magadat is lóvá változtat 69.³⁷. Dejszen nem eszem én abból. Szent, hogy valamit adna innom, a mitől bizonyosan sertéssé változom 57.⁵⁰. Őtet az a varázslónő

békává változtatta 74.¹⁹⁰. Ha megtámadod a boszorkányt, békává változtat. S a kardod ki ne húzd ellene, mert kiesik a kezedből, ha rád néz. Fel se nyisd a szájad, mert kiolvassa a fogaidat belőle 38.⁴⁰¹. Az én boszorkány-nyomásomat megemlegeti, a kinek álmában a mellére ülök 33.⁴¹. Mikor a gyermek rosszat álmodik, boszorka ül a mellén 99.³²⁵. Kiáltani akart, de a boszorka rajta ült a nyelvén, nem birt szóhoz jutni 22.²⁰⁵. Megcsipted a boszorkány állát! bizony hátra fordítja a fejedet éjjel 57.⁵⁰. Úgy elfordították a nyakát a parasztleánynek, hogy most is oldalt áll a feje 60.³². Vizen keresztül jöttek, vízben el nem merültek, férfiakat megnyergeltek, azokon lovagoltak, apró gyermekeket víz fenekéről felhoztak, tüzet fával csináltak, tűzön átugráltak, kis gyermekeket tűzön keresztül dobáltak, kigyót-békát összeszedtek, üstbe hánytak, azt megfőzték, ördögökkel táncot jártak, összeszedték a harmatot, zsákba dugták, a kútágasba kést ütöttek, azon keresztül a vidéken minden tehenet kifejték, az én teheneim is mind véres tejet adtak az éjjel 60.³². Vannak-e köztetek boszorkányok, lidércek, mások gyermekeinek megrontói, kik az emberek belein csomót kötnek, a levegőben járnak, a tejet véressé teszik, s kigyótojásokat költenek ki, vagy zárnyító füvet keresnek, avagy magukat láthatatlanná teszik? Igenis, volt egy vén boszorkány a faluban. Régen rontotta már az embereket, mert veresek voltak a szemei. Ha akarta, olyan zivatart hozott a falura, hogy a házak tetejeit szedte le a szél. Egyszer szintén oda volt jégesőért s a faluban három helyen ütött le az istennyila. Erre az asszonyok felbőszültek, megragadták s beleveték a patakba. Az asszony még ott is azt kiáltotta: megálljatok visszakérnétek még tőlem azt a vizet, a mit most megittatok velem! Az asszonyok erre kifogták alább, hogy a köveknél fenn akadt, karót vertek szívéen keresztül s elásva a völgyben egy nagy követ hengeritettek rá. De az idén csakugyan beteljesült rajtunk boszorkány-átka. Egész nyáron egy csepp eső sem esett, az esőt és harmatot mind a Dainica itta meg. Erre mi is lementünk a sírjához, nagy lyukat fúrtunk le mélyen, azon keresztül addig töltöttük a vizet, míg csak bevette, ezt kiáltozva: igyál lakjál jól, átkozott lidérc, ne idd meg tölünk az esőt és harmatot! Így fordult el tőlünk a nagy szárazság végtére 1.¹⁴⁹. A boszorkány megvásárolja a szelet számunkra, s eladja harmatunkat a görögnek; az ég esőjét megköti és sáska-sereget, undok földi pókot idéz ránk, véresőt, békahullást, hogy három éven át az egész vidék olyan tar, pusztá volt, mint a tenyér és hullott éhen ember és barom 38.¹³⁵. A boszorkányok még a gyereket is kicserélik, mikor a bábaasszony keresztelni viszi, a maguk porontyát odaváltják a selyemtakaró alá, az úrfit meg eladják a cigányoknak 72.¹²⁰. Hová gondoltál hogy kinyisd az ablakot naplemente után? az kell, hogy bejöjjön a büdi boszorkány, elcserélni a gyereket, elváltani a magáéval? Akkor aztán majd tarthatnád a kandallóban a tűz fölé, hogy adja vissza a tiedet, mert különben az övét a tűzbe dobod 60.¹⁶³. Ördögös boszorkány, a ki éjszaka szakállas farkassá változik, az ablakon kicsúszik, a faluból elragadozza a kis gyerekeket, azokkal él, azért nem kell neki étel, mint más embernek 13.¹¹³. Kést ütnek a száraz fába s azon keresztül megfejik a falu teheneit 72.²¹⁶. A boszorkánymedve maga lő a vadászra, félmászás, egy mászás kö semmi neki, felkapja két kézre, úgy hajít vele, mint a parittyával; aztán abban áll a boszorkánysága, hogy akárhány golyót lőnek rá, csak elkapja a markával, mint a legyet s a szájaiba teszi, lenyeli 43.³⁴³.

Varázslat. A ki azt mondja a kis gyermekre, hogy jaj, de szép, az megígézi: az olyan ellen ki kell köpni 60.¹⁶³, c. f. még 68.⁶³. A leány kétszer is a háta mögé köpött. Nem szabad valakinek a szemébe mondani, hogy jó színben van, mert az szerencsétlenséget hoz 66.¹¹³. Vasat nem szabad az asszony közelébe hozni, még csak egy varrótűt sem szabad a kezébe venni, a míg a hat hete le nem tel. Ellenben egy tikmont kell neki a vánkosa alá tenni, a kicsikének meg egy szál veres selymet kötni a lábára, a nyakába meg egy violagyökeret. 60.¹⁶². Maga az anyja kötötte fel neki a pászma veres selymet, a mi a lányokat

a rossz igézettől megörzi 84.²⁸. Az ivóvizébe eleven szemet dobtak, hogy az igézettől megörizzék 74.²²¹, c. f. még 76.²³⁹. A mint én azt látom, hogy valaki megverte szemével a leányt, azonnal azt teszem, hogy eleven szénnel vizet oltok, abban megmosdatom a leánynak az arcát s azzal meg van törve a babona 90.²⁵⁷. Meg van igézve s nem is fog rajta a babona mindaddig engedni, a míg az igézet ellen saját kezéből eresztett véréből tizenhárom cseppet meg nem iszik 12.²⁷⁶. Ha pedig bűbajos megrontáson alapult volna a hitvesek közötti antipathia, ennek az eloszlatására semmi sem használt olyan bizonyosan, mint a mandragoragyökér. Azért az ilyen mandragoragyökert szokták az egymástól idegenkedő házastársak vánkosába dugni, még pedig a him mandragoráét a nőébe, a nő mandragoráét a férfiébe 57.⁸⁰. A ki patkánybőrből készült ruhát hord, minden legény bolondig szerelmes lesz bele 95.⁷⁹. Megfőzte a hangyabojt a szólatlan vízben, azt itatta meg az urával, hogy a hűsége visszatérjen 39.²³⁴. Mérgecs varangyot lopott éjszakai italába s a derék lovag úgy elszáradt attól, hogy a kardot többé nem bírta emelni 23.¹⁶⁸. Az anyja összebeszélte azzal a vargával, a ki nekem eszmát szokott varrni s egy szárított békát dugott a eszmám talpába; tudod, hogy milyen nagy baj az, hogyha egy legénynek szárított békát dugnak a eszmájába s rajta jár, nem veszi észre 90.⁵¹. A zsidó kocsmárosok varasbékát sütöttek nyáron, azt dugták a boroshordóba, hogy a nép dühös legyen tőle 74.¹⁶⁰. Idegen kézbe egy szálát sem enged jutni hajából, azt hive, hogy a ki azzal bír, megronthatja, megölheti, örültté, tetszhalottá teheti őt 21.¹³⁸. Hisz csak ne maradt volna ilyen kicsi. Talán átlépték, mikor kicsiny volt. Próbáltam én ezzel már mindenfelét, kenyértésztába beledagasztottam, úgy tettem a kemencébe, de bizony csak nem nőtt ez meg a kenyérelasztótól sem 91.²¹. Sok mesterséget tud: megbabonázza az embert, Mikor valami babonát mond, hát attól az ő fánkja mind szép szalagot kap körül, másik babonamondásra meg az én fánkja mind úgy összezsugorodik a forró zsirban, mint a furkó 28.¹⁵³. Ha valaki kést ajándékoz valakinek, hogy a rossz ómen el legyen távolítva, mind a kettőnek mosolyogni kell egymásra 26.⁶². A néphit azt tartja, hogy jó barátoknak nem szabad szűrő és éles tárgyat ajándékozni, mert meg lesz sértve a barátság. De hozzáteszi a néphit az ellenbűvszert is, mely a rossz varázst megtöri, ha az ajándékhoz mindketten nevetnek 42.²⁴⁵. Gombostűt vigyen magával a kabát bajtókájába szúrva. Ez szükséges a vadászembernek, hogyha szembejövő pappal találkozik, utána hajithassa a gombostűt; különben szerencsétlenség éri a vadászatban 74.²⁶¹. Megrontom ezt a szándékot. Nem lesz abból a párbajból még semmi. Látod ezt a hét szem babot a kezemben. Ahány, annyiféle színű. Ha én ezt a hét szem babot feldobom, mikor leesik, kereszt lesz belőle. Látod, hogy kereszt lett. Ezeket most beletaposom a földbe. Megvan a babona. Ez a viaskodás el van rontva. Nem fognak azok egymásra löni, keresztet csináltam közük 86.¹⁶¹. Hirtelen előkerítette a rostát, ollóhegyre állította, kilenc babszemet vetett belé, azzal körülpergette, s mikor a táncoló babszemek megállapodtak a rostában, akkor kiöntötte az igazságot 91.²¹, c. f. még 39.²⁶⁴. Mikor valami első pénz kerül a markukba, úgy tesznek, mintha megköpdösnék s magukban mondják: apád, anyád idejőjön! 90.²⁶⁰, c. f. még 68.²¹⁷. Arról is meggyőződött, hogy nincsen a markában valami lengyel garas odaszorítva, mert ha az ott van, akkor az eskü átka a lengyel garast éri, nem az ő lelkét 56.¹⁵⁹, c. f. még 15.¹²². A hol az ember először aluszik, ha megszámlálja a gerendákat, a mit akkor álmodni fog, az beteljesül 51.³¹², c. f. még 9.¹⁷⁰. A billogozásnál a birkának egyet kell tekeríteni a fülén, hogy ne fogjon rajta a mótely 34.⁴³. A billog nyelén keresztül kell ugratni, hogy jó tejelő legyen 34.⁴³. A magnak való bárányt nem szabad fenhangan számlálni, mert akkor beléjük esik a dög 34.⁴³. A ki rozmaringot akar ültetni, annak előbb zsályával kell megdörzsölni a kezét, hogy rászája megéledjen 57.⁷. A fügefa és a rúta szeretik egymást, azért szokás rútát ültetni fügefa mellé, a mi viszont a békákat, a füge ellenségét elkergeti 57.⁷. Hogy a fáról le

ne hulljon a gyümölcs, a gyökerébe lyukat fúrtak s abba galagonyacsapot ver-
tek 57.⁵. A ki azt akarta, hogy piros almái teremjenek, az oltógalyat jól beáz-
tatta csukavérbe 57.⁵.

Garaboncás. Ágról szakadt külsejével mindenki garaboncás diáknak tartotta
volna 63.⁹⁸. Egyszer csak elém bukkan a fűzfabozótból egy furesa ember, a
milyent még sohasem láttam azelőtt. Az egész ruhája folt hátán folt, tarkállott
azon mindenféle színű posztó; a fölött volt a nyakában egy rongyos felleghajtó
köpenyeg, a mi hátul ketté volt hasadva úgy, hogy a mikor a szél lebegtette,
olyannak látszott messziről, mintha két denevér szárnya lett volna. A fején pedig
volt egy pofonütött csákóorrú kalap, az tele volt tüzködve hollótollakkal. Az olda-
lán levő tarsolyából pedig csomóba kötött lúdtollak látszottak elő. Bizonyosan
garaboncás diák volt. Azt tudom jól, hogy ha az ember garaboncás diákkal
találkozik, akkor legjobb azt megszólítani, hogy meg ne haragudjék, mert külön-
ben megátkozza az embert s nyakára hozza a fürgeteget 69.⁴¹. A cifrán faragott
vesszővel rácsapkodott a lábászárára: gyí te, fakó! gyí te, kesely! s azzal ver-
senyt futott lovammal a gyalogösvényen; egyszerre értünk be a faluba 69.⁴².
Sárkányon járok, garaboncás vagyok 28.²⁵⁴. A garaboncás rámvicsoritotta a csü-
nya, nagy, fekete fogait s megfenyegetve a cifra vesszejével, ezt a rontást kiál-
totta utánam: signa te, signa! temere me tangis et angis! Ez a mondás vissza-
felé olvasva is úgy hangzik, mint előlről, azért van ilyen rontás benne. Meg is
éreztem a rontást nemsokára, mert olyan hőség támadt, mintha kemence torká-
ból fújták volna rám. A lovamat körülzúmmogták a bögölyök. A mezőn egy
ember az arató nép közül megbolondult a napszúrástól s nekem rohant a kaszá-
jával. A falu végén meg egy veszett kutya jött rám szembe. Egyszerre csak nagy
sötét fellegek támadnak az égen a hátam mögött. Jégeső az ottan. Ármányadta
garaboncás diákja! Ezt a nyakamba zúditja 69.⁴³. Te ugyan a nyakamba imád-
koztad a garaboncás diákot. Valld meg, te boszorkányfajta, hogy imádkoztál érte,
hogy a zivatar rám jöjjön s hazakergessen 24.²¹³. Nem kínálták még meg
valahol aludtfejjel? azzal szokták a garaboncás diákot megengesztelni 94.⁵², c. f.
még 69.⁴³. Lapátot fektet ajtajába, hogy a garaboncástól megóvja háza táját 22.⁹.

Tátos. Mikor a háromesztendő gyerek, a kiről még senki sem teszi fel,
hogy valamire figyelmez, beleszól az öregek beszédébe s váratlanul valami oko-
sat mond, azt mondják rá: nézd, a tátos! De van ennél még egy sokkal anya-
giabb fogalom is a tátosokról; midőn a természet tévedései valamely szülöttet
rendkívüliséggel ruháznak fel, hogy vagy felemás szeme van: az egyik kék, a
másik fekete, vagy tizenkét ujja egy kezén, vagy már foga volt, midőn világra
jött, s több eféle szokatlanságok abba a gyanuba hozzák a szülöttet a köznép
előtt, hogy ebből tátos lesz; s az ilyennek aztán semmi sem lehetetlen: ez olvas
a bezárt levélből, ez meglátja az elásott pénzt a földben, ez pusztá kezével
kinyitja a lakatot, ez merő tekintetével elűzi a betegséget, ez megigazítja a rom-
lott órát, meggyógyítja a puffadt tehenet, megnyeri a veszendő pert, egyszerre
mindent véghez visz könnyű szerrel, a mi másnak erejébe kerül 92.¹²⁷. Oka volt
neki a tátosságra az, hogy három sor foggal birt kettő helyett; az alsó állkap-
cájában a külfogsor mögött egy tökéletesen kifejlődött belső fogsor fejlődék.
Ő tátos, a kinek tanulni sem kell, mégis mindent fog tudni, dolgozni sem kell,
mégis mindennel fog birni. A tátosi hatalom gyakorlása csak hétszer hét esztendő
mulva kezdődik meg 97.¹²⁸, c. f. még 49.¹²⁴. A szörnyetegnek hosszú, szőrös
kezei és lábai voltak, mikkel hyénai vitás közt hadonázott maga körül, miköz-
ben szájaiban alul is, felül is két-két fog látszott meg, s szegletes fejében villog-
tak a vad kancsal szemek. Roppant feje volt. A nők éppen azon tanakodtak,
vajjon ne fojtsák-e a fürösztő vízbe a kis tátost 22.¹⁵⁵. Nem vagy te tátos, hogy
hetedhét országon utána repülhess velem 88.⁸⁴, c. f. még 72.¹⁰⁹. A sárkányt meg-
teremti a posvány, a tátost a forgósél, a vízi hávelvényt a tenger, a lidércet a
hulló tűz 73.¹⁷⁹.

Hetedik gyerek. Ne is féltsen engem semmitől, én hetedik gyerek vagyok 83.¹³⁵. A hetedik gyerek sorsa felett a hetes szám ómene határoz 22.¹⁷⁵. Rajtam nem fog sem fegyver, sem átok, én vagyok a hetedik gyermek, ki burokban született; engem férfi keze el nem ejthet 20.¹⁰. Anyjának hetedik gyermeke volt, a ki holdfogyatkozás éjszakáján született s születése órájában hétszer vízbe, hétszer tejbe, hétszer vérbe mártatott be és azért nem fog ő rajta semmi fegyver 93.²⁵⁶. Az én kezem sikeres kéz, mert én hetedik gyereknek születtem 57.⁶⁶.

Lidérc, kincs, spiritus, pilinkó, vízi hüvelvény. Elámult ennek a fiatal legénykének a bölcsességén, bizonyosan lidérc van ennek 73.¹⁶³. Olvastam én a tüzes ludvércről, a kinek csirkeformája van 69.⁸⁷. Nem marad ám meg a galamb ennél a háznál. Annyi vércse, bagoly van ennek a hiujában, hogy azoknak a vijjongatásaitól is meghal az ilyen félenk teremtés. Ha pedig megmarad az ilyen nősténygalamb, aztán párja nélkül tojást tesz le, s azt kikölti, hát abból lidérc lesz 60.⁶⁷. Átkozza a lidércet, mely vetései között dudvát növesztett 22.⁹. Elátkozott lidérccek voltak; tüzes emberek, kik az éjjeli vándort a mocsárba csalogatják 69.³⁶, c. f. még 60.³, 60.⁵⁶. Nem is veti fel a nagypénteki lidérchozta pénz 94.⁸⁷, c. f. még 50.⁹. A kincskeresők a varázsníl segélyével vagy a nagypénteki lángfellobbanás által valahogy eltalálnák az igazi rejteket 84.⁶⁷, c. f. még 68.⁴⁶. Csak hetedik gyerek volnék! akkor meglátnám, ha valahol pénz van elrejtve a föld alatt, nagypéntek első éjszakáján, első kakaskukorikoláskor, mikor a tüzes lidérc felveti magát 69.⁸⁷. A folyosó tulsó végén lobogott valami kékes láng, hasonlatos azokhoz a lángokhoz, a mik szent György éjszakáján felvetik magukat a földből ott, a hol a kincs van elásva, midőn tisztul a pénz 42.¹¹⁶, c. f. még 57.¹⁶⁹. Lestem én is minden újhold éjszakáján, hogy valahol felveti magát a tűz 19.³⁰. A spiritus olyan lidércféle, a ki aranyakat hord a házhoz 96.⁴³⁰. Ezek a hallatlan ostobaságok mind válogatott bölcsesség következményeit szülik magukból. Azért ugyan ostobaságok maradnak, hanem hát ennek az embernek valami spiritusa van 45.¹⁸⁵. Te vagy talán a pilinkó, a ki az anyja levágott lábujjából támadt, hogy a sárkánytól elragadt bátyjait megbosszulja 73.³⁰¹. Inceselkedő lidérc, kóborgó lobogvány belecsalogatja a feneketlen mohosba, ott a hegyek tetején hó van, de benőve sűrű ingovánnyal; a ki rálép, lerántják a csalóka pázsit alá a vízi hüvelvények 60.⁵⁶, c. f. még 50.⁹.

Tüzes ember, földi ember, tündérek. A bálványosi kokozsáson tüzes embereket láttak táncolni az éjszaka karéjban, s reggelre ott, a hol táncoltak, egész karikába bujt ki a veresgomba a földből 60.⁶. A szolgálok az éjjel tüzes embert láttak az udvaron (országos veszedelem előjele) 16.¹¹⁸. Máig is fennáll a nép száján a földi emberről kísértetes mese 22.²¹⁷. A Svábhegyen éjjelenként tündérek (elf) szoktak táncolni 61.²⁶⁸. A piros virággombú lóhere és ezüstlevelű pimpó nőtt közös pázsittá, a mi körül hófehér csiperkegombák kupolái domborodnak elő félkörben; a népmonda szerint ott táncoltak a tündérek karéjban 72.²⁰⁴. A sellők, vízi tündérek a lovagot ménestől együtt lehúzzák a süppeteg homok alá, s ha valakit ott kap az öreg ördög, a Nemere, eltemeti főveny-felhőivel 60.³.

Kigyókő. Mikor a kigyók nagy sokaságban összegyűlnek királynőt választani, egynek maguk közül valamennyien a fejére fujnak mindaddig, a míg a sok méreglehelletből egy fényes kő támad, mely ott ragyog a kigyókirálynő fején, mint egy diadém. Megvédelmezi a kigyók és minden mérges csúszó-mászók és férgek morása ellen 73.⁵⁰, c. f. még 60.⁵⁶. Minden szerencséjét a kigyókőnek köszönhetette. Az ilyent a kigyók fújják a királyuknak a fejére, s a ki azt elkaphatja a kigyókirálytól, csodákat művelhet vele. Az ilyen kigyókő minden sebeket begyógyít, rögtön és azonnal: az eltört csontokat összeforrasztja, s a golyókat a sebből kihúzza. Még arra is használ a kigyókő, hogyha ezt egy vízbeesett ember szájába veszi, soha be nem fullad a vízbe, ha egész nap a fenekén hever is 56.⁹⁸.

Szerelem. A macska szerelmet jelent, az oroszán halálos nagy szerelmet 59.²⁶⁶. A virág szirma arról beszél: szeret-e, nem szeret-e 28.³¹³. Élek-e halok-e? virágot tépni tanította 59.⁹. Azt mondják a sós levesre: szerelmes a szakácsné 72.²⁰⁷. A ki a kártyában szerencsés, a szerelemben szerencsétlen 70.⁷⁹. Ha az ajtó kinyílik magától, felőlem gondolkoztál akkor, s sóhajtasd nyitotta ki az ajtót 28.²¹². Ha fülem megcsendül, hírt hallok felőled, ha orcám kigyullad, felőlem beszélsz akkor 28.²¹². Ha a katicabogár kezem fejről elszáll, arról tudom meg, merre jársz te most 28.²¹². Te is szeretnéd már, ha a katalinkabogárka megjövendőlné, hogy merről érkezik a leánykérő 39.²²⁸. Ha ollóm lehull s hegyével áll meg, meglátalak nemsokára 28.²¹². A ki eltávozott kedvesét siratja álmában, annak kedvese nemsokára vissza fog térni 19.⁵⁹. A csengő madár a háztetőn, a nehéz bőjtől kiérdemelt álomlátás, a megöntött ólom, a mosdó cica: mind a szerelem felől beszél 28.²¹³. Ha tüvel megszúrtam ujjamat, rólad gondolkozva: hűtelen voltál akkor hozzám 28.²¹². Ha a gyertya felém fut le, más szeretsz te akkor 28.²¹². Ha kontyom lehull, te fogsz megverni akkor 28.²¹². Ha éjjel rólad álmodva fölébredek, s vánkosomat megfordítom fejem alatt: te is oly édeset fogsz álmodni felőlem, mint én tefelőled 28.²¹¹, c. f. még 24.²⁸⁷, 72.¹¹, 12.¹⁸⁹. Ha poharadból iszom észrevétlenül s te utánam kiüríted azt: megiszod benne a szerelmemet, s úgy fogsz utánam epedni, mint én epedek teutánad 28.²¹¹. Egy szálát szakított ki a hajából, s azt a varrótübe fűzve elvarrta annak a gyorsgunyának a majcába. Azt tartják, hogy az ilyen elvarrt hajszál visszahozza még valaha a viselőjét 74.²⁴³, c. f. még 87.¹⁵. Ha én egy szálát hajamnak gyorsruhád szegélyébe bevarrhatom: fájni fog a szíved értem, mikor azt felveszed 28.²¹². Hogy hitvesi hűségét biztosítsam, egy szál hajam bevarrtam tühegyével magam készítette gyorsingibe 99.²³¹. Ha hajadnak egy szálára gyűrűmet, a mit adtál, rákötöm, a pohárba bocsátott gyűrű annyiszor fog ütni annak oldalára, a hány évig te szeretni fogsz engem 28.²¹¹. A mely leány halva álmodja magát a koporsóban, az menyasszony fog lenni nemsokára 24.²¹⁷. Virágot látni álomban sokat, az nagy örömet jelent; leány, a ki magát halottnak látja, nemsokára menyasszony lesz; a ki eltávozott kedvesét siratja álmában, annak kedvese nemsokára vissza fog térni 19.⁵⁹. Karácsony estéjén ólmot öntött s abból jövendőt mondott. Gombócokat főzött, a miben az a tréfa, hogy a forró víz melyik gombócot nyomja fel legelőbb? minden gombócban cédula van valami névvel. Mikor a leánykák csinálják ezt a karácsonyi tréfát, akkor az a jelszó, hogy a mely nevet a legelső gombóc felhoz a víz színére, az megy férjhez a jövő farsangon 67.¹⁴³, c. f. még 88.¹⁵. A melyik hamarabb talál négylevelű lóherét, az megy férjhez legelőbb 85.¹²⁴. A ki négylevelű lóherét talál útközben, annak a szíve meggyógyul. A sejtelemtől gyötrődő asszonyszívek gyógyító írfüve ez 72.²³⁷. A fiatal hajadon leányok közt az a szokás, hogy mikor ilyen sarkantyú-csontra akad valamelyik, az a barátnéját felhívja a csonttörése. Az egyik az egyik végét fogja meg a sarkantyú-csontnak, a másik a másikat s addig húzzák kétfelé, míg kettétörik. A melyiknek a sarkantyús rész jutott, az fog hamarabb férjhez menni 76.²⁴², c. f. még 42.¹⁰⁵. Cucának nevezik azt az apró kendergombolyagot, mit a lányok a hulladékból összegömbölygetnek, a tenyerükön meggyujtanak; ha lángolva elszáll a tenyérből, utána kiáltanak: cu-cu cu! A merre a cuca elszáll, arra viszik el a leányt férjhez a jövő farsangon 43.¹²⁰, c. f. még 28.²¹². A ki bőjtől András-napján, völegényt lát éjszakáján 23.⁸. A mely gyermek szülői nem szeretik egymást, az rútnak születik 4.⁸². Az asszonyok sikoltozva ugráltak fel az asztaltól a feljük futó vörösbor elöl: keresztelő! ordítá Sándor 16.⁷¹. Áldott asszonynak a mit megkíván, azt meg kell ennie 58.¹⁷⁶. Aztán varrótút ne engedj venni a kezébe; gombostút inkább 82.¹⁹². Ne nézz rá olyan nagyon, mert még rácsudálsz, s olyan lesz a fiad 28.²⁶⁵, c. f. még 72.¹⁵⁰, 98.³¹⁹.

Szerencse. En péntekes vagyok. Péntek napon semmit se kezdek, semmit

se végzek 63.^{98.}, c. f. még 8.^{174.} Elfogyott a len a guzsalyszárról s új babát kötni péntek estén nem üdvösséges 68.^{69.} Péntek napon trüsszenteni annyit jelent, hogy ellenségünk diadalmaskodik rajtunk 57.^{80.} Nem szeretek pénteken utazni 91.^{218.} Nem jó péntek napon dalolni, mert akkor az ember vasárnap sirni fog 66.^{271.} Vannak sokan, különösen nők, a kik szerencsétlen napokat tartanak. Ismerek olyat, a ki szombaton a legjobb barátját sem fogadja el. Mások meg a hónapok bizonyos napjait, a hetediket, a tizenharmadikat tartják rosszjelű napoknak 26.^{212.} Az én sorsomra iszonyú befolyást gyakorol a tizenhármasszám. Minden baleset a hónapok tizenharmadikán történt velem 16.^{41.} A macska is érzi a veszedelmet, mert a múlt éjszaka elveszett a háztól, s azóta haza sem került; a béka pedig fényes nappal bejött a szobába 16.^{118.} Csak nyúl ne fusson keresztül az úton, mert az szerencsétlenséget jelent 94.^{75.} Mikor elindult, nyúl futott keresztül útján, varjú szállott fel előtte, vén asszony jött vele szemközt: rossz jóslatok 8.^{166.} Vészkárogó őszült holló 9.^{392.} Azon pillanatban megbotlott a fejedelem lova . . . ez baljóslat 1.^{68.} Azt álmodta, hogy minden ember mezitláb jár az utcán: országos veszedelem jele 16.^{118.} Soha jobb kedvű nem volt, mint most . . . aligha valamit nem érez 34.^{166.} Nem szabad katona után könnyes szemekkel nézni, mert elfogja az ellenség 49.^{291.} Nem kell vadászembernek papot emlegetni 94.^{75.} Az Istentava partján mindjárt egyszerre kinőtt a sok tátorjángyökér, a mi megint inséges időknek a bejelentője 60.^{6.} Ha a sötartó véletlenül feldül, az szerencsétlenséget hoz 66.^{114.} Ha gyűrűm elpattan ujjamon, te léssz akkor az én halálom oka 28.^{312.} Visszakézzelet töltött vizet a poharába a palackból, mire a jó asszonyosság megfogadta, hogy ha még egyszer úgy tölt neki, nem iszja meg 16.^{68.} Ne köpködjön a Dunába ilyenkor, mert azt a Duna nem szereti 45.^{12.} A kenyeret nem jó késsel aprítani a tejbe 16.^{112.} A kenyeret ne úgy mesd meg, hogy a kés hegyét beleszúrd, azért megharagszik az Isten 66.^{114.} Mindennek bal kéz felől kell kezdődni, a mi szerencsés akar lenni 15.^{336.} Én annyit sírtam álmomban, ez azt jelenti, hogy igen nagy, váratlan öröm fog érni 29.^{156.} A négylevelű lóhere szerencsét hoz, de nem annak, a ki találta, hanem a kinek a találó ajándékozza, természetesen nő férfinak 29.^{20.} Minálunk az a szokás, hogy a legelső üzlet, a mi a nap kezdetén történik, nem szerencsés, ha valami pénz, akármilyen kevés pénz nem marad a markunkban belőle. Az az egész nap szerencsétlen nap lesz. Azért boldog az első vevő, mert azt el nem eresztjük: az a legolcsóbban kaphatja, a mi neki megtetszik, csak hogy a pénzt meglassuk 26.^{150.}

Vegyesek. A ki csuklik, azt emlegetik 5.^{124.}, c. f. még 74.^{255.} Mikor ebédnél legkedvesebb falatját tányérján feledte . . . valami távollevőre gondolt, a ki talán éhezik 28.^{54.}, c. f. még 6.^{451.}, 76.^{243.} Az ereszen komolyképzű macska mosdik vendégekre várva 20.^{125.} Hogyha háztetőn a szarka jókor elrepül, vendég jön 38.^{61.} A mit az ember olyan helyen álmodik, a hol először alszik, az be szokott teljesülni 28.^{61.}, c. f. még 7.^{147.}, 15.^{94.}, 36.^{221.} Ma láttam, hogy bal lábbal keltél fel az ágyból 43.^{236.} A lábasjóságot csordánkint keresztülhajtották a tűzön, ez megóvjá azokat a métely, dögvész, torokgyík ellen 60.^{54.} Különösen kell ügyelni, hogy (billogozás közben) a gyapjából semmi ki ne tépődjék, mert az olyan bárányt széttépi a farkas 34.^{43.} Fogá a pasquillt, úgy a hogy volt, egy szelet érett, penészes sajtot s egy darab jól behamuzott kenyeret takart bele, mint a mely általánosan ismert egyszerű szerekkel szokták falusi gazdák a veszettséghez közelítő kutyákat gyógyítani 5.^{10.} A medvehúsról azt tartják a vadászok, hogy a ki sokáig él vele, hamar megöszül 59.^{76.} A söt jól el kell zárni, hogy az egér hozzá ne férjen, mert ha az egér söt eszik, attól nagyon elszaporodik 57.^{3.} A békák mérget fecskendeznek magukból, az alvó embernek a szájába másznak, a teheneket kiszopják 45.^{262.} Ha belekóstol a kígyó, akkor mérge van benne, mert a kígyó a mérget nagyon szereti 60.^{63.} A ki le próbál onnan verni téged (a fecskét az eresz alól), még a tej is vérré válik a poharában 98.^{175.}

Hogy a cseresnye korán érék, a tövére oltatlan meszet raktak 57.⁵. Ha György-nap előtt mennydörög: jó aratást, termést várunk 99.²³². Tetemoldó fű . . . attól ered növésnek a gyerek 60.¹⁶³. Hogy a szava megjöjjön, a békakorsóska levelét mártották az italába, mivelhogy a béka a vízi állatok között az egyedüli, a melyiknek szava van 57.⁸⁰. A köznép ájtatos hitében minden búzaszem fején az istenanya és a megváltó képét látja 98.³⁶⁶. Hogy el ne vigyem az álmát, egy kicsit leülök 46.²²⁶. Ha két ember egymás mellett, fal közöttük, ellenkező fejealjat csinál, egyik sem tud egész éjjel aludni 84.²⁷. Mennél jobban átkozódtak, ő meg annál jobban hizott 99.¹⁸⁰. Az ember úgy örül az első szál ősz hajnak, szerencseszálának nevezi azt 12.²⁰⁴. A mint a hetedik klimakterikus esztendeje eljött, egyszerre pazarlóból zsugorivá lett 69.⁸⁰. A zsivány hátából hasított szij elüzi a pestist, nehéz nyavalyát, távol tartja a vadállatokat, megéri a makacs-kodó szeretőket 57.¹⁴⁸.

Közli: Szendrey Zsigmond.

Népköltésünk idegennyelvű fordításai.

1. Az *Ungarische Revue* és az *Összehasonlító Irodalomtörténeti Lapok*.

Népköltésünk idegennyelvű fordításai c. dolgozatomban¹ csupán az általam ismert önálló kiadványokra terjeszkedtem ki, a hírlapokban és folyóiratokban elszórtan megjelent idevágó közleményeket azonban kénytelen voltam elmellőzni már csak azért is, mivel kellő előmunkálatok híján a teljességet nemhogy elérni, de még csak megközelíteni sem sikerült volna. Munkám ily irányú pótlásához ezúttal két hazai folyóirat feldolgozásával szolgálok, melyek mindegyike nagy érdemeket szerzett népköltésünknek a haza határain túl való ismertetése terén.

Az egyik az 1881—1894. Budapesti *Hunfalvy* Pál és *Heinrich* Gusztáv szerkesztésében megjelent *Ungarische Revue*, melynek feladata lévén a külfölddel szellemi életünk minden területét megismertetni, szükségképen a népköltésre is kiterjeszkedett. Az idevágó közlemények sorát *Heinrich* Gusztáv: *Ungarische Volksballaden* c. dolgozata nyitja meg, mely az 1883. évfolyam két és az 1885. évfolyam egy közleményében huszonkét népballada verses fordítását adja bőséges kommentár és variánsok kíséretében. *Heinrich* fordítása költői munka, de azért a folklorista sajátos követelményeire is tekintettel van. Szabadabb költői feldolgozásban közöl ugyane folyóirat 1892. és 1893. évfolyama egy-egy népballadát *Handmann* Adolf fordításában, a kinek tollából már az 1889. évfolyam is hozott egy csinos népdalfordítást. Gondos munka továbbá *Verbirs* Andor *Ungarische Volksmärchen* c. meseciklusa, mely az 1885—1887. évfolyamokban látott napvilágot és tizenhárom népmesét tesz hozzáférhetővé, valamennyit az *Arany—Gyulai*-féle népköltési gyűjteményből.

Jóval gazdagabb népköltési anyagban a *Brassai* Sámuel és *Meltzl* Hugó szerkesztésében 1877-ben megindított *Összehasonlító Irodalomtörténeti Lapok* husz kötetkére terjedő hármas sorozata, melynek új és legújabb folyamai az *Acta Comparationis Literarum Universarum* főcímet viselik. Ez érdekes kolozsvári folyóirat, melynek munkatársai a szerkesztőkön kívül szinte egész Európából és Észak-amerikából toborzódtak, meglehetősen ritka. A három legnagyobb budapesti köz-

¹ V. ö. *Ethnographia* 1917: 112—127; 278—303. 1.

könyvtárban, az Orsz. Széchenyi, az Egyetemi és az Akadémiai könyvtárban található példányokból sem sikerült teljes sorozatot összeállítanom s így adalékaim nem merítik ki teljesen ennek a kuriózumszámba vehető folyóiratnak az anyagát. Átnézhettem az Összehasonlító Irodalomtörténeti Lapok 1877-ban megjelent I—IV. kötetét, az Acta Comparationis Literarum Universarum Nova series 1879—1882-ben megjelent I—VIII. kötetét, az 1883. évi IX. kötetének 1—2. számát, 1884. évi XI. és XII. kötetét és 1885. évi XIII. kötetének 1—2. számát, végül a Novissima series 1886. évi I. kötetét, valamint az 1887. évi II. és 1888. évi III. kötetének 1—2. számát. Népdallaink, balladáink angol, német, örmény és svéd fordításait kapjuk e kötetek Symmiktá rovatában a szerkesztők, továbbá E. D. Butler, Th. Lind és Wertánesz Jáku/dzsián Brassóban élt mechtarista szerzetes pap tollából. Ide vág még valószínűleg Meltzl tollából a Die Rätsel- und Vexier-Fragen-Poesie der Székler in Siebenbürgen c. dolgozat (Acta Comp. Lit. Univ. 1881. V, 3—10, 51—58, 133—135; VI, 17—21. h.), mely Kriza gyűjteményéből közöl találós kérdéseket interlineáris és szabad fordításban. Jelen tanulmányunkban ezt a cikket is feldolgoztuk. Végül Magyarische Volksrätsel und Scherzfragen címen az 1882. évi VIII. kötet 143—144. hasábjain is olvasható négy találós kérdés német fordítása, de ezek közül csupán egynek eredetijét sikerült megállapítanom.

I. Népmesék.

- A béka komája. (M. Népk. Gyűjt. I.) Németül: Ung. Revue 1885. 448—450. l. (Andor Verbirš.)
 Adj! Isten egészségére. (M. Népk. Gyűjt. I.) Ung. Revue 1885. 450—54. (Andor Verbirš.)
 A halál és a vénasszony. (M. Népk. Gyűjt. II.) Ung. Revue 1885. 733—35. (Andor Verbirš.)
 A három ark-angyal. (M. Népk. Gyűjt. I.) Ung. Revue 1887. 690—91. (Andor Verbirš.)
 A kaczor király. (M. Népk. Gyűjt. I.) Magyarul: Ung. Revue 1885. 626—638. l. (Andor Verbirš.)
 A szegény asszony szíve (M. Népk. Gyűjt. I.) Ung. Revue. 1885. 638. l. (Andor Verbirš.)
 A teinsúr és Jancsi kocsis. (M. Népk. Gyűjt. I.) Németül: Ung. Revue 1887. 691—94. l. (Andor Verbirš.)
 A vastfejű ember. (M. Népk. Gyűjt. II.) Ung. Revue 1886. 688—695. l. (Andor Verbirš.)
 Az angyalbárányok. (M. Népk. Gyűjt. I.) Ung. Revue 1885. 640—643. l. (Andor Verbirš.)
 Az aranyhajú tündérkirálykisasszony. (M. Népk. Gyűjt. II.) Ung. Revue 1887. 563—571. (Andor Verbirš.)
 Az okos leány (M. Népk. Gyűjt. I.) Németül: Ung. Revue. 1885. 639. l. (Andor Verbirš.)
 Az özvegyasszony fia. (M. Népk. Gyűjt. II.) Németül: Ung. Revue 1886. 481—487 l. (Andor Verbirš.)
 János királyfi és Szélike. (M. Népk. Gyűjt. III.) Ung. Revue 1885. 735—39. l. (Andor Verbirš.)

II. Népdalok és balladák.

- Addig élem világomat. Németül: Összehas. Irodört. Lapok 1877. I. 87. h. (Meltzl Hugó?)
 A királyfi. (M. Népk. Gyűjt. II. 4. sz.) Németül: Acta Comp. Lit. Univ. 1884. XI. 109—110. h. (Meltzl Hugó?)
 Akit az én szívem szeret. Németül: Összehas. Irodört. Lapok 1877. I. 103. h. (Meltzl Hugó?)
 A leány gyöngyvirág. Németül: Összehas. Irodört. Lapok 1877. I. 126. h. (Meltzl Hugó?)
 A legszebb virág. Németül: Ung. Revue 1883. 759 l. (G. Heinrich.)
 Állj meg, Jancsi. Németül: Összehas. Irodört. Lapok 1877. II. 299. h. (Meltzl Hugó?)
 Álom, álom, édes álom. Angolul: Összehasonl. Irodrt. Lapok 1878. III. 470. h. (E. D. Butler.)
 A megéteget János. Németül: Acta Comp. Lit. Univ. 1880. 30—31. h. (Meltzl Hugó?)
 — Ung. Revue 1883. 139—140. l. (G. Heinrich.)
 A menyasszony olyan jó. Németül: Acta Comp. Lit. Univ. 1886. I. 72. h. (Meltzl Hugó?)
 A merre én járok. Angolul: Összehas. Irodört. Lapok 1878 III. 488. h. (E. D. Butler.)
 Ángyom, ángyom, édes ángyom. Németül: Összehas. Irodört. Lapok 1877. I. 87. h. (Meltzl Hugó?)
 Apám, apám, lelkem édes apám. (Kriza: Vadrózsák 381.) Németül: Ung. Revue 1883. 148. l. (Heinrich Gusztáv.) 1892. 223—224. l. (Handmann Adolf.)
 A rab. (Néhol kerekedik egy fekete felleg.)

- Németül: Ung. Revue 1893. 158. I. (G. Heinrich.)
- A szép asszon messze lát. Németül: Acta Comp. Lit. Univ. 1883. IX. 30—31. h. (Meltzl Hugó ?)
- Az alföldnek sik mezején. Németül: Összehas. Irodört. Lapok 1877. II. 326. h. (Meltzl Hugó ?)
- Az asszony egy szükséges rossz. Németül: Acta Comp. Lit. Univ. 1881. V. 96. h. (Meltzl Hugó ?)
- Az én szívem tárva, nyitva. Németül: Összehas. Irodört. Lapok 1877. II. 258. h.
- Az én uram Débori. Németül: Acta Comp. Lit. Univ. 1880. 40. h. (Meltzl Hugó ?)
- A zsvány felesége. Németül: Ung. Revue 1883. 156., 157. I. (Heinrich G.)
- Bátori Boldizsár. (Kriza: Vadrózsák 3.) Németül: Ung. Revue 1883. 149. I. (G. Heinrich.)
- Berki, Berki, szegény Berki. Németül: Összehasonl. Irodört. Lapok 1878. III. 567. h. (Meltzl Hugó ?)
- Betlen Anna. Németül: Ung. Revue 1883. 764—766. I. (G. Heinrich.)
- Be van az én szűröm uija kötve. Németül: Acta Comp. Lit. Univ. 1879. II. 143. h. (Meltzl Hugó ?)
- Biharban, Borsodban. Németül: Összehas. Irodört. Lapok 1877. I. 184. h. (Meltzl Hugó ?)
- Bodrogi Ferencné. Németül: Ungarische Revue 1883. 153—154. I. (G. Heinrich.)
- Boriska. Németül: Ung. Revue 1883. 150. I. (G. Heinrich.)
- Cserebogár, sárga cserebogár. Angolul: Összehas. Irodört. Lapok 1877. II. 382. h. (E. D. Butler.) — Németül: u. o. 1877. I. 167. h. (Meltzl Hugó ?) — Örményül u. o. 1878. III. 450. h. (Wertanesz Jákutdzsián.)
- Csillagos az ég, csillagos. Angolul: Összehasonlító Irodalomtört. Lapok 1878. III. 449. h. (E. D. Butler.)
- Elszakadt a búza töve. Németül: Összehas. Irodört. Lapok 1877. II. 277. h. (Meltzl Hugó ?)
- Erdő, erdő, de magas vagy. Németül: Összehas. Irodört. Lapok 1877. II. 326—27. h. (Meltzl Hugó ?)
- Este guzsajásba én eccör émöntem. Németül: Összehas. Irodört. Lapok 1877. I. 293. h. (Meltzl Hugó ?)
- Fejér legént ne szeress. Németül: Összehas. Irodört. Lapok 1877. II. 231. h. (Meltzl Hugó ?)
- Feljött már a hajnal. Angolul: Acta Comparationis Literarum Universarum. 1879. I. 47. h. (E. D. Butler.)
- Fogarasi István. Németül: Ung. Revue. 1885. 59., 60. I. (G. Heinrich.)
- Geliczei Péter. Németül: Ung. Revue 1883. 152—153. I. (Heinrich G.)
- Gyere be, gyere be, gyönyörű kis madár. Németül: Acta Comp. Lit. Univ. 1879. I. 98. h. (Meltzl Hugó ?)
- Gyöngyélete a leánynak. Ném. Összehas. Irodört. Lapok 1878. III. 503., 504. h. (Meltzl Hugó ?)
- Gyurka. Németül: Ung. Revue 1883. 150—151. I. (G. Heinrich.)
- Ha betekintsz a szegedi csárdába. Németül: Acta Comp. Lit. Univ. 1879. I. 99. h. (Meltzl Hugó.)
- Ha én rózsá volnék. Angolul: Összehas. Irodört. Lapok 1878. IV. 138. h. (E. D. Butler.) — Németül: Acta Comp. Lit. Univ. 1881. V. 95. h. (Meltzl Hugó ?)
- Házasodtam, beh rossz fajta. Németül: Acta Comp. Lit. Univ. 1879. I. 68. h. (H[ugo] v. M[eltzl].)
- Hej, csillagom teremtette. Németül: Összehas. Irodört. Lapok 1877. II. 277. h. (Meltzl Hugó ?)
- Hervad ez a rózsá. Angolul: Acta Comp. Lit. Univ. 1879. I. 98. h. (E. D. Butler.) — Németül: Ung. Revue 1889. 303. I. (Adolf Handmann.)
- Hol voltál, hol voltál lelkem János fiam. Németül: Acta Comp. Lit. Univ. 1880. 141. h. (Meltzl [Hugó].)
- Homlodi Zsuzsánna. Németül: Ung. Revue 1883. 143—144. I. (G. Heinrich.)
- Isten átkát nem kívánom. Németül: Acta comperationis Lit. Un. 1879. I. 68. h. (H[ugo] v. M[eltzl].)
- Julia szép leány. (Kriza: Vadrózsák 270. sz.) Németül: Ung. Revue 1883. 760—761. I. (G. Heinrich.)
- Kádár Kata. (Kriza: Vadrózsák 1. sz.) Németül: Ung. Revue 1883. 755—756. I. (G. Heinrich.)
- Káka tövin költ a ruca. Angolul: Összehas. Irodört. Lapok 1878. III. 597. h. (E. D. Butler.)
- Kerekes Izsák. Németül: Ung. Revue. 1885. 60—62. I. (G. Heinrich.)
- Kinek nincsen szeretője. Angolul: Összehas. Irodört. Lapok 1877. II. 382. h. (E. D. Butler.)
- Kis kutya, nagy kutya. Angolul: Összehas. Irodört. Lapok 1878. III. 520. h. (E. D. Butler.)
- Kőműves Kelemenné. Németül: Ung. Revue 1883. 141—142. I. (G. Heinrich.) Más változat. 1893. 272—273. I. (Adolf Handmann.)
- Lányok fonják a lencsöszt. Németül: Acta Comp. Lit. Univ. 1880. 16. h. (Meltzl Hugó.)
- Mogyorósi Tamás. Németül: Ung. Revue. 1883. 147. I. (G. Heinrich.)
- Még azt mondja az anyám. Németül: Összehasonlító Irodalomtört. Lapok. 1877. I. 31. h. (Meltzl H. ?)
- Meghalok Csurgóért. Angolul: Összehasonl. Irodört. Lapok 1877. II. 421. h. (E. D. Butler.)
- Meg kell a búzának érni. Németül: Acta Comp. Lit. Univ. 1880. IV. 95. h. (Meltzl Hugó ?)
- Mikor én kis gyermek voltam. Angolul: Acta Comparationis Literarum Universarum 1879. I. 46. h. (E. D. Butler.)

Minek nekem ez a város. Németül: Össze-
 hasonlító Irodalomtört. Lapok. 1878. III.
 448—49. h. (Meltzl Hugó.)
 Molnár Anna. Németül: Ung. Revue 1883.
 158—159. I. (Heinrich Gusztáv.) 1892.
 362—63. I. (Handmann Adolf)
 Monostori határon. Németül: Összehasonl.
 Irodört. Lapok 1877. I. 71. h. (Meltzl
 Hugó ?)
 Most kezd mállni a cseresznye. Németül:
 Acta Comp. Lit. Univ. 1881. V. 95—96.
 h. (Meltzl Hugó.)
 Nem anyától lettél. Angolul: Összehas.
 Irodört. Lapok. 1878. IV. 73. h. (E. D.
 Butler.) Németül: u. o. 1877. I. 149—
 150. h. (Meltzl Hugó ?)
 Nem szólok én, csak hallgatók. Németül:
 Összehas. Irodört. Lapok 1877. II. 340.
 h. (Meltzl Hugó ?)
 Nem vagy legény, nem vagy. Németül:
 Összehas. Irodört. Lapok 1877. II. 277.
 h. (Meltzl Hugó ?)
 Nincsen széna, nincsen abrak. Németül:
 Összehas. Irodört. Lapok 1877. II. 292.
 h. (Meltzl Hugó ?)
 Olyan a szemed járása. Angolul: Összehas.
 Irodört. Lapok 1878. III. 504. h. (E. D.
 Butler.)
 Özvegyasszony lánya vagyok. Németül:
 Acta Comp. Lit. Univ. 1881. VI. 31. h.
 (Meltzl Hugó ?)
 Pálbeli Szép Antal. Németül: Ung. Revue.
 1883. 155—156. I. (G. Heinrich.)
 Sárga ló, sárga ló, aranypatkó rajta. Né-
 metül: Összehas. Irodört. Lapok. 1877.
 II. 258. h. (Meltzl Hugó ?)
 Sirhat az az édes anya. Németül: Össze-
 has. Irodört. Lapok. 1877. II. 340. h.
 (Meltzl Hugó ?)
 Soha sem vétettem Székesfejevárnak. Né-
 metül: Összehas. Irodört. Lapok. 1877.
 II. 382—83. h. (Meltzl Hugó ?)
 Soha sem cselekszem. Németül: Összehas.
 Irodört. Lapok. 1877. I. 54—55. h. (Meltzl
 Hugó ?)
 Szegény legény vagyok én. Németül: Ösz-
 zehasonl. Irodört. Lapok. 1878. III.
 597—98. h. (Meltzl Hugó ?) Acta Comp.
 Lit. Univ. 1879. II. 143. h. (U. O. ?)
 Széles víz a Duna. Németül: Acta comp.
 Lit. Univ. 1879. I. 98. h. (Meltzl Hugó ?)
 Szép a nyárfa a tetőn. Németül: Acta Comp.
 Lit. Univ. 1883. IX. 30. h. (Meltzl Hugó ?)
 Szép Ilona. Németül: Acta Comp. Lit. Univ.
 1879. II. 31. h. (Meltzl Hugó ?) Ung.
 Revue 1883. 146. I. (G. Heinrich.)
 Szeptember — szép ember. Németül: Acta
 Comp. Lit. Univ. 1886. I. 17. h. (S.
 Brassai.)
 Szilágyi és Hajmáty. Németül: Ung. Revue
 1883. 762—763. I. (G. Heinrich.)
 Szomorú az idő. Németül: Acta Comp.
 Lit. Univ. 1884. XI. 62—63. h. (Meltzl
 Hugó ?)
 Tizenhat esztendő voltam. Németül: Ösz-
 zehas. Irodört. Lapok. 1878. IV. 24—
 25. h. (Meltzl Hugó ?)

Volt nekem szeretőm. Németül: Acta Comp.
 Lit. Univ. 1881. VI. 152. h. (Meltzl Hugó ?)
 Vörös bársony süvegem. Angolul: Össze-
 has. Irodört. Lapok 1877. II. 421—22. h.
 (E. D. Butler.) — Németül: u. o. 1877.
 II. 422. h. (Meltzl Hugó ?) — Svédül:
 u. o. 1878. III. 551—52. h. (Ph. Lindh.)
 Zöld erdőben jártam. Németül: Összehas.
 Irodört. Lapok 1877. I. 224. h. (Meltzl
 Hugó ?)
 Zöldlevelű gyöngyvirágszál. Németül: Ösz-
 zehasonlító Irodalomtört. Lapok. 1877.
 I. 30., 31. h. (Meltzl H.)

III. Találós mesék.

Addig sírok, addig sírok... Németül: Acta
 Comp. Lit. Univ. 1881. V. 55., 56. h.
 (Meltzl Hugó.)
 A högyön való virág... Németül: Acta
 Comp. Lit. Univ. 1881. V. 133., 134. h.
 (Meltzl Hugó.)
 A míg éltem, éltél. Németül: Acta Comp.
 Lit. Univ. 1881. V. 9., 10. h. (Meltzl Hugo.)
 A míg kicsi vótam, négy országot bírtam.
 Németül: Acta Comp. Lit. Univ. 1881. V.
 133., 134. h. (Meltzl Hugó.)
 A nagy méhkas sírűn rajzik. Németül: Acta
 Comp. Lit. Univ. 1881. V. 51., 52. h.
 (Meltzl Hugó.)
 Apám a szakállát félvállra vetette. Néme-
 tül: Acta Comp. Lit. Univ. 1881. VI. 19—
 20. h. (Meltzl Hugó.)
 Árva bomyú, anyátlan. Németül: Acta Comp.
 Lit. Univ. 1881. V. 9., 10. h. (Meltzl Hugó.)
 Az ellenség a házamra jöve. Németül: Acta
 Comp. Lit. Univ. 1881. V. 9., 10. h. (Meltzl
 Hugó.)
 Egy székej embertől kérdé a más. Németül:
 Acta Comp. Lit. Univ. 1881. VI. 19—20.
 h. (Meltzl Hugó.)
 Egy tágas fejér mezőn. Németül: Acta
 Comp. Lit. Univ. 1881. V. 7., 8. h. (Meltzl
 Hugó.)
 Egy veréb hordozza. Németül: Acta Comp.
 Lit. Univ. 1881. V. 9., 10. h. (Meltzl
 Hugó.)
 Elől menyén fényeske. Németül: Acta Comp.
 Lit. Univ. 1881. V. 53., 54. h. (Meltzl
 Hugó.)
 Erdőn által aggatlan kutyák ugatnak. Né-
 metül: Acta Comp. Lit. Univ. 1881. V.
 51., 52. h. (Meltzl Hugó.)
 Erdőn által arany gomojákat hajgálnak.
 Németül: Acta Comp. Lit. Univ. 1881. V.
 133., 134. h. (Meltzl Hugó.)
 Erdőn vágják s a falu borbongjait össze-
 gyűjti. Németül: Acta Comp. Lit. Univ.
 1881. V. 55., 56. h. (Meltzl Hugó.)
 E világot átaléri. Németül: Acta Comp. Lit.
 Univ. 1881. V. 133., 134. h. (Meltzl Hugó.)
 Fehér egyház féllábon áll. Németül: Acta
 Comp. Lit. Univ. 1881. V. 53., 54. h.
 (Meltzl Hugó.)
 Fenekem úgy szereti fenekedet. Németül:
 Acta Comp. Lit. Univ. 1881. V. 51., 52.
 h. (Meltzl Hugó.)

- Fityög, figyög... Németül: Acta Comp. Lit. Univ. 1881. V. 9., 10. h. (Meltzl Hugó.)
- Hód elejti, nap felkapja. Németül: Acta Comp. Lit. Univ. 1881. V. 53., 54. h. (Meltzl Hugó.)
- Hová méssz te góga facsaros? Németül: Acta Comp. Lit. Univ. 1881. V. 133., 134. h. (Meltzl Hugó.)
- Högyön hó. Németül: Acta Comp. Lit. Univ. 1881. V. 9., 10. h. (Meltzl Hugó.)
- Húsból lettem, hús nem vagyok. Németül: Acta Comp. Lit. Univ. 1881. V. 53., 54. h. (Meltzl Hugó.)
- Igyenes mint a nádszál. Németül: Acta Comp. Lit. Univ. 1881. V. 53., 54. h. (Meltzl Hugó.)
- Karsú termetű virágom. Németül: Acta Comp. Lit. Univ. 1881. V. 7—8. h. (Meltzl Hugó.)
- Kerek mint az alma, ráncos mint a szoknya. Németül: Acta Comp. Lit. Univ. 1881. V. 55—58. h. (Meltzl Hugó.)
- Kétrét jobban elér, mint egyrét. Németül: Acta Comp. Lit. Univ. 1881. 55., 56. h. (Meltzl Hugó.)
- Kétrét vékonyabb, mint egyrét. Németül: Acta Comp. Lit. Univ. 1881. V. 55., 56. h. (Meltzl Hugó.)
- Kicsi házikónak két világos ablaka. Németül: Acta Comp. Lit. Univ. 1881. V. 55., 56. h. (Meltzl Hugó.)
- Künn is áll, benn is áll. Németül: Acta Comp. Lit. Univ. 1881. V. 53., 54. h. (Meltzl Hugó.)
- Lúd szántsa, embőr hajtsa. Németül: Acta Comp. Lit. Univ. 1881. 19—20. h. (Meltzl Hugó.)
- Másfél fa — mia? Németül: Acta Comp. Lit. Univ. 1881. V. 55., 56. h. (Meltzl Hugó.)
- Mejik föld terem legtöbb jó s rossz gyümölcsöt. Németül: Acta Comp. Lit. Univ. 1881. VI. 19—20. h. (Meltzl Hugó.)
- Mikor egészen elkészül. Németül: Acta Comp. Lit. Univ. 1881. V. 51., 52. h. (Meltzl Hugó.)
- Mikor kel fel az ökör legelőbb? Németül: Acta Comp. Lit. Univ. 1881. V. 55., 56. h. (Meltzl Hugó.)
- Mongya virág virágnak. Németül: Acta Comp. Lit. Univ. 1881. V. 7., 8. h. (Meltzl Hugó.)
- Négy édes-egy. Németül: Acta Comp. Lit. Univ. 1881. V. 55., 56. h. (Meltzl Hugó.)
- Nekem van egy fiam. Németül: Acta Comp. Lit. Univ. 1881. VI. 17—18. h. (Meltzl Hugó.)
- Ne nézz rám, mássz rám. Németül: Acta Comp. Lit. Univ. 1882. VIII. 143. h.
- Réprécze répiromba. Németül: Acta Comp. Lit. Univ. 1881. V. 53., 54. h. (Meltzl Hugó.)
- Szörös a töve. Németül: Acta Comp. Lit. Univ. 1881. VI. 17—20. I. (Meltzl Hugó.)
- Tíz húz négyet. Németül: Acta Comp. Lit. Univ. 1881. V. 9., 10. h. (Meltzl Hugó.)
- Ugy menyen, meg nem áll. Németül: Acta Comp. Lit. Univ. 1881. V. 53., 54. h. (Meltzl Hugó.)
- Úgy öleli, úgy öleli. Németül: Acta Comp. Lit. Univ. 1881. V. 55., 56. h. (Meltzl Hugó.)
- Vót egyszer egy ember. Németül: Acta Comp. Lit. Univ. 1881. VI. 20—21. h. (Meltzl Hugó.)

Közli: Dr. Gulyás Pál.

Mondák hegybe rejtett kincsekről.

I.

*Kolozsvári Varga Pál testamentom levele a Czigány havason lévő Dárius kincséről.*¹

„Mikor én Varga Pál hallottam volna, hogy a Czigány havason kincs volna, mellém vöm két társamat; elindulánk hárman a Szamoson által kelénk, ott mi találánk a Czigány havason egy patakra, a fenekén találánk arany szemekre, úgy annyira, hogy mi megtöltök süvegeinket aranszemekkel mind a hárman. A patakon felfelé indulánk, találánk mind erős helyen egy várat, melyet mind fundamentomáig lerontottak vala; de a kapuja még fenn vala. Ottan a várba bemenénk,

¹ Szövegünket Karsay Géza középiskolás tanuló küldte be hozzánk; erdélyi szülőháza régi írásai közül másolta, sajnos, új helyesírással. Ugyanez a végrendelet megvan egy XVIII. századi írású nagy ívnyi lapon a Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya gyűjteményében is 4752. sz. alatt. Utóbbi rövidebb s a sorrend fel van benne forgatva. Cél-szerűbbnek véltük a teljesebb szöveget közölni, melynek átírása mögül még itt-amott kicsillan a XVIII. sz. elejéről való eredeti fogalmazás.

jobb kéz felől a falmellékét megásók és a három süveg aranyszemeket és pórt belétöltők, feljül betakarva elhagytuk. Elindulánk onnan a patak felé, és találánk füves helyen egy kútát, melyet tiszafából raktanak vala fel, valának ott rakottya fák és ledölt cserefák, amint eszembe jut, köris fák is; mi a kút folyóján nem menénk bé a várba, hanem mellette mentünk bé és a folyó mellett elvesztők és nem kezdők látni: ottan mi három felé menénk, én egyenesen alámenék az árokra, hát itten egy kút vagyon; és ott a kút kimutatá magát ismét az árokba foly vala. És láték ottan egy ajtó formára való lyukat, és kiáltám társaimat, eljövénnek, látánk odabenn nagy fényes világosságot, mintha gyertya égne, s mondánk egymásnak: „Bizony ez, amit mi keresünk, azért igazság legyen mindenikünk szívében!” Az Istennek nevét segítségül hívók, a lyukba bemenénk, a lyuk előtt belől nagy tágasság van, a lyuk mellett kétfelől, 2 megkötött agarat látánk, fekete szemüeket, fogukat elviesoriták vala, s mind a hárman ottan elrémültünk vala, mindazon által az egyikünk szíve bátrabb vala, és egymást megrivogattuk; odamenénk és a szekerczével ütni kezdők az agarakat, hát tiszta ezüstből valának; ottan elebb menvén látánk két oroszlányt, felette fényeseket, ezek mind aranyból valának, a szemeik drága kövekből. Tovább menvén, hát egy ember arany széken ül, a jobb kezében egy aranyos botot felhúzza tart vala, de már semmit nem félénk, mert az előbbieket megpróbátuk vala, szemei carbunkulus kövekből valának, és széke drága kövekkel rakott vala és tündöklék, mint sötétben a napfény. A kép pedig Dárius vala, és Dárius előtt álla tizenkét koronás király, kik aranyból öntettek és fényes kövekkel ékesítették, és hátamegett egy inas, azis szablyát tartva kezében öntetett, és szablyája hüvelyét egy fényes kőből faragták, és egy asztal áll vala Dárius előtt. A zon belől egy pincét, írásokat is látánk de nem tudtuk olvasni, mert sem magyarul sem diákul nem vala. Betekinték a pincébe, látánk sok agár kölyköket drága kövekből faragottakat, ezüst puttonokat és kádat; megszámláltuk, összvesen 366-an valának, ezek pedig sok kincessel és drága ezüst marbákkal rakva valának mind tele. A pincében pedig semmi üresség nem vala mindenütt tele vala, sok drága, kimondhatatlan szépen ékesítettett szerszámokkal, melyeken nemkevessé csudálkozáink, ugyanazon pincében emberképek is valának; ezüstből öntettek, gyermek és leány képek is sokan valának, egyhelyen 12 ember kép tiszta aranyból vala; nagy darab ezüstöket is látánk, mint egy egy hordó, kupákat, tányerokat, tálakat, arany, ezüst poharakat számlálhatatlanokat látánk, úgy hogy sok szekér megtelne vele. A sok szépségnek és kincsnek sokaságán eleget nem csudálkozhattunk, de a mennyi kincs ott vagyon Erdélyben valamennyi ember van és gyermek, még azoknak gyermekeik is megérnék vele, mert a pince igen tágas, annyira, hogy 6 ökrös szekér megfordulhatna benne. A pincén belől látánk egy arany ajtót, betekinténk oda, hát egy asszony arany széken ül, fején arany korona vala, kimondhatatlan fényességgel, hogy a szemünk fényét csaknem elvette; előtte 64 aranyból öntött leány, kezöket összefogván udvarolnak, ezek pedig mind fényes kövekből rakott koszorukban valának, mindezeket, s több szépségeket megnézvén, mondánk egymásnak: ideje, hogy már innen elmenjünk. Ott mi mind megrakodánk, és békével kijövénk, és apró kövekkel berakók a lyuk száját, fejjel pedig famohákat rakánk reája, a kút folyamatját, mely a várból a pince ajtójára foly vala, elszakasztók, és már most

a pince közepén foly alá. Ottan mi hárman megesküvénk, hogy egyik a másik nélkül oda nem megyen, azután hazajövének, én maradék Kolozsvárrt; másikunk mene Gyulára, harmadikunk Kassára. Ez a pince a Czigány havason vagyon; a kútnak folyamata mely alá foly délre vagyon; a kútnak folyamata a Hideg-Szamosba foly. A vár a két Szamos közt vagyon, a várnak kapuja keletre vagyon, a vár kapuja előtt egy nagykö vagyon. A vár mellett indul meg naptámadatra, megtalálod a kútnak folyamátját s azt kövessed, egy holt árokba viszen, ott vagyon azon a tájon.

Ha az úgy nincsen, amint elbeszélém, imhol most halálnak fia vagyok, az Isten az ő szent országát és szent szívét soha meg ne engedje látnom, és bűnöm soha meg ne bocsássa, hanem az örök pokolra, mint testestől mind lelkestől vesszen, ha eképpen nem volt a dolog.

Anno 1716. 26 julii.

Varga Pál m/p.

II.

A pilishegyi barátok kincseiről és az ú. n. „Földi kulcs“-ról.¹

A Pilis hegynek Csév felől eső oldalán évszázadok óta laktak Szt. Bonaventura fiai (Ferenczrendiek) s klostromuk messze földön híres volt kincseiről. Hogy-hogy nem, kolostorukat kénytelenek voltak elhagyni s drágaságaikat a hegybe rejtették különféle helyekre, ezek közül leglényegesebb az ú. n. „érték-kamra“, melyre rá lehet akadni, ha valaki a Kesztyöltől kiinduló és a főváros felé vezető gyalogúton elindul s megy a Pilis-hegyen mindaddig, míg egy bedőlt kúthoz nem ér. Innen keletre 45 lépésnyire az úttól bükkfára talál, ezen nap és hold jelek vannak, innen balra hat rövid lépésre tisztás látható, ezen túl a hegynek kell menni s itt az első ajtónál a „Földi kulcs“ segítségével beléphet az illető az érték-kamrába. Itt egy fehérhajú öreg ember várja. Kérdezni fogja: Barátom, miért jöttél ide? Válaszold: Keresem a szent kincset! — Erre másik kapuhoz vezet, melyet nagy fekete kutya őriz; a kutya rád ugrik, de ne ijedj meg! Vess magadra keresztet e szavakkal: „Az Úr Jézus keresztje erejénél fogva lépjetelek félre rossz lelek. Csak Juda és Dávid családjából származott fiai győzedelmeskedjenek!“ A kutya megint rád ugrik s egy másik kaput nyit föl. E kapunál elédbbe lép egy szűz: kulcsokat ad, vedd el s nyisd ki velük bátran a harmadik kaput. Ott megtalálod a keresett kincset. Szedj belőle amennyit csak magaddal vihatsz. Hanem arra ügyelj, hogy hátra ne tekints. (Az irat szerzője a maga véleménye szerint három ízben volt e helyen s mindig megrakodva távozott.)

¹ A Magyar Nemz. Múzeum egy németnyelvű, térképpel is ellátott lapot őriz a pilisi barátok kincseinek felkutatási módjáról; a Múzeum néhány év előtt egyik pilis-szentkereszti gazdától szerezte azzal a kikötéssel, hogy tudta és beleegyezése nélkül a jelzett helyen a Múzeum ne kutathasson. — Ehhez hasonló utasítást őriz a Magy. Turisták Egyesületének könyvtára is. — A szövegek rövid kivonatai egy puhafedelű 107 oldalas írott könyvnek, mely a „Földi kulcs“-ot is magában foglalja, aminek segítségével a kincsekhez juthatni; az egész cirill és latin betűkkel van írva s egyik oldaláról sem hiányzik a halálfej. Állítólag Renkovits Gothard jezsuita (?) írta németül és tótul. A II. alatt közölt kivonatot *Szücs Gyula* pilisszentkereszti tanító bocsátotta rendelkezésünkre. Részletes ismertetéséből a leglényegesebb helyeket közöljük.

Egy másik bolthajtásnál, amint a Pilisre érsz, találsz néhány kutaeskát, ahol a marhát szokták itatni. Félészaki oldalon ettől van az *Inkó* nevű rét, ahol a fű télen is nő. Most 36 lépésnyire az említett itatóktól a „Földi kulcs” felnyit egy pincét, oda lépj be bátran. Világítóeszközökről nem kell gondoskodnod, mert világít az Úr! Szedj magadnak a drágakövekből annyit, amennyit csak elbírsz; de vigyázz, hogy e helyen negyedóránál tovább ne időzz. (Az irat szerzőjének állítása szerint, ő két ízben járt itt; egy karbunkulust Nepomuki Szt. Jánosnak vitt el Prágába.) A harmadik bolthajtás e helytől jobbra esik, két köhajításnyira. Itt bükkfa áll, közelében hatalmas nagy kő hever. Vedd magadhoz a „Földi kulcsot”, mire a föld előtted meg fog nyilni; a kő alatt ajtóhoz érsz, előtte négy tör fekszik; kettő felfelé, kettő lefelé. Vigyázz, bele ne lépj! Bent 12 nagy kád pénzre akadsz, belőlük három már üres. A teliekből szedhetsz amennyit kívánsz.

A negyedik bolthajtásos pince ott van, ahol a *vörös papok* laktak. Keresd meg itt azt a gyalogutat, amelyik Budára vezet a három bükkfa irányában. Ott hatalmas üreges sziklára találsz; három lépésre a sziklától porhanyós földre fogsz akadni. A „Földi kulcs” használatával fehérbe öltözött szűz terem előtted. Szólítsd meg: „Üdvözlég az Úrban, oh hölgy!” Meg fog fenyegetni s parancsolja, hogy maradj állva; a kincshez fog sietni s ad annyit, amennyit Isten segítségével elvihetsz. — Az ötödik pincébe Isten malasztja nélkül senki be nem léphet. (Az 1700. évben ment be ide két jezsuita atya; társai várták, de utánuk a pince becsukódott s nem térhettek vissza.) Ennek közelében találsz még egy mohával benőtt és X-szel jelölt sziklát; alatta lyuk van, ennek fenekén is kutathatsz kincs után, de meg ne lessenek, ide azért ajánlatos éjjel menni.

A „Földi kulcs”-ról. Eredménye a kulcs használatának csak úgy lehet, ha tiszta lélekkel kezdesz hozzá. Kilenc keddi napon végezz teljes ájtatosságot. (Következnek előírt imádságok Szt. Péterhez, négy evangélistához, stb.) Azután mondd:

„Jézus † Mária † József † Pil † Prilis † Nunvis † Nunvis † Zinlis † Lóbus † Rilus † Lóbus † Kdol † Kedolus † Pilus † Tül † Torpo † Kszeni † Zigandus † Sibus † Kuses † Lankus † Krotus † Lizanus † Pilus † Hilmus † Luplitolus † Pillus † Kedolus † Samos † Pillus † Etsultidon † Piurkol † Silot † Sin † Sin † Sin (még ötször) † Kaul (3-szor) † Sile † Sile † Pel † Pel † Saul † Saul.” (Felnyilik rá az ajtó!)

TÁRSASÁGI ÜGYEK.

Jegyzőkönyvi kivonat

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1918. évi november hó 27-én, d. u. 5 órakor a Magyar Nemzeti Múzeum tanácstermében tartott zárt választmányi üléséről.

Jelen voltak: *Sebestyén* Gyula dr. elnök, *Solymossy* Sándor dr. alelnök, *Bán* Aladár dr. főtitkár, *Madarassy* László dr. titkár, *Kövecsesi Dancs* Árpád pénztárnok, *Bar-tucz* Lajos dr. ellenőr; *Alexics* György dr., *Barátosi Balogh* Benedek, *Bibó* István dr., *Erdélyi* Lajos dr., *Heller* Bernát dr., *Mészáros* Gyula dr., *Róheim* Géza dr., *Spitzer* Mór, *Szegedy* Rezső dr., *Vikár* Béla és *Torockói Wigand* Ede választmányi tagok.

Az ülésen elnökölt: *Sebestyén* Gyula dr. elnök; a jegyzőkönyvet írta: *Madarassy* László dr.; hitelesítették: *Róheim* Géza dr. és *Vikár* Béla.

Elnök mindenekelőtt megemlékezett az egész országot átalakító nagy politikai változásokról. Indítványára elhatározta a választmány, hogy a Magyar Nemzeti Tanácsot átiratban üdvözlí. — *Elnök* bejelentette, hogy közvetlenül a nagy politikai események lezajlása után Madarassy László dr. titkár kíséretében megjelent Jászi Oszkár dr. nemzetiségi miniszternél, hogy neki, súlyos föladatai megoldásánál a Társaság szolgálatait följánlja és már most rámutasson néhány fontos fajtörténeti jelenségre, értékes néplélektani csereviszonyra, mely az ország határain belül a magyarság és a nemzetiségek között évszázadok óta fennáll. A választmány a bejelentést helyesléssel és köszönettel fogadta. — *Elnök* bejelentette továbbá, hogy a Magyar Tudományos Akadémia, f. évi november hó 25-én tartott összes ülésén, az ő indítványára elhatározta a II. osztály kebelében állandó „Néprajzi Bizottság” alakítását. Indítványára elhatározta a választmány, hogy az Akadémiát ezen nagy horderejű elhatározása alkalmából üdvözlí. — *Elnök* fájdalommal jelentette továbbá Versényi György dr. választmányi tagnak, a Társaság régi, oszlopos tagjának Kolozsvárott, f. évi június hó 20-án történt elhúnytát. Indítványára elhatározta a választmány, hogy az elhúnyt működését valamelyik nyilvános ülésen méltatni fogja. — *Elnök* indítványára elhatározta a választmány, hogy Herman Ottónak, a Társaság egyik megalapítójának és nagynevű néhai elnökének, majd tiszteletbeli tagjának emlékére, gyűjtés útján tudományos alapot létesít, melynek kamatai évenként, a rendes évi közgyűlés alkalmából, egy később meghatározandó tudományos működés jutalmazására fordíttassanak. — *Elnök* indítványára elhatározta továbbá a választmány, hogy a f. évi május hó 29-i rendkívüli közgyűlésen elfogadott, de eddig jóváhagyást nem nyert, módosított alapszabályokat a belügyi minisztériumból visszakéri s azokat, a kor kívánalmai szerint, újból módosítja; a módosító bizottságba Barátosi Balogh Benedek, Bátky Zsigmond dr., Bibó István dr., Erdélyi Lajos dr., Ernyey József, Kodály Zoltán dr., Lambrecht Kálmán dr., Róheim Géza dr. és Toroczkoí Wigand Ede küldettek ki avval a fölhatalmazással, hogy a bizottság a tisztikar tagjait, a szükséghez mérten, a tárgyalásokra esetről esetre meghívhatja. — *Elnök* indítványára elhatározta továbbá a választmány, hogy a vallás- és közoktatásiügyi minisztertől az eddigi háromezerkoronás évi segély tetemes fölemelését kéri; a kérelem megindoklására bizottság kiküldését határozta, melynek tagjaivá Bátky Zsigmond dr.-t, Bibó István dr.-t, Heller Bernát dr.-t, Madarassy László dr.-t, Róheim Géza dr.-t, Solymossy Sándor dr.-t és Vikár Bélát választotta. — *Elnök* indítványára elhatározta továbbá a választmány, hogy a közoktatásiügynek küszöbön lévő reformja alkalmával kérni fogja az oktatás egész vonalán, különösen a tanító- és tanárképzésben a néprajznak a földrajztól függetlenül, önálló tantárgyként való tanítását; a kérvény megokolásával Bartucz Lajos dr., Bátky Zsigmond dr. és Róheim Géza dr. bizattak meg. — *Elnök* indítványára elhatározta végül a választmány, hogy kérni fogja a kormányt a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának méltóbb elhelyezésére és a Magyar Nemzeti Múzeum Folklore-Osztályának megfelelőbb anyagi támogatására.

Főtítkár jelentette Csányi József, Mauks Gyula, Váczy János és Versényi György dr. rendes tagok elhúnytát. — *Főtítkár* jelentette továbbá, hogy alapító tagnak jelentkezett: Gagyi Jenő rendes tag, Budapestről, 200 koronával. (Megválasztatott.) — *Főtítkár* jelentette továbbá, hogy rendes tagnak jelentkezett: Nagy Lajos kegyesrendi tanár Debreczenből, az 1917. évtől, Bán Aladár dr. ajánlatával, Mesterházy Ambrus, Apatinból, az 1918. évtől és Lutter János dr. jogakadémiai tanár, egyetemi magántanár, Nagyváradról, az 1917. évtől, Madarassy László dr. ajánlatával, Hóman Bálint dr., tudományegyetemi könyvtárőr, Budapestről, az 1918. évtől, Tagányi Károly ajánlatával és Klobusiczkyné Beck Matild, állami polgáriiskolai tanárnő, Pancsováról, az 1918. évtől, Berze Nagy János dr. ajánlatával. (Megválasztattak.) — *Főtítkár* jelentette továbbá, hogy előfizetőnek jelentkezett: az Állami Elemi Iskola, Rahóról, a Községi Elemi Iskola, Révaújfaluról és a Községi Elemi Iskola, Végszentmihályról. — *Főtítkár* jelentette továbbá, hogy a Pesti Hazai Első Takarékpénztár-Egyesület, Budapestről a Társaság részére, egyszersmindenkorra 1000 kor. adományt szavazott meg. Indítványára elhatározta a választmány, hogy az összeget, mint „A Pesti Hazai Első Takarékpénztár-Egyesület alapítványá”-t az alap-

tőkéhez csatolja. — *Főtitkár* jelentette továbbá, hogy a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, Budapestről a Társaság részére, egyszersmindenkorra 2000 kor. adományt szavazott meg. Indítványára elhatározta a választmány, hogy az összeget, mint „A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank alapítványá”-t az alaptőkéhez csatolja. — *Főtitkár* jelentette továbbá, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter az évi háromezerkoronás államsegélynek 1918. évi március—június havára esedékes részét, 1000 koronát kiutalta. — *Főtitkár* jelentette továbbá, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter az „Etnographia” száz példányának évi előfizetési ára fejében az 1918. évfolyamtól kezdve az eddigi 600 korona helyett 1000 koronát fog kiutalni. — *Főtitkár* jelentette továbbá, hogy Ranschburg Gusztáv fővárosi könyvkereskedő 108 kor. 20 fillért küldött be a Társaság pénztárába a nála bizományban lévő és 1917. évi április hó—1918. évi március hó között eladott társasági kiadványok ára fejében.

Tárgyaltattott a Magyarhoni Földtani Társulatnak átirata a Bécsben fölhalmozott magyar műkincsek és kultúrértékek visszaszerzése ügyében. A választmány elhatározta, hogy az átiratban foglaltakhoz, a Társaság nevében, hozzájárul. — Tárgyaltattott továbbá Binder Jenő választmányi tagnak levele, melyben bejelenti, hogy súlyos betegsége miatt a választmányból kénytelen kilépni, egyben megköszöni a Társaságnak évek hosszú során megnyilatkozó bizalmát. A választmány úgy határozott, hogy Binder Jenőt választmányi tagságának további megtartására kéri föl.

Pénztárnok jelentette, hogy a pénzmaradvány: a) a kézipénztárban 534 kor. 42 „, b) a postatakarékpénztárban 6190 kor. 22 fill., összesen 6724 kor. 64 fill. — *Pénztárnok* előterjesztésére a választmány fölhatalmazta az elnököt, hogy az 1919. év január 1-től az évi rendes közgyűlésig fölmerülő utalványozásokat legjobb belátása szerint intézhesse.

Jegyzőkönyvi kivonat

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1919. évi januárius hó 29-én, d. u. 5 órakor a Magyar Nemzeti Múzeum tanácstermében tartott nyilvános fölolvásó- és folytatólagosan ugyanott tartott zárt választmányi üléséről.

Jelen voltak: *Sebestyén* Gyula dr. elnök, *Solymossy* Sándor dr. és *Strausz* Adolf alelnökök, *Bán* Aladár dr. főtitkár, *Madarassy* László dr. titkár, *Kövecsesi Dancs* Árpád pénztárnok, *Bartucz* Lajos dr. ellenőr, *Schmidt* Tibor dr. könyvtárnok; *Erdélyi* Lajos dr., *Ernyey* József, *Heller* Bernát dr., *Lambrecht* Kálmán dr., *Mészáros* Gyula dr., br. *Nyáry* Albert dr., *Róheim* Géza dr., *Spitzer* Mór, *Szegedy* Rezső dr. és *Trócsányi* Zoltán dr. választmányi tagok; a nyilvános fölolvásóülésen ezenkívül néhány vendég.

Az ülésen elnökölt: *Sebestyén* Gyula dr. elnök; a jegyzőkönyvet írta: *Madarassy* László dr. titkár; hitelesítették: *Mészáros* Gyula dr. és *Trócsányi* Zoltán dr.

A nyilvános fölolvásóülésen, elsőnek *Szegedy* Rezső dr. mutatta be „Régi szerb vitézi ének Kinizsiről” c. értekezését, melyhez szólottak: *Strausz* Adolf, *Sebestyén* Gyula dr., *Solymossy* Sándor dr., *Ernyey* József és *Mészáros* Gyula dr. Azután *Bán* Aladár dr. adta elő „Szalme és kéri” c. tanulmányát, melyhez szólottak: *Róheim* Géza dr., *Strausz* Adolf és *Erdélyi* Lajos dr.

A zárt választmányi ülésen *főtitkár* jelentette Goldziher Károly dr.-né rendes tag ellúnytat. — *Főtitkár* jelentette továbbá, hogy új rendes tagnak jelentkezett: *Dudáss* Andor ny. városi tanácsnok Zentáról, az 1919. évtől, *Czillinger* Lóránd dr. ügyvéd, *Máv.* segédtitkár Dunaharasztról, az 1918. évtől, mindkettő *Madarassy* László dr. ajánlatával, *Bárdossy* László dr. miniszteri fogalmazó Budapestről, az 1919. évtől, *Bibó* István dr. ajánlatával, *Felszeghy* Béla dr. miniszteri osztálytanácsos Budapestről, az 1918. évtől, *Nyitrai* Eszter tudományegyetemi hallgató Budapestről, az 1918. évtől, *Storfer* A. József író Budapestről, az 1918. évtől, mindhárom *Róheim* Géza dr. ajánlatával. (Megválasztattak.) — *Főtitkár* jelentette továbbá, hogy az elnökség, a választmány utólagos jóváhagyása reményében, az ügy sürgősségére való tekintettel, mult év december havában *Imre* Sándor dr. vallás- és közoktatásügyi államtitkárhoz és *Lovász* Márton vallás- és köz-

oktatásügyi miniszterhez, mindkettőhöz a néprajznak az oktatásba önálló tantárgyként való beillesztése ügyében, beadványt intézett. (A beadványok egész terjedelmükben fölolvastatván, a választmány az elnökség intézkedését jóváhagyólag és köszönettel tudomásul vette.) — *Főtítkár* jelentette továbbá, hogy Binder Jenő a legutolsó választmányi ülés határozatára adott igen megleghangú válaszában kijelentette, hogy választmányi tagságát továbbra is megtartja. — *Főtítkár* jelentette végül, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter az 1918—1919. költségvetési évre háromezer korona államsegélyt engedélyezett. — *Főtítkár* előterjesztése nyomán elhatározta a választmány, hogy a „Magyarország területi épségének védelmi ligája”-hoz egyakarattal csatlakozik.

Pénztárnok jelentette, hogy a pénzmaradvány: a) a kézipénztárban 150 kor. 37 f., b) a postatakarékpénztárban 4809 kor. 79 fillér, összesen 4960 kor. 16 fillér.

Jegyzőkönyvi kivonat

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1919. évi februárius hó 26-án, d. u. 4 órakor a Magyar Nemzeti Múzeum tanácstermében tartott nyilvános fölolvásó- és folytatólagosan tartott zárt választmányi üléséről.

Jelen voltak: *Sebestyén* Gyula dr. elnök, *Solymossy* Sándor dr. alelnök, *Bán* Aladár dr. főtítkár, *Madarassy* László dr. titkár, *Kövecsesi Dancs* Árpád pénztárnok, *Barucz* Lajos dr. ellenőr, *Schmidt* Tibolt dr. könyvtárnok; *Bibó* István dr., *Győrffy* István dr., *Heller* Bernát dr., br. *Nyáry* Albert dr., *Róheim* Géza dr., *Spitzer* Mór és *Trócsányi* Zoltán dr. választmányi tagok. A nyilvános fölolvásóülésem ezenkívül néhány társasági tag és vendég.

Az ülésen elnökölt: *Sebestyén* Gyula dr. elnök; a jegyzőkönyvet írta: *Madarassy* László dr. titkár; hitelesítették: *Győrffy* István dr. és br. *Nyáry* Albert dr.

A nyilvános fölolvásóülésem *Heller* Bernát dr. olvasta föl „Népi és folklórisztikus elemek Zrínyi műveiben” c. tanulmányát, melyhez szólottak: *Sebestyén* Gyula dr., *Róheim* Géza dr., *Solymossy* Sándor dr., *Bán* Aladár dr. és *Kara* Ferenc.

A zárt választmányi ülésen *főtítkár* bejelentette, hogy az 1918. évi május hó 29-én tartott rendkívüli közgyűlés alkalmával elfogadott módosított alapszabály a Belügyminisztériumból visszaérkezett, avval a megjegyzéssel, hogy az 1919. évi III. néptörvény értelmében az alapszabályok belügyminiszteri láttamozást többé nem igényelnek. — *Főtítkár* jelentette továbbá, hogy új rendes tagnak jelentkezett: *Badinyi* Alfréd szaklapszerkesztő Budapestről, az 1917. évtől, *Madarassy* László dr. ajánlatával és *Énekes* Kálmán tanító Sopronkövesdről, az 1919. évtől, *Kövecsesi Dancs* Árpád ajánlatával. (Megválasztattak.) — *Főtítkár* jelentette továbbá, hogy új előfizetőnek jelentkezett a Városi Felső Kereskedelmi Iskola Győrből. — *Főtítkár* bemutatt avégül azon választmányi tagok névsorát, akiknek megbízatása a f. évi rendes közgyűlés alkalmával lejár. (Elhatározta a választmány, hogy a megnevezett választmányi tagokat és pedig: a fővárosi választmányból *Alexics* György dr.-t, *Barátosi* Balogh Benedeket, *Ernyey* Józsefet, *Gagyi* Jenőt, *Heller* Bernát dr.-t, *Kemény* György dr.-t, *Lenhossék* Mihály dr.-t, *Mahler* Ede dr.-t, *Spitzer* Mórt, *Szendrei* János dr.-t, *Tagányi* Károlyt, *Tolnai* Vilmos dr.-t, *Trócsányi* Zoltán dr.-t, *Zsilinszky* Mihályt, a vidéki választmányból *Almásy* György dr.-t, *Antal* Géza dr.-t, *Baróti* Lajos dr.-t, *Berze* Nagy János dr.-t, *Darnay* Kálmánt, *Gombocz* Zoltán dr.-t, *Kálmány* Lajost, *Kárpáti* Kelemt, *Marót* Károly dr.-t, *Zolnai* Gyula dr.-t, a *Versényi* György dr. halálával megüresedett fővárosi választmányi tagsági helyre pedig *Bárdossy* László dr. rendes tagot fogja ajánlani a közgyűlésnek.)

Pénztárnok jelentette, hogy a pénzmaradvány: a) a kézipénztárban 205 kor. 86 f., b) a postatakarékpénztárban 5090 kor. 79 fill., összesen 5296 kor. 65 fillér. — *Pénztárnok* jelentette továbbá, hogy a Társaság összes értékeit a Magyar Leszámitoló és Pénzváltó Bank Belvárosi Fiókosztályából a Belvárosi Takarékpénztárba utaltatta át. — *Pénztárnok* bemutatta az 1918. évi zárószámadás és 1919. évi költségelőirányzat tervezetét. (A költ-

ségvetési vita folyamán elhatározta a választmány, hogy a Pesti Hazai Első Takarékpénztár-Egyesület alapítványát az 1918. évi november hó 27-én tartott választmányi ülés határozatának megváltoztatásával és az adományozólevél intencióinak megfelelően mint adományt fogja elkönyvelni. Elhatározta továbbá a választmány, hogy a könyvtárnok javadalmazását az eddigi száz koronáról kétszázra, az ellenőrt hatvanról százra emeli. Elhatározta továbbá a választmány, hogy tekintettel a Társaság folyóiratának folyton növekedő előállítási költségeire az 1919. évtől az évi tagdíjat tíz koronáról tizenötöre, az alapítótagságdíjat kétszáz koronáról háromszázra emeli.)

Jegyzőkönyvi kivonat

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1919. évi március hó 26-án, d. u. 4 $\frac{1}{2}$ órakor a Magyar Tudományos Akadémia képestermében tartott zárt választmányi üléséről.

Jelen voltak: *Sebestyén* Gyula dr. elnök, *Solymossy* Sándor dr. alelnök, *Bán* Aladár dr. főtitkár, *Madarassy* László dr. titkár, *Kövecsesi Dancs* Árpád pénztárnok, *Schmidt* Tibolt dr. könyvtárnok; Barátosi *Balogh* Benedek, *Bibó* István dr., *Erdélyi* Lajos dr., *Ernyey* József, *Györffy* István dr., *Heller* Bernát dr., *Mader* Béla, *Melich* János dr., *Mészáros* Gyula dr., *Róheim* Géza dr., *Spitzer* Mór, *Toroczko* *Wigand* Ede és *Trócsányi* Zoltán dr. választmányi tagok.

Az ülésen elnököl: *Sebestyén* Gyula dr. elnök; a jegyzőkönyvet írja: *Madarassy* László dr. titkár; hitelesítik: Barátosi *Balogh* Benedek és *Ernyey* József.

Főtitkár jelentette, hogy *Erdélyi* Lajos dr. rendes tag 200 koronával az alapító tagok sorába lépett, *Sebestyén* Gyula dr. és *Bán* Aladár dr. alapító tagok pedig eddigi 200 koronás alapító tagdíjukat 100 koronával 300 koronára emelték. — *Főtitkár* jelentette továbbá, hogy az elnökség *Jászi* Oszkár dr. egyetemi kormánybiztostól, részletes indokolással kísért átiratban, a néptannak a földrajztól és embertantól függetlenül, a közoktatás egész vonalán való tanítását kérte. (A választmány az elnökség intézkedését köszönettel jóváhagyta.) — *Főtitkár* jelentette végül, hogy a mai rendes közgyűlésre 1 drb indítvány érkezett. (Az indítványnak egész terjedelmében történt fölolvassása után elhatározta a választmány, hogy pártolólág fogja a közgyűlés elé terjeszteni.)

Pénztárnok jelentette, hogy a pénzmaradvány: a) a kézipénztárban 155 kor. 97 f., b) a postatakarékpénztárban 3500 kor. 29 fill., összesen 3656 kor. 26 fillér.

A Magyar Néprajzi Társaságnak 1919 március hó 26-án tartott rendes évi közgyűlése.

I.

A szocializmus és kommunizmus etnológiája.

Sebestyén Gyula dr. elnöki megnyitó beszéde.

A magyar nemzet legrégibb társadalmi és politikai szervezetéről a IX—X. századi byzanci és arab kútfők adnak felvilágosítást.

Bölcs Leó keletrómai császár (886—912) „A hadi taktikáról“ szóló munkájának XVIII. fejezetében megemlíti, hogy „ezt a népet, jóllehet egyetlen főnek uralma alatt áll, nem szeretettel, hanem rettegéssel tartják féken, bűnöseit a főnökök szigorú és súlyos büntetéseknek vetik alá“. Megemlíti továbbá, hogy ez a férfiakban bővelkedő, független, vitéz, pompakedvelő és gazdag hadinép a csata napjáig „nemzetségek és ágak szerint elszéledve, télen-nyáron szakadatlanul legelteti lovait . . .“

Bölcs Leó fia, Biborbanszületett Konstantin császár „A birodalom kormányzásáról“ szóló 950—951 táján írott művében már tüzetesebben foglalkozik a vele közvetlen érintkezést fenntartó új nemzet belső berendezettségével. Tőle tudjuk meg, hogy a honfoglaló magyarságnak hét külön törzse volt, melyhez nyolcadikul a kozár törökségtől elszakadt kabar törzs csatlakozott. Hozzáteszi: „a magyaroknak (szerinte „turkoknak“) ez a nyolc törzse pedig *nem engedelmeskedik saját fejedelmeinek*, hanem szövetségük van a háborúkra nézve, és amely részt megtámadják, azt teljes tanáccsal és törekvéssel megsegítik. Első fejedelmök az Árpád nemzetségéből sorrend szerint való uralkodó, van még két más fejedelmök is, a *güla* (γυλάς) és a *karcha* (καρχάς), akik bírói tisztelet viselnek. Van még fejedelme mindegyik törzsnek is“. Alább megemlíti még, hogy a *güla* föllebbvaló a *karchá*-nál. A nála vendégségben járó Bulcsuról pedig följegyzí, hogy most ő a *karcha* s hogy fia Kál *karchának*.

A magyar fejedelmekről szóló byzanci följegyzéseket a Dsaiháni elvesztett régi művére támaszkodó arab kútfők is megerősítik. Ibn-Rosztah (913 előtt), Gurdézi (1052 körül) és El-Bekrí (megh. 1094.) szerint a magyarok fejedelmét, vagy főkirályát (a Konstantinnál szereplő nagyfejedelmet, μέγας ἄρχων-t) *kende*-nek és *kundu*-nak, az ügyeket intéző másik uralkodót pedig *dsilá*-nak nevezik. „Minden magyar a *dsila* szavára hallgat — mondja Ibn-Rosztah — s támadást, védelmet és más ügyeket érdeklő parancsainak engedelmeskedik.“

E korai — egykorú és közelkorú — följegyzések már magukban véve is igen értékesek; de ez az érték még nagyobbá, szinte megmérhetetlenné lesz azáltal, hogy sorra igazolják a tőlük teljesen független XII—XIII. századi magyar krónikák honfoglaláskori emlékeit. Igazolják a hét honfoglaló törzset és ezeknek fejeit, a „hetu moger“-t. Megtudjuk, hogy a hét magyar közt szereplő *Kundu* (Köndö) és *Gyula* nem személynevek, hanem *kende* vagy *kundu*, *güla* vagy *dsila* nevű nagyfejedelmi és fejedelmi méltóságokat jelentenek. Sőt a királyi jegyzőnél megtaláljuk *Horkát*, Tuhutum fiát és *Gyula* atyját is, akinek neve viszont a harmadik fejedelmet jelentő *karcha* nevével azonos. A többi krónikákban pedig az a Bulcsu, vagy Vérbulcsu lett az egyik honfoglaló „moger“, akit Biborbanszületett Konstantin személyesen megismert és Magyarország harmadik fejedelmének, *karchájának* nevezett.

A saját fejedelmeinek nem engedelmeskedő magyar törzsekről krónikáinkban még meglepőbb felvilágosítást kapunk. A magyar alkotmánytörténet e pompás régiségét a magyarországi Szent Erzsébet lakodalmára (1221 körül) szerkesztett Nemzeti Krónika nem a magyarok, hanem a velük azonosnak tekintett hun ősök történetének elején helyezte el. Mikor ugyanis elmondja, hogy a hunok szintén hét hun fejedelmet, vezért vagy kapitányt választottak fejükül, a hetedik megválasztását ekként beszéli el: „s állítanak magok között egy Kádár nevezetű *bíró*t a Torda nemzetségből, ki a köz hadi népet ítélje, a viszálykodók pereit igazítsa, a gonosztevőket, tolvajokat, latrokat büntesse; úgy azonban, hogy ha a bíró mértéktelen ítéletet hozna, a *község* (communitas) *megsemmisítve visszavonhassa*, a *vétkes* vezért és *bíró*t letehesse, mikor akarja. Mert azon törvényes szokás a hunok vagy magyarok közt Geicsa vezér, Toksun fia idejéig sértetlenül fenn vala tartva. Mielőtt ugyanis a magyarok megkeresztelkedtek volna és keresz-

tényekké lettek, a kiáltók a táborokban ilyen szavakkal gyűjtötték hadba a magyarokat: „Isten és a magyar nép szava, hogy ekkor és ekkor, ezen és ezen a helyen kiki fegyverben pontosan megjelenjen, a község (communitas) tanácsát és parancsát meghallani”. Valaki tehát a parancsot — helyes okát nem tudva adni — megvetette, az olyan embert a scythiai törvény karddal vágatta ketté, vagy veszett állapotoknak tétette ki, vagy a köznép szolgásgába taszította. Tehát az ilyes vétek és kihágások választották el egyik magyart a másiktól; különben, *miután minden magyar egy apától s egy anyától származott*, hogyan mondhatnók egyikét nemesnek, másikat nem nemesnek, ha ilyen esetekért elmarasztalva, nem lett volna szolgává”. (Kézai: I, 1.)

Kútfőkritikai szempontból a keleti kútfőkben szintén megemlített bírói méltóság szerepe egymaga is tökéletesen igazolja azt, hogy itt csakugyan pogánykori hagyománnyal van dolgunk. Ugyanilyen régiség a kommunitás szerepe is, amelynek mibenlétele itt sokkal világosabban fel van tüntetve, mint az engedetlen törzseket emlegető byzanci kútfőben. A magyar hagyomány a bámulatosnak tetsző megtartó erőt abból a folyton gyakorolt szokásjogból meríthette, melyet az Arany Bullának csaknem egyidejűleg (1222.) becikkelyezett ellenállási és ellenmondási joga, a *ius resistendi*, a hét évvel régibb angol Magna Chartától függetlenül avatott írott törvénné.

Ha a pogánykori magyar alkotmány teljes hiteli történelmi forrásával van dolgunk, akkor a magyar etnológia számára is hitelesnek kell elfogadnunk azt, hogy a honfoglaló magyarság még csak a társadalom sejtjével, a családdal, genetikusan összefüggő törzsrendszer kezdetleges patriarchális államformáját ismerte. Egy-egy törzsbe csak egy-egy *vérségi kapcsolattal* és *vagyonközösséggel* összetartott népes nemzetség tartozott. Ennek fejedelme egyben az elnépesedett rokonság feje, patriarchája, pater familiása volt. Az így kialakult törzs vérségi alapon lett a *nemzetség*, a *nemzet* (natio); vagyoni alapon pedig lett a *közösség*, a *község* (communitas).

A magyar nemzet kialakulásának kezdetét jelző törzsrendszerrel tehát igazolható, hogy a kommunizmus nem tartozik az emberi társadalmak átfarmálásán munkálkodó szociális törekvéseknek történetileg és szociológiailag igazolhatlan utópiái közé. Ezért az etnológia illetékességével tegyük vizsgálat tárgyává ezen ősi szociológiai jelenségnek további alakulását, elmúlását és kilátásba helyezett feltámadását.

A honfoglalás előtti magyar kommunt a honfoglalás és állandó letelepedés még nem zavarta meg. Midőn a vérségi kapcsolattal összetartott és vagyonközösségben is élő törzsek Konstantin szerint háborúra szövetkeztek és közös fejükké nagyfejedelmet választottak, a nagyfejedelmet szerinte közár szokás szerint paizsra emelték. A magyar hagyomány szerint a választást vérszerződéssel, a vérségi kapcsolat e szertartásos kibővítésével pecsételték meg. Anonymus, aki ezt a hagyományt a XIII. század legelején följegyezte, a szerződés pontjai közt megemlíti, hogy „ha valami jót munkájokkal szerezhetnek, senki ki ne legyen zárva belőle”. Szóval a vérségi kapcsolattal a közösséget a szerzeményekre is kiterjesztették.

A vagyonközösség rendszerét utóbb az állandó letelepedés zavarta meg.

Mikor a nemzetségek, ágak, nemek, családok szállásbirtokaikon elhelyezkedtek, telepeik továbbra is közösségek, községek maradtak. A harcias nomád népek kisebb tartalmú, de általános birtokközössége, most földközösséggé, telek és házközösséggé alakult. A szövevényesebbé vált tulajdonjog mikénti alakulásának részleteit a XI. századi törvénykönyvekből nem lehet kihüvelyezni. Csak azt tudjuk, hogy az elszegényedett családokról és családtagokról már Szent István király gondoskodott. Tudjuk továbbá, hogy a vérségi kapcsolat már régen megszűnt, mikor a szállásbirtokokon alakult községeknek, falvaknak még mindig voltak, sőt az újabb korig is megmaradtak közös földjeik, legelőik és erdeik.

Hasonlóképen megváltozott az állandóan letelepedett egész magyar nemzet és ennek nagyfejedelme, legfőbb pater familiása is. Már tudjuk, hogy a nagyfejedelem megválasztása előtt csatlakoztak a kabarok, akik kozár-törökök voltak s a kozárok nyelvét beszélték. Hasonlóképp csatlakoztak utóbb az elfoglalt új ország nyugati végein talált hun-fajta avarok, az utólag betelepülő török-tatár nyelvű besenyők és kunok. E népek kezdetben valamennyien katonai szolgálatot teljesítettek s e révén az államfenntartó magyarság előjogainak részeseivé lettek és teljesen elmagyarosodtak. Ezt megelőzőleg a törzsek köteléke végleg felbomlott. Mikor a krónikások a hagyományt lejegyezték, már száznyc nemzetséget találtak. A gyulák és horkák szerepét Szent István erőszakos beavatkozással szüntette meg. A királyi méltóság nyugateurópai példák nyomán jött létre, de tartalmában az Árpádok alatt kiirthatlanul benne maradt a magyar patriárcha és pater familias fogalma. Noha királyaink mindig idegenbe házasodtak, a trónöröklés nyugateurópaias fiági rendjét állandóan megzavarták a legidősebb rokon patriarchális jogát hangoztató és érvényesítő hercegek.

Midőn a krónikás megírta azt, hogy minden magyarnak egy apától és egy anyától származó nemes embernek kellett volna megmaradni, a vagyonközösségből kibontakozó magyar társadalomnak nagyobbik része már szolgaságra jutott. Kialakult a földek, jogok birtokában megmaradt nemesség és a neki robotoló jobbágy-ság. Létrejött a középkori feudális világ, melyben a keresztyénség valláserkölesi közössége sem tudott kellőleg érvényesülni. Ezt csak a reformációnak s ennek is csak részben sikerült kommunizálni. Utána, évszázadok mulva, az emberi jogokra és ismeretekre került a sor. A mostani és az előttünk élő nemzedék pedig a társadalmi berendezkedés gyökerez átalakítási tervei során már eljutott az anyagi élet javainak kommunizálásához is. Oda, a honnan a magyar nemzet és a folyton fejlődő magyar társadalmi élet teljes ezer esztendővel ezelőtt kibontakozni kezdett!

Talán mondanom sem kell, hogy az itt bemutatott pogánykori magyar patriarchatus és ennek kommunizmusa a jól ismert általános szociológiai jelenségek közé tartozik. Ezért elégséges a magyar példánál maradnunk, ha most már azt akarjuk megtudni, hogy a mostani idők szociális törekvéseinek vannak-e olyan erőforrásai, amelyek a társadalmi fejlődés irányításában nem meddő kísérletezést, káros visszaesést vagy kierőszakolt körforgást, hanem meglepő haladást, gazdagodást és általános jólétet fognak eredményezni.

A patriarchális társadalom kommunizmusának erőforrása kétségtelenül az egységesnek tekintett *vérségi kapcsolat* volt. Amily mértékben ez megszűnt, meg-

szűnt a *ragyonközösség* is; amily mértékben pedig megmaradt, maradtak nemesi és főnemesi családi szállásbirtokok is. Csakhogy ez a megbontás már magában hordozta a későbbi bajok minden csiráját. A szegény emberből és gazdag emberből törvényekkel megrögzített társadalmi osztályok alakultak ki. Ezek aztán évszázados küzdelmeik során végül eljutnak az emberi szabadság és az ismeretterjesztő iskola közösségéhez, a törvény előtti egyenlőséghez és a nyelvközösségben még mindig lappangó vérségi kapcsolattal csakugyan igazolható szociális testvériségig.

Az erkölcsi és szellemi tőkék e lassú kommunizálása után a folyton fejlődő társadalomban egyre rikitóbbá lett az a szociális jelenség, hogy a szegénység és gazdagság még mindig osztályokra különíti a művelt emberiséget. Így lett aztán a modern szocializmus célja az, hogy a szegény ember boldogulásának útjából minden akadályt elhárítson, boldogulását pedig minden rendelkezésére álló eszközzel elősegítse.

Mivel az emberiség földi életének legrégibb és legáltalánosabb baját kívánják orvosolni, nem lehet meglepő az, hogy a szocializmusnak csaknem minden nagy szelleme más gyógyszert és más gyógyítási módot szeretne alkalmaztatni. Csak abban ért mindenki egyet, hogy először is ott kell segíteni, ahol legnagyobb a baj. Ezért fordult mindenki figyelme oda, ahol legnagyobb és legtűrhetlenebb a szegénység, ahol legfogékonyabb és legtürelmetlenebb a szenvedő lélek. Ez pedig a kizsárolt ipari munkás és a keze munkájából élő városi proletárság sanyarú világában volt megtalálható. Ezt a világot találták egyben legforradalmibbnak, faji, nyelvi és művelődési tekintetben pedig legkevésbé nemzetinek. Ezek voltak aztán lázíthatók azzal, hogy hazátlan bitangok, hogy világproletárok, akiknek a munkásokat kizsákmányoló polgári társadalom megdöntésére és a termeltető tőkék és eszközök kommunizálására szervezkedni kell.

Ez a nagy nemzetközi kilendülés, mely az Internationálén, a vezetők nemzetközi kongresszusain végződött, először is azt eredményezte, hogy egy szocialista programot sem lehetett olyan szöveggel megszerkesztteni, mely a városi proletár falusi társát, a földhözragadt szegény parasztot, szintén ki tudta volna elégíteni. Ennek már erősen a lelkén fekszik az, hogy van szülőföldje, faluja, vármegyéje, hazája; van temploma, papja, tanítója; vannak rokonai, vérei és van édes hazai nyelve: szóval van sok minden, a mi még ma is a régi társadalmi közösség, kommunitas részesévé teszi. Ennek nem kell termelő tőkét és eszközöket sem kommunizálni, mert — ha törpebirtokos — már birtokában van a termelő föld és — ha béres vagy napszámos — kezében van a termelő szerszám. Neki, ha vagyontalan zsellér, csak földéhsége van, amit a városi szegény emberre szabott program szerint kielégíteni sehogyan sem lehet.

Mindezen bajoknak a szocializmus apostolai könnyen elejét vehették volna, ha a kommunizmus történetét figyelembe veszik. Abból meg lehet tanulni, hogy a *ragyonközösséget nem az anyagi érdek, nem a materiális érdekközösség, hanem egy sokkal magasabbrendű kapcsolat, — a patriarchális állam kereteiben a vérségi vagy rokonsági kapcsolat —* avatja társadalmi formává, állami szervezetté. Az egyoldalú anyagi érdekközösség a szegény ember esetében még a nemzetközi szocializmust is teljesen megtevesztette. Teljesen megfeledeztek arról, hogy a materialisták fennen hirdetett kommunizmusához vezető úton a régi kommunitasból

fejlődött mai nemzeti keretekbe fognak beleütközni. Valóban bele is ütköztek! A nemzetközi szocialista elvtársak négy és fél évig gyártottak egymás ellen fegyvereket és lőszereket. Kétségkívül azért, mert sokkal jobb hazafiak voltak, mint elvtársak. A vezetőkre természetesen hatványozott mértékben áll ez. Így Thomas francia szocialista vezér éppen azért volt munición miniszter, hogy municiót gyártó elvtársait hazafias munka teljesítésére buzdítsa, más alkalommal pedig előtűnik nyugodtan kifejtette, hogy a szerinte is feldarabolandó Ausztria és Magyarország nemzetközi szocialistáit (amennyiben nemzetközieseknek tudta őket), milyen könnyen lehetne hazafiatlan, vereséget előidéző zavargásokra serkenteni. (L. az Information, 1918. jan. 26-ki sz.) A szervezett angol munkásság vezetői még nagyobb dolgot műveltek. Beléptek Lloyd George miniszterelnök imperialis koalíciójába s megalapították a nemzeti szocialista pártot, a National Socialist Party-t.¹

Ezzel a szocializmus nemzetköziségén szörnyű sérelem esett. De — kérdezzük — esett-e sérelem a franciák és angolok szocializmusán és a szocializmuson általában? Semmiesetre sem! A háború a szocializmus nemzetköziségét csődbe juttatta, mert kiderült, hogy az egymással versengő népek és nemzetek létfenntartó küzdelme és időnként kitörő élethalálharca nem ismer nemzetietlen vagy hazafiatlan szociális szempontokat. Kiderült, hogy a nemzetközinek tetsző szegénység csak része annak az egyetemes emberi nagy társadalomnak, a mely nemzetek és országok, néprajzi és földrajzi egységek határai szerint tagolódik kisebb érdekközösségekké, nyelvi és földrajzi határok közé szoruló kisebb társadalmi és állami alakulatokká. Velük együtt tagolódik tehát az a szegény társadalmi osztály is, amelynek csak a szociális baja és a szociális orvossága egyetemes jellegű, vagy mondjuk — nemzetközi. A beteg és az orvos lehet akármilyen nemzet fia, akármilyen vallás híve, akármilyen társadalmi vagy állami alakulat tagja: csak a betegség és az orvosság marad mindig egyforma, marad — nemzetközi.

Azt már jeleztük, hogy a nemzetköziségből kibontakozó szocializmus nemzeti keretekben helyezkedik el. A háborúban és az utána következő összeomlások folyamán is kiderült az, hogy nem az országok történeti határai, nem a földrajzi és földtani természetes határok, hanem a nyelvi és faji alapon létrejött néprajzi egységek azok a sziklánál szilárdabb fundamentumok, amelyeket az egynyelvű rokonnépek, minden történeti, földrajzi és gazdasági tekintet mellőzésével a jövőendő demokratikus állam-alakulatok kiépítéséhez biztosan felhasználhatnak. Mivel a magyar nép számára a politikai jogok most biztosítva lettek, a magyar nép társadalmi életének egész vonalon való gondozására hivatott magyar szocializmusnak sincs többé oka figyelmen kívül hagyni, vagy éppen támadni a népi alapon kiépülő magyar állam nemzeti kereteit. Sőt megfontolva, azt sem hirdetheti tovább, hogy aki szegény, annak nincs is hazája. Hiszen éppen a szegénység a legkonzervatívabb nemzeti elem, a művelt gazdag osztály pedig a legnemzetközibb.

¹ Meg kell jegyezni, hogy e szöveg kinyomtatása közben (1919. márc. 19–24.) a Magyarországi Szociáldemokrata Párt szintén kilépett a régi Internationaléból s magát Magyarországi Szocialista Pártnak nevezve, szövetkezett a magyarországi és oroszországi bolsevista kommunistákkal. Szövetkezett pedig a történelmi Magyarország megmentésére és társadalmi átalakítására.

A néprajzi határok közé szoruló nemzeti szocializmus, mint politika, ezután az eligazodást szolgáló ismeretek közt legelsősorban a néprajzi tudományok gazdag világára lesz ráutalva. Ha a nép lelkét művelni kívánják, előbb néplélektani segédkezéssel meg kell ismerni annak eddigi tartalmát. És ezt nem is a néprajz, hanem a módszeres népnevelés parancsolja így. Ha pedig a nép jólétét kívánják előmozdítani, akkor sem lesz elég a gyári munkát és mezei munkát gyümölcsözőbbé tenni, hanem életre kell kelteni a haldokló háziipart és a nép iparművészetét, melyeket a városi és falusi kismesterségekkel együtt a gyáripari silányságoknak végleg kiirtani még nem sikerült. Ha aztán a falu és a városi szegény nép a hosszú őszen és hosszú télen át újra értékesíteni tudja munkaerejét, népi ipari termékeink pedig játszva meghódítják az ilyen nemzeti különlegességekre éhes külföldi piacokat, akkor a szociális gazdasági politika ismét a néprajznak lesz lekötelezettje, amiért a magyar tárgyi néprajz kincseit évtizedeken át gyűjtötte, múzeumaiba elhelyezte s részben már tudományosan is hozzáférhetővé tette. Így lesz a falu a városi iparnak kimeríthetlen gazdagságú és kiszámíthatlan értékű erőforrásává, mert a nép fia a városnak nemcsak ipari készségét hozza el, hanem a néplélek kincskészletének minden ízében faji értékeit is. Így lesznek valódi erőforrásokká a városi múzeumok nagyszerű néprajzi letéteményesei is, amelyeket a faluról elszakadt ipari munkás jobban megért és városi munkástársával is jobban megértet, mint bármely múzeumi magyarázat, vagy tudományos tájékoztató.

És tegyük hozzá most már nyomatékosan azt is, hogy a megváltozott időkkel együtt megváltozott a néprajzi tudományok, a néprajzi múzeumok és a Magyar Néprajzi Társaság szerepe is. A néprajzi kutató eddig abban különbözött az ember történetét kutató többi társaitól, hogy az élő embert és környezetét, szóval a néprajzi emlékek élő forrásait kereste fel és tanulmányozta. Most pedig elérkezett az idő, mikor az élet keresi fel a néprajzi tudományokat és ezek letéteményeseit. Azt hiszem, nemcsak a mi harmincesztendő tudományos testületünknek, hanem a magyar művelődésnek is becsületére válik az, hogy a hozzánk forduló új élet a néprajzi tudomány letéteményeseit gazdagon találta, munkásait pedig nem találta felkészületlenül.

Azt a népet, melyre a magyar államélet legnagyobb terhe ezután nehezedni fog, ma talán mi ismerjük legjobban. Ezért a mi szemeink előtt a mostani szörnyű napokban még nem is sötétült el a magyar faj jövődjé annyira, hogy kétségbe esnénk. Ismerjük lelki gazdagságát és testi erejét. Erősen bízunk ebben az elpusztíthatatlan és folyton gyarapítható nemzeti tőkében. E bizalomtól áthatva nyitom meg a Magyar Néprajzi Társaság XXXI. rendes évi közgyűlését.

II.

Bán Aladár dr. főtitkár évi jelentése.

Tisztelt közgyűlés!

Az október utolsó napján lezajlott győzelmes forradalom új helyzetet teremtett a magyar közéletben. A százados osztrák elnyomás megszűnt s a nép kezébe került a legfőbb hatalom. E történeti tény megerősíti és igazolja társaságunk létalapját, mely a nép életének és lelkének megértésében, föltárásában áll. Ennek

az igazságnak a megérzése vezette a választmányt, midőn a nagy átalakulás utáni első ülésén, november 27-dikén föl kérte az elnökséget, hogy nemzeti életünk akkori legfelsőbb fórumát, a Nemzeti Tanácsot üdvözölje s az ország szellemi életének újjáépítésében szakértelmét s tapasztalatait följánlja. Ugyane forrásból fakadt a választmány azon további elhatározása, hogy a kormánytól kéri a néprajznak mint önálló tantárgynak bevitelét a modern alapon fölépítendő iskolába s ezzel egybefüggőleg, mint szükséges követelményt, a tudomány-egyetemen három néptudományi tanszéknek (az anthropologia, az ethnographia és a folklore számára) megfelelő számú docenturával kapcsolatban való föllállítását. Az előterjesztések idejében meg is történtek. Meg vagyunk győződve arról, hogy az azóta újabb, gyökeres átalakulást ért köztársasági államformának szilárd alapja egyedül a népleleknek tudományos megismerése lehet s így kérelmeink teljesítését biztos reménnyel várjuk.

A súlyos közéleti viszonyok társaságunk tudományos működésére a lefolyt évben több tekintetben gátlólag hatottak. Fölolvasó üléseinket csak nagyobb időközökben tarthattuk meg. A más években szokásos hét-nyolc fölolvasó ülés helyett az idén csak négyet tartottunk Április 24-dikén *Solymossy Sándor dr.* és *Heller Bernát dr.* voltak előadónk; alelnökünk „Adalékok a Toldimondához” címen értekezett s e nevezetes monda eredetének földerítéséhez becses adatokkal járult; Heller v. tagtársunk pedig „A Jóka ördöge elemei és párhuzamai a zsidó irodalomban” címmel értékes folklorisztikus dolgozatot mutatott be. Május 29-dikén alapszabályaink módosítása céljából rendkívüli közgyűlésre gyűltünk egybe. Az azóta gyökeresen megváltozott viszonyok e módosítást egyelőre tárgytalanná tették; ugyane közgyűlésen *Róheim Géza dr.* olvasott fel mélyreható ethnologiai fejtegetést „Az ambivalentia és a megfordítás törvényéről”. Őszi ülésszakunkat nov. 27-diki vál. ülésünk nyitotta meg, melynek határozmányairól bevezető sorainkban emlékeztünk meg. Január 27-diki nyilvános fölolvasó-ülésünkön *Szegedy Rezső dr.* „Régi szerb vitézi ének Kinizsiről” címmel tartott nagy érdeklődéssel fogadott előadást, majd a jelentéstévő mutatta be „Szalme és kéréi” c. észtárgyú folklorisztikus dolgozatát. Végre február 26-diki ülésünkön ismét *Heller Bernát dr.* olvasott fel „Népi és folklorisztikus elemek Zrinyi műveiben” címen, kimutatva nagy költőnk számos mondásának, kifejezésének s művei egyes részleteinek népi eredetét.

Folyóiratunk a nyomtatás költségeinek hallatlan megnövekedése miatt az idén is nagy késéssel és több szám egybevonásával jelent meg. Az eddig napvilágot látott négy szám közli Solymossy S. és Róheim G. említett fölolvadásainak anyagát, valamint *Tagányi Károly* nagybecsű dolgozatának (A hazai élő jogszokások gyűjtéséről) harmadik részletét. Néphagyomány, Kisebb közlemények és Irodalom c. szokásos rovatainkon kívül megemlítjük új rovatunkat, a Népleirást, mely hivatva van folyóiratunkban a tárgyi néprajzot képviselni. Az idetartozó közlemények sorát *Szabó Kálmán dr.* derék dolgozata nyitja meg: Ősi halászat nyomai Kecskemét környékén. Itt említjük meg, hogy november 27-ikén tartott vál. ülésünk *Sebestyén Gyula* szerkesztő mellé *Solymossy Sándort* és *Madarassy Lászlót* társszerkesztőknek választotta azon szándékkal, hogy sok irányban elfoglalt elnökünk vállairól a szerkesztés terhének egy részét levegye.

Mint a F. F. Szövetség magyar osztálya titkárának az idén ismét kevés jelenteni valóm van. Népünk élete forrongásban, ideje a megélhetés gondjaitól lenyűgözve. Ily körülmények között alig lehet nagyobbarányú gyűjtésre gondolni. Részvétellel jelentem, hogy osztályunk tagjai közül elhunyt *Goldziher Károly dr.-né*.

Áttérve Társaságunk személyi ügyeire, fájdalommal említjük, hogy régi érdemes választmányi tagunk, *Versényi György dr.* nyug. középiskolai igazgató, az ismertnevű költő és író 1918 június 20-án elhalálozott. A boldogult kedvvel és szorgalommal foglalkozott néphagyományokkal, kivált népmondáinkkal s emellett társaságunk életében híven részt vett. Elhunyt a nagy veszteség a magyar néprajzi irodalomra nézve. Nem hagyhatjuk továbbá említés nélkül azt az örömdetesényt, hogy múltévi rendes közgyűlésünk egyhangú lelkesedéssel megválasztotta alelnökké *Strausz Adolfot* és *Solymossy Sándort* s lemondott nagyérdemű ellenőrünk *Mader Béla* helyébe *Bartucz Lajos drt.* Mindhárom férfit az a bizalom és nagyrabecsülés emelte e tisztségekre, mely évekre terjedő eredményes munkaságuk folyamánként töltötte el a választmányt.

Tisztelt közgyűlés! A háború okozta drágaság miatt társaságunk már a múlt év folyamán az anyagi tönk szélére jutott volna, ha mind egyesek, mind közintézmények nem nyújtottak volna önzetlen támogatást. Hogy a lefolyt évben ez a szokottnál nagyobb mértékű volt, azt főleg Gazdasági Bizottságunk elnöke, *Strausz Adolf* alelnök buzgólkodásának köszönhetjük, ki az illetékes tényezők figyelmét anyagi bajainkra irányítani sziveskedett. Ezenkívül hálával emlékszünk meg *Székely Ferenc* úrnak Társaságunk iránti különös jóindulatáról, aki 1918. évi pénztári hiányunk fedezésére 8000 koronát gyűjtött s ezzel lehetővé tette folyóiratunk múltévi költségeinek kiegyenlítését. A vallás- és közoktatásügyi minisztérium a szokásos 3000 kor. évi járulékon felül 7200 koronányi rendkívüli segélyt s az Első Hazai Takarékpénztár 1000 korona adományt nyújtott a Társaságnak. A lefolyt társulati évben a következő *alapítványok* tettek törzsvagyonunk gyarapítására: *Erdélyi Lajos dr.* 200 kor., *Sebestyén Gyula dr.* 100 kor., *Bán Aladár dr.* 100 kor., *Gagyhy Jenő* vál. tag 200 kor., *Mader Béla* vál. tag 60 kor., *Székely Ferenc* 200 kor., gr. *Sztáray Sándor* 200 kor., *Zsolnay Adolf* 10,000 kor. (hadikölesön-kötvényben), *Belvárosi Takarékpénztár* 500 kor., *Magy. Általános Hitelbank* 2000 kor., *Pesti Magyar Kereskedelmi Bank* 2000 korona. Fogadják a nemes szándékú adományozók és alapítók Társaságunk hálás köszönetét!

Végül köszönetet mondok Társaságunk nevében a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatóságának s a Magyar Tudományos Akadémiának, hogy üléseink számára helyiségeiket az idén is készséggel átengedni kegyeskedtek — s kérem jelentésem szíves tudomásulvételét!

III.

Kövecsesi Dancs Árpád pénztárnok jelentése.

Tisztelt Közgyűlés!

Az 1918. évi zárószámadást és az 1919. évi költségvetési előirányzatot, melyet a közgyűlési meghívókkal már a f. hó elején szétküldöttünk s itt most szintén kiosztottunk, a választmányi tárgyalásból vett erre vonatkozó utasításhoz híven, csak lehető rövidre vonjt ismertetéssel bátorodom tisztelettel előterjeszteni.

A zárószámadás 1918. évi összbevételként 60,051 K 38 f és összkiadás-ként 58,412 K 29 f főösszeget tüntet föl, ennél fogva a pénzmaradvány az 1918-ik év végén a különbözetként mutatkozó 1632 K 09 f volt. Minthogy pedig az 1918. évi előirányzat szerint bevételre 16,490 K 92 f-t és kiadásra 30,777 K 48 f-t irányoztunk elő s a pénztári eredményt 14,286 K 56 f hiányban állapítottuk volt meg, ennél fogva az 1918. évi tényleges eredmény az előirányzattal szemben 14,286 K 56 f-rel és a főtjelzett 1632 K 09 f pénztári maradvány együttes összegével, vagyis 15,918 K 65 f-rel kedvezőbbnek mutatkozik.

E kedvezőbb eredmény számszerű összegét a költségvetés táblázat bevételi és kiadási oldalának első két függélyes hasábjában föltüntetett ellentétes természetű tételek különbözeteinek kompenzálás utáni maradványa adja, ha abból a postatakarékpénztárnál 1918. év december hó 31-én fönnállott 4557 K 46 f folyószámlai követelést levonásba hozzuk. Ez említett különbözetek közül ki kell emelnem a bevételi oldal 2., 6. és 8. t. a. kimutatott s főtítkárunk imént elhangzott jelentésében tételenként megemlített és megköszönt 15,860 K alapítványokból begyűlt összeget, a 7200 K rendkívüli állami segílyt és a 8000 K m. é. hiány fedezésére nyújtott adományösszeget, mely előirányzaton kívül befolyt összegeként a várakozáson fölül bevált „Gazdasági Bizottság” agilis elnökének, Strausz Adolfnak, illetve szeretve tisztelt elnökünknek, Sebestyén Gyula dr.-nak, illetve törekvéseink nemes támogatójának, Székely Ferenc bankigazgató úrnak kell hálás köszönettel adoznunk.

Futólag megemlítve, hogy a bevételi oldal 15. tétel, illetve a kiadási oldal 11. tétel alatt föltüntetett Takarékpénztári forgalom a postatakarékpénztári folyószámláról kivett, illetve oda befolyt tételek évi főösszegét jelenti s hogy a 11., illetve 8. tétel alatt nyilvántartott „Herman Ottó emlékalap” — mely szeretve tisztelt elnökünk nemes gondolatának adakozásokból eredő szüleménye — voltaképen átfutó tétel s hogy az előirányzatban a 14. tétel alatt található F. F.-féle kölcsön a 8. tétel alatti 8000 K-ból lévén fedezendő, ezt az összeget az 1919-ik évi előirányzathoz kihagytuk, rávilágítok még röviden a bevételi oldal 13. tétel, illetve a kiadási oldal 10. tétel alatt „Vegyes” megnevezéssel föltüntetett tételekre. Ezek oly vagyonváltozások főösszegei, miket előreláthatlanságuknál fogva főkönyvünkben s így a költségvetésben sem tarthatunk külön címek alatt nyilván. Összetételükről a következőkben adok számot. A bevételi 281 K 20 f főtétele a Ranschburg cég által nála bizományban letett s multévi jelentésemben művenként felsorolt ethnographiai munkák elárusításából pénztárunkba beszolgáltatott 108 K 20 f, továbbá folyóiratunk füzetekinek eladásából származó, továbbá névmegállapítás alatt álló egy 6 K-ás és egy 15 K-ás tagilletmény befizetéséből származó, végre némi folyószámlai költségek kiadási tételeinek könyvelési rendszerünkben folyólag megfelelő ellenrovatra irt kisebb összegekből áll. A kiadási 11,383 K 91 f főtétele a bevételi oldal 8. tétel alatt irt 8000 K, továbbá a Hornyánszky és Weinwurm cégeknek boríték és expeditió, illetve klisékért kifizetett 1596 K 51 f, továbbá 966 K szelvénykamatt, mit a bank lombard-kölcsöntünk törlesztésére folyószámlai úton terhünk irt, végre okmánybélyegekre kiadott néhány kisebb tétel.

Meg kell még említenem zárószámadásunk függelékét, mely 1918. év végén 31,854 K 30 f alaptőkét mutat. Minthogy ez az alaptőke 1917. év végén, mint

A Magyar Néprajzi Társaság 1919. évi záró-

Sorszám	Bevételek	1919. évi előirányzat		1919. évi bevételek		1919. évi követelések		1920. évi előirányzat	
		korona	fil.	korona	fil.	korona	fil.	korona	fil.
1	Pénztári maradvány:								
	a) készpénzben	1632	09	1632	09	—	—	62	85
	b) takarékp. betétben	4557	46	4557	46	—	—	12640	53
2	Alapítók díjai	—	—	900	—	—	—	—	—
3	Hátralékos tagdíjak	2500	—	1218	37	2500	—	2500	—
4	Folyó és köv. évi tagdíjak	4500	—	1264	50	1000	—	4000	—
5	Rendes állami segély	4500	—	3000	—	—	—	5000	—
6	Rendkívüli állami segély	7200	—	24584	07	—	—	10000	—
7	A M. Tudományos Akadémia segélye	1000	—	—	—	—	—	—	—
8	Székely Ferenc adománya folyószámlán	8000	—	8000	—	—	—	—	—
9	Kamatok	1500	—	1428	63	1086	—	2500	—
10	Átfutó bevételek	—	—	411	50	—	—	—	—
11	Vegyes bevételek	—	—	1417	49	—	—	—	—
12	Takarékpénztári forgalom	—	—	3221	39	—	—	—	—
13	Betét:								
	a) a postatakarékpénztárban	—	—	—	—	3110	53	—	—
	b) a Belyárosi Takarékpénztárban	—	—	—	—	9530	—	—	—
14	Pénztári maradvány készpénzben	—	—	—	—	62	85	—	—
15	Egyenleg	—	—	—	—	23244	05	—	—
16	Hiány	25263	80	—	—	—	—	43030	05
Összesen		60653	35	51635	50	40533	43	79733	43

Kimutatás a Magyar Néprajzi Társaság alaptőkéjéről s a kezelése alatt levő egyéb pénzüsszegekről				1918. év végén		1919. év végén	
				korona	fil.	korona	fil.
1	alapító (értékpapirban tétetett le)			10000	—	10000	—
1	" " 2200 K			2200	—	2200	—
3	" " 2000 K			6000	—	6000	—
1	" " 1000 K			1000	—	1000	—
1	" " 540 K			540	—	540	—
2	" " 500 K			1000	—	1000	—
1	" " 400 K			—	—	400	—
1	" " 394 K 30 f.			394	30	394	30
2	" " 300 K			—	—	600	—
22 illetve 21	alapító " 200 korona			4400	—	4200	—
1	" " 120 "			120	—	120	—
60	" " 61 " 100 "			6000	—	6100	—
F. F. szegedi gyűjtőszövetségének alapja				—	—	410	—
Háromszék vármegye monographiájára				200	—	200	—
Herman Ottó emlékalap				—	—	3100	—
Összesen				31854	30	36264	30

számadása és 1920. évi költségelőirányzata.

Sorszám	Kiadások	1919. évi előirányzat		1919. évi kiadások		1919. évi tartozások		1920. évi előirányzat	
		korona	fil.	korona	fil.	korona	fil.	korona	fil.
1	Az Ethnographia költségei:								
	a mult évre	12364	36	12364	36	—	—	30000	—
	a folyó évre	30000	—	15938	91	30000	—	30000	—
2	Írói tiszteletdíjak:								
	a mult évre	2400	—	2400	—	—	—	2800	—
	a folyó évre	2800	—	471	35	2800	—	2800	—
3	Az Ethnographia index költségeire	1000	—	—	—	—	—	1000	—
4	Tagányi Károly: „Élő jogszokások gyűjtése“	2000	—	—	—	—	—	2000	—
5	Tisztviselők tiszteletdíjai	2640	—	2150	—	200	—	2600	—
6	Ügyviteli költségek:								
	a mult évre	60	16	60	16	—	—	244	60
	a folyó évre	1000	—	755	40	244	60	1000	—
7	Átfutó kiadások	—	—	411	50	—	—	—	—
8	Vegyes kiadások	—	—	1159	05	—	—	—	—
9	Takarékpénztári forgalom	—	—	15861	92	—	—	—	—
10	Pénztári maradvány	—	—	62	85	—	—	—	—
11	Alaptőkéhez	6388	83	—	—	7288	83	7288	83
Összesen		60653	35	51635	50	40533	43	79733	43

s azok elhelyezéséről	1918. év végén		1919. év végén	
	korona	fil.	korona	fil.
A Keresk. Bank belv. fiókoszt. 53 111. sz. betéti könyvén	200	—	200	—
A Leszámitolóbank belv. fiókoszt. 30685. sz. betétkönyvén	—	—	3100	—
31843. „	—	—	410	—
A Belvárosi Takarékpénztárnál letét számlán:				
a) 6000 kor. névért. főv. kölcsön-kötv.	5220	—	5220	—
b) 3900 K névért. 4%-os kor. jár.-kötv.	3737	47	3737	47
c) 3000 K névértékű I. hadikölcsön-kötv. á 97 K 50 fill.	2925	—	2925	—
d) 3000 K n.-ért VII. hadikölcs.-kötv. á 96 kor. 10 fill.	2883	—	2883	—
e) 10000 K n.-ért VI. hadikölcs.-kötv.	10000	—	10000	—
Kötelezvényben letett alapítvány	500	—	500	—
Belvárosi Takarékpénztárnál kezelt alapítvány	700	—	700	—
Alaptőkéhez csatolandó	5688	83	6588	83
Összesen	31854	30	36261	30

Bartucz Lajos s. k.
ellenőr.

K. Dancs Árpád s. k.
pénztárnok.

a függelék szintén mutatja, csak 15,994 K 30 f-t tett, a különbözetként mutatkozó 15,860 K képezi az 1918. évi szaporulatot; a Gazdasági Bizottság egy évi működése alatt tehát csaknem annyi alaptőkét gyűjtött, mint a mennyi a Társaság keletkezése óta, vagyis 28 év alatt, összesen gyűjtetett.

Tisztelt Közgyűlés! Ezek után legyen szabad röviden az 1919-ik évi költségelőirányzatot ismertetnem. Ezen előirányzatban bevételre 35,389 K 55 f t és kiadásra 60,653 K 35 f t irányoztunk elő, vagyis e szerint a folyó évi költségvetés 25,263 K 80 f-nyi hiánnyal záródik. E jelentős hiány főoka a nyomdai árak tűrhetlenül nyomasztó volta, míg ennek gátat vetni valamiképen nem lehet, összes gazdasági erőfeszítéseink meddön maradására lehetünk elkészülve. Ennek dacára jelen költségvetésünket, melyben új kiadási tétel egyáltalán nem szerepel s csupán a tisztidíjaknál a könyvtáros és ellenőr részére vettünk föl 140 K alig számbavehető többletet, a változott politikai helyzetbe vetett jogos bizalommal ajánljuk elfogadásra a tisztelt közgyűlésnek s egyben kérem arra is a tisztelt közgyűlést, méltóztassék jelentésem szíves tudomásulvétele mellett nekem a multra nézve a szokásos fenntartások mellett a felmentvényt megadni, a jövőre nézve pedig az Elnökségnek felhatalmazást adni, hogy e költségvetés keretében a kiadásokat eszközöltethesse, a bevételeket pedig elfogadhassa.

IV.

A számvizsgáló-bizottság jelentése.

Tisztelt Közgyűlés!

Alólirottak, mint a „Magyar Néprajzi Társaság“ mult évi közgyűlésén választott számvizsgáló-bizottság tagjai, tisztelettel jelentjük, hogy folyó hó 19-én a számadásokat a bemutatott okmányok alapján tételenként megvizsgáltuk s megállapítottuk:

1. hogy a mult 1917-ik évről maradt: készpénzben 251 K 52 f, takarékpénztári betétben 4432 K 86 f, összesen 4684 K 38 f;

2. a lefolyt 1918-ik évi bevételek és kiadások végösszegei az említett maradvány, valamint a takarékpénztári forgalomnak megfelelő összegek beszámításával a következők: az összes bevétel 60,051 K 38 f, összes kiadás 58,419 K 29 f, készpénzmaradvány 1632 K 09 f;

3. a takarékpénztári forgalom 1918. évben a következő volt: betét 14,679 K 22 f, kivét 10,121 K 76 f, betétmaradvány 4557 K 46 f.

Társaságunk pénztárnoka bemutatta az alaptőke elhelyezésére vonatkozó okmányokat is, melyek szerint Társaságunk vagyona 1918. évi december hó 31-én alaptőkében 31,854 K 30 f-t tett ki.

Ezek után a tisztelt közgyűlésnek javasoljuk, hogy Kövecsesi Dancs Árpád pénztárnoknak a felmentést a szokásos fenntartással és elismerésünkkel megadni, Bartucz Lajos ellenőrnek pedig a szakszerű ellenőrzésért köszönetet mondani méltóztassék.

Budapesten, 1919 március hó 26-án.

Erdélyi Lajos dr. s. k.,
számvizsgáló.

Trócsányi Zoltán dr. s. k.,
számvizsgáló.

Jegyzőkönyv

a Magyar Néprajzi Társaságnak 1919. évi március hó 26-án délután 5 órakor a Magyar Tudományos Akadémia patkósszobájában tartott XXXI. rendes évi közgyűléséről.

Jelen vannak: *Sebestyén* Gyula dr. elnök, *Solymossy* Sándor dr. alelnök, *Bán* Aladár dr. főtitkár, *Madarassy* László dr. titkár, *Kövecsesi Dancs* Árpád pénztárnok, *Schmidt* Tibolt dr. könyvtárnok; *Barátosi Balogh* Benedek, *Bibó* István dr., *Erdélyi* Lajos dr., *Ernyey* József, *Györffy* István dr., *Heller* Bernát dr., *Mader* Béla, *Melich* János dr., *Mészáros* Gyula dr., *Róheim* Géza dr., *Spitzer* Mór, *Szegedy* Rezső dr., *Tolnay* Vilmos dr., *Torocz-kói Wigand* Ede és *Trócsányi* Zoltán dr. választmányi tagok; *Makoldy* Sándor dr., *Novák* Sándor, *Sárkány* Jenő, *Simonfi* János és *Zlinszky* Aladár rendes tagok.

Sebestyén Gyula dr. elnök „A szocializmus és kommunizmus ethnológiája” című tanulmányával megnyitja a közgyűlést; a jegyzőkönyv írására *Madarassy* László dr. titkárt, hitelesítésére pedig *Bibó* István dr.-t és *Torocz-kói Wigand* Edét kéri föl.

Bán Aladár dr. főtitkár évi jelentését a közgyűlés köszönettel tudomásul veszi.

Kövecsesi Dancs Árpád pénztárnok évi jelentését a közgyűlés köszönettel tudomásul veszi.

A számvizsgálóbizottság jelentését, melyet *Barátosi Balogh* Benedek olvas föl, a közgyűlés köszönettel tudomásul veszi.

Bán Aladár dr. főtitkár jelenti, hogy indítvány érkezett; javasolja soron kívüli letárgyalását, mert — úgymond — elfogadása esetében a mai közgyűlés napirendjére kifizőtt számvizsgálók és választmányi tagok választása ügyis tárgytalan lenne. — A közgyűlés a javaslatot magáévá tévén, főtitkár előterjeszti *Bibó* István dr.-nak következő indítványát: — „Mondja ki a közgyűlés, hogy számolva a proletárdiktatura által teremtetett új, országos viszonyokkal, kívánja a Társaság adminisztratív vezetésének és tudományos működésének gyökeres átalakítását s evégből kilenctagú intézőbizottság kiküldését, avval a felhatalmazással, hogy ez a bizottság, belátása szerint, önmagát bármikor és bárkivel kiegészítheti, s a Társaság anyagi és szellemi ügyeiben teljes hatalommal intézkedik, mindaddig, amíg azt a viszonyok kívánatosnak tartják. Indítványozom, hogy az intézőbizottságba a következők választassanak: *Bartucz* Lajos dr., *Bátky* Zsigmond dr., *Bibó* István dr., *Györffy* István dr., *Kodály* Zoltán dr., *Kóris* Kálmán, *Madarassy* László dr., *Róheim* Géza dr. és *Solymossy* Sándor dr. Indítványozom, hogy az intézőbizottság működésének megkönnyítésére az elnökség, a tisztikar és a választmány adja vissza megbízatását a közgyűlésnek s a mai közgyűlésen esedékes választások, ugyanezen okból, ne tartassanak meg. Budapest, 1919. március hó 26-án. *Bibó* István.” — Az indítvány nyomán vita indul meg, melynek során elnök tudomásul adja, hogy a választmány az indítványt pártolja s a maga részéről is melegen ajánlja a közgyűlésnek az indítvány elfogadását. A maga részéről — úgymond — úgy értelmezi az indítványt, hogy az intézőbizottság csakis az elnökség, tisztikar és választmány ügykörét vállalja, mert a Társaság alapszabályainak minden egyéb rendelkezése érvényben marad. Így: a tagoknak ezután is joga lesz rendkívüli közgyűlést összehívni s a Társaság irányításáról teljhatalmúlag, egészen a Társaság felosztatásának végső határáig, intézkedni. — *Szegedy* Rezső dr. kérdésére, hogy vajjon szükség van-e a Társaságnál ezekre az átmeneti intézkedésekre, *Madarassy* László dr. kifejti, hogy a proletárdiktatura kikiáltása valóban olyan helyzetet teremtett a Társaság életében is, hogy a gyökeres átalakulás immár elodázhatatlan, az anyagi kérdések megoldása pedig égető. Legcélravezetőbb tehát — úgymond —, ha az elnökség, a tisztikar és a választmány, a távollevők nevében is, lemond megbízatásáról s a Társaság sorsának intézését a tagok kezébe teszi le. — Elnök ezután szavazásra bocsátván az indítványt, azt a közgyűlés egyakarattal elfogadja.

Elnök ezekután bejelenti az elnökség, a tisztikar, a szerkesztők és a választmány lemondását. Kéri a Társaság minden tagját, hogy az intézőbizottságot minden törekvésé-

ben odaadón támogassa, mert az ő munkásságuk — úgymond — lesz biztosítéka a Társaság jövőjének.

Erdélyi Lajos dr. indítványára köszönetet szavaz a közgyűlés az elnök-égnek és a tisztikarnak úgy az évek hosszú során, mint az utolsó hónapok rendkívül nehéz viszonyai mellett kifejtett önzetlen és fáradtságos működéséért.

Elnök, úgy a maga, mint társai nevében megköszöni a közgyűlés megnyilvánuló rokonszenvét, a XXXI. rendes évi közgyűlést bezárja.

K. m. f. *Sebestyén Gyula* dr. s. k. elnök. — *Madarassy László* dr. s. k. a jegyzőkönyv írója. — Hitelesítik: *Bibó István* dr. s. k., *Toroczkói Wigand Ede* s. k.

Szerkesztői értesítés! Az elmúlt zavaros idők, a nyomdai árak rendkívüli emelkedése, papirhiány, stb. leküzdhetetlen akadályokat gördítettek folyóiratunk megjelenhetése elé; ezek miatt csak most, elkésve, juthat az *Ethnographia* t. tagjaink kezéhez. Folyóiratunk folytatólagos megjelenése ugyanez okok miatt kénytelen, reméljük: rövid időre, szünetelni. Helyettesítésül azonban gondoskodott a Társaság vezetősége arról, hogy lehetőleg még az 1920. év folyamán egy azonos tárgykörű, népszerű és illusztrált publikációt bocsásson közre, amely a tagoknak mérsékelt áron fog rendelkezésükre állani.

A Magyar Néprajzi Társaság kiadásában

megjelentek és *Ranschburg Gusztáv* könyvkereskedőnél (Budapest, IV., Ferenciek-tere 2.) kaphatók.

I. Magyar Néprajzi Könyvtár:

- I. kötet: *Strausz Adolf*. Bolgár néphit. Ára K 20.—
II. „ *Dr. Sebestyén Gyula*. Rovás és rovásírás. Ára K 30.—

II. Néprajzi könyvtár. Új folyam:

1. füzet: *Tagányi Károly*. A hazai élő jogszokások gyűjtéséről.
I. Rész. A családjog és öröklési jog köréből. Ára K 20.—

III. Néprajzi Füzetek:

1. sz. *Dr. Munkácsi Bernát*. A magyar népies halászat műnyelve. K 5.—
2. sz. *Istvánffy Gyula*. Palóc néprajzi tanulmányok. (Elfogyott.)
3. sz. *Nagy Géza*. A szkithák nemzetisége. Ára K 5.—
4. sz. *Dr. Sebestyén Gyula*. A székelyek neve és eredete. Ára K 5.—
5. sz. *Dr. Alexics György*. Vadrózsapör. Ára K 5.—
6. sz. *Dr. Krausz Sámuel*. Nemzeti krónikáink bibliai vonatkozásai K 5.—
7. sz. *Huszka József*. Tárnyi ethnographiánk őstörténeti vonatkozásai K 5.—
8. sz. *Dr. Sebestyén Gyula*. Az avar-székely kapcsolat emlékei . K 5.—
9. sz. *Galgóczy János*. Újabb sumir szöszedet Ára K 5.—

Hivatalos nyugtázás

az 1918. évi április hó 1-től december hó 31-ig befolyt díjakról.

Tagsági, illetőleg előfizetési díjat fizettek:

1908. évre: Barátosi Balogh Benedek (6 K) — Körösi Sándor (6 K)	
— összesen	12 K — fill.
1909. évre: Barátosi Balogh Benedek (6 K) — Körösi Sándor (6 K)	
— Mahler Ede dr. (4 K) — összesen	16 K — fill.
1910. évre: Barátosi Balogh Benedek (6 K) — Körösi Sándor (6 K)	
— Mahler Ede dr. (6 K) — összesen	18 K — fill.
1911. évre: ¹ Barátosi Balogh Benedek — Csergheő Ervin — Körösi Sándor (2 K) — összesen	22 K — fill.
1912. évre: ¹ Barátosi Balogh Benedek — Baross Péter — Csergheő Ervin — összesen	30 K — fill.
1913. évre: ¹ Ballagi Aladár dr. — Barátosi Balogh Benedek — Baross Péter — Csergheő Ervin — Rahói el. iskola (2 K) — Tóbiás László — összesen	52 K — fill.
1914. évre: ¹ Ballagi Aladár dr. — Barátosi Balogh Benedek — Csergheő Ervin — Gömörmegyei Múzeum — Horváth Cyrill dr. — Jakubovich Jenő (5 K) — Jankulov Boriszlav (3 K) — Kopits János — Kohn Sámuel dr. — Rahói el. iskola (6 K) — Tóbiás László — Török Andor dr. — összesen	104 K — fill.
1915. évre: ¹ Ballagi Aladár dr. — Barátosi Balogh Benedek — Bpesti II. ker. áll. tanítónőképző int. — Csergheő Ervin — Ecsedi István dr. — Felsőmagyarországi Rákóczy-Múzeum — Gömörmegyei Múzeum — Hajdúböszörményi Boeckay-főgimn. — Hild Viktor — Horváth Cyrill dr. — Jakubovich Jenő — Jankulov Boriszlav (3 K) — Kopits János — Korcsmáros Ede — Kohn Sámuel dr. — Rahói el. iskola (6 K) — Schmidt Henrik dr. — Tóbiás László — Török Andor dr. — Veszprémi áll. fel. keresk. isk. (3 K) — összesen	182 K — fill.
1916. évre: ¹ Ballagi Aladár dr. — Barátosi Balogh Benedek — Berczeller Imre dr. — Brisits Frigyes dr. (4 K) — Csergheő Ervin — Ecsedi István dr. — Felsőmagyarországi Rákóczy-Múzeum — Gömörmegyei Múzeum — Hajdúböszörményi Boeckay-főgimn. — Hild Viktor — Jakubovich Jenő — Jósza Anna — Kispesti áll. polg. fiúiskola — Kopits János — Korcsmáros Ede — Kohn Sámuel dr. — Nagyszombati közs. polg. fiúisk. — Rahói el. iskola (6 K) — Rhousopoulos A. Rhousos — Szabó Kálmán dr. — Szegedi áll. főreálisk. — Temesváry Rezső dr. — Timár Kálmán dr. (5 K) — Török Andor dr. — Undi S. Mariska — Veszprémi áll. fels. keresk. iskola — Weinwurm Antal — összesen	255 K — fill.
1917. évre: ¹ Ballagi Aladár dr. — Barátosi Balogh Benedek — Bánffyhungyadi áll. el. iskola (6 K) — Báthori Ferenc — Berczeller Imre dr. — Békésvárm. közműv. egyeslet — Bokor Miksa — Brisits Frigyes dr. — Br. Bruckenthal-Múzeum — Budai Paedagogium — Czvikli András — Csergheő Ervin — Ecsedi István dr. — Felsőmagyarországi Rákóczy-Múzeum — Goldziher Ignác dr. — Gömörmegyei Múzeum — Greszler Gyula dr. — Gyertyánffy István — Hajdúböszörményi Boeckay főgimn. — Harsányi István — Irsa Ferenc (6 K) — Jakubovich Jenő — Jósza Anna — Karczagi ref. főgimn. (5 K) — Kézdivásárhelyi áll. polg. leányisk. — Kopits János — Korcsmáros Ede — Kohn Sámuel dr. — Lőcsei kath. főgimn. — Nagyszombati áll. főgimn. — Nagyvárad városi nyilv. könyvt. — Nagy Lajos — Ranschburg Gusztáv — Relkovič Davorka (K 2:50) — Rozsnyói kath. főgimn. — Rhousopoulos A. Rhousos — Sárosvárm. Múzeum — Soproni Múzeum — Spitzer Mór (8 K) — Szegedi áll. főreálisk. — Szegffy István — Szundy Károly dr. — Tantos János (8 K) — Temesváry Rezső dr. — Timár Kálmán dr. (5 K) — Török Andor dr. — Undi S. Mariska — Vasvárm. Kultúr-egyesület — Veszprémi áll. fels. keresk. iskola — Weinwurm Antal — Zentai közs. főgimn. — Zoltai Lajos — összesen	490 K 50 fill.
1918. évre: ¹ Áldásy Antal dr. — Alexics György dr. — Aradi áll. főreálisk. — Aradi főgimn. — Baján János — Bács-Bodrog-várm. Történelmi Társulat (15 K) — Balabán Imre — Balassa József dr. — Balassagyarmati áll. főgimn. — Balatoni Múzeum-Egyesület — Ballagi Aladár dr. — Barabás Samu — Barátosi Balogh Benedek — Baróti Lajos dr. — Bátky Zsigm. dr. — Bilák Izidor — Békés várm. közműv. egyes. — Berczeller Imre dr. — Binder Jenő dr. — Birkás Géza dr. — Bokor Miksa — Bonyhádi ev. főgimn. — Borbély Sándor — Borsodmiskolci Múzeum (5 K) — Brisits Frigyes dr. — Br. Bruckenthal-Múzeum (15 K) — Budai Paedagogium (15 K) — Bpesti V. ker. áll. főgimn. (15 K) — Bpesti V. k. áll. főreálisk. — Bpesti VI. k. áll. főreálisk. (14 K) — Bpesti m. k. tanárképző-intézeti gyakorló főgimn. (15 K) — Bpesti Erzsébet-nőisk. (15 K) — Bpesti X. k. áll. főgimn. Jászberényi-út (5 K) — Csopely László — Czettler Jenő	

¹ A hol összeget nem jeleztünk, ott 10 K befizetés értendő.

dr. — Czvikli András — Debreceni ref. tanítók. szakkönyvt. (5 K) — Kövecsesi Dancs Árpád — Debreceni ref. főgimn. (5 K) — Déghy Ödön dr. — Dési ref. tanítótestület (15 K) — Dévai áll. főreálisk. (15 K) — Dura Máté — Dolovai közs. el. isk. — Felsőmagyarországi Rákóczy-Múzeum (15 K) — Fischer Károly — Folkusházy Lajos — M. k. tud. egyet. Földrajzi Intézete (15 K) — Gerencsér István dr. — Goldziher Ignác dr. — Greszler Gyula dr. — Gyertyánffy István — Gyöngyösi áll. főgimn. (15 K) — Gyulai áll. polg. leányisk. (15 K) — Hegedeös Miklós — Hende Vince — Homoródmási áll. elemi iskola (6 K) — Huszár Mihály dr. — Iglói m. k. áll. tanítóképző — Irsa Ferenc (6 K) — Iglói áll. el. népisk. (5 K) — Jablonkay Géza dr. — Jakubovich Jenő — Jeszenszky István dr. — Jósa Anna — Karczagi ref. főgimn. (5 K) — Karl Lajos dr. — Kárpáti Kelemen — Kevisszöllősi közs. el. isk. — Kecskeméti r. k. főgimn. — Kézdivásárhelyi kath. főgimn. (5 K) — Kézdivásárhelyi áll. polg. fiúiskola (5 K) — Kézdivásárhelyi m. k. áll. polg. leányisk. — Kiss Lajos — Kispesti felsőrészi állami elemi isk. (6 K) — Kohn Sámuel dr. — Kochanovszky József — Kovald Emil dr. — Koresmáros Ede — Kolozsvári egyetemi Orvosi Kar (15 K) — Kolozsvári unit. kollégium — Komáromi Jókai-Egylet — Kőszegi evang. felsőbb leányisk. (15 K) — Kubinyi Miklós — Lajta Béla — Lill Tivadar — Lőcsei kir. kath. főgimn. (15 K) — Lőcsei m. k. áll. fels. leányisk. — Lorenz Antal (6 K) — Magyar Kázmér — Majovszky Pál dr. — Máramaros-szigeti áll. tanítóképző — Marosvásárhelyi közműv. ház könyvt. (5 K) — Mezőbándi áll. el. isk. — Mezőtúri ref. főgimn. — Munkácsi áll. tanítóképző — Nagy András dr. — Nagykárolyi kegyesr. r. k. főgimn. (15 K) — Nagyszalontai vár. polg. leányisk. — Orbán Nándor — Orsz. börtönügyi múzeum könyvtára (15 K) — Pancsovai belv. áll. el. isk. — Pápai áll. tanítóképző-int. ifj. önképzőkör (15 K) — Pallgi gazd. akadémia — Perényi Lajos — Petz Gedeon dr. — Pozsonyi ág. h. ev. theologiai Akad. „Székács József” köre (15 K) — Pozsonyi vár. Múzeum (15 K) — Pozsonyi kir. kath. főgimn. (15 K) — Privitzer Jenő dr. — Ransburg Gusztáv — Rákosi Jenő — Relkovič Davorka — Révaufalvi közs. el. isk. — Rhousopoulos A. Rhousos — Rozsnyói kath. főgimn. (15 K) — Sárosmegyei Múzeum, Bártfa (15 K) — Sárospataki ref. főiskolai könyvtár (15 K) — Siegescu József dr. — Singer és Wolfner-cég — Somogyi-Könyvtár, Szeged — Soproni áll. fels. leányisk. (15 K) — Soproni evang. lyceum — Soproni Városi Múzeum (15 K) — Spitzer Mór (2 K) — Szamosújvári áll. főgimn. (15 K) — Szegedi áll. főgimn. (15 K) — Szegedi áll. főreálisk. (15 K) — Székelykeresztúri áll. tanítóképző ifjúsági önképzőkör — Székesfehérvár szab. kir. város tanácsa (15 K) — Szegffy István — Szentadorjáni áll. elemi isk. (4 K) — Szentesi áll. főgimn. (15 K) — Szentgotthárdi áll. főgimn. — Szinnyei József dr. — Szombathelyi áll. főreálisk. — Szomorú István (6 K) — Szundy Károly dr. — Tantos János — Társcói áll. el. isk. — Temesváry Rezső dr. — Tolnai Vilmos dr. — Tordai áll. polg. leányisk. — Tóth Gyula — Tóth Lajos — Török Andor dr. — Turócszentmártoni Tót Múzeum (15 K) — Újbessenyei áll. elemi isk. (6 K) — Undi S. Mariska (15 K) — Vasvármegyei Kultur-Egylet (15 K) — Végszentmihályi közs. el. isk. — Veszprémmegyei Múzeum — Viski Károly dr. — Vörös Balduin — Weinwurm Antal — Wickenburg Márk gr. — Zentai főgimn. (15 K) — Zloczky Theodor — összesen 1676 K — fill.

1919. évre:¹ Barátosi Balogh Benedek (2 K) — Bács-Bodrog várm. Tört. Társulat (15 K) — Bpesti X. k. áll. főgimn. Jászberényi-út — Dombóvári kir. kath. főgimn. — Folkusházy Lajos (2 K) — Kolozsvári Tud. Egyet. Orvosi Kara (15 K) — Majovszky Pál dr. (2 K) — Magyar Kázmér — Melich János dr. — Orbán Nándor — Pápai áll. tanítóképz. int. ifj. önk. köre (1 K) — Szegffy István — Szentadorjáni áll. el. iskola (2 K) — Szentesi áll. főgimn. (15 K) — Undi S. Mariska (15 K) — összesen 129 K — fill.

1920. évre:¹ Kolozsvári Tud. Egyetem Orvosi Kara — Szegffy István — összesen 20 K — fill.

Alapítványi kamatot fizetett 1918. évre Zolnai Gyula dr. 8 K — fill.

Alapítványi díjat fizettek: Belvárosi Takarékpénztár 500 K —

Első Magyar Általános Biztosító Társaság 200 K — Etédi Gagyhy Jenő 200 K — Magyar Általános Hitelbank 2000 K — Pesti Magyar Kereskedelmi Bank 2000 K — Székely Ferenc 200 K — Zsolnay Adolf 10,000 K ért. papírban — összesen 15,100 K — fill.

Összesen befolyt hátralékokból 1181 K 50 f. jan. 1-től 2454 K 50 f.

1918. és követk. évi díjakból 1825 K — f. „ „ 3545 „ 75 „

Alapítványi díjakból . . . 15100 K — f. „ „ 15860 „ — „

Alapítványi kamatokból . . . 8 K — f. „ „ 8 „ — „

Budapest, 1920 október hóban.

Kövecsesi Dancs Árpád

pénztáros (II., Margit-körút 64b.)

¹ A hol összeget nem jeleztünk, ott 10 korona befizetés értendő.